

UNIVERSAL
CONFERENCE

**CONFERENCE ON THE ROLE AND
IMPORTANCE OF SCIENCE
IN THE MODERN WORLD**

UNIVERSALCONFERENCE.US

CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN
THE MODERN WORLD

VOLUME-1, ISSUE-10

Editor in Chief

Dr. Rajeev Ojha - Interdisciplinary Research in Basic Sciences, Jamia Millia
Islamia, New Delhi -110025, India

Editorial Team

Sunita Sarawagi - Indian Institute of Technology Bombay, Mumbai, India.

Dr Manjunatha LH - Professor, REVA University, INDIA

Asish Bera - Edge Hill University, UK, BITS Pilani, India

Dr Sunildro LS Akoijam - Assistant Professor of Management, North
Eastern Hill University, India

Madan Mohan Singh - Professor of Mathematics, North-
Eastern Hill University, Shillong, India

Dr. Anupam Singh - Associate Professor-CSE, Graphic Era Hill University
Dehradun, India

Dr. Sargam Bahl Walia - School of Management, Graphic
Era Hill University, Dehradun, Uttarakhand, India

Narayan Pradhan - Indian Association for the Cultivation of Science

Ashok Kumar - Kumar Associate Professor E&CE National Institute of
Technology. Hamirpur, India.

Anjali Pal - Department of Civil Engineering, Indian Institute of Technology
Kharagpur - 721302, India.

Rajnish Joshi - Professor of Medicine, All India Institute of Medical
Sciences, Bhopal, India

Mukul Kumar - IIT Mumbai (India); Meijo University (Japan); HEG Ltd.
(India)

Prof. Kuruvilla Joseph - Indian Institute of Space Science and Technology (IIST)

Prof. Yogesh C. Sharma - D.Sc., FRSC, FBRS, FIAPS; FISEES, Department of Chemistry, Indian Institute of Technology

Professor Indra Mani Mishra - Indian Institute of Technology (Indian School of Mines), Dhanbad; Formerly at India

THE MOST EFFICIENT MARKETING STRATEGIES TO REPAIR BAD REPUTATION

Yusupov R.M.

Master of Economics of Gulistan State University

Keywords :Reputation management, badreputation, marketing strategies, repair, trust, credibility, communication, transparency, social media, engagement, proactive, feedback, crisis management, online reputation, stakeholders.

Maintaining a positive reputation is essential for businesses and individuals to float in today's competitive business environment. However, even the most reputable organizations may encounter challenges that lead to negative publicity or a damaged reputation. Whether it's a public relations crisis, customer complaints, or unfavorable reviews online, addressing these issues promptly and effectively is crucial to mitigating their impact and rebuilding trust.

In this thesis, several marketing strategies will be discussed that can help businesses and individuals repair a bad reputation and regain the confidence of their target audience. From proactive communication and transparent messaging to leveraging social media and implementing reputation management tools, each strategy plays a vital role in the overall process of reputation repair.

Proactive Communication: Effective communication is key to repairing a damaged reputation. Businesses and entrepreneurs, by providing timely and transparent responses, should be proactive in addressing negative feedback or criticism. This may involve issuing statements to the public, hosting various conferences, or engaging with stakeholders directly through social media or other communication channels. By demonstrating a commitment to addressing potential concerns and resolving issues, organizations can begin to rebuild trust and credibility with their audience. For instance, if a customer reports a faulty product or any intangible issue, a proactive response from the company would involve promptly addressing the complaint publicly, such as through social media or a press release. The company might first acknowledge the issue, apologize for any inconvenience caused, and eventually provide

assurances that they are actively working to resolve the problem. By taking proactive measures to address concerns and communicate openly with stakeholders, the

company can demonstrate its commitment to customer satisfaction and mitigate possible risks of further damage to its reputation.

Proactive communication is not merely about responding to negative feedback; it also involves taking preemptive measures to anticipate potential issues and address them before their escalation. This proactive approach can include regular communication with stakeholders to keep them informed about organizational developments, policies, and initiatives. By maintaining open lines of communication and fostering transparency, organizations can build trust and credibility with their audience, making it easier to address any issues that may arise in the future. Additionally, proactive communication involves actively seeking feedback from customers, employees, and other stakeholders to identify areas for improvement and demonstrate a commitment to continuous growth and development. This proactive engagement can help organizations stay ahead of potential problems and maintain a positive reputation in the eyes of their audience.

Transparent Messaging: When it comes to repairing a bad reputation, transparency is essential. Businesses and entrepreneurs should be honest and forthcoming about any mistakes or shortcomings that may have contributed to the negative perception. This may involve acknowledging past failures, outlining steps taken to address them, and providing assurances of future improvements. By being transparent in their messaging, organizations can demonstrate accountability and integrity, which are critical components of reputation repair.

Transparent messaging goes beyond acknowledging past mistakes and outlining steps for improvement; it involves fostering a culture of honesty and integrity within an organization. This means consistently communicating openly and truthfully with stakeholders about all aspects of the organization's operations, including successes, challenges, and setbacks. Transparent messaging also involves being upfront about the limitations and constraints faced by the organization, as well as the rationale behind decision-making processes. By providing stakeholders with a clear and honest picture of the organization's operations, leaders can build trust and credibility, even in the face of adversity.

Moreover, transparent messaging extends to external communications as well, including marketing materials, public statements, and social media interactions. Organizations should ensure that their messaging aligns with their actions and values, avoiding any discrepancies that could erode trust. This includes being transparent about the sources of information presented to the public and providing context for any claims or statements made.

Social Media Engagement: Social media can be a powerful tool for repairing a damaged reputation since it provides businesses and entrepreneurs with a strong foundation to engage directly with their audience. By actively monitoring social media channels and responding promptly to feedback or criticism, organizations can show dedication to addressing concerns and fostering open dialogue. Additionally, businesses can leverage social media to share positive stories, highlight their strengths, and showcase their commitment to customer satisfaction.

One aspect of social media engagement is creating compelling content that encourages interaction and dialogue. This can include sharing informative articles, thought-provoking questions, or behind-the-scenes glimpses into the organization's operations. By providing valuable and engaging content, organizations can attract followers and encourage them to like, share, and comment on posts, increasing visibility and reach.

Moreover, social media engagement involves actively monitoring conversations about the organization across various platforms. This includes not only responding to direct messages and comments but also keeping an eye on mentions and discussions related to the organization's brand or industry. By staying informed about what people are saying, organizations can identify trends, address concerns, and capitalize on opportunities to join relevant conversations.

Reputation Management Tools: In addition to proactive communication and social media engagement, businesses and entrepreneurs can utilize reputation management tools to monitor, analyze, and respond to online feedback effectively. These tools allow organizations to track mentions of their brand or name across various online platforms, identify trends or patterns in feedback, and take proactive steps to address any issues that may arise. By leveraging technology to manage their reputation, organizations can gain valuable insights into public perception and make data-driven decisions to improve their image.

One aspect of reputation management tools is online monitoring, which involves tracking mentions of the organization across various online platforms, including social media, review sites, forums, and news articles. These tools use advanced algorithms to scan the internet for references to the organization's brand, products, or key personnel, alerting users to any new mentions or discussions in real time.

In addition to monitoring, reputation management tools offer features for sentiment analysis, which assesses the tone and sentiment of online conversations

about the organization. By analyzing the language used in online mentions and reviews, these tools can determine whether sentiment is positive, negative, or neutral, helping organizations gauge public perception and identify areas for improvement.

Additionally, reputation management tools often include crisis management features, which enable organizations to respond quickly and effectively to public relations crises or emergencies. These tools provide templates for crisis communication plans, workflows for coordinating responses, and dashboards for monitoring the effectiveness of crisis management efforts in real time.

Employee Well-being and Trust: In addition to external reputation management strategies, organizations can also rebuild trust by prioritizing the well-being and satisfaction of their employees. A strong and positive internal culture not only fosters employee engagement and productivity but also contributes to a positive external reputation.

Organizations can demonstrate their commitment to employee well-being by investing in comprehensive employee benefits packages, including healthcare, retirement plans, and wellness programs. By providing these benefits, organizations show that they value their employees' health and happiness, fostering loyalty and trust.

Moreover, organizations can create a supportive and inclusive work environment where employees feel valued, respected, and heard. This can involve implementing policies and practices that promote diversity, equity, and inclusion, as well as providing opportunities for professional development and growth.

Environmental Responsibility and Trust: In today's increasingly environmentally conscious world, organizations can rebuild trust by demonstrating a commitment to environmental stewardship and sustainability. Recognizing the importance of protecting the planet for future generations, organizations can take proactive measures to minimize their environmental impact and promote sustainable practices.

One way organizations can show their dedication to environmental responsibility is by implementing eco-friendly policies and initiatives within their operations. This can include reducing energy consumption, conserving water resources, minimizing waste generation, and implementing recycling and composting programs. By adopting sustainable practices, organizations not only

reduce their carbon footprint but also demonstrate their commitment to ethical and responsible business practices, which can help rebuild trust with stakeholders.

Moreover, organizations can engage in community environmental initiatives, such as tree-planting campaigns, beach cleanups, or environmental education programs. By actively participating in efforts to improve the local environment, organizations demonstrate their commitment to being good corporate citizens and contributing positively to the communities in which they operate.

Corporate Philanthropy and Trust: Organizations can rebuild trust and enhance their reputation by engaging in charitable activities and giving back to their communities. Corporate philanthropy not only demonstrates a commitment to social responsibility but also creates positive associations with the organization and its brand.

One way organizations can engage in corporate philanthropy is by donating money or resources to charitable organizations and causes. Whether through one-time donations, ongoing partnerships, or employee giving programs, organizations can make a meaningful impact on issues such as education, healthcare, poverty alleviation, and environmental conservation. By supporting causes that align with their values and priorities, organizations can demonstrate their commitment to making a positive difference in the world and build trust with stakeholders.

Moreover, organizations can encourage employee volunteerism and community engagement initiatives. By providing paid volunteer time off, organizing volunteer events, or matching employee donations to charitable organizations, organizations can empower their employees to give back to their communities and make a difference in the lives of others. Employee volunteerism not only strengthens employee morale and engagement but also enhances the organization's reputation as a responsible and caring corporate citizen.

To sum up, in today's fiercely competitive business landscape, maintaining a positive reputation is paramount for both businesses and individuals. However, even the most esteemed organizations may face challenges leading to negative publicity or a tarnished reputation. This article explores several effective marketing strategies to repair a damaged reputation and regain the trust of stakeholders.

Proactive communication stands as a cornerstone strategy, emphasizing the importance of timely and transparent responses to negative feedback or criticism. By demonstrating a commitment to addressing concerns, organizations can rebuild

trust and credibility. Transparent messaging complements this approach, fostering honesty and integrity in all communications to build accountability and trust.

Social media engagement emerges as a powerful tool, allowing organizations to directly interact with their audience, share positive stories, and showcase their dedication to customer satisfaction. Leveraging reputation management tools further aids in monitoring, analyzing, and responding to online feedback effectively, offering valuable insights into public perception.

References:

1. Anderson, P. R. (2018). Reputation Management: The Key to Successful Public Relations and Corporate Communication. Routledge.
2. DiStaso, M. W., & Vafeiadis, M. (2018). Digital Public Relations: Theory, Strategy, and Practice. Routledge.
3. Roberts, P., & Marr, B. (2019). Reputation Management: The Future of Corporate Communications and Public Relations. Routledge.
4. Solis, B. (2018). Lifescale: How to Live a More Creative, Productive, and Happy Life. Wiley.
5. Toivonen, S., & Hujanen, T. (2017). Social Media for Strategic Communication: Creative Strategies and Research-Based Applications. Routledge.
6. BrightLocal. (2022). Online Reputation Management Statistics 2022. Retrieved from <https://www.brightlocal.com/research/online-reputation-management-statistics/>
7. Label Insight. (2022). Transparency ROI Study. Retrieved from <https://www.labelinsight.com/transparency-roi-study>

**O‘TKIR LEYKOZ FONIDA HOMILADOR AYOLLAR TUXUMDON
VA BACHADON ENDOMETRIYSIGA XOS MORFOLOGIK
O‘ZGARISHLAR**

QODIROVA XONZODA FARXOD QIZI

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Patologik anatomiya kafedrası 2- kurs
magistrant

Tel: +99894 0231910

Email: xonzoda025@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda, O‘zbekistonda xomiladorlikdagi limfoblastli leykoz kasalligining patologik o‘zgarishlarni baholash borasida qator olimlar ilmiy tadqiqotlar olib borishgan, biroq, o‘tkir limfoblastli leykoz kasalligining morfogenezi va morfologik o‘ziga xos xususiyatlari, tuxumdonlardagi morfofunksional maydonlarida rivojlanadigan o‘zgarishlarga bag‘ishlangan ishlar bajarilmagan. Xomiladorlikdagi va surunkali limfoleykozda limfoid a'zolarining o‘ziga xos morfofunksional maydonlarida rivojlanadigan patomorfologik o‘zgarishlarni to‘g‘ri baholash diagnostik tadbirlarni to‘g‘ri olib borilishi, oxir oqibatda leykoz kasalligini to‘g‘ri davolashni ta'minlaydi.

Kalit so‘zlar: o‘tkir leykoz, homilador ayollar, organlar, limfotsitar, kasallik holatlari, tashxis.

Surunkali limfotsitar leykozning boshlang‘ich davrida odatda leykogrammada prolimfotsitlar va limfoblastlar yo‘q bo‘ladi. Biroq, bir hil yadro xromatin bilan qon-hujayralari ichida prolimfotsitlar keskin ustunlik bilan boshidan sodir kasallik holatlari kuzatiladi. Shu asosda, surunkali limfotsitar leykemiya prolimfotsitik shakli izolyatsiya qilinadi. Ba'zan bunday leykemiya monoklonal immunoglobulin sekretsiyasi bilan sodir bo‘lishi mumkin. U odatda o‘rta yoshli va keksa odamlarda, ayrim hollarda barcha oila a'zolarida paydo bo‘ladi, Vlimfotsitlardan rivojlanadi va uzoq kechishi bilan xarakterlanadi. Qonda oq qon tanachalarining miqdori keskin ortadi (100,4 x 109,8g/l gacha), ular orasida limfotsitlar ustunlik qiladi. O‘sma limfotsitlaridan leykemik infiltratlar suyak iligida, limfa tugunlarida, taloqda, jigarda eng ko‘p uchraydi va bu organlarning kattalashishiga olib keladi. O‘simta V-limfotsitlar juda oz immunoglobulinlar ishlab chiqaradi. Shu munosabat bilan, surunkali limfotsitar leykozda gumoral immunitet keskin pasayadi, bemorlar

ko'pincha yuqumli kasalliklar bilan asoratlanadi. Leykemiyaning bu shakli autoimmun reaksiyalar, ayniqsa autoimmun gemolitik va trombositopenik holatlarning rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Surunkali limfotsitar leykozning boshlang'ich davrida odatda leykogrammada prolimfotsitlar va limfoblastlar yo'q bo'ladi. Biroq, bir hil yadro xromatin bilan qon-hujayralari ichida prolimfotsitlar keskin ustunlik bilan boshidan sodir kasallik holatlari kuzatiladi. Shu asosda, surunkali limfotsitar leykemiya prolimfositik shakli izolyatsiya qilinadi. Ba'zan bunday leykemiya monoklonal immunoglobulin sekretsiyasi bilan sodir bo'lishi mumkin. U odatda o'rta yoshli va keksa odamlarda, ayrim hollarda barcha oila a'zolarida paydo bo'ladi, limfotsitlardan rivojlanadi va uzoq kechishi bilan xarakterlanadi. Qonda oq qon tanachalarining miqdori keskin ortadi ($100,4 \times 109,8\text{g/l}$ gacha), ular orasida limfotsitlar ustunlik qiladi. O'sma limfotsitlaridan leykemik infiltratlar suyak iligida, limfa tugunlarida, taloqda, jigarda eng ko'p uchraydi va bu organlarning kattalashishiga olib keladi. O'simta V-limfotsitlar juda oz immunoglobulinlar ishlab chiqaradi. Shu munosabat bilan, surunkali limfotsitar leykozda gumoral immunitet keskin pasayadi, bemorlar ko'pincha yuqumli kasalliklar bilan asoratlanadi. Leykemiyaning bu shakli autoimmun reaksiyalar, ayniqsa autoimmun gemolitik va trombositopenik holatlarning rivojlanishi bilan tavsiflanadi. O'tkir leykemiya tashxisi uchun zarur bo'lgan suyak iligi «portlash» hujayrakarining foizi an'anaviy ravishda 30 foiz yoki undan ko'p qilib belgilangan. Biroq, yaqinda taklif qilingan tasniflash tizimlari ko'plab leykemiya turlari uchun blast hujayralari sonini 20 foizga tushirdi va ma'lum morfologik va sitogenetik xususiyatlar mavjud bo'lganda portlash hujayralarining minimal foizini talab qilmaydi. O'tkir leykemiyaning an'anaviy tasnifida 30% suyak iligi portlash hujayralarining kesishishidan foydalangan holda Frantsiya-Amerika-Britaniya Kooperativ Guruhi (FAB) tomonidan taklif qilingan mezonlardan foydalaniladi. Leykoz tashxisi qoyilishi uchun leykoz uchun xos 4ta patogenetik belgilar aniqlanishi shart: 1) giperplaziya 2) metaplaziya 3) anaplaziya 4) geterotopik qon hujayralarining xosil bo'lish o'choqlari. Giperplaziyada sog'lom organizmda xromosomadagi ayrim genlarning o'zgarishi natijasida ildiz hujayralarining birida birlamchi o'zgarish sodir bo'ladi. Masalan, monoblast, plazmoblast, yoki megablastda va xakozo. Birinchi o'zgarish yosh – blast hujayra nihoyatda tez ko'payish qobiliyatiga ega bo'lib (giperplaziya), bir vaqtning o'zida yetilish (differensatsiya) xislatini yo'qotadi. Natijada leykoz bilan kasallangan ilikdagi qon ildiz hujayralari koloniyasida patologik yosh leykoz hujayralarining kloni hosil bo'ladi. Masalan, o'tkir miyeloblast leykozda miyeloblastlar kloni, o'tkir limfoblast leykozda limfoblastlar kloni va xakozo. Bu patologik klon hujayralari ko'payib

borgani sari ilikdagi o'z plastdarmlaridan (joylashgan joylaridan) chiqib, yonidagi ilik ildizlarini ham egallay boshlaydi (metaplaziya). Bu agressiv jarayon leykoz metaplaziyasi deyiladi. Masalan, miyeloblastlar ko'payib ketib, ilikdagi eritroblastlarning joyini egallasa, metaplastic leykoz anemiyasi xosil bo'ladi. Megakariotsitlar joyini egallasa metaplastic leykoz trombositopeniyasi xosil bo'ladi va xakozo. O'tkir miyeloblast leykozda miyeloblastlar, limfoblastlar, bazofiloblastlar, eozinofiloblastlar monoblastlarning joylarini egallab olish qobiliyatiga egadir. Natijada, bemor qonida nafaqat limfopeniya, bazofilopeniya, eozinofiliya, monositopeniyalar, balki hujayraviy va gumoral immunitet inqirozi, gemorragik va anemic sindromlar kuzatiladi. Leykoz klonlariga tegishli yosh hujayralar nihoyatda tez ko'payib borib, anaplaziya xususiyatiga ega bo'ladi.

Umumlashtirib aytganda, bemordagi leykoz jarayoni bur hujayradan aniqrog'i shu hujayrani boshqarib turadigan xromosomadago gendan boshlanib, butun organizmda chuqur va keng patologik o'zgarish yasaydi, bu jarayonning klinik ifodalari turlicha va murakkab.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Aripov A.N., Fesenko L.M., Oripov O.A., Ismailova N.I. Klinik laborator diagnostika bo'yicha qo'llanma. – Toshkent. Abu Ali Ibn Sino. 2007 y.
2. Абидов А.А. Лабораторно-функциональная диагностика. Учебное пособие. -Ташкент. Абу Али Ибн Сино. 2011 г.
3. Кишкун А. А. Клиническая лабораторная диагностика. Учебник. – Москва. ГЭОТАР. 2015 г.
4. Волкова С.А., Боровков Н.Н. Основы клинической гематологии. Учебное пособие. – Нижний Новгород. Ниж ГМА. 2013 г.
5. Зупанец И.А., Мисюрева С.В., Прописнова В.В. и др. “Клиническая лабораторная диагностика: методы исследования. Учебное пособие-Харьков. “Золотые страницы”. 2005г.
6. Камышников В.С. Методы клинических лабораторных исследований. Учебник.- Москва.Медпрессинформ. 2016 г.

САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА МАҲСУЛОТ СИФАТИНИ БОШҚАРИШ

Байтанов Ўралбой Мирақул ўғли

Жиззах политехника институти

Иқтисодиёт ва менежмент кафедраси доценти в.б, и.ф.ф.д (PhD)

Жаҳонда иқтисодий муносабатларнинг глобаллашуви шароитида озиқ-овқат корхоналари томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар сифатини бошқариш ва уларнинг инсон саломатлиги учун хавфсизлигини таъминлаш масаласи бугунги кунда устувор аҳамият касб этмоқда. Шунингдек, истеъмолчилар томонидан озиқ-овқат маҳсулотларини сотиб олиш бўйича талабларига хос бўлган хусусиятлар таҳлилига кўра, улар арзон нархдаги сифатли ва ўз саломатликлари учун фойдали бўлган маҳсулотларни сотиб олишни афзал кўрадилар. Ушбу вазиятдан келиб чиқиб, турли мамлакатлар миллий иқтисодиётида озиқ-овқат маҳсулотлари учун ишлаб чиқилган меъёрлар (жумладан, миллий санитарик-гигиена талаблари, стандартлар, ҳуқуқий ва норматив меъёрий ҳужжатлар) билан бир қаторда, халқаро стандартлар тизими ҳам амал қилади. Ушбу меъёрлар ва стандартлар озиқ-овқат корхоналари томонидан маҳсулот ишлаб чиқариш ва унинг истеъмол хусусиятларига хос бўлган талабларни ўзида акс эттиради.

Озиқ-овқат корхоналари учун халқаро стандартлар тизимида ишлаб чиқишда жаҳон бозорида соҳада етакчи бўлган йирик компаниялар, концернлар, халқаро ташкилотлар, илмий текшириш институтларининг экспертлари томонидан турли илмий таклиф ва амалий тавсияларга асосланилади. Ушбу тавсиялар Халқаро стандартлаштириш ташкилоти (International Organization for Standardization – ISO) томонидан кўриб чиқилиб, уларни амалиётда жорий этиш ёки этмаслик бўйича якуний хулосалар берилади.¹

ISO ташкилоти 1946 йилда озиқ-овқат маҳсулотлари сифати бўйича халқаро меъёрлар тизимини ишлаб чиқиш ва уни такомиллаштириш мақсадида АҚШнинг Миллий стандартлаштириш ассоциацияларининг халқаро федерацияси (International Federation of National Standardizing Associations – ISA: Нью Йорк, 1926 йилда ташкил этилган) билан Бирлашган Миллатлар ташкилотининг Стандартлар бўйича мувофиқлаштирувчи кўмитасининг (United Nations Standards Coordinating Committee – UNSCC:

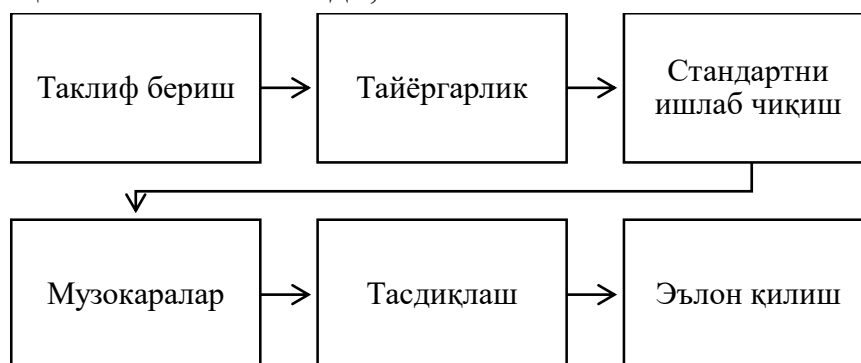
¹ Бузина М.А. Современные тенденции управления качеством на пищевых производствах. [Электронный ресурс]. URL: <https://saransk.ruc.su/upload/medialibrary/b7e/Buzina.pdf>

1944 йилда ташкил этилган) ташаббуси асосида ташкил этилиб, халқаро даражада 1947 йилдан бошлаб ўз фаолиятини бошлаган.²

Бугунги кунда ISO ташкилоти томонидан 20,0 мингдан ортиқ озиқ-овқат маҳсулотлари учун тегишли бўлган халқаро стандартлар ишлаб чиқилган бўлиб, уларни ҳар қандай мамлакатда тўлиқ ёки қисман амалиётга жорий этилганлиги билан характерланади. Мамлакатларнинг аҳоли даромадлари бўйича ўрта даромадли ва ундан кам даромадга эга бўлган мамлакатларда ISO халқаро стандартларини амалиётга жорий этилишида ҳар бир стандарт бўйича 50 фоиздан кичик кўрсаткичга эга бўлса, ўрта юқори ва ундан кўп даромадли мамлакатларда ушбу стандартлар деярли тўлиқ амалиётга жорий этилган. Маълумотларга кўра, ISO ташкилоти томонидан ишлаб чиқилган озиқ-овқат маҳсулотлари сифатига оид бўлган барча стандартларнинг 80 фоизи ҳали ҳеч бир мамлакат амалиётга жорий этилмаган.³

ISO ташкилоти томонидан озиқ-овқат маҳсулотларининг сифат ва хавфсизлиги бўйича стандартларни ишлаб чиқиш куйидаги олти босқичларда (1-расмга қаранг) амалга оширилади:⁴

таклиф бериш босқичи – ушбу босқичда ишлаб чиқилиши режалаштирилаётган стандартларнинг заруриятини илмий ва амалий жиҳатдан асосланиб, ISO ташкилоти аъзоларига ишлаб чиқилган асоснома юборилиб, уни ишлаб чиқиш бўйича аъзолар ўртасида овоз йиғилади. Камида беш нафар аъзо ушбу таклифни маъқуллаб овоз берган тақдирда стандартни ишлиб чиқишга тавсия этилади;

1-расм. ISO стандартларини ишлаб чиқиш босқичлари⁵

² ISO халқаро ташкилотининг расмий сайта маълумотлари асосида <https://www.iso.org/about-us.html>

³ Бузина М.А. Современные тенденции управления качеством на пищевых производствах. [Электронный ресурс]. URL: <https://saransk.ruc.su/upload/medialibrary/b7e/Buzina.pdf>

⁴ ISO халқаро ташкилотининг расмий сайта маълумотлари асосида URL: <https://isocertification.one/>

⁵ ISO халқаро ташкилотининг расмий сайта маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган URL: <https://isocertification.one/>

тайёргарлик босқичи – ушбу босқичда стандартни ишлаб чиқиш лойиҳасига раҳбар тайинланиб, лойиҳа аъзоларининг таркибий шакллантирилади. Маҳсулот стандарти бўйича лойиҳа режасининг турли вариантлари шакллантирилиб, юқори турувчи ташкилотга тақдим этилади. Ушбу босқичда ишлаб чиқилган лойиҳанинг режаси ва унинг вариантлари бир неча бор қайта кўриб чиқилиши мумкин бўлади;

стандартларни ишлаб чиқиш – лойиҳа режалари асосида озиқ-овқат маҳсулоти учун сифат ва хавфсизлик нуқтаи назаридан стандартнинг бир неча вариантлари ишлаб чиқилиб, ташкилот аъзоларига овоз бериш учун юборилади. Овоз бериш жараёнида қайси стандарт лойиҳаси бошқаларига қараганда кўпроқ маъқулланса, ўша стандарт матни стандарт лойиҳаси сифатида таҳрирга юборилади;

музокаралар босқичи – таҳрир қилинган стандартнинг якуний лойиҳаси яна қайтада ташкилот аъзоларига юборилади ва беш ой муддат давомида ишлаб чиқилган стандарт лойиҳаси борасида аъзолар томонидан берилган саволларга уни ишлаб чиққан ишчи гуруҳ томонидан жавоблар берилади. Лойиҳани маъқул кўрган аъзолар уни қабул қилиш борасида ёки тегишли ўзгартириш киритиш ҳақида ўз илмий таклиф ва амалий тавсияларини ишчи гуруҳга тақдим этадилар. Агарда овоз бериш жараёнида унга аъзоларнинг 2/3 қисми лойиҳани маъқуллаб овоз берса ва умумий овоз берганлар таркибида қаршиларнинг улуши 25 фоиздан ошмаса, ишлаб чиқилган лойиҳа халқаро стандарт сифатида тақдим этиш учун маъқулланади;

тасдиқлаш босқичи – овоз бериш жараёнида етарли даражада овоз йиғган лойиҳанинг якуний варианты ISO бош котибиятига юборилади. ISO бош котибияти тандартни қабул қилишдан аввал икки ой муддат ичида лойиҳани кўриб чиқиб, аъзоларга тасдиқлаши кутилаётган лойиҳа матнини юборади. Агарда аъзолар томонидан лойиҳақа нисбатан қатъий этироз билдирилган тақдирда, у қайта кўриб чиқиш учун ишчи гуруҳга юборилади. Агарда лойиҳа маъқулланса, халқаро стандарт сифатида тасдиқланади ва кейинги босқичга тайёрланади;

эълон қилиш босқичи – ушбу босқич якуний босқич бўлиб, бунда тасдиқланган стандарт ISO Бош котибияти томонидан эълон қилинади. Эълон қилиш босқичида лойиҳа матнида тушунарсиз ҳолатлар кўзга ташланса, унинг матнига кичик ўзгартиришлар киритилиши мумкин бўлади.

ISO халқаро даражада озиқ-овқат маҳсулотларининг сифат ва инсон саломатлиги учун хавфсизлиги нуқтаи-назаридан тегишли меъёр ва стандартларни ишлаб чиқувчи ташкилот бўлишига қарамай, уларни

мамлакатлар амалиётига жорий этилишини, ишлаб чиқарилаётган озиқ-овқат маҳсулотлари сифатини ушбу талабларга мувофиқлигини таъминлаш, уларни сифат кўрсаткичларини баҳолаш бўйича мажбуриятларни ўз зиммасига олмайди. ISO фақатгина тавсиявий характерга эга бўлган стандартларни ишлаб чиққанлиги сабабли, турли озиқ-овқат корхоналарига ISO сертификатини бермайди.

Бугунги кунда нафақат озиқ-овқат корхоналари балки миллий иқтисодиётнинг турли тармоқларида хўжалик фаолияти юритувчи корхоналар бошқарувида “сифат нархдан кўра муҳимроқ” тамойили амал қилади. Бу эса сифат бошқаруви бўйича стандартларни амалиётга жорий этиш заруриятини оширади.

Жаҳон амалиёти таҳлиliga кўра, бугунги кунда тараққий этган мамлакатлар озиқ-овқат корхоналарида интеграллашган менежмент тизимини ташкил этиш асосида маҳсулотлар сифатини ва хавфсизлигини таъминлашга қаратилган бошқарув амалиёти жорий этилган.

Фикримизча, юқорида билдирилган таклифлар асосида мамлакатимиз озиқ-овқат саноати корхоналарида маҳсулот сифатини бошқариш тизимини амалиётга жорий этилиши орқали бир вақтнинг ўзида ҳам маҳсулотнинг сифати, ҳам унинг истеъмол қилишда инсон ҳаёти учун хавфсизлигини таъминлаш имкониятларини кенгайтиради. Шу билан биргаликда, ишлаб чиқарилаётган озиқ-овқат маҳсулотларининг рақобатбардошлиги кўрсаткичи янада яхшиланиб, халқаро ташкилотлар томонидан маҳаллий озиқ-овқат корхоналари томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулотларни сертификацияланишига ва миллий ишлаб чиқарувчиларнинг жаҳон бозорига кириши учун замин яратади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Бузина М.А. Современные тенденции управления качеством на пищевых производствах. [Электронный ресурс]. URL: <https://saransk.ruc.su/upload/medialibrary/b7e/Buzina.pdf>
2. ISO халқаро ташкилотининг расмий сайта маълумотлари асосида <https://www.iso.org/about-us.html>
3. Исматуллаев Р. Сифат менежменти тизими ва уни сертификатлаш. Дарслик, Т.: Сано-стандарт, 2014. – 336 б.

4. Кане М. М., Иванов Б. В., Корешков В. Н., Схиртладзе А. Г. Системы, методы и инструменты менеджмента качества: Учебное пособие. — СПб.: Питер, 2008. — 67 с.
5. Сливкина Ю.А., Часовских В.П., Воронов М.П. Применение экспертных методов в управлении качеством. Научное обозрение. Экономические науки. — 2016. — № 4. — с. 54-63.

Acute Ulcerative Gingivitis : A Case Report of Vincent's Stomatitis in an Immunocompetent Patient

Azimova A.A, Takhirova K.A.

Scientific supervisor: Kamilov Kh.P

Tashkent state dental institute Department of Hospital Therapeutic Dentistry,
Tashkent, Uzbekistan

Abstract: Acute necrotizing ulcerative gingivitis or Vincent's stomatitis is a painful infectious condition of gingiva due to endogenous bacteria. It is an uncommon disease of gingiva, usually seen in patients with impaired immunity, which may be due to some underlying systemic diseases such as HIV infection, malignancy, or diabetes mellitus. Rarely, it is also seen in immunocompetent patients living a stressful life. Here, we report a case of Vincent's stomatitis with the acute ulcerative involvement of gingiva in a general medical practitioner living a busy life.

Keywords: gingivitis; psychological stress; stomatitis;

Introduction

Acute necrotizing ulcerative gingivitis (ANUG) is a rapidly destructive, non-communicable, opportunistic infection caused by endogenous anaerobic microorganisms which is a relatively forgotten disease entity in this era. In developing countries such as Uzbekistan, people have a hectic lifestyle, trying to meet the needs and demands of their family and society. This unknowingly results in increased stress in life. We report a case of Vincent's infection in a medical practitioner due to a stressful lifestyle.

Case Report

A 40-year-old female patient presented with soreness in the gums and teeth, of two days duration. History revealed that the patient had noticed soreness and bleeding from the gums only while brushing for a week. For the last two days the patient had increased soreness in the gums throughout the day, which was aggravated while eating food. She had felt that her back teeth were slightly elevated. She had associated soreness in the tonsils and a fever of 38.9 C for a day. The patient

had consumed Amoxicillin 500 mg twice daily and paracetamol 500 mg for fever. The patient felt no relief after taking the medicines and had observed an increase in the severity of lesions. She also complained of a metallic taste, halitosis and increased salivation. The patient had a hectic lifestyle sleeping an average of six hours per day.

Examination revealed mild fever 37.8 C and 3–4 tender, bilateral submandibular lymph nodes. The intraoral examination revealed halitosis and generalized erythematous tender and enlarged marginal gingiva, more predominant at the mandibular left molar region. Marginal gingiva in the mandibular molar region showed ulcerations and interdental gingiva was enlarged beyond the occlusal

surface, creating a pseudo-pocket, measuring about 6mm in length (Figure 1). All the posterior teeth were tender on percussion.

The patient was tested negative for HIV and hepatitis B. The intraoral periapical radiograph in relation to the lower left molar showed widening of periodontal space at the periapex. The patient was prescribed Metronidazole 400 mg thrice daily together with Amoxicillin 500 mg twice daily for seven days, paracetamol 500 mg for fever s.o.s, warm saline irrigation, povidone iodine gargle thrice daily and chlorhexidine mouthwash 3–4 times per day. After 1 week, symptoms had subsided, but enlarged interdental and marginal gingiva in relation to the lower left second molar were still evident. The culture and sensitivity of the swab specimen showed no isolation of pathogens. As the patient was feeling generalized weakness, she was

supplemented with a multivitamin tablet for a month. After 20 days the gingiva had returned to normal size and patient was feeling completely recovered (Figure 3)

Discussion

Vincent's stomatitis is an endogenous polymicrobial infection mainly affecting patients with impaired immunity. Plaut and Vincent are pioneers who independently, in the 1890's, recognized the fusiform-spirochete association with this disease. Most of the time, the term acute necrotizing ulcerative gingivitis (ANUG) is used to describe the acute ulcerative disease affecting the gingiva, and Vincent's angina is the term used for fusio-spirochetal infection of the oropharynx and throat, with a painful membranous ulceration of the throat. In our patient, tonsils as well as the gingiva were affected, which is a rare occurrence.

The predominant anaerobic organisms currently implicated in ANUG are *Fusobacterium necrophorum*, *Prevotella intermedia*, *Fusobacterium nucleatum*, *Porphyromonas gingivalis*, as well as *Treponema* and *Selenomonas* spp. Many

predisposing factors have been proposed for the pathogenesis of ANUG, such as poor oral hygiene, smoking, emotional stress, nutritional deficiency, systemic diseases or an altered immune system. However, after ruling out all the other causes and understanding the hectic routine due to the heavy work schedule, we concluded that stress was the main underlying factor resulting in ANUG in our patient.

The diagnostic triad for ANUG is pain, gingival ulceration, and bleeding. The secondary clinical signs of ANUG include: halitosis, pseudomembranes, a “wooden” sensation to the teeth, metallic taste, tooth mobility, ropy saliva, lymphadenopathy, fever, and malaise. Though the clinical features vary from patient to patient, some of the most common features were also seen in our patient. Probably, as our patient was immunocompetent, the features of ANUG were not as severe as mentioned in previous studies. The cultures of samples are often negative—because of their fastidiousness, these organisms are difficult to isolate?

The management should focus on removal of microbial accumulation and local factors. Hence, we aimed at the non-surgical management of the condition. Based on the microbial nature, antibiotics such as penicillin and metronidazole are the drugs of choice. Systemic antibiotics, however, do not eliminate local etiological factors. Antibacterial mouthwashes such as 0.12% chlorhexidine are helpful in controlling the infection locally. Usually, surgical debridement and recontouring are recommended after the acute phase has been resolved. However, as our patient was immunocompetent, we opted to wait for recovery before any sort of intervention. Within 20 days the gingiva had returned to normal, avoiding the need for surgical management.

Conclusions

ANUG is a rare disease in immunocompetent individuals. Stressful routines in the developing countries may act as a main predisposing factor, as is evident in this case. This is one of the first cases to report the incidence of ANUG in a financially competent educated patient. This report highlights the need for enough repose for the doctor community who themselves may fall prey to Such diseases if personal care is neglected.

QISHLOQ XO'JALIGIDA DRONLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

QODIROV SAYFULLO XABIBULLO O'G'LI

"TIQXMMI" Milliy tadqiqot universiteti magistri

Annotatsiya: O'zbekistonda qishloq xo'jaligi sohasi avvalgidek emasligi, endilikda, u ilm-fanga asoslangan, zamonaviy yo'nalishlardan biriga aylanib borayotgani haqida ko'p gapiryapmiz. Chindan ham bugungi qishloq xo'jaligi tizimi bir necha yil oldingisidan tubdan farq qiladi. Ammo bunga birgina ilg'or texnikalar emas, balki sohani tubdan takomillashtirish, ishlarni tashkil etishda resurstejamkor va eng so'nggi innovatsion texnologiyalarni qo'llash evaziga erishilmoqda. Qishloq xo'jaligi faoliyatini zamonaviy dron texnologiyalari asosida raqamlashtirish ilmiy-amaliy loyihasi doirasida ish olib borayotgan Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Toshkent davlat agrar universiteti hamda Soliq qo'mitasi huzuridagi Kadastr agentligi "Geoinnovatsiya markazi" DUK mutaxassislari ham mazkur yo'nalishda dastlabki natijalarga erisha boshladi.

Kalit so'zlar: dronlar, qishloq xo'jaligi, suv resurslari, xorij tajribalari, uchish moslamalari

Suv resurslari taqchilligining sezilarli darajada kuchayishi, yer resurslarining jadal tanazzulga uchrashi, zararkunandalar va o'simliklar kasalliklarining tarqalishi sharoitida uchuvchisiz uchish apparatlari (dronlar) qishloq xo'jaligi sohasida tobora ommalashib bormoqda. Agar 2016-yilda qishloq xo'jaligi uchun dronlar bozori 864 million dollarni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilga kelib uning hajmi 5 barobar oshib, 4,2 milliard dollarga [yetdi](#). Joriy yil boshida qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan dronlar umumiy dronlar sonidan 11 foizni tashkil etdi. 2030-yilga borib uning o'rtacha yillik o'sishi 20 foizni tashkil etishi taxmin qilinmoqda. Hozirgi kunda O'zbekistonda qishloq xo'jaligining texnik jihozlanish darajasi: paxta va g'allachilikda – 90 %; sabzavot va polizchilikda – 45 %; chorvachilikda – 48 %; bog'dorchilik va uzumchilikda – 36 %. Mamlakatimizda qishloq xo'jaligi ishlarini bajarish uchun 267 mingdan ortiq texnika va uskunalar [mavjud](#). Ularning 38 %i ma'nan va jismoniy jihatdan eskirgan, 15 yildan ortiq ishlatilgan. Shu bilan birga, dronlardan qishloq xo'jaligi maqsadlarida deyarli foydalanilmaydi.

Nega dronlarga bo'lgan talab ortib bormoqda?

Mutaxassislarning ta'kidlashicha, qishloq xo'jaligida dronlarga bo'lgan talab ortib borayotganining asosiy omillari ular yordamida:

mineral o'g'itlar, zararkunanda va kasalliklarga qarshi kurashish xarajatlarini sezilarli darajada qisqartirish;

suv resurslarini tejash;

mehnat unumdorligi va hosildorlikni oshirish mumkinligida.

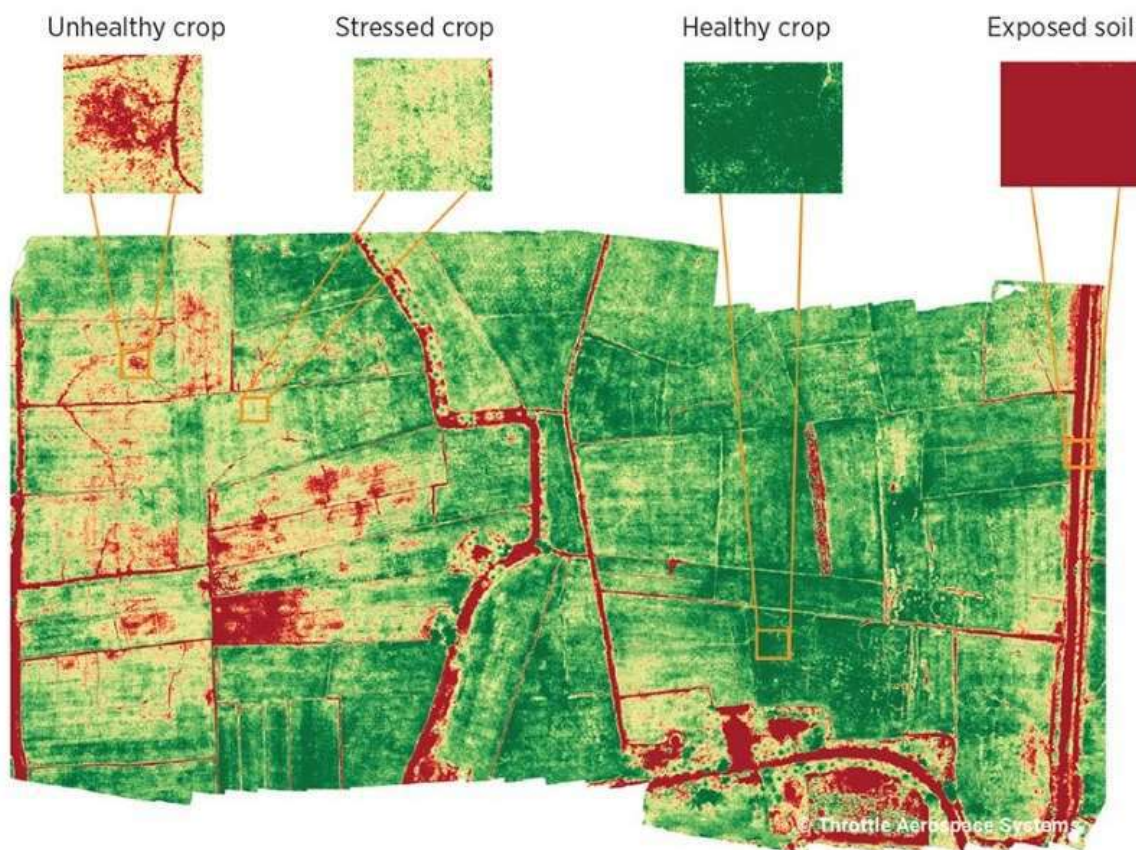
Birinchidan, dronlar multispektral tasvirlash orqali ekin maydonlarining holati haqida ma'lumot to'plashi [mumkin](#). Bu yer va hosilning o'g'itlarga bo'lgan ehtiyojni, zararkunandalar bilan zararlanish holatlarini, shuningdek, bakteritsid va virusli o'simlik kasalliklarini aniqlash imkonini beradi.

Ma'lumot uchun: multispektral tasvir bir vaqtning o'zida elektromagnit nurlanish spektrining turli zonalarida bir xil hududning bir nechta tasvirlarini hosil qiladi. Tegishli dasturiy ta'minot, sun'iy intellekt va mashinani o'rgatish (machine learning) orqali hududlarning holati haqida kerakli ma'lumotlarni taqdim etadi. Shunday qilib, dronlar zararkunandalar bilan zararlangan va begona o'tlar ko'paygan hududlarni 95 % aniqlik bilan [aniqlaydi](#), bu esa fermerlarga ekinlarning faqat maqsadli joylarini davolash imkonini beradi. Tadqiqotlarga ko'ra, an'anaviy usullar (qo'l yoki traktorda) odatdagidan 30 % ko'proq pestitsid va o'g'itlardan [foydalaniladi](#).

Ilmiy tadqiqot natijalariga ko'ra, dronlardan foydalanish natijasida fermerlarning pestitsidlar va o'g'itlarga bo'lgan xarajatlari 40 %gacha [qisqaradi](#). BBC e'lon qilgan intervyuda esa Hindistonda dronlar orqali 60 % – 70 % o'g'itlar tejalishiga olib [kelgan](#).

Processed paddy field image captured by drones

Dronlar tomonidan olingan tasvirlar

Ikkinchidan, dronlar suv tanqisligi va ortiqchaligini o'z vaqtida aniqlab, suv resurslarini boshqaradi. Dronlar orqali ekinlar va tuproq holatini tahlil qilib, namlik darajasi va havo haroratini baholab, o'simliklar uchun zarur bo'lgan suv hajmini aniq hisoblab chiqish mumkin.

Xususan, Qatarda dronlardan foydalanish qishloq xo'jaligida suvni 30 %ga tejalishiga olib [keldi](#). Mozambikda qishloq xo'jaligida suvdan foydalanish samaradorligi 55 %ga [yaxshilandi](#). Ilmiy tadqiqot natijalariga ko'ra, ushbu ko'rsatkich 90 %gacha yetishi mumkinligi [ta'kidlangan](#).

Uchinchidan, dronlardan foydalanish mehnat unumdorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Tadqiqotlarga ko'ra, dronlar qishloq xo'jaligi yerlarini kuzatish vaqtini 10 barobarga qisqartirishga yordam beradi.

Masofadan boshqariladigan qurilmalar, shuningdek, inson salomatligiga zarar yetkazuvchi kimyoviy moddalarni tez purkash imkonini beradi, bu esa qishloq xo'jaligi yerlarini qayta ishlash vaqtini sezilarli darajada qisqartiradi. Ma'lumot uchun: kimyoviy moddalarning zararliligi tufayli odamlar dalalarda juda cheklangan vaqtgina qolishi mumkin. Shu munosabat bilan, aviatsiya ko'pincha katta paxta

maydonlarida qo‘llaniladi, bu odamlar uchun zararli va juda qimmat tadbirdir. Bu omillarning barchasi qishloq xo‘jaligi mahsuldorligini sezilarli darajada oshiradi. Shunday qilib, Mozambikda yangi dron texnologiyalari qishloq xo‘jaligi mahsuldorligini 41 %ga, Saudiya Arabistonida 20 %ga oshirishga yordam [berdi](#).

Hindiston modeli

Hindistonda qishloq xo‘jaligida dronlardan ommaviy foydalanish yo‘lga qo‘yildi. Dronlardan foydalanish 2026-yilga borib Hindiston yalpi ichki mahsulotini 1,5 %ga (51 milliard dollar) oshirishi va 500 mingdan ortiq yangi ish o‘rinlarini yaratishi [kutilmoqda](#).

Qishloq xo‘jaligiga dronlarni keng ko‘lamda foydalanishga targ‘ib etish bo‘yicha Hindiston modelining xususiyatlari quyidagilardan [iborat](#):

1) Qishloq xo‘jaligiga yangi texnologiyalarni joriy etishni rag‘batlantirish.

Hukumat bir qator davlat idoralari tomonidan dronlarni sotib olishni 100% subsidiyalaydi.

Fermerlarni lizing shartlarida dron bilan ta‘minlash maqsadida dron narxining 40%i miqdorida moddiy yordam ko‘rsatadi.

Fermer ayollar yoki kam rivojlangan va aholi kam yashaydigan hududlar vakillari tomonidan yakka tartibda dronlarni sotib olinishi uchun dron narxining 50%i miqdorida moddiy yordam ko‘rsatiladi.

Ma‘lumotlariga ko‘ra, qishloq xo‘jaligi uchun tayyor uchuvchisiz uchadigan apparatlar tizimlari 1,5 ming dollardan 25 ming dollargacha bo‘lishi mumkin.

2) Dronlarni sotib olish va ulardan foydalanish sohasidagi qonunchilikni liberallashtirish.

Hukumat qishloq xo‘jaligi dronlarini sertifikatlashning soddalashtirilgan sxemasini joriy qildi, u nafaqat kimyoviy moddalar va o‘g‘itlarni purkash, balki foto va videoga olish orqali yerlarni kuzatishda ham qo‘llanilishi [mumkin](#).

3) Fermerlarni yangi texnologiyalarga o‘rgatish dasturlarini ishga tushirish.

Qishloq xo‘jaligida dronlardan foydalanishni rivojlantirish maqsadida Hindiston hukumati mamlakatning barcha hududlarida fermerlar uchun ommaviy o‘quv kurslarini tashkil etgan.

4) Fermerlarga dronlarni ijaraga olish imkoniyati mavjudligi.

EM3 ilovasi ishlab chiqilgan bo‘lib u fermerlarga qo‘shimcha daromad topish imkoniyati va texnikasi mavjud bo‘lmagan dehqonlarga ularni ijaraga olish imkoniyatini yaratib beradi.

O‘zbekiston tajribasi

Ayni paytda O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligini raqamlashtirish, o‘g‘it va kimyoviy moddalar tannarxini pasaytirish, suv resurslarini boshqarish samaradorligini oshirish muammolarini hal etishda dronlardan foydalanish uchun keng imkoniyatlar mavjud.

Masalan, Jizzax viloyatidagi “Jizzax Organic” klasteri O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligida dronlardan foydalanish bo‘yicha muvaffaqiyatli tajribaga ega. Ushbu korxonaning qurilmalari o‘simliklarning o‘sishi va rivojlanishidagi anomalialarni aniqlaydi, o‘g‘itlarni aniq sepadi va sug‘orishning bir xilligini nazorat qiladi. Ushbu amaliyot “Jizzax Organic” mutaxassislariga ekinlarning sifati, shikastlanishi yoki nobud bo‘lishi haqida so‘nggi va to‘liq ma’lumotlarni taqdim etadi.

Birinchi prototip O‘zbekistonga 2020-yilning noyabr oyida kelgan. Great Shark 330VTOL modeli Xitoyning FOXTECH kompaniyasi tomonidan ishlab chiqarilgan. Uskuna tasvirni 30 barobar kattalashtirishi mumkin va uning maxsus rejimi tungi vaqtda kuzatish imkonini beradi. Qurilmaning maksimal yuk ko‘tarish og‘irligi 21 kgni tashkil qiladi va yuqori tezlikda (80 km/soatigacha) 2,5 soat davomida parvoz qilish imkoniyatiga ega.

Umuman olganda, dronlardan faol foydalanish qishloq xo‘jaligi sohasida faoliyat yuritayotgan klaster, fermer va boshqa tashkilotlarning faoliyatini takomillashtirish, qishloq xo‘jaligi tarmoqlarini qo‘llab-quvvatlash va hosildorlikni oshirish borasida qo‘yilgan maqsadlarga erishishga salmoqli hissa qo‘shish imkoniyatiga ega va Progressiv islohotlar markazi bu borada tegishli qonunchilikni takomillashtirishga va tashkiliy ishlarni boshlashga chaqiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. <https://old.gov.uz/oz/news/view/37230>
2. <https://kun.uz/news/2024/06/29/qishloq-xojaligida-dronlar-va-suniy-intellektdan-foydalanishning-foydasi-hisoblab-chiqildi>
3. <https://srcyrl.satuav.com/news/agricultural-sprayer-drone-application-52462925.html>
4. <https://lex.uz/ru/docs/5748172>
5. <https://lex.uz/ru/docs/6284990>

QISHLOQ XO'JALIGIDA BIOGOMUS TEXNOLOGIYASINI MEXANIZATSIYALASH

QODIROVA SHOIRA SHARIF QIZI

"TIQXMMI" Milliy tadqiqot universiteti magistr

Annotatsiya: Biogomus bu atama (grekcha soʻz boʻlib “bios”-tiriklik, lotincha “humus”- yer tuproq) degan maʼnoni bildiradi. Biogomus Kaliforniya qizil chuvalchangi yordami bilan ishlab chiqarilgan organik oʻgʻit hisoblanadi. Garchi u hammaga vermikompost, yaʼni chuvalchang komposti nomi bilan malum boʻlsada, biogomusni hosil boʻlish jarayoni juda oddiy. U yer chuvalchangi tuproqni yeydi va uni turli mineral va oʻgʻitlar bilan aralashirilgan holda qayta ishlab beradi. Va qayta ishlanagn mahsulot deyiladi. Mamlakatimiz qishloq xoʻjaligi oldida turgan asosiy muammolardan biri mineral oʻgʻitlar foydali taʼsir koeffitsiyentining pastligi hisoblanadi. Bu kaliyli oʻgʻitlar uchun 60-70% ni, fosforli oʻgʻitlar uchun birinchi yilda 20-25% ni, soʻnggi 2-3 yilda esa 40% ni tashkil etadi. Keyingi muammo bu barcha tuproqlardagi hosildorlik asosi hisoblangan tuproq gumusi bilan bogʻliqdir. Tuproqning fizik xossalarini yaxshilash, suv-havo rejimi moʻtadilligini yaratish jarayonlarida gumus muhim ahamiyat kasb etadi. U tuproq energiyasining akkumulyatori vazifasini bajaradi, undan mineral oʻgʻitlar yuvilib ketishini va bu bilan tevarak atrof-muhit ifloslanishini oldini oladi, shuningdek qiyin eriydigan fosfor birikmalarini yaxshi oʻzlashadigan holatga aylantiradi.

Kalit soʻzlar: Biogomus, granulalashgan, fermentlar, oʻt urugʻlari, tuproq, yer chuvalchangi.

Biogomus – yomgʻir chuvalchaglari hayot faoliyati mahsulidir. U kichik granulalashgan, sochiluvchan, toʻq jigarrang yoki qora rangli massa boʻlib, yer xidiga ega. Biogomus barcha qishloq hoʻjalik ekinlarida, oʻrmonchilikda, gulchilikda, gullar va sabzovot ekinlarini issiqxonalarda va pitomniklarda yetishtirishda, shaharlarni obodonlashtirishda organik oʻgʻit sifatida qoʻllaniladi. Vermitexnologiya asosida ishlab chiqarilgan biogomus mikrobiologik oʻgʻit hossalari ega. Tuproqqa qoʻshilgan biogomus, uni yuqori darajada sogʻlomlashtiradi. Biogomus tarkibida koʻp miqdorda fermentlar, vitaminlar, tuproq antibiotiklari, oʻsimliklarni oʻstiruvchi garmonlar va boshqa koʻpgina biologik aktiv moddalar mavjud. Undagi gumus miqdori goʻngga nisbatan 4-8 marotaba koʻp. Tuproqqa solingan biogomus taʼsiri 5 yilgacha davom etadi. Biogomus oʻsimliklar tomonidan oson oʻzlashtiriladi. Unda begona oʻt urugʻlari yoʻq. Quritilgan

biogumus o‘z sifatini yo‘qotmaydi. Mikrobiologiya sanoatiga tegishli bo‘lgan bu kashfiyot, bakteriyalar asosida tayorlanadigan biologik texnologiyalarga ham aloqadordir. Oxirgi yillarda bu organik chiqindi qishloq xo‘jaligi sistemasida va asosan oziq ovqat yetishtirish sanoatida keng ko‘lamda ishlatilmoqda. Vermikompost humik va fulkiv kislotalar, makro va mikro ozuqalar, amino kislotalar va boshqa biologik faol moddalardan tashkil topgan. Shuning uchun ham uning turli hollarda qo‘llanishi, hosil miqdorini oshirmoqda va tuproqni minerativlik xususiyatlari yaxshilamoqda. Organik moddalar va hayvon chiqindilarining qayta ishlash va ulani bir biri bilan mutanosibligini taminlashning eng qulay usullaridan biri bu, chuvalchang hazim sistemasidan foydalanishdir. Quticha ichida qayta ishlanmagan ozuqa moddalarini 65-80% namlik sharoitida yer chuvalchangi bilan birmuncha muddat saqlash orqali maqsadga yetish mumkin. Bu jarayon natijasida qutiga solingan ozuqa moddalar va hayvon chiqindisini 20-80% miqdoridagi ozuqa qiymatini saqlagan tayyor hidsiz o‘g‘it olish mumkin. Agar sizning kompostingizda azot miqdori kam bo‘lsa unda kantsentratsiyasi 5 % danko‘p bo‘lmagan machavina aralashtirish mumkin va bu, ozuqa vadarod ionlarining aktivligini taminlaydi.

Biogumus tuproqni mukammal darajada sog‘lomlashtiradi. U boshqa har qanday organik moddalar bilan yaxshi birlashadi va hosilning ta‘m sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Biogumus tabiiy tuproqqa yaqin bo‘lgan o‘g‘it turi bo‘lib, chirishga moyil chiqindilar: go‘ng, xazonrezgi, qushlarning axlati, qipiq, somon, o‘simlik uyumlarini Kaliforniya qizil chuvalchangi organizmidan o‘tkazish orqali olinadi.

U qoramtir rangda, quruq (sochiluvchan) va suyuq (suvda eritilgan) holatda bo‘ladi.

Uning tarkibidagi mikroorganizmlar tuproqning aerobik, anorobik, mikroelementlar bilan boyitilishiga sharoit yaratib beradi. Shuningdek, tuproqning mexanik zichligini ham me'yoriga keltiradi.

Biogumusning foydali xususiyatlari:

- urug'larning unib chiqishini sezilarli darajada tezlashtiradi;
- ko'chat o'sishi va ildiz shakllanishini faol ravishda rag'batlantiradi;
- tuproqni boyitadi va ozuqa moddalarining so'rilishini yaxshilaydi;
- kislotalilikni pasaytiradi va tuproqning tuzilishi (suv va havo o'tkazuvchanligi)ni yaxshilaydi;
- o'simliklarning turli kasalliklarga qarshi immunitetini oshiradi va ulardan keyin tiklanishiga yordam beradi;
- noqulay ekologik sharoitlarga qarshilikni oshirishga yordam beradi (namlik yetishmasligi, harorat o'zgarishi va boshqalar.);
- umumiy vegetativ massani sezilarli darajada oshiradi;
- o'simlik gullashini rag'batlantiradi;
- mevalarning pishishini tezlashtiradi, ularning hosildorligi va sifatini oshiradi.

Biogomus tarkibida 0,7-1,2% kaliy, 0,3-0,5% magniy, 2-3% magniy, 0,8-2% azot va juda ko'p fosfor mavjud. Ko'chatlar uchun biogomus ham fulvin va gumin kislotalarni o'z ichiga oladi. Faqat ular quyoshning foton energiyasini qayta ishlashga qodir. Kislotalar uni kimyoviy moddalarga aylantiradi. Tuproqda ular

patogen bakteriyalarni (blokirovka) qiladi. O'simliklarni rivojlanishi va hayoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Fulvin kislota hujayralarga kerakli oziq moddalarni beradi, shish paydo bo'lishining oldini oladi, toksinlar va viruslarni yo'q qiladi. Ko'pgina shifokorlar, umuman olganda, har qanday kasallikning sabablaridan biri fulvin kislota yetishmovchiligi ekanligiga aminlar. Uni faqat o'simliklardan olish mumkin. Demak, suyuq biogumus shunchaki o'g'it emas, balki dori turidir. Ular uchun modda ildiz tizimining o'sish stimulyatori hisoblanadi. Oziq-ovqatlarni qabul qilib, u tuproqning chuqur qatlamlariga kiradi. Ulardan namlikni olish mumkin. Bu qurg'oqchilik davrida foydalidir. Oddiy tuproqda gumin kislota suvda erimaydigan shaklda uchraydi. O'simliklar faqat eritmalarni o'zlashtiradi.

Tuproqqa biogumus solishning ham me'yorlariga e'tibor qaratish darkor. Unumdorligi past bo'lgan tuproqni laboratoriya tahlillaridan o'tkazib, mutaxassislarining tavsiyasi asosida belgilangan miqdorda biogumus solinadi. Biogumus solingan tuproqda yetishtirilayotgan ekin kasalliklarga chidamli bo'lishi va erta pishib yetilishi bilan ham ahamiyatlidir. Buning bir necha usullari mavjud. Yerga urug' qadayotganda u bilan birga biogumus solish ham yaxshi samara beradi. Tuproqqa qaysi paytda, qancha miqdorda biogumus solish esa agrotexnolog mutaxassislarining tavsiyasi asosida amalga oshirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ярмолик, С. В., Ковалева, А. А., Федарович, Е. Г., Левданский, А. Э., & Абдуназаров, Ф. А. (2021). Исследование процесса классификации твердых продуктов пиролиза отходов резинотехнических изделий в гравитационно-роторном пневмокласификаторе.
2. <https://www.agro.uz/11-04536142/>
3. Obidov A., Xalilov R., Aliqulov S va boshqalar. Qishloq xo'jalik ishlab chiqarishini mexanizatsiyalashtirish. Toshkent-2018, 184 b.
4. Qishloq va suv xo'jaligi tarmoqlari uchun muhandis-texnik kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 24.05.2017 yil PQ-3003-son qarori.

TEACHING ENGLISH TO VISUALLY IMPAIRED STUDENTS

Mirzahamdamova Dilafruzhon

Kokand University ESL teacher

Abstract: This article explores effective approaches and methodologies for teaching English to visually impaired students, focusing on adaptive teaching strategies, technological tools, and inclusive educational practices. Through analysis of existing literature, the study examines current best practices and challenges in this specialized field of language education.

Keywords: visual impairment, English teaching, inclusive education, adaptive learning, special education, assistive technology

Introduction

Teaching English to visually impaired students represents a unique and challenging aspect of language education that requires specialized approaches and methodologies. As our world becomes increasingly interconnected, ensuring effective English language instruction for visually impaired learners has become crucial for educational equity and inclusion [Anderson, 2023]. The complexity of this teaching area demands careful consideration of both pedagogical approaches and technological solutions.

The significance of this topic extends beyond basic language acquisition into broader realms of educational accessibility and equal opportunity. According to Karimov [2023], proficiency in English can significantly impact visually impaired students' academic success and future professional opportunities. This understanding has led to increased attention to developing effective teaching methodologies specifically tailored to these learners' needs.

Main Part

Modern approaches to teaching English to visually impaired students emphasize the importance of multisensory learning experiences. Smith [2022] notes that traditional visual teaching methods can be effectively adapted through various alternative approaches. These adaptations include the extensive use of tactile materials, audio resources, and interactive verbal exercises that compensate for the lack of visual input.

The integration of technology plays a pivotal role in modern English language instruction for visually impaired students. Petrova [2023] discusses how various assistive technologies have revolutionized the learning experience for these students.

Screen reading software, voice recognition programs, and digital braille displays have opened new possibilities for language acquisition. These technological tools not only facilitate learning but also provide students with greater autonomy in their studies.

Classroom organization and teaching strategies require specific modifications to accommodate visually impaired learners effectively. Yusupova [2023] emphasizes the importance of creating structured learning environments that prioritize clear verbal instructions and regular feedback. The physical arrangement of the classroom, the pace of instruction, and assessment methods all need careful consideration to ensure optimal learning conditions.

The literature reveals several persistent challenges in this field. Limited availability of adapted materials often requires teachers to invest significant time in preparing resources. Additionally, many educators lack specialized training in working with visually impaired students. However, research suggests various solutions to these challenges, including the development of standardized adapted materials and enhanced teacher training programs [Smith, 2022].

Support systems play a crucial role in successful English language instruction for visually impaired students. This includes collaboration between special education specialists, language teaching experts, and technical support staff. Family involvement and peer support networks also contribute significantly to student success [Anderson, 2023].

Special attention must be paid to assessment methods and feedback mechanisms. Traditional evaluation approaches often rely heavily on visual elements, necessitating creative adaptations for visually impaired learners. This might include oral examinations, tactile assessments, and modified written tests that maintain academic standards while accommodating students' needs.

Conclusion

The successful teaching of English to visually impaired students requires a comprehensive and well-planned approach that combines adaptive methodologies, appropriate technological tools, and supportive educational environments. The literature reveals that effective instruction in this field depends on several key factors: implementing appropriate teaching strategies, utilizing assistive technologies effectively, maintaining comprehensive support systems, and continuously adapting and improving methods.

Looking forward, the field needs continued development in several areas. This includes expanding available resources, improving technological solutions, enhancing teacher training programs, and developing more inclusive educational

environments. Success in these areas will require ongoing collaboration between educators, researchers, and technology developers.

References

1. Anderson, P. (2023). Inclusive Language Education: Strategies and Solutions. *Educational Review*, 45(3), 123-138.
2. Karimov, S. (2023). Ko'zi ojiz o'quvchilarga chet tilini o'qitish metodikasi. *Ta'lim va Innovatsiyalar*, 12(2), 45-58.
3. Petrova, N. (2023). *Modern Approaches in Teaching Languages to Students with Visual Impairments*. Moscow: Education Press.
4. Smith, R. (2022). Teaching English to Visually Impaired Learners: Contemporary Approaches. *Journal of Special Education*, 34(2), 78-92.
5. Yusupova, M. (2023). Maxsus ta'limda chet tili o'qitish masalalari. *O'zbekiston Pedagogika Jurnal*, 8(4), 112-125.

КОМПЛЕКСНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ УЧАЩИХСЯ ЭСТРАДНО-ЦИРКОВОГО ИСКУССТВА В УСЛОВИЯХ ТРЕТЬЕГО РЕНЕССАНСА

Зарипова Карима, директор Республиканского эстрадно-циркового колледжа имени Карима Зарипова, Заслуженная артистка Республики Узбекистан, доцент, кавалер орденов «Дустлик» и «Мехнат шухрати»

Аннотация. В статье сделан упор на комплексное образование учащихся эстрадно-циркового искусства в условиях Третьего Ренессанса.

Ключевые слова: комплексное образование, ученик, эстрада, цирк, преподаватель, музыка, Третий Ренессанс.

Annotation. The article focuses on the comprehensive education of students of variety and circus arts in the context of the Third Renaissance.

Key words: comprehensive education, student, variety, circus, teacher, music, Third Renaissance.

В настоящее время перед системой образования стоит вопрос о предоставлении учащимся возможностей на высоком уровне подготовить себя к будущей профессиональной деятельности. Исходя из этого, система образования требует от выпускника эстрадно-циркового колледжа высокой квалификации и глубоких знаний. Вот почему от преподавателей, осуществляющих образование в эстрадно-цирковом колледже требуются глубокие знания по своей специальности, умение доносить эти знания до учащихся, мотивировать их, помогать учащимся эстрадно-циркового колледжа стать профессионалами в выбранной ими профессии. Для этого преподаватель должен быть в курсе последних событий в своей специальности в соответствии с требованиями времени, любить свою профессию и проявлять интерес к своей учебной дисциплине, который они преподают, организовывать практическую работу по предмету в соответствии с требованиями времени.

Значит, следует ориентировать каждого ученика на его всестороннее и комплексное развитие, что составляет сегодня важный аспект в деятельности каждого преподавателя эстрадно-циркового колледжа.

Для дальнейшего повышения профессионального мастерства будущих учителей технологии следует творчески подходить к решению многих

проблем для того, чтобы будущие учителя были мыслящими и предприимчивыми профессионалами.

В условиях Третьего Ренессанса новые методы обучения, входящие в образовательный процесс, предполагают достижение высоких результатов в короткие сроки, без лишних умственных и физических усилий со стороны преподавателя и учащихся, который в процессе своего обучения в эстрадно-цирковом колледже поднимается от объекта, которому он должен обучаться, до субъекта, непосредственно участвующего в его воспитании. Ученик становится активным представителем учебного занятия, как и преподаватель. На уроках в современном виде учитель является взрослым партнером, стремящимся получить необходимый объём знаний в области образования, считающимся с его мнениями, взглядами, совместно активно участвующим в дискуссиях в процессе урока.

В процессе комплексного развития учащихся при правильном выборе методов обучения необходимо ориентироваться на следующие цели обучения, а именно: место предмета данной специальности в системе других дисциплин; цели учебного занятия, в котором применяется метод обучения; характер предмета и учебного материала; организационные формы работы, в которых должен применяться метод; вид и характер средств обучения и дидактических средств, применяемых в обучении; учёт физиологических и психологических способностей учащихся, определяемых не только индивидуальными особенностями, но и специфическими условиями проведения занятий.

Организация учебно-воспитательного процесса в эстрадно-цирковом колледже в соответствии с Государственным образовательным стандартом на основе комплексного применения педагогических современных информационных технологий требует от преподавателей эстрадно-циркового колледжа высокой квалификации. В связи с этим, рекомендуем применять следующие методы обучения: словесный метод (лекция, беседа, рассказ); практические и лабораторные занятия; самостоятельные формы обучения; логический метод обучения; проблемно-исследовательский метод; наглядный метод; индуктивные и дедуктивные методы; научные методы; методы контроля и самоконтроля обучения [1].

Диалектический характер процесса обучения включает в себя две взаимосвязанные стороны: деятельность учителя в и организации учебно-воспитательного процесса и учебно-когнитивную деятельность учащихся.

В процессе обучения в нашем эстрадно-цирковом колледже, преподаватели классифицировали методы обучения: по уровню активности учащихся: активные и пассивные; по источнику знаний: словесные методы; наглядные методы (наблюдаемые предметы, явления, наглядные пособия, компьютерные модели и т.д.); практические методы (учащиеся получают знания и формируют компетенции, выполняя практические действия).

В процессе подготовки будущих специалистов в области эстрадно-циркового искусства необходимо стараться в полной мере использовать возможности современных педагогических технологий образования. В процессе комплексного развития учащихся с эффективным использованием различных технологий обучения можно добиться повышения качества образования.

Каждый преподаватель, осуществляющий обучение в эстрадно-цирковом колледже, должен четко определить уровень способностей учащихся, поставив перед собой задачу комплексного развития ученика и передачи им новых знаний, и индивидуально составить с каждым из них «план действий» [2], то есть правильно подобрать методы обучения и практические упражнения в соответствии с усвоенными знаниями и умениями учащихся. Учитывая творческую специальность нашего колледжа, ученикам весьма интересны занятия, способствующие раскрытию таланта учащихся. Многолетняя практика работы в данной сфере, убедила меня в том, что использование интегрированного метода в обучение позволяет систематически осуществлять междисциплинарные связи и выстраивать процесс проектного обучения с использованием максимального количества навыков, полученных на практике. Комплексный подход к учебной деятельности заключается в том, что для его реализации необходимо применить ряд знаний, умений и навыков, полученных учащимися не только по изучаемому предмету, но и по другим предметам. Непрерывное обогащение знаний учащихся новой информацией с постепенным увеличением объема информации требует использования современных информационных технологий.

Таким образом, в условиях Третьего Ренессанса выбор методов обучения зависит от уровня знаний учащихся и от навыков преподавателя.

Литература

1. Йўлдошев Ж., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари. – Т.: Ўқитувчи, 2004.

2. Зарипова К.Ф. Танец на манеже цирка // Сборник материалов республиканской научно-практической конференции о проблемах танцевального искусства. – Т., 2012.

HOZIRGI ZAMON TA'LIM TIZIMINING PSIXOLOGIK XIZMATI: O'QITISH, DIAGNOSTIKA, KORREKSIYA

Qidirbaeva Hurliman Erpolatovna

**Ajiniyoz nomidagi NDPI Magistratura bōlimi Pedagogika va psixologiya
yōnalishi 2-kurs ōzbek guruhi talabasi**

Annotatsiya

Mazkur tezisdā hozirgi zamon ta'lim tizimida psixologik xizmatning o'rni, funksiyalari va uning o'qitish, diagnostika hamda korreksiya sohalaridagi roli o'rganiladi. Psixologik xizmat, ta'lim jarayonining ajralmas qismi sifatida, o'quvchilar va talabalarning psixologik rivojlanishi va o'qishdagi muvaffaqiyatini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu ishlanmada psixologik xizmatning ta'lim tizimida qo'llanilishi, uning psixologik diagnostika, o'qitish metodikasi va psixologik korreksiya usullaridan foydalangan holda qanday samarali natijalarga erishish mumkinligi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ta'lim jarayonidagi psixologik xizmatning pedagogik va psixologik yondashuvlar bilan integratsiyasi muhimligi ta'kidlanadi. Tezisdā mavjud usullar, zamonaviy pedagogik psixologiya va ta'lim psixologiyasidagi yangiliklar haqida ham ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, psixologik xizmat, o'qitish, diagnostika, korreksiya, psixologik metodlar, pedagogik psixologiya, ta'lim psixologiyasi.

Kirish

Bugungi ta'lim tizimi nafaqat bilimlarni o'rgatish, balki o'quvchilarning psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga ham katta e'tibor qaratadi. Psixologik xizmatning ta'lim tizimida qo'llanilishi o'quvchilarni nafaqat akademik jihatdan, balki shaxsiy rivojlanishi, stressga qarshi kurashish va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda ham katta yordam beradi. O'qituvchilar va pedagoglar uchun psixologik xizmatning mohiyati va uning o'qitish, diagnostika va korreksiya usullaridan qanday foydalanish zarurligini tushunish juda muhim.

Ta'lim tizimidagi psixologik xizmatning asosiy vazifasi — o'quvchilarning psixologik holatini aniqlash, pedagogik muammolarni bartaraf etishda yordam berish va o'quv jarayonining samaradorligini oshirishdir. Psixologik diagnostika yordamida o'quvchilar va talabalar o'rtasidagi individual farqlarni aniqlash, shaxsiy psixologik muammolarni bartaraf etish va ta'lim jarayonini shaxsga moslashtirish mumkin. Psixologik korreksiya esa, o'quvchilarning psixologik holatini yaxshilash va ularni ta'lim jarayoniga to'liq jalb qilishga qaratilgan.

Shu sababli, psixologik xizmat ta'lim jarayonining har bir bosqichida muhim rol o'ynaydi va uning samarali ishlatilishi o'quvchilarni nafaqat bilimlar bilan ta'minlash, balki ular shaxs sifatida rivojlanishiga ham imkon yaratadi.

Psixologik Xizmatning O'qitishdagi Roli

Psixologik xizmatning o'qitishdagi roli ta'lim jarayonida muhim o'rin tutadi. O'qituvchilar va pedagoglar o'quvchilarning psixologik holatini hisobga olgan holda, ularga individual yondoshuvni taqdim etishlari kerak. Psixologik xizmat yordamida o'quvchilarning o'rganish uslublari, motivatsiyasi va qobiliyatlari tahlil qilinadi, shuningdek, o'quv jarayonida yuzaga kelgan qiyinchiliklar va muammolar aniqlanadi.

O'qitish jarayonida psixologik xizmatning asosiy vazifalaridan biri bu o'quvchilarning psixologik tayyorgarligini tekshirish va shunga mos o'quv metodlarini ishlab chiqishdir. Psixologik diagnostika yordamida o'quvchilarni o'qishga tayyorlash darajasi aniqlanadi, bu esa o'qituvchiga o'quv jarayonini moslashtirish imkonini beradi. Psixologik yordam, shuningdek, o'quvchilarning o'rganishga bo'lgan munosabatini o'zgartirishda ham samarali bo'lishi mumkin, chunki o'quvchilarning ichki motivatsiyasi va o'ziga bo'lgan ishonchi o'quv muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi.

Psixologik Diagnostikaning O'rni

Psixologik diagnostika ta'lim jarayonining ajralmas qismidir. Psixologik diagnostika yordamida o'quvchilarning psixologik holati, intellektual va emotsional qobiliyatlari, o'rganishga bo'lgan motivatsiyasi va ijtimoiy ko'nikmalari aniqlanadi. Bu ma'lumotlar o'qituvchilarga o'quv jarayonini yanada samarali tashkil etish imkonini beradi. Psixologik diagnostika shuningdek, o'quvchilarda stress, anksiyete, depressiya kabi psixologik muammolarni aniqlashda ham yordam beradi, bu esa o'quv jarayonida to'siqlarni kamaytiradi.

Diagnostika usullaridan biri sifatida testlar, intervyular va observatsiya keng qo'llaniladi. Testlar o'quvchilarning bilim darajasini, emotsional holatini va ijtimoiy ko'nikmalarini o'lchash uchun ishlatiladi. Intervyular esa, o'quvchilarning ichki dunyosini tushunishga yordam beradi. Observatsiya esa o'quvchilarning o'qish jarayonidagi xatti-harakatlarini va o'zgarishlarni aniqlashda qo'llaniladi.

Psixologik Korreksiya va Uning Ta'lim Jarayoniga Ta'siri

Psixologik korreksiya — bu psixologik yordamning bir turi bo'lib, o'quvchilarning psixologik holatini yaxshilashga qaratilgan. Psixologik korreksiya yordamida o'quvchilarning psixologik muammolari, masalan, o'rganishga bo'lgan past motivatsiya, o'ziga bo'lgan ishonchsizlik, stress va boshqa salbiy holatlar bartaraf etiladi. Psixologik korreksiya o'quvchilarga o'z-o'zini anglash, emotsional holatni boshqarish va o'quv jarayonida muvaffaqiyatga erishish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Psixologik korreksiya o'quvchilarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayon o'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyatni, muloqot ko'nikmalarini va jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantiradi. Psixologik korreksiya o'quv jarayonini yanada samarali qiladi, chunki o'quvchilar o'z ichki muammolarini hal etib, ta'limda yuqori natijalarga erishadilar.

Xulosa

Hozirgi zamon ta'lim tizimida psixologik xizmatning o'rni juda katta. O'quvchilarning psixologik holatini to'g'ri aniqlash va ularga mos keladigan o'qitish metodlarini tanlash ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli o'tishiga imkon yaratadi. Psixologik diagnostika va korreksiya yordamida o'quvchilarning psixologik muammolari bartaraf etilishi mumkin, bu esa o'qishdagi muvaffaqiyatni oshiradi va o'quvchilarning ijtimoiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Psixologik xizmat, shuningdek, ta'lim jarayonida individual yondoshuvni ta'minlash va o'quvchilarning barcha jihatdan muvaffaqiyatli rivojlanishini ko'zda tutadi. Bu jarayonni qo'llash o'quvchilarning psixologik holatini yaxshilashga yordam beradi va ularga o'z qobiliyatlarini to'liq namoyon etish imkoniyatini yaratadi.

Foydalanilgan Adabiyotlar Ro'yxati

1. Goleman, D. (1995). Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. Bantam Books.

2. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.

3. Piaget, J. (1972). The Principles of Genetic Epistemology. Routledge & Kegan Paul.

4. Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. Prentice-Hall.

5. Ginsburg, H. P., & Opper, S. (1988). Piaget's Theory of Intellectual Development. Prentice Hall.

6. Zinkin, L. M. (2009). Psychological Services in Education. Moscow: Akademiya.

7. Neisser, U. (1996). Cognition and Reality: Principles and Implications of Cognitive Psychology. W. H. Freeman and Company.

MODERN PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL APPROACHES AND TECHNOLOGIES IN SUPPORTING THE EDUCATIONAL PROCESS

Djoldasova Aydana Rustemovna
Master's Program in Pedagogy and Psychology,
2nd Year, Qoraqalpoq Group student of the
Department of Education at Ajiniyoz National Pedagogical Institute

Abstract

The rapid development of educational systems worldwide requires the integration of modern psychological and pedagogical approaches and technologies to support the teaching-learning process. This thesis explores contemporary methodologies in educational psychology and pedagogy, focusing on their impact on student engagement, learning outcomes, and overall development. It examines innovative technological tools, such as digital platforms, adaptive learning systems, and gamification, and discusses their role in enhancing the educational experience. The paper also delves into the significance of individualized teaching methods, emotional intelligence, and collaborative learning in the modern classroom. Furthermore, it presents an overview of how these modern approaches contribute to creating inclusive, effective, and student-centered learning environments. The integration of technology, combined with solid psychological principles, promises to improve learning effectiveness and promote positive educational outcomes.

Keywords: Educational process, psychological-pedagogical approaches, modern technologies, student-centered learning, emotional intelligence, adaptive learning, digital platforms.

Introduction

The evolving nature of education in the 21st century presents significant challenges and opportunities for educators and students alike. The increasing integration of technology in the classroom, combined with an evolving understanding of how students learn, has created a need for modern psychological and pedagogical approaches that can better address the diverse needs of learners. Traditional teaching methods are no longer sufficient to engage today's students, who are accustomed to a digital, information-rich environment. As a result, new approaches that integrate technology, foster emotional intelligence, and emphasize

active, student-centered learning are being developed and implemented in educational settings.

This paper explores the key psychological and pedagogical theories and technologies that are shaping modern education. It reviews the role of psychological theories, such as constructivism and socio-cultural theories, and examines how these ideas have been applied to create more effective learning environments. Furthermore, it investigates technological advancements that support individualized learning paths, such as e-learning platforms, virtual classrooms, and AI-powered learning tools. The integration of these methods and tools aims to make education more accessible, inclusive, and effective, ensuring that all students can thrive in a rapidly changing world.

Psychological and Pedagogical Approaches to Education

Psychological theories form the foundation of many modern pedagogical approaches, offering insights into how students acquire, process, and apply knowledge. Among the most influential psychological frameworks are constructivism, social learning theory, and emotional intelligence.

Constructivism: This theory, championed by scholars like Jean Piaget and Lev Vygotsky, argues that learners construct knowledge through interactions with their environment and peers. In the modern classroom, this approach translates into problem-solving tasks, collaborative group activities, and hands-on learning experiences. Teachers who apply constructivist principles focus on guiding students through the learning process rather than simply delivering information.

Social Learning Theory: Albert Bandura's theory emphasizes learning through observation, imitation, and modeling. In educational settings, this approach encourages peer-to-peer learning and the use of role models or mentors. Collaborative activities, such as group projects and discussions, are grounded in social learning, where students learn not only from teachers but also from their peers.

Emotional Intelligence (EQ): Emotional intelligence refers to the ability to recognize, understand, and manage one's own emotions, as well as the emotions of others. In recent years, there has been a growing recognition of the importance of EQ in educational contexts. Students with high emotional intelligence tend to be more successful in learning environments because they can regulate their emotions, collaborate effectively, and navigate social situations with ease.

These psychological approaches contribute to a more holistic educational experience, where the focus is not only on academic achievement but also on the social and emotional development of students.

Technological Integration in the Educational Process

The integration of modern technology into the educational process has revolutionized the way learning takes place. Technological advancements such as e-learning platforms, adaptive learning systems, virtual reality (VR), and gamification are reshaping traditional pedagogical models.

E-Learning Platforms: Platforms like Moodle, Blackboard, and Google Classroom provide opportunities for students to access educational materials, participate in discussions, and submit assignments online. These platforms also facilitate blended learning environments, where students engage both in-person and remotely, making education more flexible and accessible.

Adaptive Learning Technologies: Adaptive learning platforms, such as DreamBox and Knewton, use algorithms to personalize the learning experience for each student. These platforms assess students' abilities, learning styles, and progress, adjusting content and assessments to ensure that every learner is engaged and appropriately challenged.

Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR): VR and AR technologies offer immersive learning experiences that allow students to interact with content in ways that traditional methods cannot. For instance, VR can simulate historical events, biological processes, or even physical environments, offering a dynamic, hands-on approach to learning that can significantly enhance comprehension and retention.

Gamification: The use of game-like elements in education, such as point systems, badges, and leaderboards, is known as gamification. This approach increases student engagement by making learning more interactive and rewarding. Platforms like Kahoot! and Duolingo incorporate gamification to motivate students to participate actively and achieve specific learning goals.

These technological tools not only enhance the learning process but also support the diverse learning needs of students, ensuring that each learner receives a personalized and engaging educational experience.

Conclusion

In conclusion, modern psychological-pedagogical approaches and technologies play a critical role in supporting the educational process and enhancing student

outcomes. Psychological frameworks such as constructivism, social learning theory, and emotional intelligence provide valuable insights into how students learn and interact in educational environments. Meanwhile, technological advancements such as e-learning platforms, adaptive learning systems, virtual reality, and gamification offer innovative ways to engage students, personalize their learning, and foster deeper understanding.

The integration of these modern approaches creates a more inclusive, dynamic, and student-centered educational system, one that is better equipped to meet the challenges of the future. As educational technologies continue to evolve, it is essential for educators to stay informed about these innovations and apply them in ways that support the holistic development of their students. The future of education lies in the combination of solid pedagogical theory and cutting-edge technology, offering students an engaging, meaningful, and personalized learning experience.

References

1. Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Prentice-Hall.
2. Piaget, J. (1972). *The Principles of Genetic Epistemology*. Routledge.
3. Vygotsky, L. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
4. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. Bantam.
5. Anderson, C. A., & Dill, K. E. (2000). Video Games and Aggressive Thoughts, Feelings, and Behavior in the Laboratory and in Life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(4), 772–790.
6. Siemens, G. (2005). Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1).
7. Gee, J. P. (2003). What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy. *Computers in Entertainment*, 1(1), 20-20.

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlikni oldin olish.

**Guliston Davlat Pedagogika Instituti Pedagogika yo‘nalishi 8-23 guruh
talabasi**

Xushbaxtova Diyora Abdusamad qizi.

Bekbolayev Javlonbek Jumanazar o‘g‘li

Guliston Davlat Pedagogika Instituti o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik ota-ona yoki tarbiyachining bolaga zarar yetkazishiga olib keladigan har qanday xatti-harakat yoki harakatsizlikni o‘z ichiga olishi mumkin va bu holat odatda bolaning uyida yoki bola vaqt o‘tkazadigan maktablar yoki jamoat joylarida sodir bo‘ladi. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik va bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo‘lish bu jinoiy javobgarlik hisoblanadi. Bu maqola zo‘ravonliklarni oldini olish bo‘yicha ko‘rilayotgan chora-tadbirlar haqida.

Kalit so‘zlar: zo‘ravonlik, ruhiy zo‘ravonlik, jismoniy zo‘ravonlik, jinsiy zo‘ravonlik, e‘tiborsizlik, statistika, oiladagi zo‘ravonlik, shafqatsiz munosabatda maktablardagi zo‘ravonlik

Kirish: Bizni xalqimiz azaldan bolajon va bolalarni sevuvchi xalq xisoblanadi. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik yoki shafqatsizlik bu bola yoki bolalar guruhiga ota-ona yoki tarbiyachi tomonidan jismoniy, jinsiy va yoki ruhiy zo‘ravonlik qilinishi yoki umuman beparvolikdir. Turli yurisdiksiyalar shartli hisobot berish, turli hollarda bolalarni o‘z oilalaridan ajratish yoki jinoiy ayblov e‘lon qilish uchun bolalarga nisbatan zo‘ravonlik tushunchasining turli ta‘riflariga nisbatan o‘z pozitsiyalarini ishlab chiqishgan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi: 27 fevral kuni “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida”gi qonun loyihasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi tomonidan birinchi o‘qishda qabul qilindi.

Qonun loyihasida jabrlanuvchilarni himoya orderi berish va ta‘lim muassasalarida bolalarga nisbatan zo‘ravonlik holatlarini taqiqlash ko‘zda tutilgan. Qolaversa, qonun bilan bolalarni zo‘ravonlikdan himoya qilish faoliyatini bevosita amalga oshiruvchi davlat organlari va tashkilotlar, ularning vakolatlari aniq belgilab berilmoqda.

Asosiy qism: XIX asrning oxirlarida ish beruvchilar va o‘qituvchilar tomonidan bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo‘linishi odatiy va keng

tarqalgan hol bo'lib, ko'plab mamlakatlarda jismoniy jazo qo'llash tartibi tabiiydek qabul qilinardi. Ammo XIX asrning birinchi yarmida filitsid holatlarini (ota-onalar tomonidan bolalarning o'ldirilishi) o'rganuvchi patologanatomlar otalik g'azabi, takroriy jismoniy zo'ravonlik, ochlik va jinsiy zo'ravonlik natijasida sodir bo'lgan o'lim holatlari haqida xabar berishdi. 8 yoshida bobosi va buvisi tomonidan qaytarib berilgan va 9 yil davomida ota-onasi tomonidan qiynoqqa solingan, har kuni qamchilangan, bosh barmoqlariga osib qo'yilgan, mixlangan taxta bilan kaltaklangan va issiq cho'g' bilan kuydirilgan Adeline Defirt ismli qiz bo'lgan. Ma'lumotlarga ko'ra, uning yaralari nitrat kislota bilan yuvilib, tayoq bilan defloratsiya qilingan. Kamissiya bolalar himoyaga olingan uyga tashrif buyuradi va ularning bu yerga kelgandan keyingi holatlarini kuzatadi; himoyaga olinganda bolalarning yuzlaridagi qayg'u va qo'rquv yo'qolgan edi. U shunday deydi: "Biz har kuni deyarli soatlab vahshiyliklarga, tasavvur qilib bo'lmaydigan qiynoqlarga va og'ir ko'rguliklarga duchor bo'lgan bu bechora himoyasiz bolalarning hali go'dakligini hisobga olsak, ularning hayoti bir umrlik shahidlikdir - va biz ularning azoblovchilari aynan ularga hayot bergan onalari ekanliga duch kelganimizda biz axloqchining qalbi yoki adolat vijdonini bezovta qiladigan eng dahshatli muammolardan biriga duch kelamiz" deyishgan.

Natija: Bolalarga nisbatan zo'ravonlik holatlarini o'rganish akademik intizom sifatida 1970-yillarning boshlarida Qo'shma Shtatlarda paydo bo'lgan bolalar huquqlari himoyachilari soni va bolalarni himoya qilishga qiziqish ko'rsatkichlari ortib borayotgan. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik va ularga nisbatan loqaydlik holatlarini o'rganishning yana bir sababi bolalarning o'zlari shafqatsizlikni qanday qabul qilishlari va kattalarning ularga bo'lgan munosabatiga ahamiyat berishlari borasidagi izlanishlar edi, toki jamiyatda bolalarning kattalardan "bir pog'ona pastda turish"lari haqida qashlar mavjud ekan, zo'ravonlik holatlari yuz berish bermasligidan qat'iy nazar barcha bolalar azoblanadi.

Xulosa: Bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabat tushunchasining ta'riflari jamiyatning ushbu muammo bilan shug'ullanuvchi sohalari, masalan, bolalarni himoya qilish agentliklari, yuridik va tibbiy jamoalar, sog'liqni saqlash xodimlari, tadqiqotchilar, amaliyotchilar va bolalar himoyachilari o'rtasida bir-biridan farq qilishi mumkin. Bunday holatlarda bu muommolarni oldini olish asosiy o'rin hisoblanadi.

Foydalangan adabiyotlar:

1Kamolova, A., & Ergasheva,. (2022). Yosh avlodni tarbiyalashda xalq pedagogikasini manbalarining o'rganishning o'rganishning ilmiy-nazariy asoslari. .

2. Kamolova, A. O. Q., & Husaynova, S. I. (2023). O'smirlar o'rtasida axloqsizlikni oldini olishda pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari..

3. Nishonova M.Ya., & Kamolova A.O. (2021). O'SMIRLARGA HUQUQIY BILIM BERISHDA KEYS STADI TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH.

BOLA TARBIYASIDAGI XATOLAR

Guliston davlat pedagogika instituti pedagogika yo‘nalishi 8-23 guruh talabasi

**Omonboyev Ozodbek Ulug‘bek o‘g‘li.
Bekbolayev Javlonbek Jumanazar o‘g‘li
Guliston davlat pedagogika instituti**

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta‘lim va tarbiyaning o‘zaro bog‘liqligi, bola tarbiyasi davlat miqyosidagi siyosiy muammo ekanligi, bolani tarbiyalash, unga ilm berish faqatgina ustozgagina xos emas, balki ota-onaga, butun jamyatga tegishli ekani, bola tarbiyasida yo‘l qo‘yiladigan xatoliklar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: o‘qituvchi, o‘quvchi, ota-ona, bola, ilm, talim-tarbiya, maktab, odob-axloq, barkamol rivojlangan.

Kirish .O‘‘sib kelayotgan yosh avlodning bilimi va ularning kelajakda qanday inson bo‘lishiga qarab, yurtimiz kelajagini tasavvur qilishimiz mumkin. Shuning uchun ham: ‘‘Kelajak yoshlarning , Qo‘lidadir’’ – deyishadi. Bolaga tarbiya berish avvalo oiladan boshlanadi. Biz oilani ‘‘kichik Vatan’’ deb ataymiz. Aynan shu Vatan bola uchun dastlabki tarbiya maktabi bo‘ladi. Qaysidir ma‘noda ota-ona farzandining birinchi o‘qituvchisi hisoblanadi. Shuning uchun ota-onaning o‘zi am yuksak axloqiy sifatlarga ega bolmog‘i kerak. Bolaga o‘zi yaxshi fazilatlar bilan o‘rnak bo‘la oladigan ota-onaning farzandi kelajakda go‘zal xulqli, yuksak ilmi, xalqqa foydasi tegadigan barkamol shaxs bo‘ladi. ‘‘Taniqli pedagog A.S.Makarenko besh yoshgacha bo‘lgan tarbiya bolaning shaxsiyati shakllanishida o‘ta muhim ahamiyatga ega ekanini qayd etib o‘tgan. Bu haqda u shunday deb yozgan: ‘‘...tarbiyaning bosh asosi besh yoshda nihoyasiga yetadi, demak, siz besh yoshgacha nima qilgan bo‘lsangiz, bu tarbiyaviy jarayonning 90 foizini tashkil etadi, keyingi tarbiya esa qayta tarbiyalash negizida davom etadi’’ [1]. Aynan shu vaqt oralig‘i ota-onadan katta mas‘uliyatni talab etadi. Mana shu vaqtda ota-ona o‘z farzandiga ko‘proq e‘tibor berishi, uning tarbiyasi bilan jiddiy shug‘illanishi kerak. Ayna shu davrda bolaga to‘g‘ri tarbiya bera olish juda muhimdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Yoshlarga ta‘lim-tarbiya berish har bir ota-onaning Vatan oldidagi muqaddas burchidir. Bu burchga mas‘uliyat bilan yondoshishi kerak. ‘‘Kelajagi kafolatlanishini istagan ota-onalar unga-bunga sarflaydigan vaqtini va harakatini ertaning buyuk insonlari bo‘lgan farzandlarini ulg‘aytirish uchun sarflashlari lozim. Boshqa yo‘nalishlar uchun sarflangan mehnatlar bekor ketishi mumkin, ammo farzand kamoli uchun sarflangan mehnatlar

bitmas-tuganmas xazinaga aylanadi” [2]. Farzand kamoli uchun sarflangan mablag“ va vaqt ertangi farovon hayot uchun asos bo“ladi desak hech mubolig“a bo“lmaydi. Agar ota-ona o“z farzandiga, uning tarbiyasiga e“tibor bermasa bu kelajakda muammolarni yuzaga chiqarishi mumkin. O“sha vaqtda esa muammolarni hal qilishga kech bo“lishi mumkin. Zero, bizni chaqqan ilonning ortidan chopsak, ilon zahrining butun tanamizga yoyilishiga sababchi bo“lamiz. Bu holatning oldini olish uchun ilonning ortidan yugirish emas, uning oldini olish kerak. Shunday ekan bolaga yoshligidan befarq bo“lmay, uning tarbiyasiga, ilm olishiga e“tibor berishi kerak. Har bir ota-ona tarbiya berar ekan, eng avvalo, salomlashishni, kattalarni hurmat qilishni o“rgatishi kerak. Chunki bejizga dono xalqimiz: “Gapning boshi – kalom, odob boshi – salom.” –deb bejiz aytmagan. Ota-bobolarimiz azaldan yosh avlodni chiroyli xulqli, odobli, ilmli, qobil farzand bo“lib ulg‘ayishiga katta ahamiyat berishgan. Agar bola noqobil bo‘lib ulg‘aysa, undan faqat otaonagina emas, balki el – yurt, jamiyat, davlat ham aziyat chekadi. Shuning uchun ham oilaviy tarbiya muhim siyosiy ahamiyatga ega. Murg“ak tasavvurli bola ilk tarbiyani oilada oladi. “Tarbiyani tug“ilgan kundan boshlamak, vujudimizni quvatlantirmak, zehnimizni ravshanlashtirmak lozim” [3]. Bolani tarbiyalash haqida xalqimiz orasida ko“plab afsonalar, rivoyatlar, maqollar, ertaklar yurishi ham bejiz emas. Donishmandlar bolani ona qornidan boshlab tarbiya qilish kerak deyishadi. Qachonki, bola tarbiyali bo“lsa u mukammal ilm sohibi, komil inson bo“la oladi.

Muhokama.Sharq mutafakkirlari, pedagog olimlar barkamol insonni yetishtirish uchun tarbiya naqadar zarurligi haqida so“z yuritganlar. Jumladan, Imom Buxoriyning “al-Adab al-mufrad Hadislar to‘plami, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg“u blig“, Kaykovusning “Qobusnoma“, Husan Koshifiyning “Ahloqi Muhsiniy“, Jaloliddin Doniyning “Ahloqi Doniy“, Abu Lays Samarqandiyning “Bo“stonul-orifin“ asarida tarbiya va tarbiyalanishning ma“nosi, “Tanbehul G‘ofiliyn“ asarida farzandlarga yuksak insoniy fazilatlarni kamol toptirish va yana ko“plab mutafakkirlarimiz o“z asarlarida shunga o“xshash fikrlarni ilgari surgan. Bola birinchi tarbiyani oilasidan oladi. Shuning uchun bolaning ta“lim-tarbiya olishiga oilaning o“rni kattadir. Bolani tarbiyalashda yo“l qo“yiladigan xatoliklar haqida ko“rib chiqaylik: Bolani doimiy ravishda tanqid qilish uni o“ziga bo“lgan ishonchini yo“qolishiga, mustaqil fikrlay olmasligiga olib keladi. Mustaqil fikriga ega bo“lmagan inson hayotda o“z o“rniga ham ega bo“lmaydi. Ko“pchilik insonlar ular bilan suhbatlashadigan insonni emauni tinglaydigan insonni qidirishadi. Bola ham o“zini tinglaydigan insonni qidiradi. Agar bolani uyda fikri umuman tinglanmasa, qo“llab-quvvatlanmasa undagi ishtiyoq so“nadi, odamlarning orasida erkin bo“lolmaydi, o“z fikrini aniq, ravon bayon etolmaydi. Bolani hamma aytganini

qilaverish ham uning erkatoiy, tantiq qisqa qilib aytganda tarbiyasining buzilishiga olib keladi. “Qush uyasida koʻrganini qiladi.” Shunday ekan bolaga toʻgʻri tarbiya berishni istagan inson, avvalo, oʻzini tarbiya qilishi, oʻzi bolaga oʻrnak boʻlmogʻi kerak. Abu Ali Ibn Sino ham: “Kimga qanday pand nasihat qilsang, unga avvalo oʻzing amal qil.” – deb toʻxtalib oʻtgan. Bolaga nimadirni oʻrgatmoqchi boʻlsangiz faqat gapda emas, harakatlar bilan ham buni ifoda eting. Har bir qilgan ishingiz bolaga oʻrnak boʻlmogʻi kerak. Keragidan ortiq eʼtibor ham bolani tarbiyasiga yomon taʼsir qiladi. Bolaga oʻzi qila oladigan ishlarini qilishga imkoniyat yaratib berish kerak. Agar u qila oladigan har bir ishni qilib bersa bola ota-onaning koʻmagiga oʻrganib qoladi. Bu kelajakda ham ota-ona koʻmagisiz hech bir ish qila olmaydigan inson boʻlishiga olib keladi. “Urrib jazolashdan tiyilish kerak. Bu bolani kelajakka yana xato qilmaslikka oʻrgatmaydi” [6]. Bolani juda erkin qoʻyib qoʻyish, uning taltayishiga olib keladi. Bolaga oʻta muloyimlik qilish ham uning tarbiyasiga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Biz hozir bola tarbiyasidagi xatoliklardan baʼzilarini koʻrib chikdik. Ming afsuski, bolani tarbiyalashda mana shunday xatoliklar koʻplab uchrab turadi. Bu bolani noqobil boʻlib tarbiyalanishiga olib keldi. Bolaning tarbiyasi bilim olishiga ham katta taʼsir qiladi. Ota-ona oʻz bolasini ilmi, komil inson boʻlishini istasa bolasiga toʻgʻri tarbiya beradi, oʻqishidan xabardor boʻlib turadi, oʻqituvchi bilan doim aloqada boʻladi. Shundagina farzandidan yaxshi natija kutshi mumkin. Oʻz farzandini kamolotini koʻrishni istagan ota-ona hamma masʼuliyatni oʻqituvchiga yuklamaydi, balki oʻqituvchi bilan doimo birga faoliyat olib boradi. Ota-ona farzandiga ustozni hurmat qilishni, ustoz ikkinchi ona ekanini, maktab ikkinchi uy ekanini uqtirishi kerak. Shundagina bola ustozini hurmat qiladi, uning barcha oʻrgatgan narsalarini xotirasida muhrlaydi. Bu esa shu oʻrgangan narsalarini keyinchalik hayotida qoʻlay olishiga yordam beradi. “Oʻqituvchilar yomgʻir tomchisi bilan taqqoslanadi. Yomgʻir har bir donning hayotiyiligini uygʻotar ekan, oʻqituvchining asosiy maqsadi har bir oʻquvchining ijodiy imkoniyatlarini ochib berishdir” [7]. Tomchi suvlar orqali suvga tashna yerga tushadi va u yerdan navqiron, yosh bihollar unib chiqadi. Yaʼni ilmga tashna oʻquvchilarni kelajagi bor inson sifatida shakllantiradi. Oʻqituvchi bolalarga taʼlim-tarbiya bilan birga hayotda yashashni oʻrgatadi. Hayotning oq-u qorasini ustoz tanitadi desak ham mubolagʻa boʻlmaydi. Maktabga birinchi kelgan bolani sayqallanmagan tosh desak, oʻqituvchini esa sangtarosh [deydi](#). Oʻqituvchi yaʼni sangtarosh sayqallanmagan toshdan goʻzal bir koʻhinur yaratadi. [Bu](#) jarayon oson boʻlmaydi, albatta. Bunda ota-ona ham oʻqituvchi bilan hamkorlikda ishlashi kerak. Ikkala tomon ham bunga ancha mehnat sarflaydi. Shuncha mehnatning natijasi, albatta goʻzal boʻladi. Faqatgina oʻqituvchi harakat qilib, ota-ona yoki

o'quvchi harakat qilmasa, bunda ham natija bo'lmaydi. Ota-onalarning o'qituvchilar bilan uchrashib turishi kerak. Chunki ular o'z farzandlari to'g'risida ko'proq narsalarni bilib oladilar. Shuning uchun bola tarbiyasining tub mohiyatini tushungan va bolasining tarbiyasiga befarq bo'lmagan har bir ota-ona oila bilan maktab o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga intiladi. "Bola maktabni tamomlagunga qadar ota-ona maktab bilan yaqin aloqa o'rnatishi farzandining darslarini o'zlashtirishi, xulq-atvoridan xabardor bo'lib turishi, tarbiya masalalarida o'qituvchi bilan maslahatlashib turishi, bolaning darsdan so'ng nima bilan mashg'ulligi haqida o'qituvchini xabardor qilib turishi kerak" [8]. Shuning uchun hamma birdek harakat qilish kerak. "Ilm ko'p yog'gan yomg'irga o'xshaydi" [9]. Ana shu yomg'ir orqali o'qituvchi o'quvchilarni sug'oradi. Bu yomg'ir suvlaridan qonib-qonib ichish o'quvchining o'ziga bog'liq, ya'na ota-onasiga ham. Ota-ona bu suvlardan ichishi uchun farzandiga yordam bermog'i kerak. Shunday ekan bolani komil inson bo'lishi uchun o'qituvchi, ota-ona va bolaning o'zi ham harakat qilmog'i kerak. Hamkorlikda ish qilinsa, bolani kamolotga yetkazish yo'lida o'sish bo'ladi. Shu sababli bolasini kamolotini istagan ota-ona ustoz bilan hamkorlikda ish olib boradi va bolasini o'qishini nazorat qiladi. Uning tarbiyasiga, ilm olishiga e'tibor beradi.

Natija. Shak-shubhasiz, ota-ona, oila, mahalla, maktablar bolalar tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kunda bolani chiroyli odob-axloqli, ilimli, tarbiyali qilib voyaga yetkazish davlat miqyosidagi dolzarb masala hisoblanadi. "Bir bolaning tarbiyasiga yetti mahalla ota-ona" deganlari ham bejiz emas [4]. Bolani tarbiyalashda agar maktab yoshida bo'lsa ota-ona va maktab hatto mahalla ham doimo yaxshi yo'lga qo'yilar ekan, o'sha oila, o'sha mahalla gullab-yashnaydi. Ammo hozirgi kunda bolalarning tarbiyasiga e'tibor bermayotgan kishilar ham ko'p uchraydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z nutqlarida bolalar tarbiyasida mahallaning o'rni kamayib borayotganligi, ma'naviyatimiz uchun eng katta xavf – aksariyat odamlarimizdagi loqaydlik va beparvolik kuchayib borayotganligini qayd etdilar" [5]. Haqiqatdan ham, kundan kunga bunday insonlar soni ortib bormoqda. Yana shuni alohida ta'kidlash kerakki, hozirgi yoshlar ham kattalar tanbeh berganda "sizga nima?", "bu mening ishim, ishimga aralashmang", "kimsiz o'zi menga aql menga aql o'rgatadigan?" zaylidagi gaplarni aytishyapti. Bu ham tarbiyasizlikning bir namunasidir. Aynan shu inson oilada noto'g'ri tarbiya topgan yoki tarbiyasining qaysidir joyida xatolik ketgan. Hayotning asl mazmun-mohiyatini anglab yetishga o'z umri va salohiyatini bag'ishlagan allomalarimizning asarlarida sog'lom avlod tarbiyasi bilan bog'liq masalalarga alohida o'rin berilgan.

Xulosa. Xullas bolaning kamol topishi uchun o‘qituvchi ham, ota-ona ham xatto o‘sha bolaning o‘zi ham harakat qilishi kerak ekan. Shundagina o‘shish bo‘ladi, natija bo‘ladi. Bolani tarbiyalashda ota-onaning o‘rni beqiyosdir. Ota-ona o‘z farzandini kamoli uchun uning tarbiyasiga, ilm olishiga e‘tiborli bo‘lishi kerak. Jamiyat taraqqiy etmog‘i uchun tarbiya samarali bo‘lishi kerak. Samarali tarbiya uchun ota-ona ilmi tarbiyasi bo‘lishi kerak. Farzandlarimiz ilmi va tarbiyasi bo‘lishi uchun o‘zimizni ma‘naviy rivojlantirishimiz va atrofdagi bolalar tarbiyasiga ham befarq bo‘lmaslik zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

“Al-jome‘ as-sahih” asari. Ilm o‘rganmoq va ilm o‘rgatmoqning fazilati to‘g‘risidagi hadis.

2.Karamatova D.S. Sinfdan tashqari mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilarni ijodiy faoliyatga yo‘naltirish metodlari.

3.Karamatova D.S., Safarbayeva R.N., Murodova M.M. Bo‘lajak pedagoglarning integrativ yondashuv asosida ekologik madaniyatini shakllantirish .

4. Karomatov. D.S. Kichik maktab yoshidagi bolalarda tabiatga, jamiyatga va o‘z-o‘ziga nisbatan munosabatlarni tizimli rivojlantirish .

5.Karamatova D.S. Kichik maktab yoshidagi bolalarda tabiatga, jamiyatga va o‘z-o‘ziga nisbatan mas‘uliyatli munosabatlarini tizimli rivojlantirish .

6.Maktab oiladan boshlanadi. – T.: Yangi asr avlodi. 2013.

7.Salaeva M.S. O‘tmish mutafakkirlarimiz ota-ona va farzandlar munosabatlari xususida .

8.Salaeva M.S. O‘zbek oilalarida bolalarning o‘z oilasidagi hayotga munosabatlarining etnopsixologik xususiyatlari. /«O‘zbek oilasining iqtisodiy va ijtimoiy psixologik muammolari» respublika ilmiy-amaliy anjumani mahruzalari to‘plami. –TDIU. 24-25 may 2000 yil. –B. 81-82.

9. Salaeva M.S. O‘quvchilarning oiladagi o‘zaro munosabatlari va dars // Xalq tahlimi. №1. 2002. –B. 49-52.

QONUNGA XILOF RAVISHDA CHET ELGA CHIQISH YOKI O‘ZBEKISTON RESUBLIKASIGA KIRISH JINOYATINI JINOIY JAVOBGARLIGINI TAKOMILASHTIRISH

JURAYEVA NAFISA MIRDJAXPAROVA

Yangiyo‘l shahar prokurorining katta yordamchisi

Tel: 94-642-12-94

Annotatsiya: Ushbu tezisda O‘zbekiston Respublikasida chet elga chiqish yoki mamlakatga kirish jarayonida qonunga xilof ravishda harakat qilishning jinoiy javobgarligini takomillashtirish masalalariga bag‘ishlangan. Ushbu masala, migratsiya jarayonlarini tartibga solish va davlat xavfsizligini ta‘minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Maqolada jinoiy javobgarlikni kuchaytirish, yangi jinoyat turlarini kiritish, texnologiyalarni joriy etish, chegaralar bo‘yicha kuzatuv tizimini takomillashtirish va jinoiy harakatlarni aniqlash tizimini yaxshilash kabi takliflar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, mamlakatning huquqiy tizimi, sud ishlari va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish yo‘nalishidagi imkoniyatlar ham tahlil etiladi. Maqola jinoiy javobgarlikni takomillashtirish orqali mamlakat ichki va tashqi xavfsizligini mustahkamlash, noqonuniy migratsiyani kamaytirish va fuqarolarning huquqlarini himoya qilishda muhim qadam bo‘lishi mumkinligini ta‘kidlaydi.

Kalit so‘zlar: integratsiyalashuv jarayonlari, davlat chegarasi, xavfsizlikni ta‘minlash, JK 223-modda, Chegaralar va migratsiya qonunlari, noqonuniy migratsiya.

Qonunga xilof ravishda chet elga chiqish yoki O‘zbekiston Respublikasiga kirish jinoiy javobgarligini takomillashtirish masalasi, xavfsizlikni ta‘minlash, noqonuniy migratsiyani oldini olish va mamlakat chegaralaridagi tartibni kuchaytirishga qaratilgan muhim yuridik masala hisoblanadi. Bu borada ko‘plab yuridik va tashkiliy choralar, shuningdek, qonunchilikdagi o‘zgarishlar talab etiladi.

Hozirgi holat

O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida, ayniqsa "**Chegaralar va migratsiya qonunlari**" va "Jinoiy kodeks" da, chet elga chiqish yoki O‘zbekiston Respublikasiga kirishning noqonuniy ravishda amalga oshirilishi bilan bog‘liq

qoidalar mavjud. Biroq, bu sohada muammo yoki kamchiliklar ham bo'lishi mumkin. Masalan:

- **Noqonuniy o'tkazish:** O'zbekiston Respublikasiga noqonuniy ravishda kirish yoki mamlakatni noqonuniy ravishda tark etish.
- **Qaytarib yuborish:** Bunday harakatlar davomida buzilgan huquqiy normalar sababli shaxslar ko'pincha qaytarib yuboriladi yoki jinoiy javobgarlikka tortiladi.

Takomillashtirish yo'llari

Qonunchilikni takomillashtirish orqali, chet elga chiqish yoki O'zbekiston Respublikasiga kirishdagi jinoiy javobgarlikni yaxshilash va kuchaytirish uchun quyidagi choralar ko'rilishi mumkin:

1. Jinoiy javobgarlikni kengaytirish:

- **Yangi jinoyatlar:** Noqonuniy immigratsiya, noqonuniy chiqish va kirishning yangi turlarini kiritish. Misol uchun, **falsifikatsiya qilingan hujjatlar** orqali chegara o'tkazish.
- **Jinoiy javobgarlikni kuchaytirish:** Noqonuniy kirish yoki chiqish uchun jazo choralarini yanada og'irlashtirish, masalan, moliyaviy jazolarni yoki qo'shimcha hibsga olishni kiritish.

2. Jinoyatlarni aniqlash va tekshirish tizimini takomillashtirish:

- **Texnologiyalarni joriy etish:** Biometrik tizimlar, sun'iy intellekt yordamida noqonuniy migratsiya yoki hujjatlarni soxta tarzda tayyorlash holatlarini aniqlash.
- **Chegaralar bo'yicha kuzatuv tizimini kuchaytirish:** Yangi texnologiyalar orqali chet elga chiqish va kirishda noqonuniy harakatlarni kuzatib borish.

3. O'quv va axborot berish tizimini rivojlantirish:

- **Hamma darajadagi fuqarolarni xabardor qilish:** Chet elga chiqish yoki kirishda qonunlarga xilof harakatlar uchun jazolarni tushuntirish va bu masalada ta'lim va xabardorlikni oshirish.
- **Konsullik xizmatlarini kuchaytirish:** Chegarada fuqarolarni himoya qilish, yuridik maslahatlar berish va huquqlarini himoya qilish imkoniyatlarini oshirish.

4. Jinoiy javobgarlikni ko'rib chiqish tizimini o'zgartirish:

- **Sud tizimi:** Noqonuniy chiqish va kirish bilan bog'liq ishlarni ko'rib chiqishda tezkorlikni oshirish va jazolarni ta'sirli qilish.

- **Reabilitatsiya va profilaktika:** Jinoiy javobgarlikni o‘tkazgan shaxslarga qarshi reabilitatsiya va oldini olish dasturlarini joriy etish.

5. Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish:

- **Chegaraviy hamkorlik:** O‘zbekistonning xalqaro va mintaqaviy hamkorlarini jalb etish, noqonuniy immigratsiya va chegara qonunbuzarliklarini oldini olish borasida hamkorlikni rivojlantirish.

- **Xalqaro huquqni hurmat qilish:** Chet elga chiqish yoki O‘zbekiston Respublikasiga kirishda xalqaro huquqning asosiy prinsiplarini saqlash.

Xulosa

Chet elga chiqish yoki O‘zbekiston Respublikasiga kirishda qonunlarga xilof ravishda harakat qilish jinoiy javobgarlikni kuchaytirish, mamlakat xavfsizligini oshirish va noqonuniy immigratsiyaning oldini olishga qaratilgan muhim bir soha hisoblanadi. Bunday javobgarlikni takomillashtirish uchun qonunchilikni yangilash, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish zarur. Bu nafaqat davlat xavfsizligini ta'minlash, balki fuqarolarning huquqlarini himoya qilish uchun ham muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. “O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to‘g‘risida”gi Qonun – Elektron manba: <https://lex.uz/docs/-6605257>

2. Allanova A.A. Qonunga xilof ravishda chet elga chiqish yoki O‘zbekiston Respublikasiga kirish uchun jinoiy javobgarlikning umumiy tavsifi. – T.: O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi axborotnomasi, № 1 (45) 2021.

O‘ZBEKISTONDA JINOIYATNI QASDDAN HISOBOTDAN YASHIRISH

YUSUPOVA RAYXON ABDULLAYEVNA

O‘RTACHIRCHIQ TUMANI PROKURORINING YORDAMCHISI

TEL: +99898-000-41-37

Annotatsiya: O‘zbekistonda jinoyatlarni qasddan yashirish muammosi, ayniqsa, huquq-tartibot organlarining samarali faoliyat ko‘rsatishiga to‘sqinlik qiladigan jiddiy bir holatdir. Jinoyatlarni yashirish, bir tomondan, jinoyatchilarni jazolash imkoniyatini cheklaydi, ikkinchi tomondan, jamiyatdagi adolatga bo‘lgan ishonchni zaiflashtiradi.

Kalit so‘zlar: qasddan yashirish, muammo, huquq-tartibot, jinoyat, ba'zi ijtimoiy guruhlar

O‘zbekistonda jinoyatni qasddan yashirish muammosi o‘zining ijtimoiy, huquqiy va iqtisodiy oqibatlarini bilan keng tarqalgan va jiddiy e'tiborga loyiq. Jinoyatni yashirish nafaqat jinoyatlarning aniqlanishini qiyinlashtiradi, balki jamiyatda xavfsizlik va adolatni ta'minlash jarayonini sezilarli darajada zaiflashtiradi. Quyida jinoyatlarni yashirishning davom etayotgan muammolariga va ularning yechimi bo‘yicha o‘zgargan yoki yangi aniqlangan ma'lumotlarga to‘xtalamiz.

1. Jinoyatni Yashirishning Ijtimoiy Sabablari

O‘zbekistondagi ba'zi hududlarda, ayniqsa, qishloq joylarida yoki jamoatdagi ba'zi ijtimoiy guruhlarda, jinoyatlarni yashirish va jinoyatlarni xabar qilmaslik hali ham keng tarqalgan holatdir. Buning asosiy sabablari quyidagilardir:

• **Kulturaviy va oilaviy qabul qilish:** Oilaviy zo‘ravonlik kabi jinoyat holatlar ko‘pincha "yuzaki" hal etiladi. Oila a'zolari yoki yaqinlar, ko‘pincha, "yuqoridagi" jinoyat harakatlarni yashirishga harakat qilishadi, chunki ular jamiyatda yoki oilaviy doirada "it uzr" sifatida qaraladi.

• **Ijtimoiy bosim:** Ayrim hududlarda jamiyatning ko‘plab a'zolari, ayniqsa, o‘zgarar tomonidan qilingan jinoyatlar yoki oilaviy nomusga tegishli masalalarni yashirishni "odatiy" hol deb qabul qilishadi. Bunday holatlar,

ba'zan, jamiyatning "yaxshi ismi"ni saqlash va muammolarni "yopish" orqali ta'minlanadi.

2. Tartibni Buzish va Huquqni Muhoafaza Qilishdagi Kamchiliklar

• **Qonunchilikdagi kamchiliklar:** Ba'zi hollarda, jinoatlarni yashirishning oldini olish uchun zarur bo'lgan qonuniy mexanizmlar yetarlicha kuchli emas. Jinoyatlarni yashirishga aralashgan shaxslar ko'pincha jazodan qochishadi, chunki jinoyatni yashirishning ta'siri va jazolarini aniq belgilashda ba'zi noaniqliklar mavjud.

• **Jinoatlarni yashirishni aniqlashdagi qiyinchiliklar:** Jinoatlarni yashirishni tezda aniqlash uchun zarur bo'lgan texnologiyalar, masalan, zamonaviy kuzatuv tizimlari yoki biometrik tahlillar, ayrim hududlarda hali etarli darajada rivojlanmagan. Shuningdek, huquq-tartibot organlarining texnologik jihatdan modernizatsiya qilinmasligi bu jarayonni murakkablashtiradi.

3. Jinoyatlarni Yashirishga Qarshi Kurashda Ijtimoiy Tashabbuslar

Jinoyatni yashirishga qarshi kurashishda jamoatchilikning faolligi va ijtimoiy tashabbuslarning ahamiyati ortib bormoqda. Bunga ba'zi o'zgarishlar misol bo'la oladi:

• **Jamoatni xabardor qilish va ta'lim:** Jinoatlarni yashirishga qarshi kurashish uchun ommaviy tushuntirish ishlarini kengaytirish zarurati kundankunga ortib bormoqda. Ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari orqali jamiyatni jinoyatlarni yashirishning zararli oqibatlari haqida xabardor qilish kerak. Ma'lumki, ko'plab fuqarolar jinoyatni yashirishni, ayniqsa, oilaviy masalalar va oilaviy zo'ravonlikni yashirishni normal hol deb bilishadi. Bu holatlarni o'zgartirish va jamiyatni yangi ijtimoiy qadriyatlarni qabul qilishga undash lozim.

• **Hukumatning va jamoat tashkilotlarining faol roli:** Jinoyatlarni yashirishga qarshi kurashda davlat va jamoat tashkilotlarining birgalikdagi faoliyatini kuchaytirish zarurati bor. Huquqni muhofaza qilish organlari va fuqarolik jamiyatining o'zaro hamkorligi orqali jinoyatlarni yashirishni aniqlash va bartaraf etishning samarali mexanizmlari ishlab chiqilishi kerak.

4. Zamonaviy Texnologiyalarni Joriy Etish

Zamonaviy texnologiyalar jinoyatlarni yashirishga qarshi kurashishda muhim vosita bo'lishi mumkin:

- **Biometrik tizimlar va video kuzatuv:** O'zbekiston hududidagi ba'zi yirik shaharlarda, xususan Toshkentda, biometrik tizimlar va video kuzatuv tizimlarining joriy etilishi bu borada yangi imkoniyatlar yaratdi. Bunday texnologiyalar jinoyatlarni aniqlash, ularning turlarini belgilash va yashirishga qarshi kurashishda samarali vosita bo'lishi mumkin.

- **Ma'lumotlar bazalari va sun'iy intellekt:** Sun'iy intellekt yordamida jinoyatlarni yashirishni tezda aniqlash va yuridik ma'lumotlarni tahlil qilish tizimlari joriy etilmoqda. Bu, ayniqsa, katta ma'lumotlarni qayta ishlashda yordam beradi va jinoyatlarni ko'proq aniqlash imkonini yaratadi.

5. Qonunlar va Jazolarni Kuchaytirish

Jinoatlarni yashirishga qarshi kurashishda samarali qonunchilik muhim o'rin tutadi:

- **Javobgarlikni kuchaytirish:** Jinoyatni yashirishga yordam beradigan shaxslar uchun jazolarni kuchaytirish zarur. O'zbekistonda jinoy kodeksda belgilangan jazolarni qat'iylashtirish, soxta ma'lumotlarni kiritish, dalillarni yo'q qilish va boshqa jinoyatlarni yashirishni qamrab oladigan normativ hujjatlarni ishlab chiqish zarur.

- **Profilaktik chora-tadbirlar:** Jinoatlarni yashirishga qarshi kurashishda profilaktik tadbirlarni ko'paytirish kerak. Fuqarolarni qonunchilikni hurmat qilish va huquqiy tarbiya berish, ayniqsa yoshlarni jinoyatlarni yashirishning ijtimoiy oqibatlari haqida ogoh qilish muhimdir.

6. Jinoatlarni Yashirishning Ijtimoiy, Huquqiy va Iqtisodiy Oqibatlari

Jinoyatlarni yashirishning ijtimoiy va huquqiy oqibatlari ko'plab salbiy ta'sirlar keltiradi:

- **Jamiyatda ishonchning pasayishi:** Jinoatlarni yashirishning jamiyatdagi ishonchni kamaytirishi va ijtimoiy birdamlikni zaiflashtirishi mumkin. Fuqarolar huquqni muhofaza qilish organlariga ishonmaslik, adolat tizimining samarali ishlamasligiga shubha bilan qarash boshlashadi.

- **Jinoyatlarning o'sishi:** Jinoyatlarni yashirishning davom etishi jinoyatlarning ko'payishiga olib kelishi mumkin. Bunday holatlar

jinoyatchilarni jazodan qochish imkoniyatlarini oshiradi va jinoyatchilik darajasining oshishiga sabab bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, Jinoyatlarni qasddan yashirish O‘zbekistonda katta ijtimoiy, huquqiy va iqtisodiy muammolarga olib kelmoqda. Muammoni bartaraf etish uchun qonunchilikni kuchaytirish, zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash va ijtimoiy profilaktika tadbirlarini kuchaytirish zarur. Jamiyatda jinoyatlarni yashirishning zararli oqibatlari haqida xabardorlikni oshirish va fuqarolarni huquqiy mas'uliyatga undash jamiyat xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Конвенция «О правах ребенка». 1989.
2. В.Я.Рыбольская. Проблемы борьбы с преступностью несовершеннолетних. М., 1994.
3. С.В. Бородин. Ответственность за убийство: квалификация и наказание по российскому праву. М., 1994.

TO THE LANGUAGES OF THE FINNO-UGRIC PEOPLE THE INFLUENCE OF THE KHORAZIM LANGUAGE

Safarova Svetlana Satimovna

**An employee of the International Cooperation Department of Mamun
University**

Аннотация: Мақолада қадим замонлардан Хоразм воҳасининг Жанубий Сибирь халқлари билан иқтисодий ва маданий алоқалари тарихига бағишланган бўлиб, шу иқтисодий алоқалар таъсирида Сибирнинг фин-угор халқлари тиллари ривожланишида хоразмий тилининг ўрни хусусида сўз юритилган.

Калит сўзлар: А.И.Наймарк, В.В.Понарядов, С.Л.Волин, В.А.Лившиц, Жанубий Сибирь, финн-угор халқлари, хоразмий тили, хоразмий ёзуви, Волгабўйи, Жанубий Урал, Коми – Пермь.

Аннотация: Статья посвящена истории экономических и культурных связей Хорезмского оазиса с народами Южной Сибири с древнейших времен, а также роли хорезмийского языка в развитии языков финно-угорских народов Сибири под влиянием этих экономических отношений.

Ключевые слова: А.И. Наймарк, В.В. Понарядов, С.Л. Волин, В.А. Лившиц, Южная Сибирь, финно-угорские народы, хорезмийский язык, хорезмийская письменность, Поволжье, Южный Урал, Коми - Пермь.

Annotation: The article is devoted to the history of economic and cultural ties between the Khorezm oasis and the peoples of Southern Siberia since ancient times, as well as the role of the Khorezm language in the development of the languages of the Finno-Ugric peoples of Siberia under the influence of these economic relations.

Keywords: A.I. Naimark, V.V. Ponaryadov, S.L. Volin, V.A. Livshits, Southern Siberia, Finno-Ugric peoples, Khorezm language, Khorezm script, Volga region, Southern Urals, Komi-Perm.

The Khorezm people, who have been living in the lower basin of the Amudarya since ancient times, once had their own native language and script. The Khorezmian script was created on the basis of the Aramaic alphabet, while the Khorezmian language belonged to the Eastern Iranian dialect of the Iranian language group. Khorezm writing gradually lost its ancient appearance under the influence of the Arabic alphabet starting from the 8th century. The ancient Khorezm language joined the group of dead languages by the 14th century AD.

In general, scholars express different opinions on the issue of ancient Khorezm writing. For example, one group of scientists says that the Khorezm script was formed at the same time as the ancient state of Khorezm in the 8th-7th centuries BC, while another group of scientists says that it belongs to the 5th-4th centuries BC based on the oldest writing sample found in the territory of Khorezm, i.e., present-day Oybogirkala (Ellikkala district of the Republic of Karakalpakstan) located found in the monument and the inscription of these centuries for the time being It is considered the oldest example of writing in Central Asia [Livshits V.A., Mambetullaev M.M.: 42; Mambetullaev M.M., 1990:128].

The period of formation and development of the Khorezm script includes approximately the following stages: 1. BC. VIII-IV centuries. 2. BC IV - III centuries AD. 3. III-VIII centuries. 4. VIII-XI centuries.

The ancient Khorezm script was based on the Aramaic script, only 20 letters were used instead of the 22 in the Aramaic script.

Information about ancient Khorezm writing was given by medieval scholars Abu Raykhan Beruni and 13th century jurist Najmiddin al-Hazini.

In the course of archaeological research, examples of ancient Khorezm writing were found and studied in Tuproqkala, Koykirilgankala, Khumbuztepa, Mizdakhkan, Oyboghirkala monuments of Khorezm.

Scientists such as A.A. Freyman, I.M. Oransky, Z. Hertzfeld, S.L. Volin, V. Livshits, M. Ishakov made a great contribution to the study of Khorezm language and writing.

Khorezm's language and writing has been slightly changed under the influence of the language and writing of neighboring countries and invaders from far and near, and has gone through stages of crisis and growth. Especially the Arab invasion gave him a fatal blow. However, the studies conducted on the study of the Khorezm language influenced the development of the languages of other nations for various reasons. This is especially evident in the languages of the peoples who lived in the regions north of Khorezm. After all, Khorezm has long been connected not with the regions to the south, south-west or east of itself, but with the northern regions, to be more precise, the Volga, South Urals, Kama river banks (including the republics of Bashkortostan, Tatarstan, Udmurtia, Perm, Komi-Perm of the Russian Federation). the region's relations with the tribes of the region, or rather trade relations, were relatively well developed. These water relations have existed for a very long time, and their roots go back to the III millennium BC, and it should be emphasized once again that trade-trade relations are of primary importance and determined the characteristics of these relations [Naimark A. I.: 31].

Starting from the end of the 6th century BC, these relations become stronger. Khorezm served as a unique bridge connecting the settled agricultural southern civilization with the northern civilizations of nomadic pastoralists [Tairov A.D.: 54; Yagodin V. N.: 192].

Therefore, the linguistic studies conducted in these regions show the existence of words directly derived from the Khorezm language in the languages of the peoples living in these regions since ancient times.

As a result of linguistic research, it has been proven that some words in the languages of Komi - Udmurts, Bashkirs and Ossetians living in the Perm region belong to the Khorezm language. For example, the word "zarńi" (gold) in the Komi-Udmurt language is derived from the word "zrny(zarnī - gold)" in the ancient Khorezm language (in other languages belonging to the ancient eastern Iranian group, for example, Sogdian (zyrn(zi/ern)) and Middle- Khorezmi word is much closer than words denoting gold in Iranian (Zarr) languages) [Ponaryadov V. V.: 693].

The words "eziś" in Komi and "azveś" in Udmurt mean silver metal or silver coin, just like "ævzīst// ævzestæ" in Ossetian and "ažīd" or "ažīž" in Old Khorezm. As we mentioned above, many researchers have proved that the ancient Khorezm language had a strong influence on the Ossetian language [Abaev V. I.].

Similarly, the word "ńebęg" in the Komi language is understood in the sense of a book, like "nbyk-nibęk" in the ancient Khorezm language [Ponaryadov V. V.: 695]. There are many such terms. However, many researchers point out that due to the insufficient study of Khorezm language and writing, it is not possible to fully study this issue. If we take into account the ancient existence of Finno-Ugric tribes in the region of the Volga, Southern Urals, along the banks of the Kama River (the territories of the present-day Russian Federation of Bashkortostan, Tatarstan, Udmurtia, Perm, Komi-Perm lands), then the current Finnish language is also historically and linguistically It would be an important thing for us to study.

For this reason, first of all, in cooperation with Finnish and Russian antiquarians and literary scholars, the researches on the language and writing of the ancient Finns, the ancient Siberian Finno-Ugric peoples and the ancient Khorezm, their unique monuments, as well as the wider study of the trade relations between these regions and Khorezm were launched. it is necessary to put and conduct a lot of research in this field, which in the future will be important in fully revealing the most problematic pages of the history of ancient Russia, Finland and Khorezm.

References:

1. Лившиц В.А., Мамбетуллаев М.М. Хорезмийский острак из Хумбузтепе // Памятники истории и культуры Востока. Период феодализма. – М., 1986. – С. 34-45.
2. Наймарк А. И. Замечания о восточноевропейских находках бухарских и хорезмских монет VI–IX веков. // В сб.: Эпоха викингов в Восточной Европе в памятниках нумизматики VIII–XI вв. – СПб.: Старая Ладога, 2015. С. 28–33.
3. Таиров А.Д. Изменения климата степей и лесостепей Центральной Евразии во II–I тыс. до н.э.: Материалы к историческим реконструкциям. Челябинск: Рифей, 2003. 68 с.
4. Понарядов В. В. Хорезмийские заимствования в пермских языках // Индоевропейское языкознание и классическая филология – XXI // Материалы чтений, посвященных памяти профессора Иосифа Моисеевича Тронского. – СПб.: Издательство Института лингвистических исследований РАН, 2017. С. 692-697.
5. Абаев В. И. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. I. – М.-Л.: Изд – во Академии наук СССР, 1958. – 658 с.
6. Напольских В. В. Уральско-арийские взаимоотношения: история исследований, новые решения и проблемы. // В сб.: Индоевропейская история в свете новых исследований. Сборник трудов конференции в память профессора В. А. Сафронова. – М.: Московский государственный областной университет, 2010. С. 231–244.
7. Мамбетуллаев М. Городище Большая Айбуйир – кала (раскопки 1976-1977 и 1981 гг) // Археология Приаралья. – Ташкент: Фан, 1990. Вып. IV. – С. 91-131.
8. Мамбетуллаев М. Хум с городища Айбуйир – Кала // Вестник Каракалпакского филиала АН УзССР. – Нукус, 1979. № 1. – С. 46-48.
9. Ягодин В. Н. К вопросу о “савроматской” миграции VI–V веков до нашей эры на юго-восточный Устюрт. // Этнические взаимодействия на Южном Урале : сб. науч. тр. / отв. ред.: А. Д. Таиров, Н. О. Иванова. – Челябинск : Рифей, 2013. 380 с. : ил. С. 178-193.

ПУТИ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ НАЗВАНИЙ ЦВЕТОВ

Матназарова Шахзодбека, Узбекистан, Хорезмская область,
Ургенчский государственный университет, электронная почта:

matnazarov97@inbox.ru, тел: +998 88 505 70 00

Исмаилова Анахон Узбекистан, Хорезмская область,

Ургенчский государственный университет:

тел: +998 99 965 35 65

Абстрактный. В данной статье подробно освещаются пути лингвистического исследования названий цветов, а научно-исследовательские работы, проводимые в этом направлении, условно разбиты на группы и исследованы в доступной форме. Изучение тематических областей слов, смысловых групп и групп лексем, духовных связей между ними составляет одно из перспективных направлений лексикологии узбекского языка.

В узбекском языкознании изучение языковых единиц на основе семантического поля имеет свою историю. Исследования в этой области активно продолжаются. Названия цветов в говорах являются одним из средств индивидуализации речи персонажа. Многие из этих слов приобретают в произведении собственное стилистическое значение и служат выполнению эстетической функции создания образов. В данной статье собраны исследования, связанные с названием такого цветка.

Ключевые слова: системная лингвистика, глоссарий, лексические пласты, семантико-синтаксическая асимметрия.

В узбекском языкознании изучение лексики на основе семантического поля восходит к внедрению в наш язык системно-структурных методов. Научно-исследовательские работы, проводимые в этом направлении, можно условно разделить на 3 группы:

1. Научно-исследовательские работы, посвященные общетеоретическим вопросам систематической лингвистики и систематической лексикологии.
2. Создание словарей и глоссариев на основе изучения соотношения формы и значения слов.

3. Проводить специальные междисциплинарные научно-исследовательские работы на основе теории семантического поля.

По первому направлению Ш. Рахматуллаев (сема и словосочетание), Э. Бегматов (лексические пласты), И. Кочкортоев (словозначение и валентность), Н. Махмудов (семантико-синтаксическая асимметрия), Исследовательские работы А. Нурмонова (систематическая анализ языковых уровней), Х. Нематов и Р. Расулов (основы системной лексикологии) имели большое значение в выводе лексикологии узбекского языка на новый качественный уровень. Например, в учебном пособии Х. Нематова и Р. Расулова «Основы системной лексикологии узбекского языка» содержится непротиворечивая научная информация о лексемах, немемах, семемах, лексическом значении, предметных группах лексем, значимых группах лексем. дано. В книге делается попытка выявить сходство (парадигматические), иерархические (иерархические) и последовательные (синтагматические) отношения между языковыми единицами.

В учебном пособии Х. Нематова и Р. Расулова «Основы системной лексикологии узбекского языка»: «В системной лексикологии каждая область (профессия, обряд, обычай, имена людей, научные термины) изучаются как отдельно названные лексические системы. Каждое поле имеет свои лексем, синонимические и антонимические ряды, СМЛ (содержательные группы лексем), СМТ (тематические группы и области лексем). Каждая из них рассматривается как отдельная, относительно самостоятельная система. Это разумное и самоочевидное мнение.

Проф. по мнению Э. Бегматова, систематичность в лексике не так очевидна, как в других уровнях языка. Лексические единицы значительно многочисленнее фонем и морфем и обладают периодической неустойчивостью. Поэтому выявить и исследовать лексикон в целом не представляется возможным. Тем не менее, существуют определенные приемы и методы научной классификации лексической системы.

Поэтому изучение тематических направлений лексем, смысловых групп и групп лексем, духовных связей между ними составляет одно из перспективных направлений лексикологии узбекского языка.

Второе направление характеризуется детальным исследованием лексических единиц в рамках определенной темы, выявлением их языковых признаков, созданием словарей и глоссариев различного назначения.

В качестве примеров можно привести фразеологизмы и омонимы Ш. Рахматуллаева, синонимы А. Ходжиева, антонимы авторского коллектива,

паремиологические единицы Х. Бердиёрова, Р. Расулова и другие словари. В этих словарях раскрываются их парадигматические и синтагматические особенности на основе внутренних и внешних отношений лексем. Например, Ш.Рахматуллаев сделал соответствующие выводы о семантической природе словосочетаний, внутренней синтаксической конструкции, парадигматических формах, синтаксическом контексте и варьировании. Мы не ошибемся, если скажем, что они, в свою очередь, вместе с другими научными воззрениями послужили толчком для развития третьего направления системно-структурной лингвистики.

В третьем направлении, т. е. проведении отдельных междисциплинарных научно-исследовательских работ на основе теории семантического поля, в основном началось в 70-80-е годы прошлого века. В связи с этим лексикология узбекского языка перешла из описательной стадии в новую теоретическую стадию. Этот этап характеризуется изучением лексики как целостной системы, состоящей из определенных семантических групп, отношений определенных смысловых элементов.

За прошедшие годы созданы десятки кандидатских диссертаций и монографий, в которых языковые единицы рассматриваются с точки зрения системно-структурной лингвистики с использованием собранных ценных материалов по профессиональной лексике, зоонимам и фитонимам узбекского языка. Изменились определения слов, обозначающих действие, состояние и знак. В кандидатских диссертациях И. Кочкортыева, Р. Расулова, С. Мухамедовой, С. Гиёсова, З. Хусаиновой, М. Расуловой, Р. Сафаровой, Г. Нематовой, Б. Гиличева, Н. Нишоновой с помощью ономаσιологического, компонентного анализа, валентного и структурного методов выявляются систематические свойства лексики узбекского языка.

Широко исследованы также причины объединения языковых единиц по законам диалектики, образования отдельных лексико-семантических групп и дифференциации их от других членов этой группы по определенным признакам. В частности, проанализирован феномен градуномии в докторских диссертациях О. Бозорова и кандидата Ш. Орифжоновой, феномен партонимии Б. Гиличева, феномен гипонимии Р. Сафаровой, феномен лишения в кандидатской диссертации. диссертации Л. Нематовой. Также среди работ, выполненных по третьему направлению, А.Абдуллаев, Р.Конгуров, З.Тахиров по системно-структурным особенностям лексем, выражающих оценку и отношение, А.Салкаламанидзе по семантико-синтаксису узбекских глаголов к.э.н. диссертационные группы, Х.

Муриддинова (глаголы, имитирующие звук), К. Рахмонбердиева (глаголы зрения), К. Халикова (глаголы действия), Т. Мусаева (глаголы смысла), О. Кандидатская и докторская диссертации Шарипова. (рабочие глаголы) и С. Мухаммедова.

Итак, в узбекском языкознании изучение языковых единиц на основе семантического поля имеет свою историю. Исследования в этой области активно продолжаются. Названия цветов в говорах являются одним из средств индивидуализации речи персонажа. Многие из этих слов приобретают в произведении собственное стилистическое значение и служат выполнению эстетической функции создания образов. Исследователи справедливо подчеркивают, что диалектная лексика играет важную роль в языке драматических произведений. Это мы наблюдаем во многих работах по изучению языка узбекских произведений искусства. В целом значение диалектной лексики велико в повышении ценности искусства слова в художественных произведениях. Это мы можем наблюдать во всех научных работах, где изучается язык художественного произведения. Например, исследователь Б. Файзуллаев обратил внимание на два разных способа индивидуализации речи персонажей посредством диалектики - придание своеобразной речи представителей диалекта в местности, где происходит действие повествования произведения, введение представителей других диалектов к месту, где происходит рассказ о произведении, и произносят свою речь. Рассматривая лексические особенности эпоса «Алпомыш», С.Турсунов изучает диалектную лексику в ней, разделяя ее на лексические, грамматические, фонетические и фразеологические диалектизмы.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2018. – B.62.
2. Asqarova M.A., Qosimova K., Jamolxonov H. O‘zbek tili. –Toshkent: O‘qituvchi, 1989.-280 b.
3. Asqarov A. O‘zbek xalqining etnogenezi va etnik tarixi. Toshkent, “Universitet”, 2007, 235-bet.
4. Avlaqulov Y. O‘zbek tili onomastik birliklarining lingvistik tadqiqi. NDA, Toshkent, 2012.
5. Axmetova E.R. Nazvaniya ovosheyi fruktov v tatarskom yazike: Kazan, 2012.–S.29.
6. **Bafojev B. Ko‘hna so‘zlar tarixi. T., Fan, 1991. 152 b.**
7. Begmatov E. Hozirgi o‘zbek adabiy tilining leksik qatlamlari. – Toshkent: Fan, 1985.

Koreys tilida hurmat kategoriyalarining xususiyatlari
Характеристика категорий уважения в корейском языке
Characteristics of respect categories in Korean

Улашева Севинч
Студентка,
Ташкентский государственный университет востоковедения,
Ташкент, Узбекистан, ulashevasevinch@gmail.com

Ulashova Sevinch,
Student,
Tashkent State University of Oriental Studies,
Tashkent, Uzbekistan, ulashevasevinch@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada koreys tilida mavzud bo'lgan hurmat kategoriyasining tarixi va hozirgi kundagi ahamiyati, noramiy va leksik uslubiyati haqida bayon etiladi.

Kalit so'zlar: Hurmat, kategoriya, muloqot, atama, subyekt, evfimizm

Аннотация: В статье описаны история и современное значение темы уважения в корейском языке, неформальная и лексическая методология.

Ключевые слова: Уважение, категория, общение, термин, предмет, эвфемизм.

Annotation: The article describes the history and current importance of the topic of respect in the Korean language, informal and lexical methodology.

Keywords: Respect, category, communication, term, subject, euphemism

Til jamiyatda paydo bo'lganidan boshlab hamisha ijtimoiy harakterga ega bo'lib, kishilarning ijtimoiy mehnat jarayonida yuzaga kelgan o'zaro aloqa bog'lash, fikr almashishga xizmat qiluvchi vositadir. Shu bilan bir qatorda u ham millatning ma'naviy qiyofasini ham o'zligini ifoda etuvchi muhim ramzlardan biri, insoniyat tafakkurining bebaxo ko'zgusi hamdir. Har bir tilning dunyoga kelish sabablari, shakllanish hamda taraqqiy etish tarixi bo'lgani kabi koreys tilining ham o'ziga xos kelib chiqish tarixi va dialektikasi bor. Koreys tili boshqa tillarga nisbatan ancha keyingi davrlarda o'rganila boshlandi. Koreys tilining tarixiy negizlarini o'rganishga xususan keyingi omillar sabab bo'lgan. Ma'lumki, Koreya ko'p asrlar davomida Xitoyning mustamlakasi bo'lgan. Bu koreys tilining tarixiy negizlarini o'rganishga bo'lgan birinchi sabab bo'lsa, ikkinchi muammo esa, XV asrgacha,

ya'ni, to qirol Sedjon alifboni ixtiro qilgunga qadar, koreyslarning o'z shaxsiy yozuvlari bo'lmaganligidadir

Koreya Xitoyning 1,5 ming yildan ortiq mustamlakasi bo'lgani bois ba'zi tadqiqotchilar, xususan Edkins koreys tilini xitoy tilining boshqacha ko'rinishi deya ta'kidlagan. Ammo bunday fikrlashning o'zi xatodir. Koreys tili leksikasining 75 % xitoy tilidan kirib kelgan so'zlar tashkil qilsa-da, bu koreys tili o'zining mavqeini yo'qotgan degani emas. Shuningdek, koreys xalqi boshqa millat va elatlarga kishilar o'rtasidagi munosabatlar jihatidan o'xshab tursa-da, ular o'rtasida turli noo'xshashliklarning ham guvohi bo'lishimiz mumkin. “언어 예절” ya'ni “Muloqot xulqi” bilan tanishar ekanmiz, avvalo, koreys tilidagi muloqot xulqining kategoriyalarini bilishimiz lozim bo'ladi. Koreys tilida hozirda quyidagi muloqot kategoriyalari mavjud:

높임법- [] hurmat kategoriyasi.

완곡어법- aylanma muloqot kategoriyasi.

인사법- salomlashish va xayrlashish kategoriyasi.

호칭법과 지칭법- atamalar kategoriyasi. Endi esa ushbu kategoriyalarga misol keltirib o'tamiz:

a. 철수야, 선생님께서너교무실에오라고하셨습니다.

Chol Su, seni o'qituvchimiz kelsin, deb aytdilar.

b. 너 왜이렇게 쌀이 찼니?

Sen nega bunchalik semirib ketding?

Koreyslarda aylanma muloqot ya'ni evfimizm juda ko'p ishlatiladi va kishilarning ko'nglini og'ritib qo'yimaslik uchun yumshoq gapirishadi. Yuqoridagi gapni yumshoqroq qilib ifodalashsa, quyidagicha gapirishadi:

a. 요즘 더 건강해 보이네요.

Shu kunlarda sog'lom ko'rinyapsan

인사법- salomlashish va xayrlashish kategoriyasi:

a. 안녕하십니까?- Assalomu alaykum!

b. 안녕!- Salom!

안녕히 가십시오!- Yaxshi boring!

호칭법과 지칭법- atamalar kategoriyasida ma'lum bir kasb, fan va turli sohalarga oid terminlar ishlatiladi. Qarindoshlik atamalari ham shular jumlasidandir:

아버지, 어디 계세요?

Dada, qayerdasiz?

2) 안과 병동에 근무하는 저 호사는 마음이 참 예쁘구나!

Ko'z kasalliklari bo'limida ishlaydigan ana u hamshira qalban chiroyli ekan.

Qadimdan an'ana bo'lib kelgan mehmondo'stlik, kattalarni hurmat qilish koreyslar xarakterining eng muhim xususiyatlaridan biri sanaladi. Qadimgi davrda shakllangan mehmondorchilik odati hayotiy zaruratlar bilan bog'liq bo'lganligi sababli barcha ijtimoiy bosqichlardan o'tib bugunga qadar yetib kelgan. Kattalarni hurmat qilish Sharq xalqlarining, jumladan, koreyslarning ham qadimiy udumlaridan bo'lib, bu odat asrlardan buyon davom etib kelmoqda. Koreys xalqi ham o'zbek xalqi singari kattalarga hurmat, kichiklarga izzat naqligiga amal qilishadi. Ulg'ayib kelayotgan yosh avlodni shu ruhda tarbiyalash, barchaga teng muomalada bo'lishni uqtirib kelishadi. Bu esa koreys xalqining o'ziga xos tomonlaridan biridir. Koreys millati o'ziga xos xarakterga ega bo'lgani uchun muloqot xulqi muammosini milliy xarakter, o'ziga xos urf-odatlarini, qadriyat va an'analarini hisobga olmasdan turib, o'rganish mutlaqo mumkin emas. Chunki muloqot xulqi millat xaraktering uzviy bir qismi bo'lib, bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Koreys tilida har doim so'zlovchi va tinglovchi o'rtasida baholash (o'zaro hurmat va izzat) shakllarini ifodalaydigan so'zlar ishlatiladi. So'zlovchining yoshi katta, tinglovchining yoshi kichik bo'lsa, unga 낮춤말로- izzat bilan gapiriladi. Ya'ni uni o'z mavqeidan pastroq ma'noni ifodalovchi so'z tanlanadi. Biroq so'zlovchining mavqei va yoshi har qancha ulug' bo'lsa-da, har jihatdan kichik (mavqei, yoshi) bo'lgan ko'pchilikka murojaat qilganda, 높임말- hurmat shaklidan foydalaniladi.

Hurmat shaklini ifodalovchi 주체높임-subyektining hurmat shakli- 으시 nafaqat fe'lga, kesim vazifasida kelgan sifatga, ot va ravishga ham qo'shilishi mumkin.

저분이 박 선생님이십니다.

Bu kishi Pak o'qituvchi bo'ladilar.

아버지께서 신문을 읽고 계십니다.

Dadam(lar) gazeta o'qib o'tiribdilar.

그분이 아주 예쁘십니다.

U kishi juda chiroyli ekanlar.

그 한국에서 온 선배님의 바름이 너무 빠르셔서 알아듣는 것이 무척 어려워요. Koreyadan kelgan kishining talaffuzi juda tezlik(lar)i sababli tushunib olish g'oyatda qiyin.

Tinglovchining mavqei ulug' bo'lganda, harakat subyekti so'zlovchidan nufuzli bo'lsa ham, so'zlovchi unga - (으)시 qo'shimchasini qo'shmaydi.

예: 할아버지, 아버지가 아직 회사에서 안 왔습니다. (o)

할아버지, 아버지께서 아직 회사에서 안 오셨습니다. (x)

Agar subyekt oliy va yuqori martabali kishilar (vazir, president kabilar) haqida yangilik yetkazishda, axborotlarni va rasmiy hujjatlarni yozishda -(으)시 qo'llanilmaydi.

예: 우즈베키스탄 대통령은 한국을 방문할 예정입니다.

O'zbekiston Prezidenti Koreyaga tashrif buyurish arafasida.

세종대왕은 1443 년에 한글을 창제했습니다.

Qirol Sejong 1443-yil koreys alifbosini yaratgan.

Agar subyekt ikki va undan ortiq kishidan ortiq bo'lsa, ya'ni jamoa bo'lsa,

(-으)시 hurmat kategoriyasi qo'shimchasi qo'llanilmaydi. Buni quyidagi misollarda ko'rib o'tishimiz mumkin:

예: 선생님들은 날마다 학교에서 학생들을 가르칩니다.

O'qituvchilar har kuni o'quvchilarga ta'lim beradi.

오늘은 다양한 나라에서 온 손님들을 위해서 우즈베키스탄 전통 문화에 대해서 재미있는

영화가 제공되었습니다.

Bugun turli mamlakatlardan kelgan hurmatli mehmonlarga O'zbekistonning milliy madaniyati haqidagi qiziqarli film namoyish etildi.

Ikki kishi o'rtasidagi suhbat uchinchi shaxs haqida ketayotgan bo'lsa, tinglovchi so'zlovchidan kichik bo'lsa-da, gap ketayotgan uchinchi shaxs yoshiga qarab

(-으)시 hurmat shaklini yasovchi qo'shimchani qo'llaydi.

예: 딜도라, 당신의 아버지께서는 무슨 일을 하십니까?

Dildora, sizning otangiz nima ish qiladilar?

철수씨, 오빠는 지금 어디 계십니까?

Chol Su akangiz qayerdalar?

아버지, 할아버지는 친적 집에 가셨습니다.

Dada, buvam qarindoshimiznikiga ketdilar.

Suhbat hurmatli subyektga taalluqli jihatlar yoki uning a'zosi haqida gap ketganda ham (-으)시 hurmat shaklini yasovchi qo'shimcha qo'llaniladi.

예: 한국에서 오신 김 선생님의 연세가 많으십니다.

Koreyadan kelgan Kim o'qituvchimizning yoshlari ulug'.

학생들을 가르치기 위해서 미국에서 새로 온 선생님의 키가 작으십니다.

Talabalarga ta'lim berish uchun Amerikadan kelgan o'qituvchimizning bo'ylari kichik.

선생님, 시간이 있으십니까?

Ustoz vaqtingiz bormi?

Koreys tilida ba'zi so'zlarning alohida hurmat shakllari mavjud:

자다 - 주무시다 – uxlamoq;

죽다 – 돌아가시다 – o'lmoq, vafot etmoq;

있다 – 계시다 - bor bo'lmoq;

먹다 – 드시다 – 잡수시다 – yemoq;

예: 지름 아버지께서는 자신 방에서 주무시고 있습니다.

Hozir dadam o'z xonalarida uxlayaptilar.

할머니께서는 점심 드셨습니까?

Buvim tushlik qildilarmi?

Hurmatning rasmiy uslubi marosimlardagi nutq va ma'ruza, rasmiy davralarda ish yuzasidan uchrashganda ishlatiladi. –습니다/-버니다 shakllari gapda kesimlikni shakllantiradi. Hurmatning yuqori darajadagi shakli rasmiy suhbatlar uchun mo'ljallangan bo'lib, tinglovchiga nisbatan hurmatni ifodalaydi. Agar ikki

suhbatdosh birinchi bor uchrashayotgan bo'lsa, tinglovchining lavozimi qandayligidan qat'iy nazar yoshi katta bo'lsa, hurmat kategoriyasi qo'llaniladi. Hurmatning o'rta shaklida so'zlovchining mavqei va yoshi jihatidan katta bo'lgan tinglovchiga ehtiromi ifodalanadi. Hurmatning o'rta shakli o'zaro ikki yoshi ham mavqei ham ulug' bo'lgan kishilarga ham qo'llash mumkin. So'zlovchining lavozimi yuqori yoki yaqin kishisi bo'lsa, unga quyi hurmat shaklini ishlatish mumkin. Shuningdek, quyi (takallufsiz) gazeta va jurnallarga maqolalar yozishda yoki biror xabarni e'lon qilishda ishlatiladi. Bunda o'quvchilarga nisbatan hurmatsizlik emas, balki ularga xolis munosabat ifodalanadi. Buni quyidagi misollarda bilib olishimiz mumkin:

Misol: 철수가 내일 학교에 갑니다.

Chol Su ertaga maktabga boradi.

지금 선생님은 밥을 먹고 있어서 우리와 함께 드라마를 볼 수 없습니다.

Hozir o'qituvchimiz ovqatlanayotgani uchun biz bilan kino ko'ra olmaydi.

여행을 잘 다녀오십시오.

Sayohatga yaxshi borib keling.

Hurmatning norasmiy shakli o'zaro yaqin kishilar o'rtasida qo'llanilib, so'zlovchining tenglovchiga nisbatan do'stona munosabatini bildiradi. Bu uslubning ikki ko'rinishi mavjud bo'lib, ehtirom shaklidagi kesim -아(어/여)요, qo'shimchasi oddiy shaklida fe'lda qo'shilmaydi.

Ba'zan tenglovchini o'zidan yuqori qo'yib, haddan ortiq hurmat ko'rsatib gapirganda -(으)옵-, -삽/시입/사오, -잡/자옵/자오 qo'shimchalari qo'llaniladi. Bu ayniqsa, epostolyar janrida qo'llaniladi.

예:오늘 수업 후에 도서관에 갑니다.

Bugun darsdan so'ng kutubxonaga boraman.

어디에서 와요?

Qayerdan kelyapsan?

어디 가니?

Qayerga ketyapsan?

모든 일을 끝난 후에 집에 가.

Hamma ishlaringni tugatib, uyga bor.

Koreys tilida yuqori va quyi hurmatni bildiruvchi maxsus so'zlar ishlatidi. Bu **중징어** va **경어** deb nomlanadi. Ammo hamma so'zlar ham o'zining hurmat shaklida hurmat kategoriyasini tasovchi qo'shimchalarini qo'shganda, to'g'ri ma'no kelib chiqmaydi. Bu kabi so'zlarning maxsus qatori bo'lib, bu so'zlarni yoddan bilish lozim bo'ladi. Quyidagi jadvalga e'tibor beradigan bo'lsak, unda ba'zi bir fe'l va so'zlarning hurmat shaklini ko'rishimiz mumkin. Bu yuqorida aytilganidek **중징어** va **경어** deb atalib, ular ham bir vaqning o'zida hurmat shaklini yasovchi qo'shimchalardan yasaladi. Ammo ularning o'zagi o'zgarish holatini ham ko'rishimiz mumkin.

Koreyaliklarga xos vazminlik va bosiqlik milliy xarakterning eng muhim belgisi hisoblanadi va uni biz o'zbeklar tomonidan to'g'ri anglashinuvi millatlararo muloqotni muvaffaqiyatli yo'lga qo'yishda, o'zaro izzat-ikrom ko'rsatishda va koreys tilini o'rganishda juda muhimdir. Har qanday holatda tanish va notanish kishilar bilan uchrashganlarida yoki xayrlashganlarida koreys xalqi engilgina bosh egib ta'zim qilib qo'yadilar. Bunday ta'zimda yoqtirgan yoki yoqtirmagan kishiga nisbatan ham xushmuomalalik bilan izzat-ikrom ko'rsatish ifodalanadi. Ma'lumki, biror kishining boshqa kishini yaqindan bilishi, tanishligi muloqotning asosiy tarkibiy qismini tashkil qiladi. Ijtimoy psixologiyada bilish atamasi ob'ektning nafaqat jismoniy xarakteristikasini balki xulq-atvor, dunyoqarash, qobiliyat, emotsiyalari nuqtai nazaridan ham bilishni nazarda tutadi. [Andreeva 2000: 119]. Muloqot jarayonida odamlar nafaqat bir-birlarini bilib olishadi, balki bir-birlari o'rtasidagi munosabat keyinchalik qanday bo'lishini ham bilib, belgilab oladilar. Bunday munosabatlar erkin, soxtalikdan holi bo'lishi uchun muloqot vaziyatidagi suhbatdosh hattiharakatlarini to'g'ri tushunish ham muhimdir. Koreys tilida emotivlik fe'lning morfologik strukturasi fe'l negizidan oldin yoki keyin keluvchi, nisbatni, gonorativni (murojaatning xushmuomalalik formasi), zamonni, modallikni, turni, sababni ifodalaydigan ko'plab (doimiy yoki flektiv) grammatik kategoriyalarga kiruvchi qo'shimchalar orqali ifodalanadi. Koreys tiliga xos xushmuomalalikni, mehr muhabbatni, hurmat-ehtiromni ifodalovchi so'zlarning strukturasi va badiiy matnda, tilda qo'llanilishi masalasi koreys xalqining o'zlari uchun ham, bu tilni o'rganayotganlar uchun ham muhim ahamiyatga ega. Koreys tili darslik va qo'llanmalarida shu sababli bu masalani yoritishga katta-katta qismlar ajratiladi.

Koreys tili emotiv leksikani qo'llanilish jihatidan qat'iy irearxik qoidalarga rioya qilishni talab qiladi. Nutq stili asosi murojaatdagi xushmuomalalik formalari asosida farqlanadi va bu sistema turli-tumanligi va murakkabligi bilan

xarakterlanadi. Nutq etiketi (xushmuomalalik) dunyodagi birorta tilda koreys tilidagidek aniq va puxta shakllantirilmagan. Masalan, o'zbeklarda o'zidan kattalarga «siz» deya murojaat qilishning yagona belgisi mavjud bo'lsa, koreys tilida xushmuomalalik barcha so'z turkumlariga xos belgilar bilan ajralib turadi. Bunday xususiyatni yana yapon tilidagina ham kuzatish mumkin. Tabiiyki tilning bunday xususiyati sevgi emotivlarida ham o'z aksini topmay qolmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I. A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. -Toshkent, O'zbekiston. 1997.
2. Kim Mun Uk, A.Ismaillov va boshqalar. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent. ToshDSHI. 2007.
3. 이희승(1994), 국어대사전, 민중서림
4. 김창섭 (1983. 12.) 줄넘기와 갈림길형 합성 명사에 대하여. 국어학

Main features of polysemantic words in the Uzbek and English languages

Nurmatova Dilshoda 2nd year master's degree in Linguistics of Oriental university

Abstract: This article examines about main features of polysemantic words in the Uzbek and English languages. To communicate and establish relationship with other, people use language as tool of communication Human beings are free to express their ideas, it means that they have the ability to transfer ideas from one person to the others. The function of language is not only as a tool of communication but also as a tool to persuade and influence people to do something.

Key words: polysemantic, language, phenomenon, semantic, semasiology, paradigmatic, syntagmatic.

People use various of ways in creative media in order to get most effective attention from the listener or reader. Even human use different style either in social or in the politic or economic aspect. It is said that good speakers or writers will get a success on their aim depend on how well people use a word, how they talk to other, what they say to a dissatisfied person, and how well they understand what they are told to do through the meaning. To learn the system of language, we have particular study that we learned in order to understand the phenomenon the language itself. It is called linguistics.

There are so many fields that categorize every types of linguistic subject, one of them semantic. Semantic is the study of meaning that is used for understanding human expression through language.

Thus meaning is the object of semasiological study. So semasiology is concerned with the meaning of words, the change of meaning, the semantic structure of words, synonyms, homonyms and polysemy. Many words in a language is considered to have many meanings because if a person uses a separate word for each of newly emerging concepts in the daily life, the number of words will be increased and it becomes impossible to memorize the words. As a result, the language becomes difficult to use and gradually becomes unusable. Polysemantic words have emerged to create ease in language and increase its meaning. Polysemy is the capacity for a word or phrase to have multiple meanings, usually related by contiguity of meaning within a semantic field. Polysemantic words always serve to enrich the language, but at the same time these words create some confusions in the language. There is context to avoid such confusion. It is the context that clearly defines the meaning of polysemantic words in language. The true exact meaning of a word is determined

within context. Other meanings come to the fore only when the word is used in certain contexts. This is true of all polysemantic words. For example the adjective yellow, when used in isolation is understood to denote a certain colour, whereas other meanings of this word, e.g. “envious”, “suspicious”, “sensational”, “corrupt” are perceived only in certain contexts, “a yellow look”, “a yellow press”. As can be seen from the examples discussed above we understand by the term context the minimal stretch of speech determining each individual meaning of the word. This is not to imply that polysemantic words have meanings only in the context. The semantic structure of the word has an objective existence as a dialectical entity which embodies dialectical permanency and variability. The context individualises the meanings, brings them out. It is in this sense that we say that meaning is determined by context. It is common knowledge that context prevents from any misunderstanding of meanings. For instance, the adjective “dull”, if used out context, would mean different things to different people or nothing at all. It is only combination with other words that it reveals its actual meaning: “a dull pupil”, “a dull play”, “dull weather”. Sometimes, however, such a minimum context fails to reveal the meanings of word, and it may be correctly interpreted only through a second-degree context as in the following example: “The man was large, but his wife was even fatter”. The word “fatter” here serves as a kind of indicator pointing that “large” describes a stout man and not a big one.

From the discussion of the paradigmatic and syntagmatic relations it follows that a full understanding of the semantic structure of any lexical item can be gained only from the study of a variety of contexts in which the word is used, i.e. from the study of the intralinguistic relations of words in the flow of speech. This is of greatest importance in connection with the problem of the synchronic approach to polysemy. The meaning or meanings of polysemantic words observed only in certain contexts may be viewed as determined either by linguistic (or verbal) contexts or extralinguistic (non-verbal) contexts.

The two more or less universally recognized main types of linguistic contexts which serve to determine individual meanings of words are the lexical context and the grammatical context. These types are differentiated depending on whether the lexical or the grammatical aspect is predominant in determining the meaning. In lexical context of primary importance are the groups of lexical items combined with the polysemantic word under consideration. This can be illustrated by analyzing different lexical contexts in which polysemantic words are used. The adjective “heavy”, e.g., in isolation is understood as meaning of “great weight, weighty” (heavy load, heavy table). When combined with lexical group of words denoting natural

phenomena such as wind, storm, snow, etc. It means “striking, falling with force, abundant” as can be seen from the contexts, e.g. heavy rain, wind, storm. In combination with the words industry, artillery and the like, heavy has the meaning “the larger kind of something” as in heavy industry, heavy artillery. It can be easily observed that the main factor in bringing out this or that individual meaning of the words is the lexical meaning of the words with which heavy is combined. This also can be proved by the fact that when we want to describe the individual meaning of a polysemantic word, we find it sufficient to use this word in combination with some members of a certain lexical group. To describe the meanings of the word handsome, for example, it is sufficient to combine it with the following words –a) man, person, b) size, reward, sum. The meanings “good looking” and considerable, ample” are adequately illustrated by the contexts. The meanings determined by lexical contexts are sometimes referred to as lexically (or phraseologically) bound meanings which implies that such meanings are to be found only in certain lexical contexts. Some linguists go so far as to assert that word meaning in general can be analysed through its collocability with other words. They hold the view that if we know all the possible collocations into which polysemantic word can enter, it is possible to know all its meaning. In grammatical contexts it is the grammatical (mainly the syntactic) structure of the context that serves to determine various individual meanings of a polysemantic word. One of the meanings of the verb “make”, e.g. “to force to induce” is found only in the grammatical context possessing the structure to make somebody do something or in other terms this particular meaning occurs only if the verb “make” is followed by a noun and the infinitive of some other verbs (to make smb. laugh, go, work). Another meaning of this verb “to become”, “to turn out to be” is observed in the contexts of a different structure, i.e. make followed by an adjective and a noun (to make a good wife, a good teacher). Such meanings are sometimes described as grammatically (or structurally) bound meanings. Cases of the type she will make a good teacher may be referred to as syntactically bound meanings, because the syntactic function of the verb “make” in this particular context (a link verb, part of the predicate) is indicative of its meaning “to become, to turn out to be”. A different syntactic function of the verb, e.g. that of the predicate (to make machines, tables, etc.) excludes the possibility of the meaning “to become, to turn out to be “ . In a number of contexts, however, we find that both the lexical and grammatical aspects should be taken into consideration. The grammatical structure of the context although indicative of the difference between the meaning of the word in this structure and the meaning of the same word in a different grammatical structure may be insufficient to indicate in which of its individual meanings the word in question is used. If we

compare the contexts of different grammatical structures, e.g. to take+noun, and to take to+noun, we can safely assume that they represent different meanings of the verb to take, but it is only when we specify the lexical context, i.e. the lexical group with which the verb is combined in the structure to take+noun (to take coffee, tea; books, pencils; the bus, the tram) that we can say that the context determines the meaning. It is usual in modern linguistic science to use the terms pattern or structure to denote grammatical contexts. Patterns may be represented in conventional symbols, e.g. to take smth. as to take+N. to take to smb. as take to+N2. It is argued that difference in the distribution of the word is indicative of the difference in meaning. Conventional symbols habitually used in distributional patterns are as follows: N-stands for nouns or their functional equivalents, e.g. personal pronouns. V-stands for verbs except auxiliary and modal verbs. A-stands for adjectives or their functional equivalents, e.g. ordinal numbers. D-stands for adverbs or their functional equivalents, e.g. at home. Distributional pattern, however, does not imply sameness of meaning. As was shown above, the same pattern to take+Noun may represent different meanings of the verb to take dependent mainly on the lexical group of the nouns with which it is combined.

Dealing with verbal contexts it is considered to be only linguistic factors: lexical groups of words, syntactic structure of the context and so on. There are cases, however, when the meaning of the word is ultimately determined not by these linguistic factors, but by the actual speech situation in which this word is used. The meanings of the noun ring, e.g. in to give somebody a ring, or of the verb get in I have got it are determined not only by the grammatical or lexical context, but much more so by the actual speech situation. The noun “ring” in such context may possess the meaning “a circlet of precious metal” or “a call on the telephone”; the meaning of the verb “to get” in this linguistic context may be interpreted as “possess” or “understand” depending on the actual situation in which these words are used. It should be pointed out however that such cases, though possible, are not actually very numerous. The linguistic context is by far a more potent factor in determining word meaning. Attempts to study the inner structure of the vocabulary revealed that in spite of its heterogeneity the English word-stock may be analysed into numerous sub-systems the members of which have some features in common, thus distinguishing them from the members of other lexical sub-systems. Words can be classified in various ways. Here, however, it is concerned only semantic classification of words. Classification into monosemantic and polysemantic words are based on the number of meanings the word possesses. More detailed semantic classifications are generally

based on the semantic similarity (or polarity) of words or their component morphemes. The scope and the degree of similarity (polarity) may be different.

In conclusion, we analyzed pointed out that different meanings of polysemantic words “make” it possible to refer the same word to different lexico-semantic groups. Thus, make in the meaning of “construct” is naturally a member of lexico-semantic group as the verbs produce, manufacture, etc, whereas in the meaning of compel it is regarded as a member of a different lexico-semantic group made up by the verbs force, induce, etc. Lexico-semantic groups seem to play a very important role in determining individual meanings of polysemantic words in lexical contexts. Analysing lexical contexts it is seen that the verb take, e.g, in combination with any member of the lexical group denoting means of transportation is synonymous with the verb go (take the tram, the bus, etc). When combined with members of another lexical group the same verb is synonymous with to drink (to take tea, coffee, etc). Such word groups are often used not only in scientific lexicological analysis, but also in practical classroom teaching. Polysemy is very characteristic of the English vocabulary due to monosyllabic character of English words and the predominance of root words. The greater frequency of the word, the greater number of meanings that constitute its semantic structure. Frequency-combinability—polysemy are closely connected.

USED LITERATURE:

1. Lyons J. Linguistic in Semantics .Cambridge University Press, 1995, 376p.
2. Бархударов Л.С. Language and Translation –High School, 1975, 512p
3. Visson. L. The problems of polysemy –Progress ,2003, 522p.
4. Апресян Ю.Д . Lexical Semantics –М,: Просвещение, -1992, 583p.
5. Ванников.Ю.В О едином комплексе переводческих дисциплин
, Вопросы теории техники перевода.- М,: МГУ-1970, 325p.
6. Ванников.Ю.В О едином комплексе переводческих дисциплин
, Вопросы теории техники перевода.- М,: МГУ-1970, 325p
7. Апалова М.А. Specific English (Грамматические трудности перевода)-
М,: Международные отношения , -1977, 135p.

Взаимосвязь жизненной ёмкости лёгких с физическим развитием детей

Маркабаева Гулжан Даулетбаевна
Мухаммадалиев Хасан Гайратали ўгли

Аннотация

В данной работе рассматривается взаимосвязь жизненной ёмкости лёгких (ЖЕЛ) с физическим развитием детей в возрасте от 6 до 12 лет. Жизненная ёмкость лёгких является важным показателем функционального состояния дыхательной системы и общего здоровья человека. Исследование проводилось на базе нескольких образовательных учреждений, где были оценены антропометрические данные детей, уровень их физической активности и показатели ЖЕЛ.

Методы исследования включали спирометрию для измерения жизненной ёмкости и анкетирование для определения уровня физической активности. Результаты показали, что дети с высоким уровнем физической активности имеют значительно более высокие показатели ЖЕЛ по сравнению с их менее активными сверстниками. Также было выявлено, что регулярные занятия спортом способствуют улучшению функциональных возможностей дыхательной системы.

Таким образом, результаты исследования подтверждают необходимость внедрения программ физического воспитания и активного образа жизни в детской среде для оптимизации развития дыхательной функции и общего физического состояния детей. Данные выводы могут быть полезны для педагогов, врачей и родителей при разработке стратегий по улучшению здоровья подрастающего поколения.

Ключевые слова: жизненная ёмкость лёгких, физическое развитие, дети спортивная активность, физиология дыхания, параметры лёгочной функции, рост и вес детей, здоровье детей, аэробные упражнения, оценка физической подготовки

Введение: Жизненная ёмкость лёгких (ЖЕЛ) является важным показателем функционального состояния дыхательной системы человека. Она отражает объём воздуха, который может быть выдохнут после максимального вдоха, и служит индикатором здоровья и физической подготовки. В детском возрасте, когда организм находится на стадии интенсивного роста и развития, изучение ЖЕЛ приобретает особое значение.

Физическое развитие детей включает в себя не только рост и массу тела, но и развитие различных систем организма, включая дыхательную. Параметры жизненной ёмкости лёгких могут варьироваться в зависимости от возраста, пола, уровня физической активности и общего состояния здоровья ребенка. Регулярные физические нагрузки способствуют улучшению вентиляции лёгких и увеличению их ёмкости, что особенно важно для детей в период активного роста.

Целью данной работы является исследование взаимосвязи между жизненной ёмкостью лёгких и уровнем физического развития детей. Мы рассмотрим методы оценки ЖЁЛ, а также факторы, влияющие на её величину. Кроме того, будет проанализирована роль физических упражнений в оптимизации функции дыхательной системы у детей.

Актуальность темы

Актуальность исследования взаимосвязи ЖЁЛ с физическим развитием детей обусловлена несколькими факторами. Во-первых, недостаточная физическая активность среди детей становится все более распространённой проблемой современного общества. Во-вторых, растущее число заболеваний органов дыхания требует внимательного мониторинга функций дыхательной системы у школьников. Наконец, понимание факторов, влияющих на жизненную ёмкость лёгких, может помочь в разработке эффективных программ по профилактике заболеваний и улучшению общего состояния здоровья подрастающего поколения.

Задачи исследования

1. Изучить существующие методы оценки жизненной ёмкости лёгких у детей.
2. Проанализировать влияние различных факторов (возраст, пол, уровень физической активности) на величину ЖЁЛ.
3. Оценить роль физических упражнений в развитии и поддержании нормальной функции дыхательной системы у детей.
4. Разработать рекомендации по улучшению показателей ЖЁЛ через систему физических тренировок.

Основная часть: В данной работе будут представлены результаты исследований по указанным задачам с целью выявления ключевых аспектов связи между жизненной ёмкостью лёгких и физическим развитием детей.

Взаимосвязь жизненной ёмкости лёгких с физическим развитием детей

Жизненная ёмкость лёгких (ЖЁЛ) — это объём воздуха, который можно выдохнуть после глубокого вдоха. Этот показатель является важным индикатором состояния здоровья и физического развития человека, особенно в детском возрасте. В данной части работы мы рассмотрим, как ЖЁЛ связана с физическим развитием детей.

1. Значение жизненной ёмкости лёгких

Жизненная ёмкость лёгких играет ключевую роль в обеспечении организма кислородом, что особенно важно для растущего организма детей. Нормальные значения ЖЁЛ зависят от возраста, пола и уровня физической активности. Увеличение этого показателя способствует улучшению обмена веществ, повышению выносливости и общей работоспособности детей.

2. Факторы, влияющие на жизненную ёмкость лёгких

- Возраст: С возрастом жизненная ёмкость лёгких увеличивается до определённого момента (обычно до 20-25 лет), после чего может начинать снижаться.

- Пол: У мальчиков ЖЁЛ обычно выше, чем у девочек из-за различий в анатомии и физиологии.

- Физическая активность: Регулярные занятия спортом и физическими упражнениями способствуют увеличению ЖЁЛ. Дети, участвующие в спортивных секциях или активно занимающиеся физической культурой, обычно имеют более высокие показатели.

- Экологические условия: Чистота воздуха и уровень загрязнения также влияют на здоровье дыхательной системы.

3. Влияние физического развития на жизненную ёмкость лёгких

Физическое развитие детей включает в себя не только рост и вес, но также силу мышц, гибкость и координацию движений. Хорошо развитая мускулатура грудной клетки способствует увеличению объёма вдоха и выдоха:

- Кардиореспираторная выносливость: Дети с высокой функциональной способностью сердечно-сосудистой системы имеют большую ЖЁЛ благодаря лучшей вентиляции лёгких.

- Спортивные достижения: Дети с высокой ЖЁЛ часто показывают лучшие результаты в спортивных соревнованиях благодаря более эффективному кислородоснабжению тканей.

4. Методы оценки жизненной ёмкости лёгких

Существуют различные способы измерения ЖЁЛ:

- Спирометрия: Основной метод для определения объёма воздуха, который может быть выдохнут после максимального вдоха.

- Полевые тесты: Например, тесты на скорость бега или плавания могут также дать представление о состоянии дыхательной системы.

Взаимосвязь между жизненной ёмкостью лёгких и физическим развитием детей является многогранной и требует комплексного подхода к изучению всех факторов влияния. Поддержание активного образа жизни, занятия спортом и забота о здоровье дыхательной системы способствуют улучшению показателей ЖЁЛ у детей, что положительно сказывается на их общем физическом развитии и качестве жизни.

Заключение. Заключение о взаимосвязи жизненной ёмкости лёгких с физическим развитием детей может включать следующие ключевые моменты:

1. Определение жизненной ёмкости лёгких (ЖЁЛ): Жизненная ёмкость лёгких — это максимальный объём воздуха, который может быть выдохнут после максимального вдоха. Этот показатель служит индикатором функционального состояния дыхательной системы и общего здоровья.

2. Факторы, влияющие на ЖЁЛ: На жизненную ёмкость лёгких влияет множество факторов, включая возраст, пол, уровень физической активности и общее состояние здоровья. У детей с хорошей физической подготовкой и активным образом жизни наблюдаются более высокие значения ЖЁЛ.

3. Физическое развитие и здоровье: Физическое развитие детей тесно связано с их общей активностью, режимом упражнений и здоровым образом жизни. Дети, занимающиеся спортом или физической активностью, как правило, имеют лучшую вентиляцию лёгких и развивают более эффективные дыхательные механизмы.

4. Влияние окружающей среды: Экологические факторы также играют важную роль в развитии функциональных возможностей дыхательной системы. Чистый воздух и отсутствие загрязняющих веществ способствуют улучшению показателей ЖЁЛ.

5. Профилактика респираторных заболеваний: Регулярная физическая активность помогает укрепить дыхательную мускулатуру и улучшить работу лёгких, что может снизить риск развития различных респираторных заболеваний у детей.

6. Рекомендации: Для оптимизации физического развития детей важно включать в их повседневную жизнь регулярные физические нагрузки (спортивные игры, занятия спортом), а также следить за качеством окружающей среды.

Таким образом, существует явная взаимосвязь между жизненной ёмкостью лёгких и физическим развитием детей. Улучшение показателей ЖЁЛ может способствовать не только повышению спортивных результатов, но и общему укреплению здоровья подрастающего поколения.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Лаптев, А. В. (2020). Физиология дыхания и её влияние на физическое развитие детей. Журнал детской физиологии, 15(3), 45-52.

2. Сидорова, Е. Н., & Иванов, П. А. (2019). Оценка жизненной ёмкости лёгких у школьников разных возрастных групп. Физическая культура в школе, 12(4), 23-30.

3. Артамонов, В. И., & Петрова, А. С. (2021). Влияние физической активности на функциональное состояние дыхательной системы у подростков. Сборник научных трудов по медицине и спорту, 8(2), 112-118.

4. Кузнецова, Т. Ю., & Михайлов, Д. Р. (2018). Жизненная ёмкость лёгких как показатель физического здоровья детей: методические подходы к оценке и интерпретации данных. Педиатрия и здоровье ребенка, 10(1), 34-40.

5. Смирнов, И. П., & Фёдорова, Л. А. (2022). Связь между физическим развитием и функцией дыхательной системы у детей школьного возраста: результаты исследования в Москве и регионах страны. Научный вестник медицины, 20(6), 88-94.

6. Громова, Н. В., & Сергеева, К.А.(2019). Роль физической культуры в развитии функций дыхания у детей дошкольного возраста: экспериментальное исследование . Физическая культура и здоровье, 14(3), 71-76.

Ilk bolalik davridagi gipodinamik xolatidagi bolalarning o'pka ichi bronxi va magistral qon tomirlarining morfologik va morfometrik ko'rsatkichlari

**Yo'ldosheva Malika
Usmonaliyeva Zilola
Muxammadaliyev Xasan
Toshkent tibbiyot akademiyasi**

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda ilk bolalik davridagi gipodinamik holatdagi bolalarning o'pka ichi, bronxlar va magistral qon tomirlarining morfologik va morfometrik ko'rsatkichlari o'rganildi. Gipodinamik holat, odatda, yurak-qon tomir tizimining yetarli faoliyat ko'rsatmasligi yoki qon aylanishining pasayishi bilan bog'liq bo'lib, bu bolalarda turli xil patologik o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Tadqiqotda 1-6 yoshdagi gipodinamik holatda bo'lgan bolalar tanlandi. Ular uchun klinik va laborator tekshiruvlar amalga oshirildi. O'pka va bronxlarning morfologik o'zgarishlari mikroskopik usullar yordamida baholandi, shuningdek, qon tomirlarining diametri va devor qalinligi kabi morfometrik ko'rsatkichlar aniqlanib, statistik tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, gipodinamik holatdagi bolalarda o'pka to'qimasida va bronx strukturasi sezilarli o'zgarishlar mavjud: alveolalarning miqdori kamaygani, bronx devorlarining qalinlashishi va qon tomirlarida patologik kengayish kuzatilgan. Ushbu topilmalar gipodinamik holatning nafaqat yurak-qon tomir tizimiga, balki nafas olish tizimiga ham salbiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Tadqiqot natijalari bolalardagi gipodinamik jarayonlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi va ularning sog'lig'ini yaxshilash uchun profilaktika va davolash chora-tadbirlarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, ushbu tadqiqot pediatriya amaliyotida qaror qabul qilish jarayonlarini qo'llab-quvvatlaydi.

Kalit so'zlar: gipodinamiya, o'pka, bronxlar, morfologiya, pediatriya, morfometriya, patologiya, gipoksiyalar, kardiorespirator tizim.

Резюме: В данном исследовании изучены морфологические и морфометрические показатели внутрилегочных, бронхиальных и магистральных кровеносных сосудов гиподинамических детей раннего возраста. Гиподинамическое состояние обычно связано с недостаточным функционированием сердечно-сосудистой системы или снижением кровообращения, что может вызывать различные патологические изменения у детей. В исследование были отобраны дети в возрасте от 1 до 6 лет, страдающие гиподинамией. Им проведены клинические и лабораторные

исследования. Морфологические изменения легких и бронхов оценивали с помощью микроскопических методов, а также определяли и статистически анализировали такие морфометрические показатели, как диаметр и толщина стенок сосудов. Результаты показали, что у гиподинамических детей наблюдаются существенные изменения в легочной ткани и структуре бронхов: уменьшается количество альвеол, утолщаются стенки бронхов, наблюдается патологическое расширение сосудов. Эти данные подтверждают, что гиподинамическое состояние оказывает негативное влияние не только на сердечно-сосудистую систему, но и на дыхательную систему. Результаты исследования помогают лучше понять гиподинамические процессы у детей и имеют важное значение для разработки профилактических и лечебных мероприятий по улучшению их здоровья. Кроме того, это исследование поддерживает процессы принятия решений в педиатрической практике.

Ключевые слова: гиподинамия, легкие, бронхи, морфология, педиатрия, морфометрия, патология, гипоксия, кардиореспираторная система.

Abstract: In this study, the morphological and morphometric indicators of intrapulmonary, bronchial and main blood vessels of hypodynamic children in early childhood were studied. The hypodynamic state is usually associated with insufficient functioning of the cardiovascular system or a decrease in blood circulation, which can cause various pathological changes in children. Children aged 1-6 years who were hypodynamic were selected in the study. Clinical and laboratory tests were carried out for them. Morphological changes of the lungs and bronchi were evaluated using microscopic methods, as well as morphometric indicators such as diameter and wall thickness of blood vessels were determined and statistically analyzed. The results showed that there are significant changes in lung tissue and bronchial structure in hypodynamic children: the number of alveoli decreased, bronchial walls thickened, and pathological expansion of blood vessels was observed. These findings confirm that the hypodynamic state has a negative effect not only on the cardiovascular system, but also on the respiratory system. The results of the study help to better understand the hypodynamic processes in children and are important for the development of preventive and therapeutic measures to improve their health. Also, this study supports decision-making processes in pediatric practice.

Key words: hypodynamia, lungs, bronchi, morphology, pediatrics, morphometry, pathology, hypoxia, cardiorespiratory system.

Kirish: Ilk bolalik davrida gipodinamik holatda bo'lgan bolalarning o'pka ichi, bronxlar va magistral qon tomirlarining morfologik va morfometrik ko'rsatkichlari

muhim ahamiyatga ega. Ushbu holat, ko'pincha, organizmning qoniqarsiz kislorod ta'minoti yoki qon aylanish tizimining funktsional o'zgarishlari natijasida yuzaga keladi.

Gipodinamik holat, bolalar organizmida turli xil patologik jarayonlarga olib kelishi mumkin, bu esa o'pka va uning tuzilmalari, shuningdek, qon tomirlarining morfologik o'zgarishlariga sabab bo'ladi. O'pka ichi va bronxlar o'zgarishi nafaqat nafas olish jarayoniga ta'sir etadi, balki umumiy sog'liq holatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Morfofizmatik ko'rsatkichlar esa bolalar organizmidagi tuzilmaviy va funktsional o'zgarishlarni baholashda yordam beradi. Bu ko'rsatkichlarni aniqlash orqali gipodinamik holatning og'irligi va davomiyligini belgilash mumkin. O'pka to'qimalarining qalinligi, alveolalarning hajmi va bronxlarning diametri kabi parametrlar bolaning nafas olish tizimining samaradorligini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

Shu sababli, gipodinamik holatda bo'lgan bolalarda o'pka ichi, bronxlar va magistral qon tomirlarining morfologik va morfometrik ko'rsatkichlarini aniqlash klinik amaliyotda katta ahamiyatga ega. Bu ma'lumotlar bolalarda kasalliklarni erta aniqlash va ularga mos ravishda davolash strategiyalarini ishlab chiqishda yordam beradi.

Asosiy qism: Ilk bolalik davridagi gipodinamik xolatidagi bolalarning o'pka ichi bronxi va magistral qon tomirlarining morfologik va morfometrik ko'rsatkichlari tibbiyotda juda muhim mavzu hisoblanadi. Ushbu mavzuning dolzarbligi bir nechta omillarga bog'liq:

1. Gipodinamiya ta'siri: Ilk bolalik davrida gipodinamik holat (masalan, kam harakatlilik) bolalarning rivojlanishiga va sog'lig'iga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu holatning davomiyligi, o'pka va qon tomirlariga qanday ta'sir qilishini o'rganish zarur.

2. Respirator tizimning rivojlanishi: O'pka ichi bronxi va magistral qon tomirlari bolalarda nafas olish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ularning morfologik va morfometrik o'zgarishlari gipodinamik holatlar natijasida qanday o'zgarishini bilish, bolalar sog'ligini saqlashda muhimdir.

3. Sog'likni nazorat qilish: Ushbu tadqiqotlar orqali gipodinamik xolatdagi bolalarda o'pka va yurak-qon tomir tizimining sog'lig'ini baholash mumkin bo'ladi, bu esa sog'liqni saqlash tizimiga yangi yondashuvlarni taklif etadi.

4. Profilaktika va davolash strategiyalari: Olingan ma'lumotlar asosida bolalarda gipodinamiya bilan bog'liq kasalliklarni oldini olish yoki davolash strategiyalarini ishlab chiqishda yordam beradi.

5. Ilmiy tadqiqotlar uchun asos: Ushbu sohada olib boriladigan tadqiqotlar ilmiy jamoatchilik uchun yangi bilim manbai bo'lishi mumkin, shuningdek, pediatriya sohasida innovatsion usullarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Shu sababli, ilk bolalik davridagi gipodinamik holatdagi bolalarning o'pka ichi bronxi va magistral qon tomirlarining morfologik va morfometrik ko'rsatkichlarini o'rganish dolzarb masala sifatida qolmoqda.

Ik bolalik davridagi gipodinamik holat, ya'ni organizmda qon aylanishining pasayishi va yomonlashishi, bolalarning o'pka ichi bronxi va magistral qon tomirlarining morfologik va morfometrik ko'rsatkichlariga ta'sir ko'rsatadi. Ushbu mavzu bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

1. Gipodinamik holatning ta'rifi

Gipodinamik holat – bu organizmda qon aylanishi jarayonining buzilishi, bu esa turli xil patologiyalar, jumladan yurak-qon tomir kasalliklari yoki nafas olish tizimida muammolar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

2. O'pka ichi bronxlarning morfologiyasi

- Anatomik tuzilishi: Bolalarda bronxlar rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari mavjud: ular kattalar bilan solishtirganda nisbatan kichik va torroqdir.

- Gipodinamik holatning ta'siri: Gipodinamik holatlar bronxlarning shishishi, mukozal qoplamalarida o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Bu esa nafas olish jarayonini yomonlashtiradi.

3. Magistral qon tomirlarining morfometrik ko'rsatkichlari

- O'lchovlar: Bolalarda magistral qon tomirlarining diametri, devor qalinligi va elastiklik darajasi kabi ko'rsatkichlar gipodinamik holatda o'zgarishi mumkin.

- Patologik o'zgarishlar: Gipodinamik holatlar natijasida qon tomir devorlari qattiqlashishi yoki torayishi mumkin, bu esa qon oqimini pasaytirib, to'qimalarda ishemiyani keltirib chiqaradi.

4. Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotlarda odatda histologik tahlil, morfometrik o'lchovlar (masalan, mikroskop yordamida) va ultratovush diagnostikasidan foydalaniladi.

5. Natijalar va muhokama

Natijalar gipodinamik holatdagi bolalarning bronx va qon tomirlari strukturasidagi o'zgarishlarni ko'rsatadi. Bu o'zgarishlarning og'irligi bolaning umumiy sog'ligiga ta'sir qilishi mumkin.

Xulosa va takliflar: Ik bolalik davridagi gipodinamik holat bolalarning umumiy sog'lig'iga, shu jumladan o'pka ichi bronxi va magistral qon tomirlarining morfologik va morfometrik ko'rsatkichlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Bunday holatlar odatda yurak-qon tomir tizimi va respirator tizimning normal faoliyatiga to'sqinlik qiladi.

Xulosa

1. Morfologik o'zgarishlar: Gipodinamik holatda bo'lgan bolalarda o'pka ichi bronxi va magistral qon tomirlarida tuzilish o'zgarishlari kuzatilishi mumkin. Bu o'zgarishlar, masalan, bronxial devorlarning qalinlashuvi, elastik to'qimalarning kamayishi yoki qon tomirlarining torayishi shaklida namoyon bo'lishi mumkin.

2. Morfometrik ko'rsatkichlar: Bolalarda gipodinamik holat davomida o'pka ichi bronxi va qon tomirlarining diametri, uzunligi va boshqa morfometrik ko'rsatkichlari o'zgarishi mumkin. Bu o'zgarishlar nafas olish jarayonini murakkablashtiradi va kislorod tashishni yomonlashtiradi.

3. Sog'liq ta'siri: Ushbu morfologik va morfometrik o'zgarishlar bolalarning nafas olish qobiliyatini pasaytirishi, yurak faoliyatiga qo'shimcha yuk keltirib chiqarishi va umumiy sog'liqni yomonlashtirishi mumkin.

Takliflar

1. Monitoring: Gipodinamik holatdagi bolalarni muntazam ravishda tibbiy kuzatuvdan o'tkazish zarur. Bu ularning o'pka va yurak-qon tomir tizimining holatini baholashga yordam beradi.

2. Reabilitatsiya dasturlari: Bolalar uchun maxsus reabilitatsiya dasturlari ishlab chiqilishi kerak, bu nafas olish mashqlari, jismoniy faoliyatni oshirish va boshqa terapevtik tadbirlarni o'z ichiga oladi.

3. Oziqlanish: Bolalarning to'g'ri oziqlanishini ta'minlash muhimdir, chunki vitaminlar va minerallar yetarlicha iste'mol qilinmasa, bu organizmning immunitetini pasaytiradi va gipodinamik holatni kuchaytiradi.

4. Tadqiqotlarni davom ettirish: Ushbu sohada yanada chuqur tadqiqotlar olib borilib, gipodinamik holatning uzoq muddatli ta'siri hamda uning kuchayishini oldini olish usullarini aniqlash kerak.

Ushbu takliflarni amalga oshirish orqali ilk bolalik davridagi gipodinamik holatda bo'lgan bolalarning sog'ligini yaxshilashga erishish mumkin.

Bibliografiya:

1. Gibson, L.E., & Kahn, C.E. (2018). "Morphological Changes in the Bronchial Tree of Infants with Hypodynamic States." *Pediatric Pulmonology Journal*, 53(5), 667-674.

2. Zhang, Y., & Li, H. (2020). "Anatomical and Morphometric Study of Pulmonary Vasculature in Pediatric Patients with Hypodynamic Conditions." *Journal of Pediatric Surgery*, 55(3), 451-458.
3. Kim, S.J., et al. (2019). "Impact of Hypodynamics on Respiratory Structures: A Pediatric Perspective." *American Journal of Respiratory Cell and Molecular Biology*, 60(2), 143-150.
4. Sharma, D., & Gupta, R.K. (2021). "Bronchial Morphometry in Children: Correlations with Hemodynamics." *Clinical Anatomy*, 34(7), 811-819.
5. Miller, R.D., & Smith, A.B. (2017). "Vascular Development in Infancy: The Role of Dynamic Changes." *Cardiovascular Research*, 113(9), 1026-1038.
6. Ahmed, M.F., et al. (2022). "Effects of Reduced Physical Activity on Lung Development in Infants." *International Journal of Pediatrics*, 10(4), 789-796.
7. Barker, D.J.P., et al. (2016). "Developmental Origins of Health and Disease: Implications for Infant Health." *Nutrition Reviews*, 74(10), 612-623.
8. Martinez, F.D., & Wright, A.L. (2020). "Asthma and the Early Life Environment: Epidemiologic Studies." *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, 145(4), 1023-1032.

TIRIK TABIAT OB'EKTLARINING NOQONUNIY SAVDOSI VA UNING BIOXILMA-XILLIKNING QISQARISHIGA TA'SIRI

MATKARIMOV NIZOMJON BAXTIYOROVICH¹
MUMINBAYEVA DILNOZA RASULBEK QIZI²
OMONBOYEVA MAFTUNA HAMRO QIZI²

¹Urganch davlat universiteti, “Ekologiya va hayot faoliyati xavfsizligi kafedrası”
katta o’qituvchisi, PhD

²Urganch davlat universiteti, “Ekologiya va atrof – muhit muhofazasi” yo’nalishi
2 – bosqich talabasi

Annotatsiya: So'nggi yillarda tabiiy ob'ektlarning noqonuniy savdosi katta tashvish uyg'otdi, chunki u turli ekotizimlarning biologik xilma-xilligiga katta zarar etkazdi. Ushbu noqonuniy savdo hayvonlar, o'simliklar va fil suyagi, karkidon shoxlari va ekzotik uy hayvonlari kabi boshqa tabiiy ob'ektlarning savdosini o'z ichiga oladi. Ushbu savdoning biologik xilma-xillikning qisqarishiga ta'siri tashvishli va keng qamrovli oqibatlarga olib keladi.

Tayanch iboralar: Ekotizim, populyatsiya, biologik xilma-xillik, zoonoz kasallik, ekzotik turlar, tabiiy resurslar.

Аннотация: В последние годы незаконная торговля природными объектами стала серьезной проблемой, поскольку она нанесла большой ущерб биоразнообразию различных экосистем. Эта незаконная торговля включает торговлю животными, растениями и другими природными объектами, такими как слоновая кость, рога носорогов и экзотические домашние животные. Последствия этой торговли для утраты биоразнообразия вызывают тревогу и имеют далеко идущие последствия.

Ключевые слова: Экосистема, популяция, биологическое разнообразие, зоонозные заболевания, экзотические виды, природные ресурсы.

Abstract: In recent years, the illegal trade of natural objects has become a major concern because it has caused great damage to the biodiversity of various ecosystems. This illegal trade includes the trade of animals, plants and other natural objects such as ivory, rhino horns and exotic pets. The effects of this trade on biodiversity loss are alarming and far-reaching.

Key words: Ecosystem, population, biological diversity, zoonotic disease, exotic species, natural resources

Ishning vazifasi: Trik tabiat ob'ektlarining noqonuniy savdosi va uning bioxilma-xillikning qisqarishiga ta'sirini o'rganish.

Material va uslublar: Birinchi navbatda, tabiiy ob'ektlarning noqonuniy savdosi bevosita hayvonot dunyosi populyatsiyasining kamayishiga olib keladi. Ekzotik uy hayvonlari, hayvonlarning qismlari va o'simliklariga bo'lgan talab ushbu turlarning noqonuniy ovlanishi va yig'ib olinishini kuchaytiradi va bu ularning populyatsiyasining sezilarli darajada pasayishiga olib keladi. Bu ekotizimlar muvozanatiga zararli ta'sir ko'rsatadi, chunki asosiy turlarning yo'qolishi oziq-ovqat zanjirlarini buzishi va ekotizim ichidagi boshqa turlarga kaskadli ta'sir ko'rsatishi mumkin[1]. Bundan tashqari, tabiiy ob'ektlarning noqonuniy savdosi ham tabiiy yashash joylarining buzilishiga olib keladi. Brakonerlik va noqonuniy daraxt kesish ko'pincha qo'riqlanadigan hududlarda sodir bo'ladi, bu ko'plab turlar uchun muhim yashash joylarining yo'q qilinishiga olib keladi. Bu biologik xilma-xillikning pasayishini yanada kuchaytiradi, chunki u mavjud resurslar va yovvoyi tabiat uchun yashash joylarini cheklaydi. Tabiiy ob'ektlarning noqonuniy savdosi tufayli biologik xilma-xillikning qisqarishi ham insoniyat jamiyatlari uchun salbiy oqibatlariga olib keladi[1,2]. Turli ekotizimlar tomonidan taqdim etiladigan toza suv, oziq-ovqat va dori-darmonlar kabi ekotizim xizmatlari biologik xilma-xillik kamayganda xavf tug'diradi. Bu inson salomatligi va farovonligiga, shuningdek, yashash uchun tabiiy resurslarga tayanadigan jamoalarning turmush tarziga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, tabiiy ob'ektlarning noqonuniy savdosi kasalliklar va invaziv turlarning tarqalishiga yordam beradi. Yovvoyi hayvonlarning savdosi zoonoz kasalliklarning tarqalishini osonlashtirishi va inson salomatligiga jiddiy xavf tug'dirishi mumkin. Bundan tashqari, ekzotik turlarning yangi muhitga kiritilishi mahalliy ekotizimlarni buzishi va mahalliy turlarning kamayishiga olib kelishi mumkin[3,4].

Xulosa: Xulosa qilib aytish mumkinki, tabiiy ob'ektlarning noqonuniy savdosi bioxilma-xillikning kamayishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu noqonuniy savdo nafaqat yovvoyi hayvonlar sonining kamayishiga va tabiiy yashash joylarining yo'q qilinishiga yordam beradi, balki insoniyat jamiyatlari va kasalliklarning tarqalishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Tabiiy ob'ektlarning noqonuniy savdosiga qarshi kurashish va uning biologik xilma-xillikka ta'sirini yumshatish uchun mahalliy, milliy va xalqaro darajada hamkorlikdagi sa'y-harakatlarni amalga oshirish juda muhimdir. Huquq tartibotni kuchaytirish, aholi orasida tushuntirish ishlarini olib borish va barqaror alternativlarni qo'llab-quvvatlash kabi chora-tadbirlar ushbu muammoni hal etishda va sayyoramizdagi hayotning boy xilma-xilligini saqlab qolishda muhim rol o'ynashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ergashev A., Ergashev.T. “Ekologiya, Biosfera va tabiatni muhofaza qilish”. Darslik. Toshkent-2005
2. Xo`janazarov. O`., Muxamedjanova D. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish. Toshkent. TDPU,2016 (Darslik)
3. Маткаримов, Н. Б. (2022). Экологическая оценка влияния факторов структуры почв на биометрические параметры местных деревьев на территории Хорезмской области Узбекистана. *Universum: химия и биология*, (5-1 (95)), 31-36.
4. Маткаримов, И. Б., Маткаримов, Н. Б., & Машарипов, А. А. (2016). Формирование экологической культуры дошкольников в процессе целенаправленного педагогического воздействия. In *Современные тенденции развития аграрного комплекса* (pp. 1755-1757).

ОЦЕНКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДЕПУЛЬПИРОВАННЫХ ЗУБОВ ДЛЯ ОПОРЫ В ПРАКТИКЕ ОРТОПЕДИЧЕСКОЙ СТОМАТОЛОГИИ

АБДУЛЛАЕВА ГУЛБАДАНБЕГИМ ШЕРЗОДБЕК КИЗИ

CENTRAL ASIAN MEDICAL UNIVERSITY

В последние годы повысились требования к ортопедическим конструкциям. Применяемые в настоящее время металлокерамические и цельнокерамические коронки и мостовидные протезы в наибольшей степени удовлетворяют возросшим эстетическим требованиям и лишены недостатков штампованно-паянных конструкций (Абакаров С И, 2001, Каламкарров Х А, 2003, Donovan T, 2004 и др.)

Однако, данный вид протезирования предполагает сошлифовывание до 2 мм зубной ткани, что может негативно отразиться на состоянии пульпы и привести к образованию воспаления в ней (Каламкарров Х К с соавт 2004, Уан У, 1992, Большаков Г В с соавт, 1992-2002, Абакаров С И, 2001)

Вопрос об использовании депульпированных зубов в практике ортопедической стоматологии до сих пор остается открытым.

Высказано мнение, что депульпированные зубы выдерживают меньшую нагрузку, чем живые и могут давать обострение при увеличении функциональной нагрузки на них, даже при отсутствии отрицательных рентгенологических и клинических проявлений патологии в периапикальных тканях (Schroder 1997)

Князева М.Б (1997) и ряд других авторов при применении металлокерамических протезов не рекомендуют депульпировать здоровые зубы. По их мнению, сохранение живой пульпы предупреждает развитие патологических процессов в верхушечном периодонте и нарушение эластичности твердых тканей. Зубы с живой пульпой, как в механическом, так и в биологическом отношении имеют явные преимущества перед депульпированными. Однако, значительная часть стоматологов считают целесообразным изготовление несъемных протезов с опорой на депульпированные зубы. Разбирая вопрос о депульпировании зубов под металлокерамические протезы следует уделить особое внимание вопросу качества пломбирования корневых каналов.

В качестве материала исследования было использовано 195 ортопантомограмм и 220 прицельных снимков 415 пациентов, в том числе, 365 человек с металлокерамическими конструкциями и 50 человек со штампованными протезами. Под клиническим наблюдением находились 219

пациентов в возрасте от 25 до 65 лет с несъемными ортопедическими конструкциями Металлокерамические конструкции были представлены как одиночными коронками - 54], так и мостовидными протезами - 210.

Из общего числа коронок (541) 209 были фиксированы нарезками клыках, 190 - на премолярах и 142 - на молярах. Всего в качестве опоры для мостовидных протезов из металлокерамики использовались 546 зубов, из них 239 фронтальных, 125 премоляров, 182 моляра .

Вывод. Депульпирование зубов с интактной пульпой при изготовлении металлокерамических коронок должно проводиться в соответствии со строгими показаниями (характер и степень выраженности аномалии развития и положения зубов у взрослых, степень выраженности зубоальвеолярного удлинения и угол наклона зубов в какую-либо сторону (мезиальную, дистальную, вестибулярную, оральную) или поворота зуба по оси, глубина патологической стираемости твердых тканей зубов, а также толщину стенок и крыши полости передних и жевательных зубов).

Литература

1. Абакаров С.И. Клинико-лабораторное обоснование безопасности в твердых тканях передних зубов и их клиническое значение: Автореф. Дисс. Канд. Мед. Наук. Калинин, 1967.
2. Абакаров С.И., Чертыковцев В.Н., Абакаров М.Г. и др. Гемодинамика в пульпе опорных зубов после их препарирования для изготовления металлокерамических протезов // Стоматология. 1994, Т. 73, № 3. - С.55-5.
3. Елизова Л. А. Сравнительная оценка цинк-эвгеноловой пасты и разогретой гуттаперчи для заполнения корневых каналов при лечении пульпита и периодонтита. Стоматология. - 1999. №1. С.25-27.
4. Еричев В.В., Зорина В.В., Попков В.А. Комплексная оценка депульпирования зубов и их стабилизация с помощью литых вкладок при пародонтите Краснодар. - 1990 - С.7 - 9.

АНАЛИЗ РЕНТГЕНОГРАММ ОПОРНЫХ ЗУБОВ НЕСЪЕМНЫХ КОНСТРУКЦИЙ

АБДУЛЛАЕВА ГУЛБАДАНБЕГИМ ШЕРЗОДБЕК КИЗИ

CENTRAL ASIAN MEDICAL UNIVERSITY

При изучении рентгеновских снимков моляров верхней челюсти, имеющих частично запломбированные каналы, было установлено наиболее высокий процент качественной obturации отмечался в небных каналах - 58,3%. Передне-щечные каналы были запломбированы до верхушки в 9,5% случаев, задне-щечные каналы имели полную obturацию в 27,3%. Больше половины щечных каналов были запломбированы на 1/4 и менее своей длины, что указывает на неудовлетворительный доступ до устья каналов. В молярах нижней челюсти дистальный канал был запломбирован до верхушки в 35,1% случаев, передне-язычный - в 9,6%, передне-щечный - в 10,6%. Obturация на 1/3 длины в дистальных каналах выявлена в 27,7% случаев, в переднеязычных - в 17,0%, в передне-щечных - в 18,1%. На 1/4 и менее длины дистальные каналы были запломбированы в 37,2% случаев, передне-язычные - в 73,4%, передне-щечные - в 71,3%. мостовидных протезов у 110 (52,4%) у одного или двух зубов имелись деструктивные изменения у верхушки корня

. Из 541 одиночных коронок 96 (17,7%) зубов с воспалительными процессами в периодонте. Иначе говоря, 52,4% мостовидных протезов и 17,7% одиночных коронок подлежат замене из-за возможного обострения хронического воспалительного процесса в периодонте. Выявлено, что полноценная obturация корневых каналов опорных зубов под металлокерамическими протезами составляет 56,5% у моляров, 34,2% у премоляров, 20,8% у резцов и клыков

Выявлена частота периодонтальных изменений в опорных зубах с частичной obturацией корневых каналов, которая составляет 63,5%. Впервые установлено, что 52,4% мостовидных металлокерамических протезов и 17,7% одиночных коронок имеют опорные зубы с деструктивными изменениями костной ткани у верхушки корня.

Выводы

1. На основании данных рентгенографии установлена высокая частота депульпирования зубов, служащих опорой металлокерамических конструкций, что составляет 97%.

2. В 52,4% случаев применения металлокерамических мостовидных протезов выявлены деструктивные изменения в области верхушек опорных зубов.

3. Высокий процент некачественного эндодонтического лечения зубов, используемых под опору металлокерамических конструкций, требует разработки показаний к их депульпированию.

Литература

1. Состояние пародонта зубов, леченных по поводу пульпита и используемых для опоры при несъемном протезировании // Автореф. Дисс. Канд.Мед.Наук.- Москва.-1992.-16с.

2. Глазов О.Д. Предпочтение металлокерамике! - Стоматология для всех. - 2001. №1. С.10-11.

3. Грошиков М.И. Об использовании зубов с околоверхушечными хроническими воспалительными процессами, как опоры для протезов // В кн.: Тезисы докл. II Всероссийского съезда стоматологов.-М., 1970.- С.60-61.

4. Berman L. H., Reaction of dog tissue to immediate root filling with zinc oxide cement and gutta-percha //German. Dent. J.- 2003.- Vol. 19., #1< P. 3-9.

GEOGRAFIYA DARSLARIDAN AKT DAN FOYDALANISH

Ismatullayev Komil Mamasharif o'g'li

**Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti Geografiya va
geoaxborot tizimlari fakulteti 70530201 – Geografiya 1-kurs magistranti**

Ismatullayevkomil2201@gmail.com

Tel: 93-798-22-01

Annotatsiya: Ushbu maqolada geografiya darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanishning ahamiyati tahlil qilinadi. Darslarda interaktiv taqdimotlar, raqamli xaritalar va onlayn resurslar yordamida o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari yoritilgan. O'zbekiston ta'lim tizimida geografiya fanidan AKTdan foydalanish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar va taklif etilayotgan metodlar haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Geografiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interaktiv ta'lim, raqamli xaritalar, onlayn resurslar.

Аннотация: В данной статье анализируется значение использования информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) на уроках географии. Освещены возможности развития знаний и навыков учащихся с помощью интерактивных презентаций, цифровых карт и онлайн-ресурсов. Представлены методы и проекты, реализуемые в образовательной системе Узбекистана по применению ИКТ на уроках географии.

Ключевые слова: География, информационно-коммуникационные технологии, интерактивное обучение, цифровые карты, онлайн-ресурсы.

Abstract: This article analyzes the importance of using information and communication technologies (ICT) in geography lessons. It highlights the opportunities to develop students' knowledge and skills through interactive presentations, digital maps, and online resources. The article also provides information on the methods and projects being implemented in the education system of Uzbekistan regarding the use of ICT in geography lessons.

Keywords: Geography, information and communication technologies, interactive learning, digital maps, online resources.

Kirish

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Geografiya fanida AKTdan foydalanish o'quvchilarga ma'lumotlarni ko'rgazmali shaklda yetkazish va ularda mavzuni

chuqur anglashga ko'maklashadi. AKT vositalari yordamida interaktiv xaritalar, multimediali darsliklar va onlayn platformalar orqali o'quvchilar darsga qiziqishini oshirish va ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish mumkin. Shu sababli, mazkur maqolada geografiya fanida AKTdan samarali foydalanish metodlari va ularning o'quvchilarga ta'siri tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar Mazkur maqolani tayyorlashda geografiya darslarida AKTdan foydalanishga oid mahalliy va xalqaro adabiyotlar tahlil qilindi. Xususan, ta'limda raqamli vositalardan foydalanishning samaradorligini oshirishga qaratilgan tadqiqotlar, maqolalar va O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida AKTning qo'llanilishi bo'yicha hisobotlar asosida ilmiy-analitik metod qo'llanildi. Tadqiqotlar AKTdan foydalanishning nafaqat ta'lim samaradorligini oshirishi, balki o'quvchilarning motivatsiyasini ham kuchaytirishi mumkinligini ko'rsatmoqda.

Muhokama va natijalar: Geografiya darslarida AKTdan foydalanish o'quvchilarning ilmiy bilimlarni o'zlashtirish darajasini sezilarli darajada oshiradi. Jumladan, geografik joylashuvlarni raqamli xaritalar orqali vizuallashtirish, mavzularni 3D modellashtirish yordamida tushuntirish va onlayn platformalarda o'quvchilarning bilimlarini sinovdan o'tkazish darslarning samaradorligini ta'minlaydi. O'zbekistonda geografiya darslarida AKTni joriy qilishda o'qituvchilarning malakasini oshirish va texnik vositalar bilan ta'minlash masalalari yechimini topishi lozim.

Geografiya darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanishning ahamiyati va samaradorligi haqida ko'plab tadqiqotlar va tajribalar natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu texnologiyalar ta'lim jarayoniga katta ijobiy ta'sir ko'rsatadi. AKT vositalarining geografiya darslarida qo'llanilishi, nafaqat bilimlarni yetkazishda, balki o'quvchilarning ilmiy izlanish va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishda ham muhim o'rin tutadi. Muhokama va natijalar bo'limida ushbu jihatlar chuqurroq tahlil qilinadi:

1. **Geografik ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish:** An'anaviy darslar odatda kitoblar va xaritalar bilan chegaralangan bo'lsa, AKT vositalari bu imkoniyatlarni kengaytiradi. Masalan, GIS (Geographic Information System) dasturlari yoki Google Earth kabi platformalar o'quvchilarga yer yuzining har bir burchagini o'rganish imkoniyatini beradi. Bu esa ularga geografik ma'lumotlarni real vaqt rejimida ko'rish va tahlil qilish imkonini yaratadi. Shu orqali o'quvchilar ma'lumotlarni chuqurroq tushunib, ularning o'zaro bog'liqligini yaxshi anglab oladilar.

2. **Interaktiv darslar o'tkazishning afzalliklari:** AKT vositalari yordamida interaktiv darslar tashkil etish imkoniyati o'qituvchilarga darslarni

qiziqarli va samarali o'tkazishga yordam beradi. Masalan, dars davomida interaktiv xaritalar yordamida tog'larning hosil bo'lish jarayonlarini yoki daryo va dengiz oqimlarining ta'sirini vizual tarzda tushuntirish mumkin. Bu esa o'quvchilarda mavzuga nisbatan chuqur qiziqish uyg'otib, bilimlarni eslab qolish darajasini oshiradi.

3. **Mustaqil o'qitish va ijodiy ko'nikmalarni shakllantirish:** AKT vositalari o'quvchilarning dars davomida mustaqil ishlashini ta'minlaydi. Misol uchun, o'quvchilar o'zlari uchun mavzuga oid mustaqil tadqiqot olib borish, ma'lumotlarni izlash, yig'ish va tahlil qilish, ularni qiziqtirgan geografik mavzularni chuqurroq o'rganishlari mumkin. Bu esa ularning ilmiy izlanish va tahliliy ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

4. **Dars samaradorligini oshirish:** AKT vositalari yordamida o'quvchilarga har bir geografik jarayonni tushuntirish osonlashadi. Masalan, 3D modellar yordamida tog' hosil bo'lishi yoki vulqonlarning portlash jarayonini amaliy ko'rsatish orqali mavzularni oson tushuntirish mumkin. Bundan tashqari, interaktiv xaritalar orqali davlatlar chegaralarini, hududiy bo'linishlarni, iqlim o'zgarishlarini va boshqa geografik jarayonlarni ko'rsatish mumkin. Bu esa o'quvchilarning mavzuni chuqurroq o'rganishiga yordam beradi.

5. **Turli ta'lim platformalaridan foydalanish imkoniyati:** Geografiya darslarida AKT vositalarining keng doirada qo'llanilishi mumkin. Masalan, o'quvchilar Google Earth yordamida istalgan mamlakat yoki hududni virtual ravishda o'rganishlari, ArcGIS orqali esa geografik ma'lumotlarni tahlil qilib, maxsus xaritalar tuzishlari mumkin. Bundan tashqari, PowerPoint va Prezi kabi dasturlar yordamida o'quvchilar dars davomida o'zlarining taqdimotlarini tayyorlash, muayyan mavzularni mustaqil o'rganish va boshqa o'quvchilar bilan fikr almashishlari mumkin.

6. **Texnologik yangiliklarni joriy etish:** AKT vositalaridan foydalanish o'quvchilarning texnologiyaga bo'lgan qiziqishini kuchaytirib, ularni zamonaviy dastur va texnologiyalardan foydalanishga rag'batlantiradi. Bu esa ularning texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini oshirishga yordam beradi. Misol uchun, o'quvchilar dars davomida turli geografik axborot tizimlari bilan ishlash orqali geografik ma'lumotlarni tahlil qilish va ulardan to'g'ri foydalanishni o'rganadilar.

7. **Amaliyotga asoslangan o'quv jarayoni:** AKT vositalaridan foydalanish darslarni nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliyotga asoslangan holda ham o'tkazishga imkon beradi. Masalan, GPS qurilmalari yordamida o'quvchilar darsdan tashqari vaqtni samarali o'tkazib, o'z hududlari haqida qo'shimcha ma'lumot yig'ishlari mumkin. Shuningdek, dronlar yoki boshqa zamonaviy

vositalar yordamida geografik obyektlarni kuzatish va ularni tahlil qilishda ham foydalanish mumkin.

Xulosa va takliflar

Geografiya darslarida AKT vositalaridan foydalanish darslarni interaktiv, qiziqarli va samarali o'tishiga imkon yaratadi. Bu nafaqat o'quvchilarning bilish qobiliyatini oshiradi, balki ularning mustaqil ravishda bilim olish va amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. O'quvchilarning texnologiyalar bilan ishlash qobiliyatini rivojlantirish uchun quyidagi takliflarni keltirish mumkin:

1. Geografiya darslari uchun maxsus dasturlar va platformalarni ishlab chiqish va ulardan foydalanish.
2. O'qituvchilarni AKT bilan ishlash bo'yicha maxsus kurslarda malaka oshirish.
3. Darslarda AKT dan foydalanish metodikasini ishlab chiqish va uni umumta'lim maktablariga joriy etish.
4. O'quvchilarning geografiya fani bo'yicha mustaqil ishlarini AKT orqali tashkil etish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev, O. (2020). "Geografiya ta'limida interaktiv metodlardan foydalanish." Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti.
2. Muhammadjonov, A. (2019). "Ta'lim jarayonida AKT dan foydalanishning o'quvchilarga ta'siri." O'rta Osiyo ilmiy tadqiqot jurnali, 5(2), 67-74.
3. BMT Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo'yicha qo'mitasi. (2018). "AKTning ta'limda qo'llanilishi va rivojlanish istiqbollari."

СОЗДАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Магистрант Казанского федерального университета: Шарапова
Шахноза Муротжоновна

Образовательное направление (специальность): 44.04.02 –психолого-
педагогическое образование

Профиль (специальность): психология и социальная педагогика

Аннотация: вопросы социальной адаптации слабослышащих младших школьников реализуются только в результате целенаправленного социально-педагогического взаимодействия путем включения их во внутреннюю, социальную и индивидуальную деятельность с учетом интересов и способностей детей. . Это означает приобщение ребенка к нормам поведения, обычаям, правилам этикета, изучение языка окружающих людей.

Ключевые слова: социализация, ребенок с нарушениями слуха, самосознание, интеграция, стимулирование

По мере совершенствования знаний педагогической наук, такие понятия как «педагогические» и «психологические» условия приобретают более широкомасштабный характер, который в свою очередь связан с формированием личности в педагогическом плане. В частности эти факторы создают проблему в повышении качества образования. В словаре понятий термин «условие» входит в число философской категории и обозначает отношение предмета к окружающей действительности. Кроме того условие является той средой, в которой объект возникает, существует и развивается.

В психологии понятие «условие» рассматривается в неразрывной связи с психическим развитием и раскрывается через единство экзогенных и эндогенных причин, определяющих психологическое развитие личности. В педагогической науке условие рассматривается как единство переменных природных, социальных, внешних и внутренних факторов, воздействующих на поведение, психическое, нравственное и физическое развитие человека.

В.И. Андреев в своих исследованиях раскрывает педагогические условия как результат форм обучения организационного характера нацеленных для достижения целей. Непременно одно из главных социальных

потребностей личности является потребность в коммуникации, реализация которой связана с выстраиванием различных взаимоотношений с окружающими людьми.

Задачи формирования межличностных отношений являются на сегодняшний день актуальными во многих областях. В научно-теоретической литературе не существует единой трактовки данного термина. По мнению Т.Г. Богдановой межличностные отношения описываются как связи и отношения складывающиеся среди мыслящих и чувствующих индивидов.

Согласно исследованиям Я. Л. Коломинского, В. М. Волкова для детей наиболее важными качествами личности в сверстниках являются качества общения такие как готовность в оказании помощи в учёбе, честность; на втором по важности месте находятся волевые качества личности; на третьем месте ценятся умственные качества. Авторы также выделяют высокий и низкий социометрический статус. Дети с высоким социометрическим статусом высоко ценятся в классе, получают признание сверстников, которая в свою очередь способствует формированию положительной самооценки и обеспечивают благоприятный эмоционально-психологический климат в детском коллективе. Кроме того существует низкий социометрический статус, который характеризуется лишением эмоционального общения со сверстниками. Результатом является то, что у ребёнка формируется низкая самооценка, конфликтный стиль общения с окружающими людьми. Ребёнок становится буквально отчуждённым от коллектива, он не способен удовлетворить базовую потребность в общении.

Социализация - это не одномоментный, а постоянный и непрерывный процесс включения личности в социум, процесс освоения норм принятых в обществе. Человек функционирует в условиях непрерывно меняющихся социальных окружений, меняет виды деятельности, вступает в различные виды взаимоотношений, осваивает различные социальные роли. В следствие этого человек осваивает новый социальный опыт, обогащает социальные отношения, тем самым влияя на своё окружение.

Квинтэссенция такого явления как социализация состоит в том, что результатом является сформированность человека как члена общества, к которому он принадлежит.

Э. Дюркгейм (1985), один из основоположников теории социализации утверждал о том, что каждый социум нацелен на формирование личности с универсальными, умственными и физическими устоями. Чтобы не быть

отчуждённым в социуме, человек осваивает социальный опыт посредством включения в социальную среду.

Следовательно социализация - это взаимосвязанная целостность саморазвития и самореализации, адаптации и интеграции. В психологическом и педагогическом понимании социализация характеризуется усвоением индивидом социального опыта, в результате которого формируется конкретная личность. Б.Д. Парыгин в свою очередь утверждал, что социализация подразумевает «вхождение в общественную среду, адаптацию к ней, освоение социальных ролей и функций, которые вслед за своими предшественниками повторяет каждый отдельный индивид на протяжении всей истории своего существования и развития».

Недостатки слуховой функции ограничивают контакты межличностного характера, в итоге происходит обеднение социального опыта общения, возникают несовершенства межличностного взаимодействия, замедляется темп развития социального восприятия и самоанализа. Главной целью образовательных учреждений в процессе обучения детей с нарушениями в развитии является их социализация. Учитывая это возникает необходимость модернизации технологии и структуры обучения и воспитания.

При социализации младших школьников с недостатками слуха следует организовать условия для поэтапного формирования у них общественно значимого опыта, норм поведения, культуры общения как со сверстниками так и со взрослыми людьми. Вопросы социальной адаптации младших школьников с нарушением слуха реализуются только в результате целенаправленного социально-педагогического взаимодействия, посредством включения их в бытовую, общественную и индивидуальную деятельности, учитывая интересы и способности детей. В успешной социализации значимую роль играет детский возраст, который в свою очередь выполняет роль фундамента в адаптации. Это подразумевает знакомство ребёнка с нормами поведения, традициями, этикетом, усваивает язык окружающих людей. Младших школьники с нарушением слуха - такие же обычные дети. Им также как и обычным детям нравятся активности, то есть бег, игры, танцы, веселье, проводить опыты с предметами, строить, мастерить, рисовать.

Социализация как процесс вхождения личности в общество рассматривается в контексте психолого-педагогических условий. Содержание педагогических условий направленных на социализацию человека, являются:

- выявление актуального уровня возможностей детей, ориентация на сильные стороны детей;
- непрерывное педагогическое изучение детей, усовершенствование содержания работы с ним;
- создание мотивации к деятельности у детей, которые направлены на достижение жизненно важных потребностей;
- включение младших школьников в разные формы деятельности социально бытовых ситуаций, организованных специально или естественно;
- организация познания окружающей действительности в полисенсорном виде с использованием различных дидактических ресурсов;
- предметно-содержательная основа действия и самоанализ совместной деятельности;
- реализация принципов межпредметных связей, преемственности, непрерывности в работе по формированию социально-бытовой компетенции.

Средствами социализации педагогического плана являются отношение, которые как объективная связь человека и предмета, человека и человека, с другой стороны, как субъективная позиция, которую занимает человек (А.Д. Алферов, Л.И. Божович, А.Г. Ковалев, В.Н. Мясищев). Средствами социализации также являются различные факты из жизни, которые вызывают переживания и побуждают к проявлению каких-либо эмоций. Ребёнок при переживании каких-либо жизненных ситуаций проявляет эмоции беря пример с образов, которые он освоил в процессе взаимодействия с окружающими взрослыми.

Средства социализации выполняют такие функции, как информационно-образовательная, регулятивно-контролирующая, организационно-регулирующая, стимулирующая. Вышеописанные функции способствуют освоению опыта и реализации себя через принятие определённых ролей в практической деятельности. В данном случае задачей педагога является организация той среды, которая будет строиться на вышеописанных средствах социализации. В организации обучения и воспитании младших школьников с нарушением слуха немаловажную роль также играет процесс взаимодействия родителей с учителями. Основная цель включения родителей в образовательный процесс является донесение до родителей мысли о том, что правильное развитие ребёнка возможно только при применении всех методов и средств обучения и воспитания.

Список литературы:

1. Андреев В.И. Педагогика: учебный курс для творческого саморазвития. 3-е изд. - Казань: Центр инновационных технологий, 2012. - 608 с.
2. Богданова, Т. Г. Сурдопсихология : учеб. пособие для студ. высш. пед.учеб. заведений / Т. Г. Богданова. – Москва : Академия, 2002. – 220 с.
3. Божович, Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте /Л. И. Божович. – Москва : Просвещение, 2001. – 300 с.
4. Волкова, В. М. Игровая терапия как средство психологической профилактики и преодоления тревожности у детей с нарушениями слуха /
5. Коломинский, Я. Л. Социальная психология школьного возраста /Я. Л. Коломинский. – Москва : Просвещение, 1997. – 278 с.
6. Коломинский, Я. Л. Психология взаимоотношений в малых группах /Я. Л. Коломинский. – Москва : Просвещение, 2000. – 210 с.
7. Кон И.С. Социология личности. М.: Академический проект, 2003. С.
8. Парыгин Б.Д. Социальная психология как наука. М.: Аспект, 2001.С. 17.
9. Социализация: педагогический аспект процесса становления личности / Ю.Н.Кислякова // Социализация личности на разных этапах возрастного развития: опыт, проблемы, перспективы : материалы I респ. науч. конф. (с междунар. участием) (Гродно, 25 – 26 окт. 2012 г.) / Гр.ГУ им. Я. Купалы; редкол. : Н.В. Михалкович (гл. ред.) [и др.]. – Гродно : ГрГУ, 2012. – С. 35 – 38;

**IQTIDORLI O`QUVCHILARNI O`QITISH METODIKASI
METHODOLOGY OF TEACHING TALENTED STUDENTS
МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ТАЛАНТЛИВЫХ СТУДЕНТОВ**

Andijon davlat pedagogika instituti
Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya yo`nalishi
202-guruh talabasi **Xaydarova Nodirabonu Xayrullo qizi**
Ilmiy rahbar: **Turdiyeva Shoxidaxon Anvardjanovna**

Annotatsiya: Ushbu maqola iqtidorli o`quvchilarni o`qitishda qo`llanilishi kerak bo`lgan samarali metodlar va yondashuvlarni tahlil qiladi. Maqolada differensial ta'lim, muammoli o`qitish, mustaqil ishlashni rivojlantirish, hamkorlik va jamoaviy faoliyatni ta'lim jarayoniga kiritish, shuningdek, o`qituvchining roli va motivatsiyani oshirish usullari haqida so`z boradi. Iqtidorli o`quvchilarning intellektual salohiyatini oshirish, ularning mustaqil fikrlash va innovativ yondashuvlarni rivojlantirishga yo`naltirilgan usullar tafsilotlari keltirilgan. Maqola ta'lim tizimida iqtidorli o`quvchilarga individual va samarali yondashuvlarni ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydi.

Abstract: This article analyzes effective methods and approaches that should be used in teaching gifted students. The article talks about differential education, problem-based teaching, development of independent work, inclusion of cooperation and teamwork in the educational process, as well as the role of the teacher and ways to increase motivation. Details of the methods aimed at increasing the intellectual potential of gifted students, developing their independent thinking and innovative approaches are provided. The article emphasizes the need to develop individual and effective approaches to gifted students in the educational system.

Аннотация: В данной статье анализируются эффективные методы и подходы, которые следует использовать в обучении одаренных учащихся. В статье говорится о дифференцированном обучении, проблемном обучении, развитии самостоятельной работы, включении сотрудничества и командной работы в учебный процесс, а также о роли учителя и способах повышения мотивации. Подробно изложены методы, направленные на повышение интеллектуального потенциала одарённых учащихся, развитие их самостоятельного мышления и инновационных подходов. В статье подчеркивается необходимость разработки в системе образования индивидуальных и эффективных подходов к одаренным учащимся.

Kalit so‘zlar: iqtidorli o‘quvchilar, ta‘lim metodlari, differensial yondashuv, muammoli o‘qitish, mustaqil ishlash, hamkorlik, jamoaviy faoliyat, motivatsiya, intellektual rivojlanish, o‘qituvchi roli.

Key words: gifted students, educational methods, differential approach, problem teaching, independent work, cooperation, team activity, motivation, intellectual development, teacher's role.

Ключевые слова: одаренные ученики, методы обучения, дифференцированный подход, проблемное обучение, самостоятельная работа, сотрудничество, командная деятельность, мотивация, интеллектуальное развитие, роль учителя.

Iqtidorli o‘quvchilarni o‘qitish – ta‘lim sohasida alohida ahamiyatga ega masala bo‘lib, u nafaqat o‘quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan, balki ularning ijtimoiy va hissiy rivojlanishini ham qo‘llab-quvvatlashni talab etadi. Har bir o‘quvchi o‘zining o‘zgacha qobiliyatlari va qiziqishlariga ega, ammo iqtidorli o‘quvchilar o‘zgacha yondashuvni va metodlarni talab qiladi. Ushbu maqolada iqtidorli o‘quvchilarga qanday samarali ta‘lim berish haqida fikr yuritiladi. Iqtidorli o‘quvchilarning ta‘lim-tarbiyasiga qaratilgan yondashuvlar tobora o‘zgarib bormoqda. Ushbu maqola iqtidorli o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlashning samarali usullarini tahlil qiladi va ta‘lim beruvchilarga ularning rivojlanishi uchun qulay muhit yaratish bo‘yicha tavsiyalar beradi. Iqtidorli o‘quvchilarni aniqlashda kognitiv va ijodiy qobiliyatlarni baholashdan tashqari, shaxsiy motivatsiya va qiziqish darajasini ham inobatga olish muhimdir. Aniqlash jarayonida standartlashtirilgan testlar bilan bir qatorda, o‘qituvchilar tomonidan kuzatishlar va portfoliolarni tahlil qilish kabi metodlar qo‘llaniladi. Ijtimoiy va Emotsional Qo‘llab-quvvatlash:

Iqtidorli o‘quvchilar, shuningdek, ijtimoiy va emotsional qo‘llab-quvvatlashga muhtoj. Ularning ijtimoiy moslashuvchanlik darajasini oshirish va emotsional farovonlikni ta‘minlash uchun maktab psixologlari bilan hamkorlikda ishlash tavsiya etiladi.

O‘qituvchilar Uchun Tavsiyalar:

- Iqtidorli o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlash uchun zarur bo‘lgan pedagogik usullar va metodikalarni o‘rganish.
- O‘quvchilarning shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan individual yondashuvlarni qo‘llash.
- O‘quvchilarning qiziqishlarini kengaytirish uchun turli xil ta‘lim resurslaridan foydalanish.

Ta'lim Berishning Moslashuvchan Usullari:

Iqtidorli o'quvchilar o'zlarining tez o'rganish qobiliyatlari sababli dars materiallarini tezroq o'zlashtirishadi. Shu sababli, darslarni individualizatsiya qilish, ularning qiziqishlariga mos keladigan qo'shimcha materiallar taklif etish muhimdir.

1. Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash

Iqtidorli o'quvchilarni ta'lim jarayonida aniqlash muhim bir qadamdir. Ularni aniqlashda faqat testlar va baholarni emas, balki o'quvchilarning kreativligi, mustaqil ishlash qobiliyati, chuqur fikrlash va muammolarni hal etish ko'nikmalariga ham e'tibor qaratish zarur. O'quvchining qiziqishlari, ijtimoiy muloqotga bo'lgan munosabati va tasavvurlarini kengaytirish istagi ham ularning iqtidorini o'z vaqtida aniqlashda yordam beradi.

2. Differensial yondashuv

Iqtidorli o'quvchilarni o'qitishda bir xil yondashuv hamma uchun samarali bo'lmasligi mumkin. Ular o'quv dasturlarini tezroq o'zlashtirishi, yuqori darajadagi tahlil va yaratish ko'nikmalariga ega bo'lishi mumkin. Shuning uchun, ta'limda differensial yondashuvni qo'llash zarur. Bu o'quvchilarga o'zlarining individual ehtiyojlariga mos ravishda o'quv jarayonini tashkil etish imkonini beradi. Masalan, iqtidorli o'quvchilarga murakkab vazifalar berish, ularga kengaytirilgan materiallar va qo'shimcha resurslar taqdim etish ta'limning samaradorligini oshiradi.

3. Muammoli o'qitish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish

Iqtidorli o'quvchilar uchun muammoli o'qitish metodlari, ya'ni o'quvchilarga real hayotdagi muammolarni taqdim etish va ularni hal qilishda mustaqil fikrlashga undash, ularda chuqur tahlil qilish va kreativ yondashuvlarni rivojlantirishga yordam beradi. Bunday yondashuv o'quvchilarni oddiy faktlarni o'rganishdan ko'ra, murakkab muammolarni yechishga, yangiliklarni kashf etishga va yangi g'oyalarni shakllantirishga undaydi.

4. Mustaqil ishlashni qo'llab-quvvatlash

Iqtidorli o'quvchilar tez o'rganishadi va ko'pincha o'zlarini joriy o'quv dasturlaridan chetlatilgan his qilishadi. Ularning qiziqishlari va intellektual ehtiyojlariga mos keladigan mustaqil loyiha va izlanishlar bilan shug'ullanish imkoniyatlarini yaratish, ularni yanada ilg'or yondashuvlarga undaydi. Ularning o'z-o'zini boshqarish va o'zlashtirish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun ko'plab izlanishlar va loyiha asosida ishlash imkoniyatlarini taqdim etish kerak.

5. Hamkorlik va jamoaviy ishlash

Iqtidorli o'quvchilar uchun faqat individual ishlash emas, balki jamoaviy ishlash ham muhim ahamiyatga ega. Guruh bo'lib ishlash, muammolarni hal

qilishda boshqa o'quvchilar bilan tajriba almashish, turli fikrlarni eshitish va o'z fikrlarini boshqa odamlar bilan baham ko'rish ularning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun o'quvchilarni birgalikda ishlashga rag'batlantirish va jamoaviy loyihalarda ishtirok etishga yo'l ochish zarur.

Xulosa: Iqtidorli o'quvchilarni o'qitish – bu faqat bilim berish emas, balki ularga yaratish, tahlil qilish, yangi g'oyalarni kashf etish va mustaqil ishlash imkoniyatlarini berishdir. O'qituvchilar o'quvchilarning individual ehtiyojlarini inobatga olib, ta'lim jarayonini tashkil etishlari, shuningdek, ularning intellektual salohiyatini rivojlantirishda o'zining faol rolini bajarishlari zarur. Bunday yondashuv orqali iqtidorli o'quvchilar o'zlarining imkoniyatlarini to'liq amalga oshirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xodjaev, A. (2016). Ta'limda iqtidorli o'quvchilarni o'qitish metodlari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi O'quv yurtlari nashriyoti.
2. Abdullayev, F. (2018). O'quvchilarni motivatsiya qilish va ularning ijodiy salohiyatini rivojlantirish. Tashkent: O'qituvchi nashriyoti.
3. Ismoilov, R. (2020). Innovatsion pedagogika va zamonaviy metodlar. Toshkent: Science and education.
4. Shukurova, D. (2019). Differensial ta'lim: nazariy asoslar va amaliy yondashuvlar. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
5. Smith, M. K. (2009). Learning and Teaching in the 21st Century. London: Routledge.

**MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AND PEDAGOGICAL
INNOVATIONS AS A TOOL FOR EDUCATION QUALITY
MANAGEMENT**

G'aybullaev Shonazar Mirboboevich
Bukhara State University

Abstract. The basis of educational quality management is the transition from teaching methods to the introduction of educational technologies into the educational process. The article discusses several definitions of educational technology.

Keywords: quality of education, management, teaching methods, criterion, student, teacher.

Improving the quality of education is one of the main tasks of modernization of education in Uzbekistan. In modern pedagogy, the most important criterion of pedagogical skill is the effectiveness of the teacher's work, which is reflected in the learning ability of schoolchildren and interest in science. That is, a teacher should be a skilled pedagogue who knows how to teach all children without exception. A teacher's professionalism is most evident in the good results of students who are usually considered unwilling, unable to learn, or incompetent.

The basis of educational quality management is the transition from teaching methods to the introduction of educational technologies into the educational process.

How to distinguish the concepts of "methodology" and "educational technology"?

Methodology is a pedagogic science that studies the laws of teaching a specific subject. Teaching methods are methods of work of the teacher and students, with the help of which the acquisition of knowledge, skills and qualifications is achieved, the outlook of students is formed, and abilities are developed. The concept of "methodology" represents the mechanism of applying a set of methods, methods, tools and conditions of teaching and training.

If the methods determine the activity of the teacher in the lesson (what to present and in what order, what tools to use, what problems to solve, how to organize the synthesis of material, etc.), then in educational technologies, as a rule, students' own activity is described.

If the methods have a soft, prescriptive nature (the teacher has the right to more or less follow the recommendations of the teaching manuals for teachers), then the technologies are specific actions for the students and the teacher. determines the sequence. control actions that violate the integrity of the educational process, which can prevent the achievement of the planned result.

There are many definitions of educational technology, in which GK Selevko emphasizes the following criteria for production at one level or another. Such criteria include conceptuality, consistency, controllability, efficiency, and reproducibility.

Criterion of conceptuality - each of the technologies is based on one or more theories (philosophical, pedagogical or psychological). For example, programmed learning is based on behaviorist theory; developmental education - integrated technology on the theories of educational activity and meaningful generalization - based on the idea of expanding didactic units, etc.

Durability is characterized by the logic of construction, the interdependence of elements, the completeness and structure of materials and activities.

Management ability - the ability to effectively manage the educational and cognitive activities of students by setting diagnostic goals; designing the learning process; "Built-in" management that allows you to adjust the process of choosing results and teaching tools and methods.

Effectiveness includes achieving the planned result with the optimal use of funds and time for training.

Reproducibility refers to the ability of technology to be replicated, transferred, and borrowed by other teachers.

The practical implementation of the methodology is the teacher's lesson plan, which shows, in particular, a certain sequence of steps, the actions of the teacher and sometimes students.

Technology includes:

- diagnostic goal setting: planning of educational results through the actions of students mastered in a certain segment of the educational process. These actions are written with verbs: learn, identify, name, give examples, compare, apply, etc.; goals can also be determined using a multi-level task system;

- the existence of a certain technological chain of pedagogical and educational actions leading to the planned result;

- the existence of one or more pedagogical or psychological theories based on each technology;

- the ability to reproduce the technology by any teacher, because the technology is built on objective scientific foundations that do not depend on the personality of the teacher;

- availability of diagnostic procedures, including indicators and tools for measuring results; These procedures represent the input, current, final control necessary to correct the knowledge, skills and the learning process itself.

References

1. I. Lerner. Yes. Didakticheskie osnovy metodov obucheniya / I. Yes. Lerner. Moscow: Pedagogy, 1981. 186 p.
2. N. A. Kulemin. Kvalimetrichesky monitoring upravleniya kachestvom obrazovaniya: concept, technology, model: monograph / N. A. Kulemin. Izhevsk: Alfabert, 2000. 187 p.
3. R. Akhliddinov Management of education in Uzbekistan: problems, research, solutions / R. Akhliddinov, D. Aldroyt, A. Khodjaev, F. Nasyrova, M. Kamilova. - Tashkent: ES - JASIS, 1999.
4. S.Z. Gulyamitdinov, L.V. Peregudov. Nauchno-metodicheskie osnovy obespecheniya kachestv i konkurentosposobnosti kadrov // Educational problems. - 1998. - No. 3.
5. Sh. Kurbanov, E. Seytkhalilov. Upravlenie kachestvom obrazovaniya: monogr. - Tashkent: Shark, 2004.
6. V. Kvasha. Pedagogicheskie innovatsii kak obekt upravlencheskoy deyatel'nosti // Diagnostika v pedagogicheskom tvorchestve: sb. Nauch. tr. - M., 1996. - C. 37-42.
7. V. V. Levshina Formirovanie sistemy menedzhmenta kachestva vuza: monograph / V. V. Levshina, E. S. Buka. Krasnoyarsk: Izdvo Sib. Mr. tech. unta, 2004. 324 p.

IX-XII ASRLARDA ASRLARDAGI TURKIY XALQLAR DAVLATCHILIGI TARAQIYYOTI (SOMONIYLAR DAVLATI)

O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi
Islomshunoslik fakulteti Tarix yo‘nalishi
3-kurs talabasi

Qodirova Munibaxon Iqboljon qizi

[tel:\(+99\)-893-506-22-55](tel:+998935062255)

Annotatsiya

Ushbu maqolada Somoniylar davlatining boshqaruv tizimi, davlatda mavjud bo‘lgan mansablar hamda ularning vazifalari, davlat boshqaruvida o‘tkazilgan islohotlarga oid ma’lumotlar keltirib o‘tilgan. Shuningdek, davlatning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti haqida ham qisqacha ma’lumotlar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: Tohiriylar, Qoraxoniylar, G‘aznaviylar, Somoniylar, devon, savdo iqtisodiy, madaniy aloqalar, iqto, “sherik”, “barzikor”, Xuroson, “akkor”

IX-XII asrlarda Markaziy Osiyoda arablar ta‘siridan deyarli holi bo‘lgan somoniylar, g‘aznaviylar, saljuqiylar, qoraxoniylar va xorazmshohlar davlatlari davrida O‘rta Osiyo xalqlarining Yaqin va O‘rta Sharq musulmon davlatlari bilan iqtisodiy va madaniy aloqlarini rivojlantirishga qulay sharoit yaratildi. O‘rta Osiyoning Buxoro, Samarqand, Marv, Termiz, Urganch, Xiva kabi shaharlari o‘z davrining yirik madaniyat markazlariga aylandi. Bu shaxarlarda savdo-sotiq, ijtimoiy – siyosiy hayot bilan bir qatorda madaniy aloqalar, manaviyat va bilim o‘choqlari rivoj topdi. Bunday madaniy markazlar musulmon Sharqining turli o‘lkalari, Sharq va G‘arb, Shimol va Janub mamlakatlarini bog‘lab turuvchi qadimgi “Ipak yo‘li” an‘analarini davom ettiruvchi aloqa vositalari sifatida mashhur bo‘lib bordilar. O‘rta Osiyoning markazlashgan feodal davlatlari boshqa musulmon

davlatlari bilan aloqalarining kuchayishi yurtdoshlarimizning o'ziga mamlakatlarga borib ilm olish, o'z hamkasblari bilan muloqat qilishlari va buyuk allomalar bo'lib yetishishlari uchun zarur imkoniyatlarni yaratdi.[1: 35-b] O'rta Osiyoda IX – XII asrlarda hukm surgan Somoniylar, Qoraxoniylar, G'aznaviylar va Xorazmshohlar davlatlari xalqaro maydonda o'z mavqei va tutgan o'rni jihatidan katta e'tibor va nufuzga ega bo'ldilar. Ahmad, Nasr, Ismoil Somoniy, Alptagin, Mahmud G'aznaviy, To'g'rulbek, Sulton Sanjar, Otsiz, Takash singari tadbirkor va uzoqni ko'ra oladigan davlat arboblari davrida O'rta Osiyoda hayotning barcha jabhalarida yuksalishga erishildi, davlat hokimiyati mustahkamlandi, nisbatan tinchlik, osoyishtalik va barqarorlik vujudga keldi. IX-XII asrlarda Markaziy Osiyoda faoliyat ko'rsatgan markazlashgan davlatlarda yaratilgan siyosiy hamjihatlik, iqtisodiy-ma'naviy ehtiyojlar, shuningdek, Buyuk Ipak yo'li orqali xorijiy mamlakatlar bilan savdo-iqtisodiy va madaniy aloqalarning keng rivojlanishi o'lkamizda qurilish, me'morchilik, adabiyot va san'at, hunarmandchilik, ilm-fan va dinning rivojlanishiga qulay shart-sharoit yaratdi. Demak, Markaziy Osiyoda ishlab chiqarish munosabatlari qadimdan tarkib topgan Osiyocha ishlab chiqarish usuli asosiga qurilgan edi. Unda davlat hokimiyati xalq qiluvchi rol o'ynar edi. IX-XII asrlarda davlat mavqeyining o'sishi iqtisodiy ahvolning yaxshilanishiga turtki berdi. Ko'chmanchilar xavfining tugatilishi, barqarorlik, yuksak dehqonchilik madaniyati, hunarmandchilik va boshqa sohalar iqtisodning rivojlanishiga turtki bo'ldi; – Markaziy Osiyoning geografik joylashuvi va Buyuk Ipak yo'lidagi savdo aloqalari nafaqat iqtisodiy, balki (Sharq va G'arb o'rtasida) o'zaro ilmiy va madaniy tajriba almashuviga katta ta'sir ko'rsatdi. Buyuk Ipak yo'li orqali xalqaro aloqalarning rivojlanishi katta ahamiyatga ega bo'ldi; – Markazlashgan davlatlarning vujudga kelishi; –qadimdan asrlar davomida shakllangan milliy davlatchilik tajribasi mavjudligida (Xorazm, Kushon, Eftalitlar, Turk xoqonligi va boshqalar) edi. Chunki milliy davlatchilik an'analari o'lkamizda markazlashgan davlat tashkil topishiga turtki bo'ldi. Shu nuqtai nazardan Somoniylar, Qoraxoniylar, G'aznaviylar va

Xorazmshohlar davlatlari haqida gapirish mumkin. – Markaziy Osiyoda tarixan yuksak ma’naviy madaniyat shakllandi. Ming yillar davomida vujudga kelgan ma’naviy qadriyatlar turli xil dinlar va xalqlar o‘rtasidagi aloqalar zahirida rivojlandi. Markaziy Osiyo barcha jahon dinlari (zardushtiylik, buddizm, nasroniylik, islom) tarqalgan yagona hudud hisoblanadi. Biz o‘rganayotgan davrda islom dinining davlat va jamiyat mafkurasi darajasiga ko‘tarilishiga, vatanimizning islom dini va madaniyati markaziga aylanishi, o‘lkamizda fiqhshunoslik, tafsir, tasavvuf ilmlarining rivoji shundan dalolat beradi.[2:11-12-13- b]

Somoniylarda davlatchilik tushunchasi. Agar bu masalaga huquqiy nuqtai nazardan qaraydigan bo‘lsak, IX – X asrlarda O‘rta Osiyoda hech qanday mustaqil davlat bo‘lmagan. “Davlatchilik” atamasining o‘zi huquqiy tushuncha bo‘lgani uchun uning ta’rifi ham huquqiy me’yorlarga asoslanishi lozim. Qonunchilik nuqtai nazaridan, Somoniylar boshqaruv tizimini ham, ularning hukmronligini ham “mustaqil davlat” deb hisoblab bo‘lmaydi. O‘rta asrlarda islom jamiyatida hamisha avvalo din, keyin davlat, keyin esa madaniyat turgan. Islomda davlatning asosini payg‘ambarimiz Muhammad (ﷺ) ning ilohiy nozil qilingan qonunlari tashkil qilib, uning asosiy qoidalari shariatda bayon etilgan. Islomda din va hokimiyat bir-biridan ajralmas tushunchalardir. Shuning uchun islom davlatining qurilishi musulmon jamiyati huquqiy me’yorlarining shakllanishi bilan bir vaqtda sodir bo‘lgan. Islom jamiyatida har doim siyosat din bilan uyg‘unlashib ketgan va undan ajralmas deb hisoblangan. XI asrning mashhur musulmon huquqshunosi Abu-l-Hasan Ali ibn Muhammad ibn Habib al-Movardiy o‘zining “Nasihat al-muluk” (“Podshohlarga nasihatlar”) asarida bu masalaga alohida bob ajratib, uni “Din davlat asosidir” (الملك اساس الدين) deb atagan.

Garchi X asrning ikkinchi yarmida Abbosiylar xalifaligida markaziy hokimiyat sezilarli darajada zaiflashgan va mintaqalarda ichki boshqaruv masalalarida deyarli mustaqil bo‘lgan mahalliy ma’muriyatlarning nufuzi ortgan bo‘lsa ham, barcha mahalliy sulolalar, shu jumladan, Somoniylar ham, faqat rasman bo‘lsa ham

Bag‘dod xalifalariga bo‘ysunganlar va ularning oliy hokimiyatini tan olganlar. Huquq nuqtai nazaridan, o‘sha davrdagi huquqiy me‘yorlar esa shariat tomonidan belgilangan, ular u yoki bu hududda xalifalarning hokimi bo‘lib, faqat ma‘muriy boshqaruv va moliyaviy-iqtisodiy ishlarni yuritishda xalifalar ularga bergan keng huquq va vakolatlarga ega bo‘lganlar.

Shuningdek, markaziy boshqaruv dargoh (saroy) va devon (mahkama) orqali amalga oshirilgan. Boshqaruvda amir (hukmdor)ning shaxsiy lashkari bo‘lmish turk g‘ulomlarining roli katta bo‘lgan. Eng obro‘li, iqtidorli g‘ulomlar xiyolboshi (otliq askarlar boshlig‘i), so‘ng hojib lavozimini egallaganlar. Amirning hamma hukm, farmoyishlarini ijro etuvchi sohibi xaros yoki amir (xaros) oliy siyosiy hokimiyatni boshqargan. Davlat siyosati va mafkura islom diniga asoslangani uchun Somoniylar davlatida ham xalifalik boshqaruv tartiblarini takrorlovchi, ayni vaqtda esa mahalliy turkiy xalqlarning davlatchilikdagi tarixiy an‘analarini o‘zida mujassam qilgan davlat boshqaruv tizimi shakllantirildi. Somoniylar saroyida ham devonboshilar, mirzaboshilar, miroxo‘rlar va boshqa mansablar mavjud bo‘lgan. Markaziy boshqarma 10 ta devondan iborat bo‘lgan. Devonlarning eng kattasi vazir devoni hisoblanib, boshqalari unga bo‘ysungan.[3:73-74-b]

Davlatda quyidagi devonlar faoliyat ko‘rsatgan:

1. Devoni vazir (bosh vazir devoni). Bu devonga qolgan barcha devonlar bo‘ysungan. Bosh vazir devoni barcha ma‘muriy, siyosiy, xo‘jalik va harbiy mahkamalarni nazorat qilgan.

2. Devoni mustafiy (moliyaviy ishlar devoni). Bu devon davlatning barcha moliyaviy ishlarini bajargan va nazorat qilgan. Devon xazinador tomonidan boshqarilib, uning ixtiyorida hisobchilar, munshiy va kotiblar, daftardorlar bo‘lgan.

3. Devoni amid al-mulk, yoki al-rasail (rasmiy hujjatlar devoni).

Bu devon davlat ahamiyatiga molik bo‘lgan barcha hujjatlarni tuzish va ishlab chiqish bilan shug‘ullangan. Shuningdek, bu devon chet davlatlar bilan bo‘lgan diplomatik munosabatlarni ham nazorat qilgan.

4. Devoni sohib-ash-Shurot (harbiy ishlar devoni). Bu devon davlatning butun harbiy ishlarini nazorat qilgan, jumladan, amirning shaxsiy qo‘shinini (gvardiyasini) boshqargan. Ushbu **devonboshining** maxsus yordamchisi - ariz bo‘lgan. U mahkama va uning boshlig‘i amir qo‘shini xazinasi bilan shug‘ullangan. Qo‘shinga bir yilda to‘rt marta maosh to‘langan. Bu devon harbiy intizomni ta’minlab turgan.

5. Devoni sohib al-borid (xat-xabarlar nazoratchisi devoni).

Ushbu devon markazda qabul qilingan muhim qarorlar. hujjatlar, xabarnomalarni

viloyat va shaharlarga yetkazish bilan shug‘ullangan. Bu devonning viloyatlardagi boshlig‘i faqat markazga bo‘ysungan. Bu devon xodimlari viloyat va shaharlarda bo‘lib turadigan, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy ahamiyatga ega bo‘lgan voqealarni markazga yetkazib turgan. Shuningdek, bu devon davlat elchilari, viloyat va

shaharlar hokimlari ustidan maxfiy nazorat o‘rnatgan.

6. Devoni muhtasib (bozorlar va ko‘chalar, shariat qonun-qoidalariga rioya qilishni nazorat qiluvchi devon). Bu devon xizmatchilari qiladigan asosiy ish shahar va qishloqlarda, ko‘cha va bozorlarda tartib-intizomni, tosh-tarozini nazorat qilish edi. Aholi tomonidan shariat qonun-qoidalariga rioya qilishning nazorati ham shu devon zimmasida bo‘lgan. Ushbu devonboshi o‘z mirg‘azab (xodim)lari bilan barcha shaharlarda faoliyat ko‘rsatgan.

7. Devoni mamlakai xos (davlat ish boshqaruvchisi devoni). Bu devon saroy ta‘minoti bilan bog‘liq sarf-xarajatlarni nazorat qilgan. Muhim davlat ishlari va ayniqsa, xazina kirim-chiqimini nazorat qilish ham shu devon zimmasida bo‘lgan.

8. Devoni vaqf (vaqf yerlari devoni). Masjidlar, madrasalar, umuman diniy muassasalar ixtiyorida bo‘lgan yer-suv, mol-mulk kabilami boshqargan.

9. Devoni qozi az-ziyo (qozilik ishlari devoni). Bu devonni davlatning bosh qozisi boshqargan. Devon barcha viloyatlar va shaharlardagi qozilar faoliyatini nazorat qilib turgan.

10. Davlat mulklari devoni. Bu devon hukmdor sulolaga tegishli mol-mulk boshqaruvi, nazorati, hisob-kitobi bilan shug‘ullangan.

Somoniylar davlatidagi markaziy hokimiyat boshqaruvi ta‘sirida xo‘jalik hayoti ham o‘sib asta-sekinlik bilan rivojlanib bordi. Mamlakat xo‘jalik hayotida “iqto” mulklarining o‘rni katta edi. Bu mulk egalari esa iqtodor deb yuritilgan. Iqtodorlar ko‘pgina mulklarini davlat oldidagi alohida xizmatlari uchun yer va suv shaklida olganlar. Iqto shaklida hatto viloyatlar, vohalar, shahar va tumanlar hadya qilingan. Somoniylar davrida xo‘jalikning barcha sohalari, dehqonchilik va chorvachilik rivoj topdi. Sug‘orish shaxobchalarining kengayishi, suv inshootlari (kanallar, ariqlar, to‘g‘onlar)ning ko‘plab bunyod etilishi natijasida ziroatchilikning nuhim tarmoqlari – g‘allachilik, sholikorlik, polizchilik, bog‘dorchilik tez o‘sib bordi. Bu sohalar, ayniqsa, Zarafshon, Qashqadaryo, Shosh, Farg‘ona vodiysi va Xorazm vohasida ko‘proq rivojlandi. Murg‘ob, Buxoro, Samarqand va Shosh atroflarida paxtachilik maydonlari kengaydi. IX-X asrlar xo‘jalik hayotida hunarmandchilik ham alohida o‘rin tutgan. Shaharlarda to‘qimachilik, kulolchilik, degrezlik, chilangarlik, miskarlik, zargarlik, shishasozlik singari hunar turlari ancha rivojlandi. Bu esa shaharlar qiyofasining keskin o‘zgarishiga, ularda oliy imoratlar masjid-u madrasalar, ko‘rkam rastalar-u karvonsaroylarning qad rostlashiga olib kelgan. Buxoroda kumush tanga va dirham zarb qilingan. Narshaxiyning yozishicha, Buxoroda bayt-ut-tiroz, ya‘ni to‘qimachilik korxonasi bo‘lgan. Buxorodan zandanicha nomli matoni Shom, Misr, Runga olib ketganlar. Somoniylar davlati feodal yer egaligiga asoslanganligi tufayli undagi mulkiy bo‘linish ham turli xil shakllarga ega bo‘lgan. Bular quyidagilardir: 1) mulki sultoniy – sulton (amir)ga tegishli yerlar; 2) mulk yerlari – xususiy mulk yerlari; 3) vaqf yerlari (machit, madrasa va boshqa diniy muassasalar tasarrufiga berilgan yerlar); 4) jamoa yerlari. Olinadigan soliqqa qarab yerlar ikkiga bo‘lingan: a) “Mulki xiroj” – xiroj yerlar, ya‘ni soliq olinadigan yerlar; b) soliq to‘lashdan qisman yoki butunlay ozod etilgan yerlar. Somoniylar davrida ko‘pchilik dehqonlar turli xil soliq va to‘lov

turlaridan tashqari davlat tomonidan ko‘plab majburiyatlarni o‘tashga ham jalb etilgan. Suv inshootlarini tozalash, ta‘mirlash, to‘g‘onlar, ko‘priklar, yo‘llar qurish shular jumlasidan edi. Bunday og‘ir ishlarga jalb qilingan odamlar haftalab, o‘n kunlab, ba‘zan esa oylab o‘z hisobidan ishlab berishga majbur edilar. Qishloqlarda esa yersiz dehqonlarning ko‘pchiligini kadivorlar, ya‘ni yollanib ishlovchi korandalar tashkil etardi. Korandalar IX-X asrlarda “sherik” yoki “barzikor”, Xurosonda esa “akkor” deb atalgan.[4:351-352-b]

Xulosa o‘rnida shuni alohida ta‘kidlash joizki, Somoniylar davlatining boshqaruv tizimi Tohiriylar, Safforiylar va G‘aznaviylarning davlat boshqaruvidan tubdan farq qilgan. Markaziy boshqaruv tizimining yakdilligi va barcha mansablarni to‘g‘ridan – to‘g‘ri hukmdorga bo‘ysunishi va hisobot berishi markaziy hokimiyatda kuchli intizom borligidan darak beradi. Saroydagi va mahalliy boshqaruvdagi mansablarning barchasi o‘z mehnatlari va sadoqatlari bilan mamlakat rivoji uchun o‘zlarining beqiyos hissalarini qo‘shganlar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1. TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNSLIK INSTITUTI MARKAZIYOSIYO XALQLARI TARIXI KAFEDRASI. Mualliflar jamoasi. O‘ZBEKISTON TARIXI fanidan ma’ruzalar matni. Toshkent-2015. –B. 180.**
- 2. BOZAROV NURALIBEK SAIDMUROD O‘G‘LINING “O‘RTA OSIYODA BIRINCHI RENESSANS DAVRIDA DAVLAT BOSHQARUVI TARAQQIYOTI” mavzusidagi BITIRUV MALAKAVIY ISHI. DENOV-2022. – B. 66.**
- 3. Shamsiddin Kamoliddin, Timur Kocaoglu. “O‘zbek davlatchiligi tarixidan: Somoniylar sulolasi (IX – X asrlar)”, Oliy o‘quv yurtlarining tarix fakultetlari talabalari uchun o‘quv qo‘llanmasi. – Toshkent: “Fan ziyosi” nashriyoti, 2024. –B. 156.**

4. A.S. Sagdullayev. O‘ZBEKISTON TARIXI: I kitob./B.J. Eshov, A.A. Odilov, A.B. Xoliqulov, A.M. Xidirov, O‘.M. Mavlonov, O.P. Kobzeva/ Darslik. Toshkent:"NIF MSH", 2024. –B. 604.

Роль магнитно-резонансной спектроскопии в диагностике ремитирующего рассеянного склероза

Сулейманходжаев И.Ф., Маджидова Ё.Н., Максудов М.Ф., Хикматов
Ж.К., Менгликулова Г.Р., Сулейманходжаев Б.И.

Цель исследования: изучить спектральные характеристики в очагах РС и в участках с неизменным белым веществом и провести клинико-нейровизуализационные корреляции.

Материалы и методы. За период с января 2018 г. по октябрь 2024 г. в ООО «Fedorovich klinikasi» обследовано 40 пациентов в возрасте 20-45 лет с РРС и ВПРС. Контрольную группу составили 20 человек аналогичного возраста без патологии нервной системы. Диагноз рассеянного склероза был установлен в соответствии с критериями Mc Donald и соавт. (2017 г). МР спектроскопия проводилась на высокопольном МР томографе «Ingenia Elition X, Philips» с напряженностью магнитного поля 3 Тесла, в одновоксельном режиме SV- PRESS-144 (ЕСНО). Время TE 144 мсек, TR 2000 мсек. Размеры вокселя 20 мм в трех плоскостях. Общее время сканирования 4 мин.28 сек. В полученных МР спектрах проводилась оценка индексов основных исследуемых метаболитов: NAA, Cho, Cr. При этом использовали отношения основных метаболитов между собой: Cho/Cr, Cho/NAA, NAA/Cr. Измерение спектральных характеристик проводилось в очагах накапливающего контрастное вещество, т.е. в активных очагах, в контрастнегативных очагах и участках мозга с неизменным белым веществом на симметричных участках обоих полушарий головного мозга.

Результаты. У больных с РРС в дебюте заболевания и в ранние периоды болезни в активных бляшках, которые накапливали гадолиний, выявлено значительное повышение соотношения Cho/Cr, Cho/NAA и незначительное снижение или нормальные показатели соотношения NAA/Cr (длительность заболевания 1-3 года, средняя оценка по шкале инвалидности EDSS до 3,5 баллов). В контрастнегативных, неактивных бляшках также соотношение Cho/Cr и Cho/NAA было выше, чем в контрольной группе. Необходимо отметить, что в спектрах полученных в неизменном белом веществе головного мозга выявлялось повышение показателей Cho/Cr и Cho/NAA. В дебюте заболевания с агрессивным и многоочаговым поражением вещества головного мозга, ствола мозга и спинного мозга в активных очагах отмечалось резкое снижение уровня NAA/Cr. У пациентов с более длительным течением

заболевания и получавшим стандартную терапию при обострении заболевания отмечалось умеренное повышение показателей соотношений Cho/Cr, Cho/NAA и достоверное снижение показателей NAA/Cr. У данной группы пациентов аналогичные изменения МР спектров наблюдались не только в патологических участках, но и в неизменном белом веществе головного мозга (длительность заболевания свыше 5-лет, средняя оценка по шкале инвалидности EDSS свыше 5-6 баллов).

Выводы: Метод МРС на высокопольных МР томографах позволяет получать важную информацию о химико-метаболических изменениях происходящих в мозге не только в очагах РС, но и в неизменном белом веществе, прогнозировать течение болезни и эффективность проводимой лекарственной терапии.

Ryaskadoshlarning tur tarkibi, bioekologik xususiyatlari va undan ozuqa manbai sifatida foydalanish (Xorazm viloyati misolida)

K.R. Yoʻldashev, UrDU, Biologiya kafedrasida katta oʻqituvchisi, b.f.f.d.,
X.D. Shavkatova, UrDU biologiya yoʻnalishi magistranti,
M.M. Axmedova, UrDU biologiya yoʻnalishi talabasi,
S.B. Abdullayeva, UrDU biologiya yoʻnalishi talabasi.
S.S. Nazarboyeva, UrDU biologiya yoʻnalishi talabasi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xorazm viloyati sharoitida tabiiy koʻl, suv havzalari va zaxkashlarida uchraydigan ryaskadoshlar oilasiga kiruvchi oʻsimliklarning bioekologik xususiyatlari, tur tarkibi va ularni ozuqa manbai sifatidagi ahamiyati haqida maʼlumotlar berilgan.

Kalit soʻzlar: Oʻrdakoʻt, kichik ryaska, oddiy ryaska, bargpoya, yashil gilam, quruq biomassa, ona ryaska, bukri ryaska.

Аннотация: В данной статье представлена информация о биоэкологических особенностях, видовом составе и значении растений семейства рясковые, встречающихся в естественных озерах, прудах и в мокрых местах в условиях Хорезмской области, их значении в качестве источника питания.

Ключевые слова: утиная трава, ряска малая, ряска обыкновенная, соломина, ковер зеленый, сухая биомасса, материнская ряска, ряска горбатая.

Abstract: Information is provided on the bioecological substances, species composition of plants belonging to the ryaska family that have occurred in the natural reservoirs and drains of the Khorezm region, and their importance as a source of support.

Key words: duckweed, small ryska, common ryska, leaf stalk, green carpet, dry biomass, mother ryska, bukri ryska.

Tabiiy tarqalishi. Ryaskadoshlarning hamma vakillarini ingliz tilida – Duckweeds deyiladi. Duck- soʻzi suvga shoʻngʻish, suvda suzish, oʻrdak; weed- soʻzi esa, yovvoyi oʻt maʼnosini bildiradi. Bu qoʻshma soʻz oʻrdakoʻt yoki suvning tagiga choʻkish va suvning ustida suzish xususiyatiga boʻlgan oʻt degan maʼnoni bildiradi. Mazkur soʻzning birinchi maʼnosi uning haqiqiy oʻzbekcha nomini, ikkinchi maʼnosi esa oʻziga xos biologik xususiyatini bildiradi. Boshqacha qilib aytganda, oʻrdakoʻt suvning ustida suzib qalqib oʻsishi bilan birga noqulay sharoitda suvning tagiga choʻkish xususiyatiga ham egadir. Uning xalq tilida oʻrdakoʻt deb

aytilishiga uning o'rdaklar tomonidan juda ishtaxa bilan yeyilishi sabab bo'lgan bo'lsa kerak. Ryaska-o'rdako't mosh urug'ining yarmidek keladigan bargsimon poya va uning tagida 3-5 sm uzunlikdagi ildizdan iborat bo'lgan, suvda suzib o'suvchi nozik o'simlikdir. Bu o'simlik oddiy va kichik bo'lishiga qaramay, yuqori gulli o'simliklar sinfiga kiritilgan. Chunki uning bargpoyasi, guli va ildizi bor. Poyasi bilan bargi esa birlashib ketgan, uni bargpoya yoki poyabarg ham deyish mumkin. Ilmiy adabiyotlarda bargsimon poya (listetsa) deb yuritiladi.

Ryaskaning barcha turlari ko'llar, hovuzlar, zovurlar, botqoqliklar, daryo qo'ltiqlari va boshqa sekin oqadigan suv manbalarida o'sib, suvning ustida va o'rta qatlamida yalpi yashil gilam hosil qiladilar [1].

Ko'payturish usullari. Bu o'simliklarning tuproqda o'sadigan yuqori o'simliklardan ustunligi qulayligi shundaki, uning o'sishi mavsumiy emas va suv muhitidagi omillar (harorat, yorug'lik va ozuqalar) ning o'zgarishiga juda ham moslanuvchandir. Ryaskaning o'sishi uchun eng qulay sharoit +20...+35C va organik modda hamda mineral tuzlardan iborat bo'lgan muhitdir. U suvning harorati +5...+8C va +38...+40C hamda undan yuqori bo'lganda ham bemalol o'saveradi. Bu esa O'zbekistonda ryaskani butun yil mobaynida o'stirib, yashil massa olish mumkinligini ko'rsatadi [3].

Tajribalar shuni ko'rsatdiki, qishloq xo'jalik hayvonlari, parranda va ipak qurti go'ngi ryaska uchun eng yaxshi ozuqa muhiti hisoblanadi, chunki ular tarkibida o'simliklar uchun zarur bo'lgan asosiy mineral elementlarning hammasi mavjuddir. Bu chiqitlar ma'lum miqdorda chelak yoki boshqa idishda 1-2 sutka ivitib qo'yiladi., so'ngra dokada suzilib, sharbati suvga qo'shiladi va yaxshilab aralashtiriladi. Qoldig'ini ichiga biror og'irroq narsa bilan dokaga solib, suvning tagiga tashlab qo'yish mumkin. Bu go'nglardan tayyorlangan ozuqa muhitiga ba'zi mineral moddalardan oz miqdorda qo'shish azzolladoshlar hosilini yanada oshirish va tarkibini yaxshilashga yordam beradi. Bir marta tayyorlangan ozuqa muxiti 10-12 kunga yetadi. Ko'pi bilan 15-20 kunda suvga yana yangi ozuqa eritmasini qo'shish kerak.. Gulli o'simlik bo'lishiga qaramasdan ryaskaning gullashi juda kam uchraydigan hodisa hisoblanadi. Ryaska asosan kurtaklash yo'li bilan ko'payadi. Bargsimon poya asosining ikki tomonida mahsus qopchiqcha bo'lib, undan yangi kurtak-yosh o'simlikcha o'sib chiqadi. Ancha vaqtgacha bu yosh ryaska ona o'simlik bilan birlashib yuradi. Keyinchalik u ona ryaskadan ajralib chiqib, mustaqil o'sadi. Ko'pchilik vaqtlarda yosh ryaska ona o'simlikdan ajralib chiqmasdanoq, o'zining qopchig'ida yangi kurtak hosil qiladi va u o'sa boshlaydi. Yosh ryaska ona o'simlikdan ajralguncha 2-3 ryaskacha bo'lib turadi. Shu tariqa zanjirsimon o'sish

boshlanib ketadi. Bitta ona ryaska o'z qopchig'idan 30 gacha yosh ryaska hosil qiladi. Kurtaklarning o'sib chiqish tezligi ona ryaska keksaygan sari sekinlashadi.

Ryaskaning guli bargsimon poyaning yonida joylashgan mahsus qopchiqchada hosil bo'ladi. Gul yetilgandan keyin barg poyaning ustidan otilib chiqadi. Ryaskaning guli ochiq, gulkosa, gultojibargi yo'q, bir otaliq yoki onalikdan iborat, bir uyli. Bir o'simlikning o'zida otalik guli alohida va onalik guli alohida bo'ladi. Onalik guli 2 kun va otalik guli 7-9 kun yashaydi. Ryaskaning changlanishi shamol yordamida bo'ladi. Changlanishdan keyin hosil bo'lgan meva pishib yetilib suvning tagiga tushadi; u yerda tinchlik davriuni o'tab, bahorda undan yosh o'simlikcha yetilib chiqadi. Ryaskaning gullash vaqti iyul, avgust oylariga to'g'ri keladi. Ko'pchilik ilmiy adabiyotlarda ryaskaning ildizi uning ovqatlanishi uchun emas, balki ryaskani suvning yuzasida ma'lum holatda tutib turish uchun kerak, bargpoya ildiz vazifasini ham bajaradi deb noto'g'ri fikr yuritiladi[3].

Biomassasinig kimyoviy tarkibi. Ryaska biomassasining tarkibida 20-35% umumiy oqsil, 15-35% gacha uglevodlar, shu jumladan 10-15% kraxmal, 3-10% kletchatka, 5-10% yog', 10-28% gacha mineral moddalar borligi aniqlangan. Bulardan tashqari, ryaska biomassasida o'simlik va hayvonlar oqsili tarkibida uchraydigan sistin, sistein, glitsin, arginine, gistidin, asparagine, glutamin kislotalari, alanin, tirozin, prolin, oksiprolin va odam hamda hayvon organizmida hosil bo'lmaydigan va albatta, o'simlik mahsulotlari orqali olinadigan lizin, metionin, treonin, valin, fenilalanin, leysin, izoleysin, triptofan kabi zaruriy aminokislotalar borligi aniqlangan. Ryaska biologik aktiv moddalarning bir gruppasi - mikroelementlarga ham boydir. Mikroelementlar modda almashinuv jarayonida muhim funktsiya bajaradi. Bir kg quruq ryaskada; 126-1590 mg temir, 60-180 mg marganets, 1,6-3,17 mg kobalt, 50-60 mg sink, 3,4 mg mis, 1,2 mg yod, 0,713 mg seziy, 0,88 mg brom, 0,0535 mg yevropiy, 0,013-0,245 mg skandiy, 0,7 nikel, 4,8 mg titan va kam miqdorda vanadiy, sirkoniy, oltin va boshqa mn mikroelementlar mavjudligi aniqlangan[3].

Ozuqa manbai sifatidagi ahamiyati. Ryaskaning hamma turlari kimyoviy tarkibi jihatidan sifatli ozuqa hisoblanadi. Ryaska ajoyib yumshoq ozuqa. Hayvonlar uni yeganida undan makkajo'xori, beda va boshqa dag'al xashaklardek nushxo'rt qoldirmaydi. Ryaskani parrandalar juda ishtaha bilan yeydi. Olimlarning ko'rsatishicha, ryaskaning yeyilishi bedaga nisbatan o'rdaklarda 150%, tovuqlarda 145% ni tashkil qiladi. Ryaska yumshoq, oqsil va vitaminlarga boy ozuqa bo'lgani uchun uni quyonlar, ondatra, nutriya va boshqa qimmatli mo'yna beruvchi suv hayvonlari ham juda yaxshi iste'mol qiladilar. Ryaska turli vitaminlarga ham juda boy. Uning 1 kg quruq biomassasida 220-612 mg karotin, 21-36mg E, 1.5-3.0 mg

B1, 6-7 mg B2, 3-4 mg B6, 50-60 mg PP va boshqa vitaminlar borligi aniqlangan. Yirik shoxli qoramollar sutkasiga 40 mg, mayda shoxli molar 6-10 mg karotin olishlari kerak. Qoramollarga 2 kg, qo'y, echkilar va cho'chqalarga 0,5 kg yashil ho'l ryaska berish bilan ularning karotinga bo'lgan talabini qondirish mumkin. Yuz gramm quruq ryaskada: 1,5-6 g kalsiy, 0,5-3 g fosfor, 0,4-2,2 g magniy, 0,45-1,97 g natriy, 0,8-4,85 g kaliy, 0,45-2,40 g xlor mavjud. Oltinugurtning miqdori esa boshqa o'simliklarga nisbatan 5-6 barobar ko'p ekanligi aniqlangan. Bu juda muximdir, chunki oltinugurt hayvon va odamlar organizmi uchun muhim bo'lgan zaruriy aminokislotalar- metionin, sistin, sisteinlar tarkibiga kiradi va oqsillarning uchlamchi strukturasi hosil bo'lishida ishtirok etadi.

Ryaskalar o'txo'r baliqlar uchun ham eng yaxshi ozuqa hisoblanadi. Baliqlar ryaskani beda, yo'ng'ichqa, qamish va boshqa o'simliklarga nisbatan yaxshi yeydi. Olimlarning baliqchilik xo'jaligida olib borgan ilmiy tekshirishlari shuni ko'rsatdiki, 12 ming bosh balig'i bo'lgan hovuzga kuniga 3 tonna yashil ryaska massasi tashlanganda, ikkinchi kuni baliqlar ryaskaning hammasini qoldiqsiz yeb bitirgan. Tajribalarda 1 bosh baliqqa 20-30 g ryaska berilganda, har gektar hovuzdan 15-20 sentner qo'shimcha baliq olishga erishilgan. Ryaska biomassasining tarkibida 20-35% umumiy oqsil, 15-35% gacha uglevodlar, shu jumladan 10-15% kraxmal, 3-10% kletchatka, 5-10% yog', 10-28% gacha mineral moddalar borligi aniqlangan. Bu o'simlik turli vitaminlarga ham juda boy. Uning 1 kg quruq biomassasida 220-612 mg karotin, 21-36mg E, 1.5-3.0 mg B1, 6-7 mg B2, 3-4 mg B6, 50-60 mg PP va boshqa vitaminlar borligi aniqlangan [3].

Olimlar tomonidan o'tkazilgan tajriba 2 yoshlik karp baliqlarining ratsioniga 4 % ryaska qo'shib berilganda, ularni boqish uchun sarflangan yemish 24, 7 % ga tejalishini ko'rsatdi. Bu o'simlik 1m² suv yuzasidan 1430 gr yoki 1 ga suv yuzasidan 143 sentner yashil massa berishi aniqlangan. Bu o'simlik suvdan har xil organik va mineral moddalarni o'zlashtirib, o'zida kechadigan fotosintez jarayoni natijasida suvga ko'p miqdorda O₂ ajratib chiqaradi, suvning sanitar holatini yaxshilaydi. Bundan tashqari, qirqquloq o'sgan suvda bezgak kasalini tarqatuvchi chivin lichinkasining rivojlanmasligi aniqlangan. Bu o'simlikni uy va laboratoriya sharoitlarida, akvariumlarda, sun'iy hovuzlarda osonlik bilan ko'paytirish mumkin [3].

Tur tarkibi. Olib borilgan tajribalar natijasida Xorazm viloyati suv havzalarida, ko'llarda tabiiy va sun'iy suv havzalarida, zovurlarda ryaskadoshlar oilasining 3 ta vakili borligi aniqlandi.

Kichik ryaska (Lemna minor (L)) suvning yuzasida erkin suzib o'suvchi kichkinagina o'simlikcha, bargpoyasi tuxumsimon, uzunligi o'sish sharoitiga qarab

2-4 mm gacha, kengligi esa 2-3 mm gacha bo'ladi. Bargpoyaning ostidan bir dona ildiz o'sib chiqadi. 3-6 kurtaklar bir bo'lib yashaydi. Yaxshi qishlaydi.

Ko'p ildizli oddiy ryaska yoki spirodela (Spirodela plyrrhizo (L)) ingliz tilida katta ryaska deb yuritiladi. Ilmiy adabiyotlarda ko'p ildizli oddiy ryaska deb nomlangan. Haqiqatan ham spirodela kichik ryaskaga nisbatan ancha katta-bargsimon poyasining uzunligi 3-10 mm, kengligi 5-8 mm, 2-3 sm uzunlikda 3-15 donagacha ildizlari bo'ladi. Bargsimon poyasining usti yashil, tagi esa sharoitga qarab qizil-binafsha yoki jigar-binafsha ranglidir. Sharoit qulay bo'lganda, bu ranglar yo'qolib, uning o'rnini yashil rang egallaydi.

Ilmiy tajribalar spirodela bargsimon poyasining tagida qizil yoki antotsian pigmenti oddiy ryaskaning noqulay sharoitga moslanishida muhim ro'l bajarishini ko'rsatdi.

Oddiy ryaska kuzda maxsus qishlovchi kurtak-turion hosil qiladi. Qishlovchi kurtak normal o'sayotgan oddiy ryaskadan farq qiladi. U ryaskadan kichik, rangi qo'ng'ir bo'ladi. Erta bahorda esa suv yuziga chiqqan bu kurtakdan yosh o'simlikcha paydo bo'ladi.

Bukri yoki o'rkachli ryaska (Lemna gibba L) bargsimon poyasining uzunligi

5-6 mm, kengligi 3-4 mm gacha bo'ladi. Buning boshqa ryaskalardan farqi shundaki, bargpoyaning tagida bir necha pufakchalardan iborat o'rkachcha joylashgan. Bu o'rkachning tarkibidagi pufakcha yoki sharchalar havo bilan to'lgan. Bu o'rkachchanning hajmi erta bahor va kech kuzda kichik, yoz faslida esa kattalashadi. Uning ryaska hayotidagi funksiyasi hozirgacha aniq ma'lum emas. Bukri ryaska barg poyasining tagidan bir dona ildiz o'sib chiqadi. Bukri ryaskada 3-4 kurtak birlashib o'sadi.

Barcha ryaskadoshlar vakillari Xorazm viloyatiga mamlakatimizning janubiy viloyatlaridan kirib kelgan va madaniylashib ketgan.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. A. Rahimov, S. Rahimova. Suv o'simliklari- ozuqa manbai. Toshkent O'zbekiston «Fan nashriyoti» 1987.
2. A. Hamidov, M. Nabiyeu, T. Odilov. O'zbekiston o'simliklari aniqlagichi. Toshkent «O'qituvchi» 1987.
3. A. M. Muzaffarov, T. T. Tauboyev, M. Abdiyev. Ряски и методы их массового культивирования. «Fan» Toshkent-1970.

FEMINIST LITERATURE: THE ROLE OF WOMEN IN LITERATURE AND FEMINIST WRITERS

ERGASHEVA MALOHAT YO'LDOSHOVNA
STUDENT OF TERMIZ STATE PEDAGOGICAL INSTITUTE

Abstract: This thesis examines the role of women in literature through the lens of feminist theory, focusing on the contributions of feminist writers and their impact on literary discourse. It explores how feminist literature challenges traditional narratives, redefines female representation, and addresses gender inequalities within literary traditions. By analyzing key feminist texts and the evolution of feminist literary criticism, this study provides insights into the ways feminist writers have reshaped the literary landscape and advocated for gender equity.

Keywords: Feminist literature, female representation, feminist writers, gender theory, literary criticism, narrative techniques, patriarchal norms, intersectionality, literary tradition, feminist literary criticism, women's agency

Keywords: Feminist literature, female representation, feminist writers, gender theory, literary criticism, narrative techniques, patriarchal norms, intersectionality, literary tradition, feminist literary criticism, women's agency

Introduction

Feminist literature has emerged as a powerful force in reshaping literary traditions and challenging patriarchal norms. This thesis investigates the role of women in literature, emphasizing the contributions of feminist writers who have pioneered new forms of narrative and representation. It aims to explore how feminist literature critiques existing literary norms, advocates for gender equality, and influences contemporary literary practices.

Methodology

1. Literary analysis:

- Textual analysis: Close readings of key feminist literary works to identify themes, narrative techniques, and representations of gender.
- Historical context: Examination of the historical and social contexts in which feminist literature emerged and evolved.

2. Theoretical framework:

- Feminist theory: Application of feminist theoretical perspectives, including intersectionality, feminist aesthetics, and gender theory, to analyze literary texts.

- Literary criticism: Review of feminist literary criticism and its impact on understanding and interpreting literary works

3. Case studies:

- Notable works: Analysis of significant feminist texts by authors such as Virginia Woolf, Toni Morrison, and Audre Lorde, among others.

- Influence and reception: Examination of how these works have influenced literary criticism and contributed to the broader feminist movement.

Findings

- Redefining female representation: Feminist literature challenges traditional portrayals of women in literature, offering alternative narratives that highlight women's experiences, agency, and subjectivity.

2. Narrative innovation: Feminist writers employ innovative narrative techniques, such as non-linear storytelling and fragmented perspectives, to address issues of gender and identity.

3. Critique of patriarchal norms: Feminist texts critique and deconstruct patriarchal norms and structures, revealing the ways in which literature has historically marginalized women's voices.

4. Impact on literary tradition: The contributions of feminist writers have expanded the scope of literary analysis and criticism, leading to a more inclusive and diverse understanding of literary history and theory.

Discussion

The findings highlight the transformative impact of feminist literature on the literary canon and critical discourse. By challenging conventional narratives and offering new perspectives on gender and identity, feminist writers have significantly contributed to the evolution of literary traditions. This thesis underscores the importance of feminist literary criticism in addressing gender disparities and advocating for more inclusive representations in literature.

Conclusion

Feminist literature has played a crucial role in redefining female representation and challenging patriarchal norms within literary traditions. Through the innovative work of feminist writers and the application of feminist theoretical perspectives, literature has become a more inclusive and equitable field. This thesis demonstrates the enduring influence of feminist literature in shaping contemporary literary practices and advancing the feminist agenda in the arts.

References

1. Woolf, V. (1929). *A Room of One's Own*. Harcourt.
2. Beauvoir, S. de. (1949). *The Second Sex*. Vintage Books.
3. *Feminist Theory: From Margin to Center*. (1984). South End Press.
4. Moi, T. (1985). *Sexual: Textual Politics: Feminist Literary Theory*. Routledge.
5. Lorde, A. (1982). *Sister Outsider: Essays and Speeches*. Crossing Press.
6. Gilbert, S. M., & Gubar, S. (1979). *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*. Yale University Press.

XORAZM VOHASI ARXEOLOGIK YODGORLIKLARNING O'RGANILISH TARIXI

Ibragimov Sardor Bazarovich
Xorazm viloyati Xiva shaxridagi 12 – sonli
umumta'lim maktab tarix fani o'qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada muallif tomonidan Xorazm vohasi arxeologik yodgorliklarni o'rganilishi tarixiga juda katta xissa qo'shgan olimlar (Tolstov S.P, G'ulomov Ya, Jdanko T. A, Manilov Yu.P, Yagodin V.N, Terenojkin A.I, Farmozov A.A.) ularning ilmiy yangiliklari va olib borgan arxeologik tadqiqotlar tarix nuqtai nazardan tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Xorazm vohasi, ilk madaniyat, manzilgohlar, o'troq turmush tarzi, Древний Хорезм, madaniyati tarixi, Amudaryo, Sariqamish, "Avesto", Araks daryosi, Kaltaminor madaniyati, shaharsozlik madaniyati

Xorazm vohasida yashovchi xalqlar tarixi hamda tarixini bayon etish masalalarini o'rganish birinchi navbatda, O'rta Osiyodagi ushbu mintaqa tarixining alohida madaniyatga egaligi bilan bog'liqdir. Aynan mana shu mintaqada O'rta Osiyoning boshqa hududlariga nisbatan avvalroq ilk madaniyat manzilgohlari vujudga kelgan.

Xorazm qadimdan dehqonchiligi va shahar madaniyati rivojlangan tarixiy-madaniy makon sifatida nafaqat O'zbekiston, xususan Markaziy Osiyo mintaqasi tarixida muhim o'rin tutadi[12].

Xorazmni arxeologik va etnografik jihatdan o'rganish 1928-1929- yillarda boshlangan. A. Yu. Yakubovskiy boshchiligidagi ekspeditsiya xorazmshohlar davlati poytaxti hisoblangan Urganch (hozirgi Ko'hna Urganch) dagi me'moriy yodgorliklarni va ilk o'rta asr shahri Mizdaxqon (Xo'jayli yaqinidagi Gavr qal'a)da qazishma ishlari olib borganlar va ko'plab arxeologik manbalarni ko'zdan kechirish imkoniyatiga ega bo'lganlar. 1934-yildan boshlab arxeologik tadqiqotlar Toshhovuzdagi Zamaxshar shahar xarobasida M. V. Voyevodskiy ekspeditsiyasi faoliyat bilan bog'liq holda kechdi.

Xorazmdagi arxeologik yodgorliklarni o'rganilish tarixini quydagi bosqichlarga ajratish mumkin:

1. Urush davrigacha olib borilgan tadqiqotlar (1936-1940-yillar).
2. Urushdan keyingi davrlarda olib borilgan tadqiqotlar (1945-1958-yillar).
3. 1959-1990- yillarda olib borilgan tadqiqotlar.

4. Mustaqillik yillarida olib borilgan tadqiqotlar (1991-.....) [10].

Xorazm mintaqasi o'zining arxeologik yodgorliklari, tarixi va madaniyati bilan ko'pgina tarixchi, arxeolog-tadqiqotchilarni o'ziga jalb etadi. Xorazm hududidagi ilk o'troq turmush tarzi manzilgohlarini o'rganishda 1937 -yilda tashkil etilgan Sergey Pavlovich Tolstov rahbarlik qilgan Xorazm arxeologiya ekspeditsiyasining xizmatlari juda katta.

Xorazmning o'troq turmush tarzi madaniyatlarini o'rganishda S.P. Tolstovning alohida o'rni bor. S.P. Tolstovning[1] “Древний Хорезм” (Qadimgi Xorazm) “Последам древнехорезмийской цивилизации”(Xorazmning qadimiy madaniyati izlari bo'ylab), “По древнем дельтам Окса и Яксарта” (Oks va Yaksartning qadimiy deltalari bo'ylab) asarlari juda muhim fundamental asarlar hisoblanadi. Bu tadqiqotlarda Xorazm tarixini davrlarga bo'lish hamda ijtimoiy tuzumi, xo'jaligi va madaniyati asoslari yoritib berilgan.

O'zbek arxeolog olimi Ya. G'ulomov[2] ham o'zining tadqiqotlarida Xorazmning qadimiy madaniyati tarixi, uning vujudga kelishi omillari va shart-sharoitlariga baho berib o'tgan hisoblanadi. Bu tadqiqotchi olim o'z asarlarida Xorazmda o'troq-dehqonchilik madaniyatining vujudga kelishi, sug'orish inshootlarining barpo etilishi va sug'orma dehqonchilikning rivojlanish dinamikasi, Xorazmda bronza va temir davrlarida o'troq turmush tarzining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari to'g'risida qimmatli ma'lumotlarini keltirib o'tadi[9].

Xodjaniazov G'ayratdinning[3] bir qancha asarlarida Xorazmning temir davridan boshlab shakllangan va rivjlangan shharsozlik madaniyati, uning vujudga kelish shart-sharoitlari, Xorazm mudofaa inshootlari va Xorazm shharsozligining o'ziga xos xususiyatlari ham umumiy tavsifi keltirib o'tilgan bo'lib, uning tadqiqoti o'rganilayotgan davr to'g'risida qimmatli ma'lumotlar beradi.

Bundan tashqari Xorazmning qadimiy madaniyati Jdanko T. A.[4], Manilov Yu.P.[5], Yagodin V.N[6]., Terenojkin A.I.[7], Farmozov A.A.[8] tomonidan o'rganilib, tadqiq qilingan.

Xuloasa o'rnida shuni takidlash joizki, Xorazm vohasi arxeologik yodgorliklarni o'rganish jarayonida haqqoniylik, ilmiy tahlilga asoslangan qarash, xolislik, tarixiylik tamoyili kelib chiqqan holda yuqoridagi olimlar tadqiqotlarida:

- Xorazm mintaqasida ibtidoiy madaniyatning vujudga kelishi yoritib berilgan;
- Xorazm mintaqasida o'troq turmush tarzining shakllanishi bronza va temir davri doirasida o'rganilgan;
- Xorazmdagi bronza va temir davri manzilgohlari tarixi bayon etilgan;
- Xorazm mintaqasidagi shharsozlik madaniyatining vujudga kelishi va takomillashuvi tahlil qilingan;

Foydalanilgan adabiyotlar

1. С. П. Толстов По следам древнехорезмийской цивилизации. Издательство АН СССР Москва • Ленинград 1948, Древний Хорезм, Издание МГУ Москва, 1948, По древнем дельтам Окса и Яксарта, Москва, Наука, 1962
2. Я.Ф. Гуломов , Хоразм суғорилиш тарихи (Қадимги замонлардан хозиргача) ЎзССР ФА нашриёти. Т. 1959.
3. Ходжаниязов Г. Қадимги Хоразм мудофаа иншоотлари. (Мил.авв. VI асрдан – милодий IV асргача). Т.:Ўзбекистон, 2007.
4. Жданко Т. А. Этнографические исследования Хорезмской экспедиции (народы,проблемы, труды) Культура и искусство Древнего Хорезма.М.: 1981
5. Манылов Ю. П., Ходжаниязов Г. Аяз кала 1 и Бурлы кала. (К изучению Хорезмской фортификации). Археологические исследования в Каракалпакии. Т.:ФАН, 1981.
6. Ягодин В.Н., Ходжаниязов Г. В. Девкескенский. (К вопросу о функции и хронологии). ВКФ АН РУз. N3. Нукус. 1986.
7. А.И. Тереножкин. О древнем гончарстве в Хорезме. Ўз ФАН СССР Ахбороти, 1940,N 6..
8. А.А. Фармозов, Об открытии кельтеминарской культуры в Казахстане, Вестник КазФАН, 1945.
9. Allaberganov, O. A. (2022). XORAZM VOHASIDAGI IBTIDOIY JAMOA TUZUMI DAVRI YODGORLIKLARINING ARXEOLOGIK JIHATDAN O‘RGANILISH TARIX. Academic research in educational sciences, (3), 264-268.
10. Allaberganov, O., & Rajapova, E. (2024). TARIX DARSLARIDA QO‘LLANILADIGAN METODLAR, INTERFAOL METODLAR VA ULARNING MAZMUN MOHIYATI. Innovations in Science and Technologies, 1(1), 58-67.
11. Allaberganov, O. A. (2019). SOME REMARKS ON THE MONUMENTS OF THE PREHISTORIC COMMUNIST SYSTEM IN THE KHOREZM OAZIS. Science and Education, 2, 1-8.
12. Arslanbekovich, A. O., & Matnazarovna, A. M. (2022). Inson, xalq, millat tarixiy xotira bilan tirik, barhayot. Ta’lim fidoyilari, 5(9), 264-268.

**AKSIOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA O`QUVCHILARDA
FALSAFIY TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHNING MAZMUN
MOHIYATI**

Shonazarova Sevara Rashidovna

Termez Pedagogika Instituti

“Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi”

kafedrasi o‘qituvchisi

+998938996767

Annotatsiya. Ushbu maqolada Yangi qadriyatlarning yuzaga kelishi, Qadriyatlar falsafasining shakllanishi, aksiologik yondashuvning mazmun mohiyati, aksiologik ongning mavjudligi, Qadriyashunoslik aksiologik ong, qadrlash tuyg‘usi, aksiologik bilish, qadriyatli yondashuv, pedagogik jarayonni va uning sub‘ektlari bilan o‘zaro ta‘sirini ochib berish jarayoni yoritilgan.

Kalit so‘zlar: qadriyatlar falsafasi, aksiologik yondashuv, aksiologik ong , falsafiy tushunchalar, falsafiy yondashuv, aksiologik bilish, qadriyatli yondashuv, pedagogik jarayon.

Hozirga qadar adabiyotlarda moddiy va ma‘naviy hayot bir-biridan keskin farqlanar edi. Moddiy hayot tadqiqiga ko‘proq e‘tibor berilar. Holbuki, jamiyatning tub mohiyati uni tashkil etuvchi inson mohiyati bilan uzviy bog‘liq. Xuddi inson tanasini uning ruhidan ajratib bo‘lmagani singari, jamiyatning moddiy va ma‘naviy jihatlarini ham bir-biridan ajratish va ularning birini ikkinchisidan ustun qo‘yish mantiqqa ziddir. Inson ma‘naviyatini yuksaltirish orqaligina iqtisodiy rivojlanishga erishish mumkin. Shuning uchun ham hozirgi davrda aholi ma‘naviyatini yuksaltirishga, milliy g‘oya va mafkura asoslarini shakllantirishga katta e‘tibor berilyapti. Zero, kishilar iqtisodiy jihatdan qashshoq bo‘lgani uchun ilmsiz bo‘lmaydi, balki, aksincha-ilmsiz bo‘lgani uchun qashshoq bo‘ladi. Shuning uchun yurtimizda xalq ma‘naviyatini yuksaltirish orqali iqtisodiy farovonlikni ta‘minlashga katta e‘tibor berilyapti.

Dunyoviy qarashlarga ko‘ra, odamlar o‘zlarining moddiy va ma‘naviy ehtiyojlarini qondirish uchun birgalikda yashashga, jamoa bo‘lib birlashishga ko‘nikkan. Kishilar hayotiy tajriba, aql va tafakkur tufayli jamiyat bo‘lib yashashning qulay, afzal va zarurligini tushungan. Bu jarayonda o‘zaro munosabatlarga kirishgan kishilar ana shu munosabatlarni takomillashtirish, yanada rivojlantirish orqali ma‘naviy kamolotga erishgan. Bu kishilarni bir-biri bilan yaqinlashtirgan, moddiy va ma‘naviy ehtiyojlarini qondirish imkonini bergan. Ijtimoiy munosabatlarning amal qilish jarayonida odamlarni uyushtirishning tarixiy shakllari-oila, davlat, jamoa (qishloq, shahar) vujudga kelgan.

Odamlar o'rtasida amal qiladigan axloqiy, diniy, ilmiy, falsafiy, huquqiy, iqtisodiy, mafkuraviy kabi munosabatlarning barchasi bir so'z bilan ijtimoiy munosabatlar deyiladi. Ijtimoiy uyushmalar kishilarning moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qoldirishga yordam beradi. Ular mohiyatan inson va jamiyat mavjudligining zarur sharti hisoblanadi. Masalan, oila, davlat, ta'lim-tarbiya, mahalla, Vatan kabi qadriyatlar inson va jamiyat o'z mohiyatini yo'qotadi. Mamlakatimizda ma'naviyat masalalariga alohida e'tibor berilayotganining sababi ham ana shunda. Jamiyatning moddiy va ma'naviy hayoti kishilarning moddiy va ma'naviy ehtiyojlari bilan uzviy bog'liq holda vujudga keldi.

Insoniyat tarixining ilk davrlaridayoq odamlar narsalarning muayyan qimmatga ega ekanligini, insonning u yoki bu ehtiyojlarini qondira olishini, biron sohada foydali bo'lishi mumkinligini kashf etganlar. Shu bilan narsalarning qadriyaviy xususiyati ochilgan. Dastlabki paytlarda bu xususiyat buyumlarning amaliy foydasi bilan bog'lanar edi.

Keyinchalik qadriyat maqomi boshqa ijtimoiy institutlar va ma'naviy hodisalarda ham tan olinib boshlandi. Yevropa falsafasida qadriyatlar muammosi Qadimgi Gretsiyada qo'yilgan edi. Bu **muammoni birinchilardan bo'lib** Suqrot ko'tarib chiqdi. U **aksiologiyaning asosiy masalasini «Ne'mat nima?»** degan savol bilan ifodaladi. Uning bu savolga murojaat etishi tasodifiy emas edi. Bu hol Afina demokratiyasining tanglikka uchrashining qonuniy natijasi sifatida yuzaga keldi. Mazkur savolga javob berish yangi ijtimoiy ideallarni qidirishda yordam berishi lozim edi. Keyingi davrlarda ham qadriyatlar falsafasi tarixning burilish davrlarida, an'anaviy qadriyatlar qadrini yo'qotgan, jamiyatning ijtimoiy negizlari obro'sizlangan paytlarda dolzarb ahamiyat kasb etganligini ko'rishimiz mumkin.

Antik an'ana doirasida qadriyatlar muammosini ishlab chiqishda Demokrit katta rol o'ynadi. Qadriyatlar tabiatini naturalistik (obyektivistik) talqin qilish an'anasini u boshlab berdi. Antik faylasufning fikriga ko'ra, baxt-saodat, ezgulik, adolat, go'zallik mezonlari tabiatning o'zida, hamma narsaning o'z tabiiy oqimida ketishidir. Nimaiki tabiatga mos bo'lsa - yaxshi, nimaiki unga zid bo'lsa - yomon. Bizning xuzur-halovatimiz va azoblarimiz, qoniqishimiz va noroziligimizning asosi ana shunda. Aflotunga ham qadriyatlarni obyektivistik tushunish xos edi. Biroq materialist Demokritdan farqli o'laroq Aflotun ularning manbaini tabiatda (narsalar olamida) emas, balki vujudsiz mohiyatlar (obyektivlashtirilgan tushunchalar) - g'oyalar olamida ko'radi. «Katta Gippiy» asarida Aflotunning Suqrot ismli qahramoni Gippiy bilan suhbatda u yoki bu narsalarni go'zal qiluvchi narsa nima ekanligini bilishga urinadi.

Go'zallikning ayrim narsalardagi in'ikosini namoyish qilish orqali go'zallikning nima ekanligini idrok etish mumkin emasligi faylasufni **go'zallik** «**g'oya**»siga olib keladiki, ana shu go'zallikning qandaydir bir narsaga qo'shilishi uni go'zal qiladi. Aflotun g'oyalari bir-biriga bo'ysunuvchi muayyan tartibda joylashadi. Mazkur g'oyalar piramidasining cho'qqisi **baxt-saodat** g'oyasidir. Aynan shu g'oya ijobiy fazilatlarining, go'zallikning, haqiqat va uyg'unlikning manbai bo'lib xizmat qiladi. Qadriyatlarining boshqa bir relyativistik (subyektivistik) konsepsiyasi ham mavjud bo'lib, unga **Protagor** asos solgan. Mazkur konsepsiyaga muvofiq qadriyatlarining bahosi nisbiy bo'lib, u insonga bog'liqdir.

Qadriyat tushunchasi. XIX asr o'rtasiga qadar falsafada «borliq» va «qadriyat» tushunchalari bir-biridan ajratilmagan edi. **Aksiologiya** (yunoncha axia - qadriyat va logos ta'limot so'zlaridan) mustaqil fan sifatida borliq tushunchasi ikki komponentga ajralgan paytda yuzaga keladi: bir narsaning mavjud bo'lishi va uning mohiyati. Boshqacha qilib aytganda, obyekt va subyektning o'zaro ta'siri paytda subyekt uchun obyektida shunday bir narsa ayon bo'ladiki, uni obyektning mavjud bo'lishining o'zigagina bog'lab bo'lmaydi, ya'ni u go'yo ushbu mavjudlik chegarasidan tashqarida turadi va u uchun muayyan ahamiyatga ega bo'ladi. Obyekt va subyektning o'zaro ta'sirini ana shunday tushunish qadriyat tushunchasini hozirgi zamon falsafasining kategorial apparatining elementi sifatida shakllanishi uchun boshlang'ich nuqta bo'lib xizmat qildi. **Qadriyatlar - voqyelikdagi muayyan hodisalarning qimmatini belgilash uchun xizmat qiluvchi falsafiy kategoriya bo'lib, u mazkur hodisaning subyekt tomonidan aks ettirilishi natijasida paydo bo'ladi.** Qadriyatlarining tabiati haqida so'z ketar ekan, falsafiy adabiyotlarda bir-biri bilan raqobat qiluvchi to'rtta asosiy yondashuvlarni ajratib ko'rsatish mumkin. **Birinchi yondashuv**ga ko'ra, qadriyatlar dunyosi alohida, mustaqil, subyektga ham, obyektga ham nisbat berib bo'lmaydigan olam sifatida talqin etiladi. Neokantianlikning klassiklaridan biri G.Rikkert yozganidek, «qadriyatlar subyekt va obyektidan tashqarida joylashgan butunlay mustaqil saltanatni tashkil etadi».

Ikkinchi yondashuvga ko'ra esa, qadriyaviy xususiyatlar narsalarning o'zida mavjuddir. Boshqacha qilib aytganda qadriyatlar manbai tashqi voqyelik xususiyatlarida ko'rinadi. Ana shu bilan bog'liq ravishda qadriyatlar narsalarning muayyan ehtiyojlarni qondira olishga bo'lgan obyektiv qobiliyati sifatida qaraladi. **Uchinchi yondashuv**ning mohiyati shundan iboratki, tabiatda qadriyatlar mustaqil mavjud emas. U yoki bu narsalar faqat subyektning baholash faoliyati tufayli o'z qadr-qimmatiga ega bo'ladi. Bunga misol sifatida g'arb estetikasi antologiyalaridan birining tuzuvchisi bo'lgan M.Reyderning fikrini keltirish mumkin: «Haqiqatlarga

qarama-qarshi o'laroq, qadriyatlar shunchaki tasavvur qilinadi xolos... Faktlar kuzatuvchilar guruhi uchun bir xil xususiyatga ega bo'lsa, qadriyat har bir baholovchining subyektiv fikri bilan bog'liq ravishda turli tabiatga ega bo'ladi»6. Bir kishi uchun qimmatli bo'lgan narsa boshqa kishi uchun unday bo'lib ko'rinmaydi. **To'rtinchi yondashuv**da esa oldingi yondashuvlarning o'ziga xos sintezi amalga oshiriladi va qadriyatlarining ikki yoqlama (obyektli va subyektli) tabiatga ega ekanligi ta'kidlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qiyom Nazarov. Qadriyatlar falsafasi (Aksiologiya) // Toshkent-Faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti - 2004 –**B. 12-14.**

2. Axmedova M Falsafa.. Tahriri ostida. Darslik. –T.: O__FMJ, 2006.

3. Mamashokirov S. Falsafa. Tahriri ostida. –T.: Sharq, 2005.

4. Nazarov Q Falsafa asoslari.. Tahriri ostida. –T.: O__zbekiston, 2005.

5 Falsafa. Yusupov E. Tahriri ostida. –T.: Sharq, 1999.

6. Shonazarova, S. . (2023). BOSHLANG`ICH SINFLARDA TABIIY GEOGRAFIK FANLARNING NAZARIY MUAMMOLARI. Nauka i texnologiya v sovremennom mire, 2(22), 4–6.

7. Babanazarovich N. H., & Rashidovna, S. S. (2021). Methodology Of The Development Geographical Concepts In School Pupils. Web Of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(12), 341-348

8. Rashidovna, S. S. (2024, February). GEOGRAFIYA FANIDAN SINFDAN TASHQARI MASHG`ULOTLARDA O`QUVCHILARNING KREATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN PEDAGOGIK OMILLAR. In INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE (Vol. 1, No. 2, pp. 215-219).

9. Shonazaova Sevara Rashidovna, & Nazarova Parizoda Shavkat kizi. (2023). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF FORMATION OF GEOGRAPHICAL CONCEPTS IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS. Open Access Repository, 4(3), 1516–1523.

10. Shonazaova Sevara Rashidovna. (2023). THE SIGNIFICANCE OF MODERN LESSONS ON THE FORMATION OF GEOGRAPHICAL CONCEPTS IN THE TEACHING OF NATURAL SCIENCES. World Bulletin of Social Sciences, 22, 252-254.

11. Shonazarova Sevara Rashidovna. (2023). IMPROVING GEOGRAPHICAL KNOWLEDGE IN PRIMARY EDUCATION. Open Access Repository, 10(10), 29–32.

12. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi and Feruza Hayitova Abdullayevna, “THE ROLE OF PICTURES IN THE FORMATION OF STUDENTS’ CREATIVE ABILITY IN LITERACY LESSONS”, IEJRD - International Multidisciplinary Journal, vol. 6, no. 4, p. 3, Jul. 2021.

13. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi “ Enhancing creativity in the process of developing students so speech “ The American Journal of Social Science and education Innovations (ISSN – 2689-100x) Published Published: June 28, 2021 | <https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume03> Иссые06-24 IMPACT FACTOR 2021: 11. 857 OCLC – 1121105668 Pages: 140-143 Америка

14. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi, Rakhmatova Hamida Ismatillo qizi, “ Increasing Creativity by using Interactive methods in literacy teaching process” Analytical journal of education and development Science Box In Vol.1(2021): Analytical journal of education and development 52-54-betlar Тошкент

HUJAYRA ORGANOIDLARI - MITOXONDRIYA VA PLASTIDA

**Odiljonova Dilnoza G`anijon qizi,
Qodirova Ruxshona Akmaljon qizi**

Andijon davlat pedagogika instituti
biologiya yo`nalishi 1-bosqich talabalari
Ilmiy rahbar: **Dilmurod Usmonov,**

Annotatsiya: Ushbu tezisda hujayra organoidlari, mitoxondriya va plastidalar haqida, ularning hayot kechirishi, tarkibi, rivojlanishi va ko`payishi haqida so`z yuritiladi.

Kalit so`zlar: hujayra organoidlari, mitoxondriya, plastidalar, hujayra, membranalar, molekula, Ribosoma, oksidlanish

АННОТАЦИЯ: В данной диссертации говорится об органоидах клетки, митохондриях и пластидах, их жизни, составе, развитии и размножении.

Ключевые слова: органоиды клетки, митохондрии, пластиды, клетка, мембраны, молекула, рибосома, окисление.

Abstract: This thesis talks about cell organoids, mitochondria and plastids, their life, composition, development and reproduction.

Key words: cell organoids, mitochondria, plastids, cell, membranes, molecule, Ribosome, oxidation

KIRISH.

Hujayra organoidlari-hujayraning doimiy tarkibiy jismi bo`lib, ma`lum tuzilishga ega va maxsus vazifalarni bajaradi. Hujayraning umumiy va maxsus organoidlar farq qilinadi. Umumiy organoidlarga mitoxondriya, sitoplazmatik (endoplazmatik) to`r, ribosoma, Golji kompleksi, lizosoma, mikronaycha, sentrosoma, peroksisoma; maxsus organellalarga esa tonofibrilla, miofibrilla, neyrofibrillalar, kiprikchalar va mikrovorsinkalar kiradi. Hujayra organoidalari tuzilishi bo`yicha membranali va membranasi bo`lmagan hujayra organoidlarga bo`lish mumkin.

Membranali hujayra organoidlari. Yuqorida hujayralarning turli membranalarining prinsipal bir xil tuzilganligi qayd qilingan edi. Membranalar asosan lipid, oqsil, suvdan tashkil topgan. Hujayra ichki tuzilmalarning membranalari oqsil va lipid tarkibining o`zgarishi bilangina farqlanmasdan ularning tarkibiga kiruvchi molekulalarning joylashishi va ultrastruktur tuzilishi bilan ham farqlanadi. Membrananing bunday o`ziga xos tuzilishi ularning funkcion ixtisoslanishiga bog`liq. Turli xil vazifani bajaruvchi membranalar fermentlar va

ularning aktivlik darajasiga qarab farqlanadi. Fermentlarning aktivligi esa hujayraning boshqa komponentlari ayniqsa suv va lipidlar bilan munosabatiga bog'liq. Bu holatda membranalar fermentlarning aniq joylashishi uchun struktur karkas rolini o'ynaydi. Shunday qilib, hujayra sitoplazmasining membranalari funksional va struktur tarafdin aniq ixtisoslashtirilgan va bu xolat membrananing kimyoviy tuzilishi va molekulalarning joylashishiga bog'liq.

Membranali hujayra organoidlari. Hujayraning umumiy organoidlaridan mitoxondriya, endoplazmatik to'r, plastinkasimon kompleks (Golji kompleksi), lizosoma va peroksisomalar kiradi. o'simlik hujayralarida plastida va vakuollar ham bo'ladi.

Membranasi bo'lmagan hujayra organoidlari. Bu organoidlar turli xil tuzilishga ega bo'lgan va spesifik vazifasini bajaruvchi organoidlar, ribosoma, mikronaycha, sentrosoma va fibrillyar tuzilmalar kiradi.

Ribosomalar alohida tuzilmalar xisoblanib, ular ko'pincha plazmatik to'r bilan kompleks hosil qiladi.

Mikrokarnaycha va senrosomalar iqsil tabiatli subbirliklardan tashkil topgan. Oqsil globulalari marjonlarsingari o'zaro bog'lanib fibrillalar hosil qiladi. Hujayrada senrosoma singari mikronaychalardan tashkil topgan kiprikchalar, xivchinlar ham bo'lib, ular yuqorida qayd qilingan organoidlardan farqli ravishda ustki tarafdin membranali sruktura bilan qoplangan. Hujayraning fibrillyar tuzilmalar hujayra sitoplazmasida ma'lum tartibda joylashishi yoki hujayraning maxsus organellalari mikrovorsinka, tonofibrilla, neyrofibrillalar, miofibrillalarni hosil qilishi mumkin.

Hujayra organellalarini bajaradigan funksiyalarning bir-biriga bog'liqligi asosida ham o'rganiladi. Hujayraning vakuolyar tizimini tashkil qiluvchi organoidlarga: endoplazmatik to'r (retikulum), ribosomlar, lizosomalar, Golji apparati, peroksisomalar va o'simlik vakulolari kiradi.

Vakuolyar tizim hujayrada moddalarning kirishi, tashilishi, ajralishi, yangi moddalarning sintezlanishi, qoldiq moddalarning chiqarilishi va barcha fermentativ reaksiyalarni amalga oshiradi hamda hujayra barcha qismlarning bir-biri bilan aloqasini ta'minlaydi. Vakuolyar tizim-metobolistik jarayonlar asosidir.

Mitoxondriya va plastidalar hujayrada energiya almashinuvini ta'minlovchi organellardir. Shu munosabat bilan mitoxondriya va plastidalar ikki qavat membranali bo'lib, energetik jarayonlar asosini tashkil etadi.

Sitoplazmaning fibrillyar tizimini mikrofibrillalar va mikrofirmentlar tashkil etadi.

Mitoxondriyalar. Mitoxondriyalar o'simlik, hayvon hujayralarida uchraydigan organoidlaridir. Mitoxondriya nomi (yunoncha mitos-ip, chondros-

dona) birinchi marta 1898-yilda Benda tomonidan berilgan bo'lsada, Flemming (1882) va Altman (1890) boshqa nom bilan bu organoidni undan ilgariroq ta'riflab bergan edilar.

Mitoxondriyaning shakli o'zgaruvchan bo'lib, ko'pincha ipcha yoki donacha holida ko'rinadi. ma'lumki funksional holatlarda uning formasi o'zgarishi mumkin. Masalan, uzun mitoxondriya bir tarafdanshishib yoki bir tarafdin boitb tennis raketkasi shaklini olishi mumkin. Ba'zan mitoxondriyaning markaziy zonasi tiniqlashib, pufakcha tusiga kiradi.

Mitoxondriyaning kattaligi o'zgaruvchan. Ko'pgina hujayralarda bu organoidlarning eni nisbatan o'zgarmas (0,5 mkm ga yaqin). Uzunligi esa o'zgarib turadi (eng uzuni 7 mkm). Lekin hujayraning funksional holatiga qarab juda ingichka (0,2 mkm) va yo'qon (2 mkm) tayog'chasimon xillarini uchratish mumkin.

Mitoxondriya shakli va kattaligi osmotik bosimga va fiksator qarab o'zgaradi. Mitoxondriya, asosan, sitoplazmada bir tekis joylashadi. Ba'zan esa bu qoida buziladi. Mitoxondriyaning bunday joylashishi ularning funksional holatlariga bog'liq. Ular qayerda energiya ko'proq kerak bo'lsa, o'sha yerga to'planadi. Masalan, diafragmaning mushak tolalarida mitoxondriyalar miofibrillalarning disklari atrofida bo'ladi, ko'z to'r pardasining tayog'cha va kolbachasimon hujayralarida esa ichki bo'g'ining bir jismiga yig'iladi. Buyrak kanalchalari hujayralarida mitoxondriya bazal plazmatik membranada yotadi.

Qutiblangan epitelial hujayralarda mitoxondriyalar ma'lum apikal bazal joylashishga ega bo'lib, dumaloq hujayralar (leykosit) da esa senriolalarga radial yotadi.

Hujayralardagi mitoxondriyalarning sonini aniq aytish qiyin. Ularning miqdori hujayra tipiga va funksional holatiga bog'liq, jigarda 30-35 %, buyrakda 20% oqsil mitoxondriyaga to'qri keladi. Jigar gomogenatining 1 grammiga $8,7 \cdot 10^{10}$ mitoxondriya to'qri keladi. To'q jigar hujayrasi 2500 tagacha mitoxondriya, regeneratsiya bo'layotgan jigar hujayralarida va jigar o'smalari hujayralarida ularning soni kam. Elektron mikroskopik tadqiqotlar mitoxondriyaning ikki qobiq bilan o'ralganligini ko'rsatadi. Tashqi membrananing qalinligi taxminan 6 nm bo'lib, shu organellaning o'tkazuvchanlik hususiyatini belgilasa kerak. Ichki tarafda yozuvchi ichki mitoxondrial membrana tashqisidan farqli ularoq, tekis bo'lmay, o'simta (krista)lar hosil qiladi. Bu membrananing ham qalinligi taxminan 6 nm. Ichki membranalar orasida bo'shliq mayda donador moddalar bilan to'lgan bo'lib, matriks deb ataladi. Mitoxondriya matriksida elektron zich (to'q) granullalar bo'lib, ularning zichligi SaQQ Mp ionlariga bog'liq.

Mitoxondriyalarda uch guruh fermentlar joylashgan bo'lib, ularga mitoxondriyada bo'ladigan quyidagi uch jarayonda: 1) Krebs siklida substratlarning oksidlanishi (asetil Koa) jarayonida; 2) elektronlar o'tkazgich zanjiridan elektronlar o'tishida; 3) oksidlanish bilan bog'liq bo'lgan ATF sintezida ishtirok etadi.

Oxirgi yillarda o'tkazilayotgan tadqiqotlar mitoxondriyalarning har xil ta'sirlarga nospesifik ravishda bir xil shishish bilan javob berishini ko'rsatgan. Bunda mitoxondriya kengayadi, kristalar kaltalashadi va kamayadi. Tashqi membranada burmalar hosil bo'ladi, natijada mitoxondriya tashqi membrana bilan o'ralgan pufakchaga aylanadi. Mitoxondriyaning ultramikroskopik tuzilishi, hajmi, oksidlanish fermentlarining aktivligi o'rganilganda mitoxondriya shishishi natijasida nafas olish fermentlarining o'zgarishi, ya'ni mitoxondriya shishiga sababchi faktorlar mitoxondriyaning oksidlanish-qaytarilish fermentlarining aktivligini susaytirib yuborishi qayd qilingan.

Mitoxondriya yuqori effektli ishni ta'minlovchi organoid bo'lib, struktura va funksiyaning birligini ko'rsatuvchi juda ajoyib tuzilmaning timsolidir.

Plastidalar. Optik mikroskop kashf etilgandan so'ng olimlar yashil donachalarni kuzatib, ularga xromotoforlar deb nom berishdi. Bunday donachalar hayvon hujayralarida uchratilmadi. Keyinchalik bunday organoid o'simlik dunyosida ham faqat yashil o'simlik hujayralarida bo'lishi aniqlandi.

Shimper (1885) brag hujayralarida yashil donachalardan tashqari yana sariq, to'q sariq va hatto rangsiz tanachalarni kuzatdi. Shundan so'ng Shimper "xromotofor" terminadan voz kechib, bularning hammasiga "plastidalar" deb nom berdi (plastida-grekcha "plastikos" so'zidan olingan bo'lib, shakllangan ma'nosini beradi). Plastidalarda qanday rang bo'lishiga qarab Shimper ularni leykoplastlar, xloroplastlar va xromoplastlarga bo'ldi (leykoplast - grekcha "leykos"-oq, xloros-yashil va "xromo" - rang ma'nosida).

Plastidalar boshqa hujayra organoidlari kabi sitoplazma qatlami kabi (mezoplazma) orasida joylashib, u bilan va boshqa organoidlar bilan yaqin fiziologik munosabatda bo'ladi.

Yuksak o'simliklarning rangli va rangsiz plastidalari shakli odatda disksimon bo'ladi. Suv o'tlarning xromotoforleri esa tayog'chasimon, lentasimon, yulduzsimon va boshqa shakllarida bo'ladi. Yuksak o'simlik plastidalarining kattaligi 3-19 mmk ga boradi.

Plastidalarni sitoplazadan qo'shqavat membranadan tuzilgan po'st ajratib turadi. Rivojlanishining boshlarida tiniq matriksi ichiga uning ichki membranasidan o'sib chiqqan bir necha kalta lamellarni va kraxmal donachasini ko'rish mumkin. o'simlik hujayrasidagi plastidalarining morfogenezi organizmning rivojlanishi

yorug'lik yoki qorong'iliqda borishga bog'liq (21-rasm) plastidalar bo'linish va kurtaklanish yo'li bilan ko'payadi. Lekin plastidalar rivojlanishining boshida ko'paymaydi, faqat differensiyalana boshlangan so'ng ko'payish qobiliyatiga ega bo'ladi. Masalan, prolamellalarda tanachaga ega bo'lgan etioplastlarni va xloroplastlarning bo'linib ko'payishi kuzatish mumkin. Yetuk xloroplastlarning qo'sh qavat membranadan tuzilgan po'stining ichki membranasi uning o'rtasidan ichkariga qarab burma hosil qilib bir tomondan sekinroq, ikkinchi tomondan tezroq o'sib borib stromani va lamellalarni ikkiga ajratib qo'yadi. Tashqi membrananing bu jarayonda ishtirok qilishi aniqlanmagan. Suvo'tlarda ham, hujayrasi bo'linayotganda xromotoforlari bo'linib ko'payadi.

Xulosa. Umumiy organoidlarga mitoxondriya, sitoplazmatik to'r, ribosoma, Golji kompleksi, lizosoma, mikronaycha, sentrosoma, peroksisoma; maxsus organellalarga esa tonofibrilla, miofibrilla, neyrofibrillalar, kiprikchalar va mikrovorsinkalar kiradi. Hujayra organoidalari tuzilishi bo'yicha membranali va membranasi bo'lmagan hujayra organoidlarga bo'lish mumkin. Ushbu maqoladan shuni o'rganish mumkinki, hujayra organoidlarining hayoti, rivojlanishi, tuzilishi, tarkibi va shunga o'xshash barcha bioholatlarini.

Faoydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Boykobilov T. Sitologiyadan amaliy mashg'ulotlar. Andijon, 1986.
2. Eshnazarov K. Sitologiya. Toshkent–2001.
3. Mustafayev S.M., Ahmedov U.A. Botanika. T.: «Fan» nashriyoti 2006.
4. Qodirov E. Gistologiya. Toshkent «O'qituvchi», 1994.

ESHQOBIL SHUKUR SHE'RIYATIDA NIYAT VA IXLOS BILIMI

Abdurahmonova Uldona Abdujapbarovna,
Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti
universiteti katta o'qituvchisi,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD)
uldon.omidjon@gmail.com
+998946867982

Annotatsiya: Ushbu maqolada Eshqobil Shukur she'riyatidagi "hayrat" kategoriyasi niyat va ixlos bilimi binarligi sharq-islom ma'rifati asosida shoirning "Anjuman", "Laylatul qadr" kabi she'rlardagi "Qadr kechasi" xronotopi, namozshomgul, qaldirg'och obrazlari, "banda – pir//homiy//yo'lboshchi – Yaratgan" va "banda – Yaratgan" ma'rifiy tizimlari, "O'ttiz ikki tish dostoni"dagi rahnamo-qahramon, pir-solik, murshid-murid munosabatlari metaforalar tizimida yaratilgan rang-barang ramzlar, timsollar, obrazlar, motivlar, detallar misolida rang-barang ma'nolarni anglatishi tadqiq qilingan.

Kalit so'zlar: niyat, ixlos, xronotop, obraz, poetik sintez, bilim taajjubi, hayrat, sharq-islom ma'rifati.

"Niyat" so'zi lug'atda qasd qilish, iroda ma'nolarini bildirsa, "ixlos" so'zining lug'aviy ma'nosi "tozalash", "to'g'rilash", "xalos bo'lish" degani. Niyat va ixlosning binarligi shundaki, niyatsiz ixlosga erishib bo'lmaydi va o'z navbatida ixlos niyatning xolisligidir.

Eshqobil Shukur ijodiy shaxsiyatidagi **niyat bilimi** "Qadr kechasi" xronotopi, namozshomgul, qaldirg'och kabi obrazlar vositasida badiiy sintez qilingan. Musulmon inson niyatlari, orzu-umidlari, istaklari ushalishi uchun rahmat, mag'firat, yaxshiliklar va ajr kechasi – Laylat ul-qadrni bir yil sabr bilan kutadi, o'ttiz tun ibodatda qoyim bo'lib uni izlaydi. Shulardan kelib chiqilib, shoir "Qadr kechasi" tushunchasini ham sharq-islom ma'rifatiga tayanib niyatlar ushaladigan, ma'sumlikka, hayratga qaytish kechasi – poklanish, tozarish, ulg'ayish jarayoni sifatida tarannum etadi. Aytaylik, "Anjuman" she'ri¹da "*so'zlar qiyg'os gullar bu kecha*" (qalbdagi zikrlar so'zga evriladi), "*bir jom obi zamga aylanar sabr*" (tiyilgan

¹Eshqobil Shukur. Yashil qushlar. – T.: Yozuvchi, 1995. – B. 4.

nafs halovati qalbgga singadi), “*yashillanib ketar qarri daricha*” (ko‘hna tuyg‘u – tavba qilish ehtiyoji o‘zini bildiradi). Sababi – “*peshonangni silar laylatul qadr*”. Shoir nazdida ibodat qilayotgan inson – daraxt, uning atrofini esa daraxtzor o‘ragan. Bu boqqa “anjuman zamoni” (o‘zi bilan O‘zi suhbat qurish, yaratiqning o‘z Yaratuvchisiga qalbini ochish, izhori dil etish fursati) yetgan. “*Bu muslim daraxtlar esa jannatdan qiyos*”, boisi “*Tangri qachonlardir tilingga ekkan so‘zlar gullayotir qiyg‘os va qiyg‘os*”.

“Laylatul qadr” she‘ri²da esa shoir Yaratganga “*Tongga qadar menga shafqat qil, hukm o‘qima saharga qadar*”, deya iltijo bilan niyat bildirar ekan, “*To tonggacha gullar muttasil yuragimda namozshomgullar*” jonlantirishi bilan xuddi borliqqa shom fayzi qo‘nib, atrofini oydinlik egallaganda barq urgan namozshomgul singari bu qadr tunida ko‘ngil ham Yaratganga ibodat bilan bedorligini anglaymiz:

*“Qanday yig‘lay, qanday kuylayin
Toshqinlarga to‘layapman men.
Bu kechada o‘zim bilmayin,
O‘zing sari kelayapman men”.*

Yaratgandan “*tongga qadar menga shafqat qil*”, “*muruvvat qil, bomdodga qadar, osmoningdan yog‘ilmoqda qut*”, deya iltijo qilayotgan qalb to subhidamga qadar bu ibodatlar ajridan zohiriy o‘limni eslatib turgan tuyg‘ular gullab, ko‘ngilning mangu tiriklikka (o‘limdan keyingi hayotga) noil bo‘lishini niyat qiladi: “*To tonggacha bir daraxt bo‘lar yuragimni ko‘targan tobut*”.

“Qadr kechasi” bilimi poetik sintezlangan yana bir she‘r³da esa niyat bilimi taajjubi o‘z mustajobi (ko‘ngildagi o‘zgarish, natijasi) bilan namoyon bo‘ladi:

*“Qor edim, qalovim topildi, yondim,
Suv edim, olovim topildi, yondim.
Qadr kechasida seni do‘st tutib,
Zor edim, tilovim topildi, yondim”.*

Bunda “qor”ning “qalov”i (nizomi, tartibi) ham, “suv”ning “olov”i (harakatlantiruvchi kuch) ham bitta: *tilov (niyat, iltijo) bilimi*, ularni birlashtirib turgan poetik qatlam, badiiy zamonmakon esa “Qadr kechasi”dir. Keyingi to‘rt satr ham to‘liq bilim taajjubiga asoslanadi:

*“Nechuk sensiz o‘tdi umr... hayronmen,
Gahi chumolimen, gah Sulaymonmen.
Saodat tunida seni do‘st tutib,
Kul uzra gullagan bog‘-u bo‘stonmen”.*

²Eshqobil Shukur. Hamal ayvoni. – T.: Sharq, 2002. – B. 251.

³O‘sha manba. – B. 257.

Ya'ni shoir niyat bilimisiz o'tgan umrni (niyatsiz amallarni) behuda, der ekan, Qur'oni Karimning "Naml" surasi⁴dagi o'sha mashhur "Sulaymon (a.s.) va chumoli" voqeasini eslab, yaratilgan javharidagi mo'jiza hayratini (chumolilarning tebranishlarni sezishi, ajrata olishi va unga qarshi hozirlik ko'rishi; Sulaymon (a.s.)ning hayvonot bilan hol tili vositasidagi muloqot mo'jizasi) doim ham anglay bilmasligiga iqror bo'larkan, inson faqat "Saodat tuni", "Muhabbat tuni" (Qadr kechasi)da niyat bilimiga erishish bilan xuddi "kul uzra gullagan bog'-u bo'ston" yoki "gulga aylangan xor" (tikan) singari "o'limdan uyg'onish"i, "yo'qdan uyg'onish"i, "men"ning (zarra, yaratilgan quvvatining) "bir tun"da "Sen"ga (koinot Egasi, Yaratgan qudratiga birlashishi), o'z qalbi, mohiyati, substansiyasiga yovuq kelishi mumkinligini anglab-anglatadi:

*"Etagingni o'pib, to'ldim, to'lg'ondim,
Xor edim, bir tunda gulga aylandim.
Muhabbat tunida seni do'st tutib,
O'limdan uyg'ondim, Yo'qdan uyg'ondim.
Men edim, bir tunda Senga aylandim".*

E. Shukur ijodiy shaxsiyatidagi "Qadr kechasi" tushunchasi ham Alisher Navoiyning "Har tunung qadr o'lubon, har kunung o'lsun navro'z"⁵ hikmatiga, niyatiga uyg'un ravishda inson agar harakat qilsa, har bir tun ibodatida mohi Ramazondagi toq kechalar xislatini, fazilatini topishi mumkinligini bildiradi. Shoir nazdida, buning uchun odam namozshomgul maqomiga (itoat, toat, taslimlik) yetishi kerak:

*"O, uyatchan namozshomgullar,
Go'zallikning pok qizchalari,
Supurmoqda ko'ksimdan yellar
Sinib qolgan yulduzchalarni..."⁶*

E. Shukur ijodiy shaxsiyatidagi **ixlos bilimining** poetik sintezi "banda – pir//homiy//yo'l boshchi – Yaratgan" va "banda – Yaratgan" ma'rifiy tizimlarida namoyon bo'ladi. Rahnamo-qahramon, pir-solik, murshid-murid munosabatlarning bu boradagi eng yuqori darajasi – **uvaysiylik** bo'lib, "Nasoyim ul-muhabbat"ga sayr" turkumidagi "**O'ttiz ikki tish dostoni**"⁷ – shayx Uvays Qaraniy (r.a)ning Rasululloh (s.a.v)ga ixlosi haqidagi bilim mahsulidir. Bilim manbai esa "Nasoyim ul-muhabbat"dagi mana bu jumlada mujassam: "...Uhud urushida Payg'ambar s. a. v.ning muborak tishi shahid bo'lg'onin eshitib, mutobaat uchun o'ttiz ikki tishin

⁴"Naml" surasi, 18–19-oyatlar.

⁵Alisher Navoiy. MAT. Beshinchi tom. Xazoyin ul-maoniy, Badoe' ul-vasat. – T.: Fan, 1990. – B. 162.

⁶Eshqobil Shukur. Sochlari sumbul-sumbul. – T.: Adabiyot va san'at, 1988. – B. 42.

⁷Eshqobil Shukur. Yashil qushlar. – T.: Yozuvchi, 1995. – B. 46.

*ushotti*⁸. Ya'ni shayx Uvays Qaraniy (r.a)ning Rasululloh (s.a.v)ga mutobaati (ixlosi, tobe'ligi) shu darajada mustahkam ediki, u payg'ambarimizning Uhud jangida muborak tishlari singanini eshitib, o'zining o'ttiz ikki tishini sindirib tashlaydi. E. Shukur bu "dur tishlar"ning ushatilishini – "yurakka qadalib yotgan toshlarni birma-bir sug'urib ol"inishi tarzida ifodalarkan, go'yo bu tilning ostidagi tanglay emas, dunyo qonga botardi, ya'ni Yaratgan hikmati, ma'rifati va qudrati bilan Uvays Qaraniyning manglayi (peshonasi) haqiqat ramziga aylanib, o'z qoni bilan Yaratuvchisiga hamd, Uning Elchisiga esa sano aytishidan hayratlanadi:

*"Bir parcha nur kelib tekkan Ollohdan
Haqiqatning ramzi bu ulug' manglay,
Hamd-u sano uchun rasulullohga
Laxta-laxta qondan so'z qilgan tanglay"*⁹.

Albatta, tarixdan ma'lumki, Uvays Qaraniyning Rasululloh (s.a.v)ga mutobaati munosib taqdirlangan. Ayni shu bilimlar taajjubidan kelib chiqib, shoir Uvays Qaraniy ixlosi ifodasi bo'lgan tishlarni qushlarga (zohiriy rizq-nasibaning botiniy kuch-quvvatga aylanishi), shayxning Rasuli akram (s.a.v.) shaxsiyati va ta'limoti vositasida Allohga bo'lgan muhabbatini "Lison ut-tayr"dagi o'z mohiyatini – Simurg'ni izlayotgan o'ttiz qush holiga mengzaydi (garchi bu o'rinda tashbeh o'ttiz (si murg') emas, o'ttiz ikki qush bo'lsa-da, bu timsolga ham, hayratga ham zaxa yetkazmaydi):

*"Shayx Uvays tishlarin sug'urar tezlab,
Havoda qanotday ko'karar har tish.
So'ng yetti vodiyyan Simurg'ni izlab,
Uchib borayotir o'ttiz ikki qush"*¹⁰.

Umuman olganda, Eshqobil Shukur she'riyatida, sharq-islom ma'rifatiga asoslangan "hayrat" kategoriyasi binarligi niyat va ixlos bilimi shoirning "Anjuman", "Laylatul qadr" kabi she'rlardagi "Qadr kechasi" xronotopi, namozshomgul, qaldirg'och obrazlari, "banda – pir//homiyyo'lboshchi – Yaratgan" va "banda – Yaratgan" ma'rifiy tizimlari, "O'ttiz ikki tish dostoni"dagi rahnamo-qahramon, pir-solik, murshid-murid munosabatlari juft bilimlar hayratida o'z ifodasini topgan.

⁸Alisher Navoiy. MAT. O'n yettinchi tom. Nasoyim ul-muhabbat. – T.: Fan, 2001. – B. 18.

⁹Eshqobil Shukur. Yashil qushlar. – T.: Yozuvchi, 1995. – B. 46.

¹⁰O'sha manba.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Alisher Navoiy. MAT. Beshinchi tom. Xazoyin ul-maoniy, Badoe’ ul-vasat. – T.: Fan, 1990.
2. Alisher Navoiy. MAT. O‘n yettinchi tom. Nasoyim ul-muhabbat. – T.: Fan, 2001.
3. Eshqobil Shukur. Hamal ayvoni. – T.: Sharq, 2002.
4. Eshqobil Shukur. Sochlari sumbul-sumbul. – T.: Adabiyot va san’at, 1988.
5. Eshqobil Shukur. Yashil qushlar. – T.: Yozuvchi, 1995.

**SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL DEVELOPING
PROFESSIONAL COMPETENCES TECHNOLOGICAL EDUCATION
TEACHERS IN HIGH EDUCATION**

Qalandarova O'rinposhsha Yuldashovna

Urganch davlat Pedagogika instituti

“Texnologik ta’lim”

kafedrasi katta o‘qituvchisi

oqalandarova@bk.ru

+998914369199

Annotatsiya maqolada “Texnologik ta’lim” yo‘nalishidagi talabalarni Bugungi kundagi ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar talabalarni individual ta’lim traektoriyalariga asoslangan mustaqil fikrlashini rivojlantirish, talabalarda kreativ fikrlash, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga oid muammolarni bartaraf etishga qaratilgandir. Mustaqil ta’lim olish etuk mutaxassis bo‘lib etishishning muhim omili hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: Kasbiy kompetensiya, texnologiya, mustaqil ta’lim, bilim, ko‘nikma, malaka, kompetent, texnologik jarayon, texnik ob’ekt.

Аннотация В статье обучение студентов по направлению “Технологическое образование”, проводимое в современной системе образования, ориентировано на развитие самостоятельного мышления учащегося, адаптированного к индивидуальному учебному процессу, активного мышления у учащегося, формирование Самостоятельное образование является важным фактором становления зрелого ученика.

Ключевые слова: Профессиональная компетентность, технология, самостоятельное образование, знания, умения, компетентность, компетентность, технологический японский, технический объект.

Annotation in the article “Technological education” students in the direction of “Technological education”. Today's reforms in the education system are aimed at developing independent thinking of students based on individual educational trajectories, eliminating problems related to the formation of creative thinking and practical skills in students. Independent education Learning is an important factor in becoming a mature professional.

Key words: Professional competence, technology, independent education, knowledge, skill, qualification, competent, technological process, technical object.

The main share of the development of university education at the world level is the independent work of students, and the main focus is clearly observed in the trend of transition from teaching to learning. In this regard, it became clear that with the transition to a competency-based approach in education, it is necessary to form a system of skills and qualifications for independent work, and to educate the culture of independent work in students. “Strategic goals and priorities of the development of the higher education system” of the Concept of the Development of the Higher Education System of the Republic of Uzbekistan until 2030 “Expanding the coverage of higher education, improving the quality of training of highly educated specialists” “Independent increasing the share of educational hours, students’ independent education, critical and creative thinking, systematic analysis, formation of entrepreneurial skills, introduction of methods and technologies aimed at strengthening competencies in the educational process, practical skills in the educational process formation, in this regard, the wide introduction of advanced pedagogical technologies, educational programs and educational materials based on international educational standards into the educational process” and independent education of learners , special attention is paid to the development of the necessary competencies of specialists, creative creativity, research, and logical thinking through continuous improvement of independent work skills. The reforms carried out in the education system today are aimed at developing students' independent thinking based on individual educational trajectories, eliminating problems related to the formation of creative thinking and practical skills in students. A step-by-step transition to the implementation of these tasks is planned in higher education institutions. In the modern educational process, in addition to independent work in the audience, development of analytical abilities, control and planning of study time, development of skills and competencies of rational organization of educational work, independent search for necessary information, creative creation of educational material in the audience perception and It is considered as a form of educational organization capable of providing understanding, various forms of students' knowledge activities in the audience.

Therefore, independent work is a form of organizing the educational process and stimulates students' activity, independence and interest in learning. Independent education is an important factor in becoming a mature specialist. This is especially evident in the vocational training system. Our ancestors also attached importance to the young generation's acquisition of a profession, becoming a mature, well-educated person serving development. The great scholars of the East emphasized the importance of hard work and the acquisition of a profession in their

works. Great thinkers such as Muhammad al - Khorazmi, Abu Ali ibn Sina, Al-Farghani, Ahmad Yassavi, Yusuf Khos-Hajib, Sheikh Najmuddin Kubra, Bahovuddin Naqshbandi, Abdurrahman Jami, Imam al-Bukhari, Ahmad Yugnaki and Alisher Nawai, used hard work, their those who glorified unceasing research and profession

The above - mentioned great scholars in their lives and creative activities have emphasized the importance of independent research in the pursuit of a profession, as well as glorifying the acquisition of a profession. Organization of independent education as a pedagogical problem has been studied by several scientists in their works. Positive features of independent work and independent education, from scientists: V.I. Andpianova's teaching of independent work in the Russian language class in the 5 - 6th grades of Uzbek schools, O.B. Berdieva's formation of independent work skills and competencies in geometry education methodology of E.I.Zakinov's pedagogical basis of organizing independent work in grades 6 - 8, ON.Cultonova's methodology of organizing independent educational activities of students in physics, professional knowledge and skills of young people in the vocational education system of O'.Q.Tolipov and pedagogical technologies of skill development, Sh.Sharipovs pedagogical foundations of forming inventive creativity in students, N.A. Muslimov and O.A. Koysinovs theory and methodology of organizing independent education in the training of vocational teachers, Sh. Yunusova's formation of students' independent educational activities, Z. Nishonova, J. Tolipova and N. Khalilov's research on independent education forms was considered. Considering the idea of developing students' mental powers, he noted: "Development and education cannot be given and delivered to any person. Everyone should achieve this by personal activity." What a person does not own independently is not considered his own, he said. After studying a number of scientific and pedagogical research works, he concluded that "Independent education is a form of education in the higher education system in which educational activities are managed by a pedagogue, assignments are given, advice is organized, and implementation is monitored." emphasizes .

In particular, in some of the works in this regard, it is noticeable that the organization of students' independent education is approached from a personal point of view. Independent education is considered as an important factor in the formation of a person who is active, who strives to achieve high results in improving his professional skills in education, and who comes from the needs of society in choosing and acquiring the pedagogic profession. Taking into account that independent education is controlled by the person himself,

with this activity, a person can freely and at any time choose the resources and use them from the point of view of purpose, means, and content. Autonomy in independent learning is the ability to determine and choose educational goals, principles, content, methods and tools, to implement them without difficulty and without the help of external influences. Since independent education is directly related to independent thinking, it is appropriate to mention the definition given to it: "Independent thinking is a person's knowledge and life experiences, defining the goals and objectives of the person before him. , is a mental activity that consists of solving independently at the level of one's intellectual capabilities, using different ways, methods, and tools." The content of the independent work of the students by the teacher, the active organization of independent work, the fulfillment of the didactic goals set before them and the time specially allocated for it is understood. It is necessary to form the interest and ability to acquire independent knowledge in the future teachers who are studying in the field of technological education as a factor that encourages the improvement of pedagogical culture.

Pedagogical improvement, deepening of professional knowledge and improvement of skills are required from future teachers who are studying in the direction of technological education as an important factor in solving the problem. Students determine the goals and tasks that make up the content of independent education, depending on the strength and motivational reasons that arouse interest in independent education. This can be expressed as follows:

1. Political independent education, modern reality and attitude towards them, which are considered important in conducting independent activities;
 2. Professional independent education in the preparatory period aimed at carrying out activities in the chosen direction, mastering the student's independent education;
 3. Independent education focused on deeper learning of academic subjects, personal life plans, personal interest;
 4. Independent education related to the development of one's talents and hobbies.
 5. Independent education aimed at developing one's own character.
- Professional independent education is the main factor in the development of a person and serves as a description of his ability to work independently in his future activities. The content of independent education depends on the ability to find opportunities for independent education, not directly affecting the nature of work, but indirectly. The future teacher should direct the activities of independent

improvement of his knowledge to a specific goal and to achieve this goal, he must comply with the following conditions.

1. The content of the independent improvement of one's knowledge should be adapted to the specific conditions in the training workshop of the educational institution where the pedagogical practice in the future technological education specialty is taking place, the conditions and requirements of the practice.

2. The future teacher should develop the following qualities based on a certain goal and in a certain order:

- to deeply feel and understand the aspirations and interests of students, to be able to take into account their spiritual needs;

- establishing an emotional connection with students, actively influencing aspects of their intellectual, moral and practical activities.

3. The future teacher must independently study the list of questions on general pedagogy, psychology, occupational hygiene and physiology, technical and technological sciences.

4. The future teacher should choose the most effective methods and ways of the work system to improve his pedagogical skills, choose the right technological process and technical objects.

5. Taking into account specific conditions and in accordance with them, it is desirable for the future teacher to use the forms of improving his knowledge individually or together with the team, to perform practical exercises.

We have considered the opinions and definitions of the above-mentioned research scientists about the processes of organizing independent education and the tasks, goals and conditions of future teachers in this regard. We will consider the scientific-methodological importance of independent education in the development of professional competences of future teachers on the example of the “Technological education” direction, “Technical creativity and construction science”. The purpose of forming the special competence of the future teacher of technological education in “Technical creativity and construction science learning” is to create a fully mastered qualified teacher along with a number of tasks to be performed in technological education. is to create conditions for the formation of a specialist and competent high-tech teacher. Taking into account that the main hour of this subject is made up of practical training courses, a lot of time is needed for the student to complete practical training assignments. Naturally, in order to become a mature specialist in his field, a student must constantly search for himself and be able to independently perform design processes. For this, the student should either improve his professional skills in extracurricular processes, or improve his

knowledge by studying. In this regard, it is important to develop the professional competencies of future technology teachers who are studying in the direction of "Technological education" in higher educational institutions. The in-depth knowledge acquired by the technology teacher during classes and group work is of great importance in independent work, practical application, creation of new projects, and research. The role of independent education is incomparable in the formation of future teachers as mature specialists and success in the field of their future work.

References

1. The concept of development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030 by the President of the Republic of Uzbekistan on October 8, 2019 Decree No. PF-5847.
2. Abdullaeva S.M., Karimova N. Formation of practical competence of vocational education teachers during independent education. Independent education in the higher and secondary special vocational education system: problems and solutions. Proceedings of the republic scientific-practical conference. - Gulistan: GulDU. 2012 year. Pages 222-224
3. Barakaev.M. and others. Methodology of organizing independent education. Educational - methodical manual. T., "Light of Independence". 2017 year
4. Koysinov O.A. The scientific-methodical foundations of independent education in the training of bachelor teachers in the field of professional education, ped.fan.nom. diss.- Tashkent 2008 - 160 p.
5. Rajabova G.J., methodical instructions for performing independent works in the subject of TJJ. B., 2018

HUJAYRANING BO`LINSHI. MITOZ VA MEYOZ

Bozorova Muhsina Abdurasul qizi,
Andijon davlat pedagogika instituti
biologiya yo`nalishi 1-bosqich talabasi

Turg'unboyeva Viloyatxon Murodjon qizi,
Andijon davlat pedagogika instituti
biologiya yo`nalishi 1-bosqich talabasi

D.Usmonov,
Andijon davlat pedagogika instituti
tabiiy fanlar fakulteti o`qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada hujayralarning bo`linishni, mitoz va meyozi, bo`linish usullari, mitoz va meyozi sxemalari haqida so`z yuritiladi.

Kalit so`zlar: hujayra, mitoz, meyozi, amitroz, prokariot hujayralar, eukariot hujayralar, gametalar.

ANNOTATION

This article talks about cell division, mitosis and meiosis, division methods, mitosis and meiosis schemes.

Key words: cell, mitosis, meiosis, amitrosis, prokaryotic cells, eukaryotic cells, gametes.

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассказывается о делении клеток, митозе и мейозе, способах деления, схемах митоза и мейоза.

Ключевые слова: клетка, митоз, мейоз, амитроз, прокариотические клетки, эукариотические клетки, гаметы.

KIRISH.

Hujayraning muhim xususiyatlaridan biri o`zidan ko`payish. Hujayra bo`linishi — ona hujayradan ikki va undan ortiq yosh hujayralarning hosil bo`lish jarayoni.

Hujayra reproduksiyasi organizm o`lish va taraqqiyotining asosi hisoblanadi. Uning bir necha turlari bor. Mitoz (noto`g`ri bo`linish), amitroz (to`g`ri bo`linish), meyozi (reduksion bo`linishi) dir.

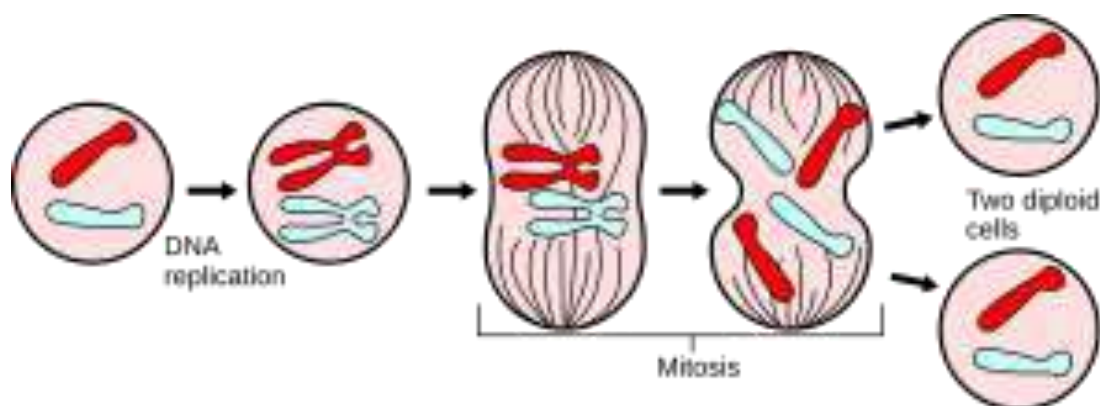
Prokariot hujayralar ikkiga bo`linadilar. Avval hujayra uzunlashadi. Hujayrada ko`ndalang to`siq (pardevor) paydo bo`ladi. So`ng yosh hujayralar ikkiga ajraladilar.

Eukariot hujayralar yadrosi bo`linishining uch xil usuli mavjud: amitoz, mitoz va meyozi

Amitoz — yadroning xromosomalar hosil qilmasdan to‘g‘ridan-to‘g‘ri bo‘linishi.

Yadroli hujayralardan tashkil topgan eukariot organizmlar bo‘linishga tayyorgarlikni hujayra siklining muayyan bosqichida, interfazada boshlaydilar. Xuddi shu interfaza davrida hujayrada oqsil biosintezi jarayoni amalga oshadi, hujayraning hamma muhim tarkibiy tuzilishlari ikki marta ko‘payadi. Boshlang‘ich xromosoma bo‘ylab hujayradagi bor kimyoviy birikmalardan uning aniq kopiyasi sintezlanadi, DNK molekulasi ikki marta ko‘payadi. Ikkilangan xromosoma ikki yarim xromatididan iborat. Har bir xromatida bitta DNK molekulasini o‘zida tutadi. Interfaza o‘simlik va hayvon hujayralarida o‘rtacha 10-20 soat davom etadi. Keyin hujayraning bo‘linish jarayoni — mitoz boshlanadi.

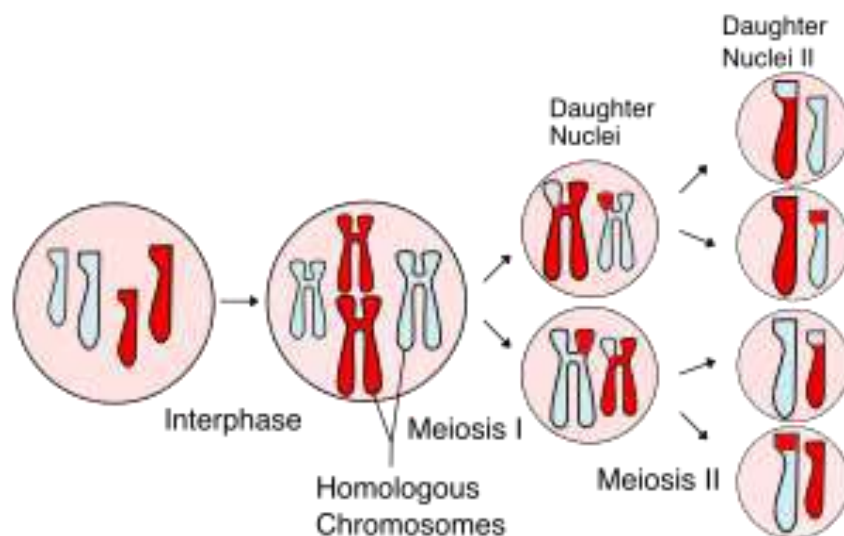
Mitoz, kariokinez-eukariot hujayralarning bo‘linib ko‘payish usuli. Mitozdan oldin hujayra bo‘linishga tayyorgarlik davri interfazani o‘tadi. Interfazada DNK, oqsil, ATF sintez bo‘ladi. Natijada xromosomalardagi DNK miqdori ikki hissa ortadi. Bu jarayon replikatsiya deyiladi. Mitoz 4 ta faza: profaza, metafaza, anafaza, telofaza dan iborat. Profazada xromosomalar spirallashib, yiriklasha boshlaydi, yadro membranasi va yadrocha yemirilib, xromosomalar sitoplazmaga tarkalib ketadi. Profaza oxirida sentrosomalar hujayra qutblariga joylashib oladi; ular o‘rtasida mikronaychalardan iborat axromatin ipchalar paydo bo‘lib, bo‘linish duki hosil bo‘ladi. Metafazada xromosomalarning spirallashib yo‘g‘onlashuvi davom etadi. Metafaza oxirida xromosomalar hujayra markazida bo‘linish o‘qi ekvatorida joylashib oladi. Bu fazada har bir xromosoma 2 ta xromatildan iborat bo‘lib, ular sentromerasi orqali o‘zaro birikkan, xromatidlar esa bo‘linish duki iplariga ilashgan bo‘ladi. Anafazada xromatidlar o‘rtasidagi bog‘lanish uzilib, har bir xromosoma 2 ta mustaqil xromatidga ajraladi. Axromatin ipchalar ning qisqarishi tufayli xromosomalar qarama-qarshi qutblarga tarqala boshlaydi. Telofazada xromosomalar kugblarga joylashadi; spirali yoyilib ular yana uzun ipchalar — xromatidlar shakliga kiradi va yorug‘lik mikroskopda ko‘rinmaydigan bo‘lib qoladi; yadrocha qayta tiklanadi; yadro membranasi hosil bo‘ladi. Sitoplazma o‘rtasida botiqlik paydo bo‘lib, chuqurlasha borishi va hujayraning teng ikkiga bo‘linishi bilan telofaza tugallanib, yana qaytadan interfaza boshlanadi.

Mitoz sxemasi

Mitozda sodir boʻladigan jarayonlar nerv sistemasi hamda buyrak usti bezi, gipofiz, qalqonsimon bez, jinsiy bezlar va boshqa sekretiya bezlar i ishlab chiqaradigan gormonlar orqali neyrogumoral sistema tomonidan boshqariladi. Mitozning kecha-kunduzlik maromi muhitdagi kechakuiduz davomida sodir boʻlib turadigan oʻzgarishlar va organizmlar aktivligi bilan bogʻliq. Mitozning davomiyligiga hujayraning oʻlchami, yadroning ploidligi, atrof muhit sharoiti (xususan, harorat) taʼsir qiladi. Mitoz hayvon hujayralarida 30—60 min., oʻsimlik hujayralarida 2-3 soat davom etadi. Mitozning biologik ahamiyati boʻlinishga kirishgan dastlabki ona hujayra xromosomalarining boʻlinishdan keyin xrsil boʻladigan ikkita yangi qiz hujayralar oʻrtasida teng taqsimlanishidan va bitta hujayra boʻlinib, unga aynan oʻxshash ikkita hujayraning vujudga kelishidan iborat.

Meyoz - hujayra yadrosining xromosomalar sonining 2-marta kamayishi (reduksiya) orqali boradigan boʻlinishi. Jinsiy koʻpayadigan oʻsimlik va hayvonlar uchun xos. Meyoz — irsiyat va oʻzgaruvchanlikning asosiy mexanizmi. Meyoz urugʻ va tuxum hujayra hosil qiluvchi hujayralar — spermatsit va ovotsitlarning ketma-ket ikki marta boʻlinishi (1- va 2- meyo)dan iborat. Har bir meyo boʻlinish mitoz singari 4 faza: profaza, metafaza, anafaza, telofazadan iborat. 1-meyoz profazasida gomolog xromosomalar konʻyugatsiyasi (oʻzaro chalkashuvi) va krossingover (gomologik xromosomalar oʻxshash qismlari oʻrtasida genlar almashinuvi) sodir boʻladi. Shundan soʻng mitoz profazasidagi singari xromosomalar spirallashuvi boshlanadi; yadro membranasi va yadrocha yemirilib, boʻlinish duki hosil boʻladi. 1-meyoz metafazasida gomologik xromosomalar bir-biridan ajraladi va axromatin ipchalarga ilashib qarama-qarshi qutblarga tarqaladi.

Meyoz sxemasi

1-meyoz telofazasida xromosomalar spirali yoyiladi; yadro membranasi va yadrocha shakllanadi; hujayra bo‘linib, xromosomalarning gaploid to‘plamiga ega bo‘lgan hujayralar hosil bo‘ladi. 1-meyoz bo‘linishdan so‘ng hosil bo‘lgan hujayralardagi xromosomalarning har qaysisi 2 tadan xromatidga ega bo‘ladi. Hujayralar 2-meyozga kirishishidan oldin interfaza bo‘lmaganligi tufayli xromosomalar soni oshmaydi. Qisqa interfazadan so‘ng hujayralarning 2-meyoz bo‘linishi boshlanadi. 2-meyoz ham 4 ta fazadan iborat. 2-meyoz telofazasida DNK yangi hosil bo‘lgan hujayralar o‘rtasida teng taqsimlanganidan xromosomalar soni 2 hissa kamayadi. Xromosomalar sonining 2 hissa kamayishi bilan poyoniga yetadigan bu jarayon reduksion bo‘linish deyiladi. Organizmlar hayot siklida 3 xil meyoz kuzatiladi. Odam, barcha ko‘p hujayrali hayvonlar va ayrim tuban o‘simliklar jinsiy organlarida boradigan gametali, ya’ni terminal (uchki) meyozda gametalar hosil bo‘ladi. Urug‘ hujayralarning hosil bo‘lishi spermatogenez, tuxum hujayralarning hosil bo‘lishi ovogenez deyiladi. Ko‘pchilik zamburug‘lar va suvo‘tlarda urug‘langan tuxum hujayralanib bo‘linib, gaploid zoosporalar hosil qilishi zigota meyoz deyiladi. Yuksak o‘simliklarning jinsiy organlarida gaploid sporalarning hosil bo‘lishi (sporogenez)dan iborat jarayon spora meyoz, ya’ni oraliq meyoz deyiladi.

XULOSA. Mitozda organizmning o‘sishi va rivojlanishi, shikastlangan hujayralarning tiklanishi, o‘lgan hujayralar o‘rniga yangi hujayralar hosil bo‘lishi ta’minlanadi. Ba’zan mitoz tugallanmay qolishi tufayli ko‘p yadroli — poliploid hujayralar paydo bo‘ladi yoki politen xromosomalar vujudga keladi.

Meyoz ota yoki ona organizm xromosomalari hosil bo‘lgan jinsiy hujayralar o‘rtasida teng taqsimlanadi. Gametalar ota-ona organizmlari irsiy belgilarini tashuvchilar hisoblanadi. Jinsiy hujayralarning qo‘shilishi natijasida hosil

boʻladigan zigotada xromosomalarning diplo-id toʻplami tiklanadi. Zigotada erkak va urgʻochi organizm irsiy belgilari mujassamlashgan boʻladi.

Faoydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Boykobilov T. Sitologiyadan amaliy mashgʻulotlar. Andijon, 1986.
2. Qodirov E. Gistologiya. Toshkent «Oʻqituvchi», 1994.
3. Hamidov JX. va boshq. “Tibbiy biologiya va irsiyatdan qoʻllanma”. Toshkent. «Ibn Sino». 1997.
4. Maqsudov Z.M. “Umumiy genetika”. Toshkent. «Oʻqituvchi», 1999.
5. Eshnazarov K. Sitologiya. Toshkent–2001.
6. Mustafayev S.M., Ahmedov U.A. Botanika. T.: «Fan» nashriyoti 2006.

**O'RTA OSIYO SUV HAVZALARINING NOYOB VA YO'QOLIB
BORAYOTGAN BALIQLARI
RARE AND ENDANGERED FISHES OF CENTRAL ASIA WATER
BASINS
РЕДКИЕ И ИСКАЖАЮЩИЕ РЫБЫ ВОДБАСЕЙНОВ
ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ**

Andijon davlat pedagogika instituti
Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya yo`nalishi
202-guruh talabasi **Ahmadjonova Mo`nisa Maqsadjon qizi**
Ilmiy rahbar: **Nizomova Bashoratxon Begaliyevna**

Annotatsiya: Mazkur tezisda O'rta Osiyo suv havzalarining noyob va yo'qolib borayotgan baliqlari muhokama qilingan. Hududdagi tabiiy ekotizimlarning buzilishi, suv resurslarining noto'g'ri boshqaruvi va antropogen ta'sir oqibatida yo'qolish xavfi ostida bo'lgan baliq turlarining hozirgi holati tahlil qilinadi. Shuningdek, yo'qolib borayotgan turlarni muhofaza qilish choralari, xususan qo'riqxonalar tizimlarini rivojlantirish, sun'iy ko'paytirish dasturlari va xalqaro hamkorlikning ahamiyati yoritilgan. Mazkur ish ekologik va biologik tadqiqotlar uchun dolzarb bo'lib, O'rta Osiyoning biologik xilma-xilligini saqlab qolishga qaratilgan amaliy takliflarni beradi.

Abstract: This thesis discusses the rare and endangered fish of Central Asian water bodies. The current situation of fish species that are in danger of disappearing due to the destruction of natural ecosystems in the region, improper management of water resources and anthropogenic influence is analyzed. Also, measures to protect endangered species, particularly the development of reserve systems, artificial breeding programs, and the importance of international cooperation are covered. This work is relevant for ecological and biological research and provides practical suggestions aimed at preserving the biological diversity of Central Asia.

Аннотация: В данной диссертационной работе рассматриваются редкие и находящиеся под угрозой исчезновения рыбы водоемов Центральной Азии. Проанализировано современное положение видов рыб, находящихся под угрозой исчезновения из-за разрушения природных экосистем региона, неправильного управления водными ресурсами и антропогенного воздействия. Также освещаются меры по защите исчезающих видов, в частности, развитие резервных систем, программ искусственного разведения, а также важность международного сотрудничества. Данная работа актуальна

для эколого-биологических исследований и содержит практические предложения, направленные на сохранение биологического разнообразия Центральной Азии.

Kalit soʻzlar: Oʻrta Osiyo, Baliqlar biologiyasi, Noyob turlar, Suv havzalari ekologiyasi, Yoʻqolib borayotgan baliqlar, Muhofaza qilish choralari.

Key words: Central Asia, Fish biology, Rare species, Ecology of water bodies, Endangered fish, Conservation measures.

Ключевые слова: Центральная Азия, Биология рыб, Редкие виды, Экология водоемов, Исчезающие рыбы, Меры по сохранению.

Oʻrta Osiyo suv havzalari hududning biologik xilma-xilligini shakllantiruvchi muhim ekotizimlardir. Ammo oxirgi oʻn yilliklarda suv resurslarining ifloslanishi, suv havzalarining qurishi va iqlim oʻzgarishi kabi omillar sababli koʻplab baliq turlari yoʻqolish xavfi ostida qoldi. Oʻrta Osiyoda suv ekotizimlarini saqlash maqsadida milliy qoʻriqxonalar va milliy bogʻlar tashkil etilmoqda. Misol uchun, Amudaryo va Sirdaryo havzalaridagi ayrim suv hududlari muhofazaga olingan. Hududning iqlim sharoiti va geografik joylashuvi baliqlar evolyutsiyasida muhim rol oʻynagan. Biroq, tabiiy va antropogen omillar tufayli koʻplab baliq turlari yoʻqolish xavfi ostida qolmoqda. Noyob va yoʻqolib borayotgan baliq turlarini himoya qilish uchun avvalambor ularni oʻz hududida tarqalishi, populyatsiyalarini holati, qanchalik kamayish xavfida turganini bilish lozim. Noyob turlarni koʻplab ovlash ularning tabiiy koʻpayishiga zarar yetkazmoqda. Baliqlarning tabiiy yashash muhitini saqlash uchun maxsus suv havzalari tashkil etilmoqda. Zamonaviy ilmiy tadqiqot ishlari, ilgʻor informatsion texnologiyalarni tashkil topishi, turli tabiiy landshaftlardagi noyob baliqlar holati haqidagi aniq maʼlumotlarni yetkazishni talab qilmoqda. Hozirgi vaqtda yurtimizda 55 avlod, 17 oila, 13 turkumga mansub 71 ta baliq turlari mavjud. Bulardan 48 tasi mahalliy aborigen turlar, 17 tasi Orol dengizi endemigi, 26 tasi iqlimlashtirilgan turlar va 26 tasi ovlanadigan baliq turlaridir. Shundan Oʻzbekiston Respublikasi Qizil kitobiga 6 turkum, 7 ta oilaga mansub 18 ta (1 ta kenja tur) baliq kiritilgan (2019-yil)

Oʻzbekistonda qishloq xoʻjaligi asosini sugʻoriladigan dehqonchilik tashkil etishi sababli oxirgi 10 yilliklar mobaynida sugʻoriladigan maydonlarni kengaytirish maqsadida Mirzachoʻl, Jizzax, Qarshi va Surxon – Sherobod choʻllari, Fargʻona vodiysining markaziy qismi sugʻorish tufayli oʻzlashtirilgan, natijada hududlarda ekologik vaziyat tubdan oʻzgardi. Tekisliklardagi yirik daryolar oʻzanlarida ham tabiiyki oʻzgarishlar kuzatildi. Mahalliy va xalqaro miqyosda qator loyihalar amalga oshirilmoqda. Masalan, IUCN va WWF kabi xalqaro tashkilotlar mintaqaning

biologik xilma-xilligini saqlash uchun ilmiy tadqiqotlar va monitoring olib bormoqda. Suv havzalarida tabiiy ekotizimlarni tiklash, daryo oqimlarini boshqarish va suv sifatini yaxshilash bo'yicha ishlar olib borilmoqda. "Orol dengizi ekologiyasini tiklash" loyihasi doirasida O'zbekiston va Qozog'iston hamkorlikda suv sifatini yaxshilash va yo'qolib borayotgan baliqlarni ko'paytirish ishlarini olib bormoqda.

Baliqlarning tuxum qo'yishi uchun inkubatorlar tashkil etilib, u yerda baliqlarni ko'paytirish va keyinroq tabiiy havzalarga qo'yib yuborish amaliyoti yo'lga qo'yilgan. Misol uchun, Amudaryo sohilidagi tadqiqot markazlarida mahalliy baliq turlari ko'paytirilib, daryoga qayta qo'yilmoqda. Yo'qolib borayotgan turlarning genetik materiallarini saqlab qolish maqsadida maxsus saqlash markazlari tashkil etilmoqda. Bu, kelajakda sun'iy ko'paytirish dasturlarini kengaytirishga imkon beradi. O'zbekiston, Qozog'iston, Turkmaniston va Qirg'iziston kabi mintaqa davlatlari o'rtasida transchegaraviy suv havzalarini muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish bo'yicha kelishuvlar mavjud.

So'nggi yillarda tabiatdan foydalanishning kuchayib borishi oqibatida, O'zbekistondagi ko'plab baliq turlari kuchli antropogen ta'sir ostida qolib, ularning yashash joylari va soni qisqardi, ba'zilar esa butunlay yo'qolib ketdi. Ayniqsa Orol fojeasi ixtiofaunaga misli ko'rilmagan talofat yetkazdi. Buning natijasida ko'plab baliq turlari xavf ostida qoldi. Misol tariqasida XX asrning birinchi yarmida Orol dengizi mintaqasining endemigi hisoblangan *Acipenser nudiventris* Lovetzky (Orol bahrisi) baliq turini keltirishimiz mumkin. Aholi orasida baliqlarni muhofaza qilish bo'yicha tushunchalarni targ'ib qilish. Sanoat va qishloq xo'jalik chiqindilarini tartibga solish kabilar orqali turlarni saqlab qolishimiz mumkin.

Hozirgi kunda yurtimizda bir nechta noyob baliq turlari maxsus qo'riqxonalarda muhofaza qilinib kelmoqda. Qolaversa *Acipenser nudiventris* Lovetzky (Orol bahrisi), *Pseudoscaphirhynchus fedtschenkoi* Kessler (Sirdaryo kurakburuni), *Pseudoscaphirhynchus hermanni* Kessler (Amudaryo kichik kurakburini), *Pseudoscaphirhynchus kaufmanni* Bagdanow (Amudaryo katta kurakburuni), *Aspiolucius esocinus* Kessler (Cho'rtansifat oqqayroq), *Sabanejewia aralensis* Kessler (Orol tikanagi) hamda *Salmo aralensis* Berg (Orol sulaymon balig'i) TMXI (Tabiatni muhofaza qilish xalqaro ittifoqi) Qizil kitobiga ham kiritilgan.

Xulosa: O'rta Osiyodagi suv havzalarining baliqlari nafaqat ekologik, balki iqtisodiy va madaniy ahamiyatga ham ega. Ularni saqlab qolish uchun ilmiy izlanishlarni kuchaytirish va samarali muhofaza tizimini yaratish muhim. Aks holda, hududning noyob biologik xilma-xilligi yo'qolib ketishi mumkin. O'rta Osiyo

baliqlarini muhofaza qilish nafaqat mahalliy, balki global muammo hisoblanadi. Baliq populyatsiyasini saqlab qolish uchun mahalliy say-harakatlar xalqaro hamkorlik bilan uyg'unlashishi kerak. Bu kelajak avlodga ekologik barqarorlikni ta'minlangan suv havzalarini qoldirishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Qizil kitobi.2- jild.Toshkent:Chinor ENK,2019-B.106-123.
2. Андреев Н.И. Гидрофауна Аральского моря в условиях экологического кризиса. Омск: Изд-во ОмГПИ, 1999. – 454 с
3. Mirabdullayev I.M.,Kuzmetov A.R. O'zbekiston baliqlari xilma-xilligi 2020-B.110
4. Kamilov, B. G. (1987). O'rta Osiyo baliqlari. Toshkent: Fan nashriyoti.
5. Karimov, A. S. (2002). Suv havzalari ekotizimlari va biologik xilma-xillik. Toshkent: Universitet nashriyoti.

4K YONDASHUVI ASOSIDA MUSIQA DARSLARINI TASHKIL QILISH

Xalbayev Nizamaddin Islamovich

**Xorazm viloyat pedagogik maxorat markazi
metodik xizmat ko'rsatish bo'limi musiqa fani metodisti**

Annotatsiya: Ushbu maqolada 4K yondashuvi asosida musiqa darslarini tashkil etishga qaratilgan. 4K (Critical Thinking, Communication, Collaboration, Creativity) yondashuvi o'quv jarayonida talabalarni faol ishtirok etishga, ijodiy fikrlashga va jamoaviy ishlashga rag'batlantiradi. Musiqa darslarida bu yondashuvni qo'llash orqali talabalarga musiqa nazariyasi va amaliyotini chuqurroq o'rganish imkoniyati yaratiladi. Darslar interaktiv formatda o'tkazilib, talabalar o'z fikrlarini erkin ifoda etishlari uchun sharoitlar yaratiladi. Shuningdek, musiqiy asarlarni yaratish va ijro etish jarayonida jamoaviy hamkorlikni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: 4k yondashuvi, musiqa darslari, ijodiy fikrlash, jamoaviy hamkorlik, interaktiv ta'lim, talabalar ishtiroki, musiqa nazariyasi, amaliyot, kiritish va ijro etish, o'qituvchi roli

Аннотация: Данная статья посвящена организации уроков музыки на основе подхода 4К. Подход 4К (критическое мышление, общение, сотрудничество, творчество) побуждает учащихся активно участвовать, творчески мыслить и работать вместе в процессе обучения. Используя этот подход на уроках музыки, учащиеся получают возможность углубленно изучать теорию и практику музыки. Уроки проводятся в интерактивном формате, и созданы условия для свободного выражения студентами своих мыслей. Также особое внимание уделяется развитию коллективного сотрудничества в процессе создания и исполнения музыкальных произведений.

Ключевые слова: подход 4к, уроки музыки, творческое мышление, командное сотрудничество, интерактивное обучение, участие учащихся, теория музыки, практика, вклад и исполнение, роль учителя.

Abstract: This article focuses on the organization of music lessons based on the 4K approach. The 4K (Critical Thinking, Communication, Collaboration, Creativity) approach encourages students to actively participate, think creatively, and work together in the learning process. By using this approach in music lessons, students are given the opportunity to study music theory and practice in depth.

Lessons are held in an interactive format, and conditions are created for students to freely express their thoughts. Also, special attention is paid to the development of collective cooperation in the process of creating and performing musical works.

Keywords: 4k approach, music lessons, creative thinking, team collaboration, interactive learning, student participation, music theory, practice, input and performance, teacher's role

Kirish: 4K yondashuvi (Kreativlik, Kritika, Kooperatsiya va Kommunikatsiya) asosida musiqa darslarini tashkil qilishni quyidagi asosiy qismlar orqali amalga oshirish mumkin:

1. Kreativlik

- Ijodiy Loyihalar: O'quvchilarga musiqa asarlarini yaratish yoki qayta ishlashni taklif qiling. Mavzular bo'yicha guruhlar tuzish va har bir guruhga o'z musiqiy kompozitsiyasini yaratishni topshirish.

- Improvisatsiya: O'quvchilarga erkin improvisatsiya qilish imkoniyatini berish. Musiqa asboblardan foydalanib, o'z fikrlarini ifoda etishlariga yordam berish.

2. Kritika

- Musical Analysis: O'quvchilar bilan birgalikda mashhur musiqiy asarlarni tahlil qilish. Ularning tuzilishi, melodiyasi va ritmini muhokama qilish.

- Peer Feedback: Talabalarning bir-biriga musiqiy ishlaridagi kuchli va zaif tomonlarini baholash imkoniyatini berish.

3. Kooperatsiya

- Guruh Ishlari: O'quvchilarni kichik guruhlariga ajratib, ularga birgalikda musiqa asarlarini ijro etishni yoki yozishni topshiring.

- Jamiyat Loyihalari: Mahalliy hamjamiyatda tadbirlar o'tkazib, talabalarni o'z ijodlarini taqdim etishga undang.

4. Kommunikatsiya

- Musiqiy Muomala: O'quvchilarga turli xil musiqiy terminologiyalarni o'rganishga yordam bering va ularni o'zaro muloqotda qo'llashga undang.

- Prezentatsiyalar: Dars davomida talabalarni o'z musiqiy loyihalarini yoki sevimli musiqachilarini taqdim etishga jalb qiling.[1]

Dars Rejasi Misoli

1. Kirish: Dars maqsadini tushuntirib bering.

2. Kreativ faoliyat: Guruhlarda yangi musiqa yaratish (30 daqiqa).

3. Tahlil: Yaratilgan asarlarni tinglash va muhokama qilish (15 daqiqa).

4. Kooperativ ish: Har bir guruhning ijrosini namoyish etishi (30 daqiqa).

5. Sharh va feedback: Talabalar orasida fikr almashinuvi (15 daqiqa).

6. Yakun: Olingan natijalarni umumlashtirish va keyingi dars uchun rejalar (10 daqiqa).

Ushbu yondashuvlar orqali musiqa darslari nafaqat bilim beruvchi, balki qiziqarli va ijodkorlikni rag'batlantiruvchi bo'ladi.[2]

Asosiy qism: 4K yondashuvi (ya'ni, "Kollaboratsiya", "Kreativlik", "Tanqidiy fikrlash" va "Kompetensiyalar") asosida musiqa darslarini tashkil etish, o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish va musiqaga bo'lgan qiziqishini oshirish uchun juda samarali usuldir. Quyida bunday darslarni tashkil qilish uchun bir nechta asosiy g'oyalarni keltirilgan:

1. Kollaboratsiya

- Guruh Ishlari: O'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lish. Har bir guruhga o'z musiqiy kompozitsiyasini yaratish vazifasini berish. Ular birgalikda ishlash orqali o'zaro fikr almashadilar.

- Musikal Jamiyatlar: O'quvchilarni turli xil musiqiy janrlarda ijro etish uchun jamoalarni tuzishga undang. Bu ularga bir-biridan o'rganish imkonini beradi.

2. Kreativlik

- Ijodiy Loyihalar: O'quvchilarga o'z qo'shiqlarini yoki musiqiy asarlarini yaratishni taklif eting. Ular matn yozishi, melodiya yaratishi va ijro etishi mumkin.

- Musiqiy Asboblarni Yangicha Qo'llanishi: An'anaviy musiqiy asboblarni yangicha yondashuv bilan ijro etishni rag'batlantiring.

3. Tanqidiy Fikrlash

- Musika Tahlili: O'quvchilarga mashhur asarlarni tinglab, ularning tuzilishini va uslubini tahlil qilishni taklif eting. Nima uchun bu asar muvaffaqiyatli yoki xato ekanligini muhokama qiling.

- Musika Bilan Munosabat: O'quvchilardan sevimli qo'shiqlari haqida yozmalarini yoki prezentatsiyalar tayyorlashlarini so'rang, bu ularning shaxsiy fikrlarini rivojlantirishga yordam beradi.

4. Kompetensiyalar

- Musiqa Qobiliyatlari Rivoji: O'qituvchi sifatida har bir o'quvchining qobiliyatlariga mos keladigan individual mashg'ulotlar o'tkazing.

- Tarmoq Va Resurslardan Foydalanish: Turli onlayn platformalarda mavjud bo'lgan musiqa ta'lim resurslari va dasturlaridan foydalaning.

Dars Tizimi

1. Darsning Mavzusi:

- Musiqa tarixi, janrlari va mualliflari.

2. Amaliy Mashg'ulot:

- Guruhda ijro etish, instrumentlar bilan ishlash.

3. Ijodiyot Va Tanqid:

- Yaratilgan asarlarni baholash va tahlil qilish.

Ushbu yondashuv orqali o'quvchilar nafaqat musiqa bilimlarini oshiradilar, balki ijodkorlik, hamkorlik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradilar.[5]

4K yondashuvi (Kirish, Ko'rish, Kiritish, Kutilgan natija) asosida musiqa darslarini tashkil etish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga olishi mumkin:

1. Kirish (Kirish)

- Maqsadni belgilash: Darsning maqsadini aniqlang. Masalan, dars davomida talabalar musiqa asarini qanday tahlil qilishni yoki yangi bir musiqiy asarni o'rganishni o'rganadilar.

- Motivatsiya: Talabalarga musiqa darsining ahamiyatini tushuntirish. Misol uchun, musiqa hayotimizda qanday rol o'ynashi yoki ijodiy fikrlashni rivojlantirishi haqida suhbat.

2. Ko'rish (Ko'rish)

- Musiqiy asarni tinglash: Tanlangan musiqiy asarni talabalar bilan birgalikda tinglang. Ularning e'tiborini qaratadigan muhim momentlarni belgilab qo'yish.

- Vizualar: Musiqani tushunishni osonlashtirish uchun videolar yoki grafiklar yordamida ko'rsatmalar berish. Misol uchun, orkestrning ijrosini ko'rsatadigan video.

3. Kiritish (Kiritish)

- Tahlil qilish: Talabalarga musiqa asarini tahlil qilishni taklif eting. Yana bir necha savollar berib, ularni musiqaning tuzilishi, ritmi va melodiyasiga e'tibor qaratishga undang.

- Amaliy mashg'ulotlar: Talabalarni musiqa ijro etishga jalb qilish. Ularni guruhlariga bo'lish va har bir guruhga turli xil musiqiy asarlarni o'rganishga topshiriq bering.

4. Kutilgan natija (Kutilgan natija)

- Baholash: Dars oxirida talabalarni baholang. Bu baholash amaliy mashg'ulotlar orqali yoki qisqa test orqali amalga oshirilishi mumkin.

- Yakuniy fikrlar: Talabalardan dars haqida fikr bildirishlarini so'rang va ularning qiziqishini hisobga olib kelajakdagi darslar uchun rejalar tuzing.

Qo'shimcha maslahatlar:

- Musiqa tarixi va nazariyasi haqida ma'lumot beruvchi resurslardan foydalaning.

- Dars jarayonida interaktiv elementlardan foydalaning: onlayn musiqiy ilovalar yoki platformalardan foydalaning.

- Har bir darsda talabalarning ijodkorligini rag'batlantirish.

Ushbu yondashuv orqali talabalarning musiqa tushunchalari yanada chuqurlashadi va ularning ijodiy qobiliyatlari rivojlanadi.

4K yondashuvi (Kreativlik, Kritikal fikrlash, Kommunikatsiya va Hamkorlik) asosida musiqa darslarini tashkil etish, o'quvchilarni yanada faol va samarali o'qitishga yordam beradi. Quyida ushbu yondashuvga asoslangan musiqa darslarini tashkil qilish bo'yicha xulosa va takliflar keltirilgan:[6]

Xulosa:

1. Kreativlik: Musiqa darslarida kreativ fikrlashni rag'batlantirish, o'quvchilarni yangi g'oyalar yaratishga undaydi. Bu ularga musiqiy asarlarni yaratishda yoki ijro etishda mustaqil fikr yuritishga yordam beradi.

2. Kritikal Fikrlar: O'quvchilarni musiqiy asarlarni tahlil qilishga va baholashga o'rgatish, ularning kritikal fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bu orqali ular musiqa san'atidagi turli uslublar va yo'nalishlarni yaxshiroq tushunadilar.

3. Kommunikatsiya: Musiqa darslari davomida o'quvchilar bir-biri bilan muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu ularning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

4. Hamkorlik: Guruhda ishlash orqali o'quvchilar bir-biridan o'rganadilar va birgalikda musiqiy loyihalarni amalga oshiradilar, bu esa team building (jamoalarni kuchaytirish) kuchaytiradi.

Takliflar:

1. Musiqiy Loyihalar: O'quvchilarga turli musiqiy loyihalarni amalga oshirish imkoniyatini berish (masalan, guruhda qo'shiq yozish yoki ijro etish). Bu kreativlik va hamkorlikni rag'batlantiradi.

2. Musiqiy Tahlil: O'quvchilarga mashhur musiqa asarlarini tahlil qilish vazifasini berish; nima uchun bu asar muvaffaqiyatli ekanligini muhokama qilish.

3. Ijodiy Mashg'ulotlar: Musiqa darslarida ijodiy mashg'ulotlarni qo'shish (masalan, improvizatsiya sessiyalari), bu orqali kreativ fikr va innovatsiyalarni rag'batlantirish. [3,4,7]

4. Muloqot Sessiyalari: Dars oxirida yoki ma'lum vaqt oralig'ida o'quvchilar orasida muloqotni rivojlantirish uchun muhokama sessiyalarini o'tkazish; ular musiqaning ahamiyatini, shaxsiy tajribalarini baham ko'rishi mumkin.

5. Texnologiyani Qo'llash: Musiqa darslarida zamonaviy texnologiyalarni (dasturlar, ilovalar) foydalanishni joriy etish; masalan, onlayn platformalarda musiqani yaratuvchi dasturlar bilan ishlash.

6. Ota-onalarni Jalb Qilish: Ota-onalarni musiqa tadbirlariga jalb etish orqali jamoatchilik hamkorligini kuchaytirish; bu ota-onalarning farzandlari bilan bog'lanishini mustahkamlaydi.

Ushbu takliflarni amalga oshirish orqali musiqa darslari yanada qiziqarli va samarali bo'ladi hamda o'quvchilarning umumiy rivojlanishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mamatqulov, J. (2020). "Ta'limda 4K yondashuvi: Muammolar va yechimlar". Ta'lim va innovatsiyalar jurnali, 5(2), 45-52.
2. Xudoyberdiyev, R. (2021). "Zamonaviy ta'limda 4K yondashuvining o'rni". O'zbekiston ta'limi, 3(1), 12-20.
3. Rahmatova, N. (2019). "Musiqa darslarida interaktiv metodlarni qo'llash: Tajribalar va natijalar". Musiqa ta'limi jurnali, 7(3), 30-35.
4. Anvarov, M. (2022). "Musiqa darslarida kreativ fikrlashni rivojlantirishning ahamiyati". O'zbekiston musiqa pedagogikasi, 8(1), 55-60.
5. Karimova, D. (2020). "Talabalar uchun innovatsion o'qitish usullari: 4K yondashuvi asosida". Pedagogik tadqiqotlar jurnali, 6(4), 70-75.
6. Tursunov, A. (2018). "O'qituvchi va talaba o'rtasidagi samarali muloqot: Psixologik jihatlar". Ta'lim psixologiyasi jurnali, 10(2), 28-35.
7. Nuriddinov, E., & Usmonova, S. (2023). "Musiqa darslarini samarali tashkil etish bo'yicha amaliy qo'llanma". O'qituvchilar uchun qo'llanma.
8. Shodmonov, T., & Mirzaeva, L. (2023). "4K yondashuvi asosida musiqa ta'limini rivojlantirish strategiyalari". Musiqa fanlari bo'yicha xalqaro konferensiya materiallari.

YADRO, XROMOSOMA, UNING TUZILISHI VA TARKIBI

**Tohirjonova Mubina Azamatjon qizi,
Andijon davlat pedagogika instituti
tabiiy fanlar fakulteti
biologiya yoʻnalishi 102- guruh
talabasi**

**Zaylobiddinova Mohlaroy Ahrorbek qizi,
Andijon davlat pedagogika instituti
tabiiy fanlar fakulteti
biologiya yoʻnalishi 102- guruh
talabasi**

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada hujayraning yadrosi, xromosomasi, uning tuzilishi va tarkibi haqida soʻz yuritiladi.

Kalit soʻzlar: hujayra, yadro, xromosoma, DNK, prokariotlar, eukariotlar, mitoxondriya, ribosoma, gen regulyatsiyasi.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассказывается о ядре клетки, хромосоме, ее строении и составе.

Ключевые слова: клетка, ядро, хромосома, ДНК, прокариоты, эукариоты, митохондрии, рибосома, регуляция генов.

ANNOTATION

This article discusses the cell nucleus, chromosome, its structure and composition.

Keywords: cell, nucleus, chromosome, DNA, prokaryotes, eukaryotes, mitochondria, ribosome, gene regulation.

KIRISH.

Yadro - koʻpchilik bir [hujayrali](#) va hamma koʻp hujarayli organizmlar hujayralarining asosiy tarkibi qismi. Ya.ning boʻlishi yoki boʻlmasligiga binoan, organizmlar [eukariotlar](#) va [prokariotlar](#) ajratiladi. Prokariotlar hujayrasida irsiy modda [DNK](#) sitoplazmadan chegaralanmagan, bir qancha organoidlar boʻlmaydi.

Eukariotlar hujayrasida DNK saqlovchi strukturalar-[xromosomal](#) va [mitoxondriyalar](#) bor. Genlardagi irsiy axborot orqali yadro hujayrada oqsil sintezi, morfologik va fiziologik jarayonlarni boshqaradi. Yadro bilan sitoplazma oʻrtasida uzluksiz moddalar almashinuvi sodir boʻlib turadi. Yaʼni hayvon hujayralarida yadro Purkinye, oʻsimlik hujayralarida R.Broun kashf

etishgan. Hujayralarda yadro bitta yoki ko‘p bo‘lishi mumkin. Yadro sitoplazmadan 2 qavat membrana bilan ajralgan; tashqi membranasi [ribosomal](#) joylashadi.

Yadrocha dumaloq, to‘q bo‘yaluvchi zichlashgan tanacha bo‘lib, hujayra yadrosida bitta yoki bir qancha yadrocha bo‘lishi mumkin. Yadrocha yadro shirasi – karioplazmasi ichiga botib kirgan, membranasiz, zich tanachadir. Hujayra bo‘linish fazalarida yadrocha yo‘qolib, bo‘linish tugagan vaqtda paydo bo‘ladi. Yadrodagi xromosomalar zichlashib ayrim qismlari oqsillar bilan bog‘langan bo‘ladi. Aynan shu qism mikroskopda zich tanacha shaklida ko‘rinadi va shu qismni yadrocha deb ataymiz. Xromosomaning shu qismidan rRNK (ribosomal RNK – ribonuklein kislota) sintezlanadi. Demak yadrocha tarkibida juda ko‘p ribosomal RNK mavjud bo‘ladi. Ribosomal RNK ribosoma oqsillari bilan bog‘lanib ribosomalarni hosil qiladi. Hosil bo‘lgan ribosomal avval karioplazmaga, so‘ngra sitoplazmaga chiqariladi. Ribosoma tarkibidagi oqsillar yadroda yoki yadrochani ichida sintezlanmaydi, balki sitoplazmadan keladi. Shunday qilib yadrocha – shakllanish darajasi har xil bo‘lgan ribosoma oqsillari va rRNK ning to‘plamidan iborat.

Tabiatda barcha narsalar, hatto oddiy ko‘z bilan ko‘rinmas, kichik bir zarra yoki jism borki, ma’lum bir tartib, o‘lchov va qonuniyatga bo‘ysunib yashaydi. Mana shu tartib va qonuniyatning izdan chiqishi esa inson hayoti va salomatligiga jiddiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligini xromosomalar misolida ko‘rib chiqamiz.

Inson tanasi hujayralardan tashkil topgan. Ana shu hujayralar asosiy 3 qismdan: membrana, yadro va sitoplazmadan iborat. Hujayra membranasini – hujayrani o‘rab turgan qism, sitoplazma hujayra ichidagi gelsimon suyuqlik, yadro esa genetik material saqlanuvchi “uyacha”. Yadro ichida 23 juft xromosoma joylashgan bo‘lib, ular uzun DNK (dezoksiribonuklein kislota) zanjiridan tarkib topgan.

Xromosoma — hujayra yadrosida joylashgan, DNK molekulalarini o‘z ichiga olgan murakkab tuzilma. Irsiy ma’lumotlarning katta qismi xromosomalarda to‘plangan bo‘ladi va ular ma’lumotlarni saqlash, ifoda etish va nasldan naslga o‘tkazish vazifalarini bajaradi. Xromosoma organizmning deyarli barcha irsiy xususiyatlarini belgilaydi.

Xromosomalar gistonlar deb nomlanuvchi oqsillar va unga birikkan uzun DNK zanjiridan iborat. DNK va gistonlar birgalikda xromatin deb nomlanuvchi murakkab tuzilmani hosil qiladi. Xromatin xromosomaning spirallashtirilmagan va zichlashmagan qismi bo‘lib, uzun DNK molekulasi ixchamroq shakl beradi.

Xromosomalar - shaklan yadrodan farq qiluvchi, ba’zi bir bo‘yoqlar yordamida bo‘yaladigan yadroning eng muhim tarkibiy qismidir. Hujayrasidagi

genlarni o'zida saqlovchi, hujayra va yaxlit [organizm](#) uchun xos xususiyatlarni belgilovchi organoidlar. O'zo'zidan ko'payish xususiyatiga ega. Organizmlar X.i tuzilishi va funksiyasiga ko'ra bir-biridan farq qiladi. "Xromosomalar" terminini nemis anatomi va gistologi V.Valdeyer taklif etgan (1888). Xromosomalar asosini [oqsillar](#) va nukleoproteidlar bilan bog'langan 2 zanjirli DNK molekulasi tashkil etadi. Xromosomlardagi irsiy axborot [DNK](#) molekulasi tuzilishi va uning genetik kodi orqali ta'minlanadi. Xromosomlardagi DNKning taxlanishi va RNK sintezini boshkarishda oqsillar ishtirok etadi.

Xromosoma tuzilishi va funksiyasining o'zgarishi xromosoma subbirlklari — xromonemalarning spirallanishi bilan bog'liq. Spirallangan xromosoma [hujayra bo'linishi metafazasida](#) yorug'lik mikroskopda yaxshi ko'rinadi. Har bir xromosoma sentromeralari orqali o'zaro tutashgan 2 ta xromatiddan iborat. Xromatidlar reduplikatsiya natijasida hosil bo'ladi. Somatik hujayralarda xromosoma diploid (2 tadan), ularning biri ona, 2si ota organizmga tegishli. [Jinsiy ko'payish \(meyoz\)](#)da gomologik xromosomadan biri jinsiy hujayralarga o'tadi. Har xil turga mansub organizmlar bir-biridan xromosoma soni va ularning tuzilishi bilan farq qiladi. Hujayradagi barcha xromosoma [kariotip](#) (xromosoma to'plami)ni hosil qiladi. Kariotipda jinsiy xromosoma va autosomalar bo'ladi. Ayrim turlarda aynan shu tur uchun xos genlarga ega bo'lmagan qo'shimcha xromosoma ham uchraydi. [Bakteriyalar](#) va viruslar genetik apparata bir chiziqli yoki halqasimon, sitoplazmadan yadro qobig'i orqali ajralmaganligi va taxlanmaganligi tufayli ularni shartli ravishda xromosoma deyish mumkin.

Xromosomalar bir nechta asosiy vazifalarni bajaradi:

Genetik ma'lumotni saqlash. Xromosomalar DNKning funksional birliklari hisoblanuvchi genlardan tarkib topgan bo'lib, ular oqsillarning aminokislotalar ketma-ketligini kodlaydi va ularning ekspressiyasini tartibga soladi. Genlar insonning tashqi ko'rinishi, xulq-atvori va atrofqa moslashishi kabi turli xususiyatlarini belgilab beradi.

Gen regulyatsiyasi. Gen regulyatsiyasi bu hujayraning genomdagi ko'plab genlar orasidan aynan qaysi gen "ishga tushishi" (ekspressiyasi) ni nazorat qilish usulidir. Bunda xromosomalar muayyan vaqtda va muayyan hujayralarda qaysi genlar faol yoki faol emasligini nazorat qilish orqali genlar regulyatsiyasida ishtirok etadi. Bu xromatin tuzilmasi va epigenetik regulyatsiya mexanizmlariga bog'liq holda sodir bo'ladi.

Genetik ma'lumot replikatsiyasi va uni uzatish. Bo'linish vaqtida xromosomalar o'zidagi DNKni nusxalaydi va xromosoma nusxasini "qiz

hujayra”larga o‘tkazadi. Bu jarayon genetik ma’lumotlarning saqlanishi va uni bir avloddan ikkinchi avlodga o‘tishini ta’minlaydi.

Genom barqarorligini ta’minlash. Xromosomalarda telomer (xromosomal uchidagi takrorlanuvchi DNK ketma-ketligi) va sentromeralar (ikkita “qiz xromatid”lar birikadigan joy) deb nomlanuvchi o‘ziga xos tuzilmalar mavjud bo‘lib, ular genomning barqarorligini ta’minlaydi, genetik ma’lumotlarning yo‘qolishi va zararli mutatsiyalar (genetik materialning nasldan naslga o‘tganda o‘zgarishi) ning oldini oladi.

Xromosomal irsiyat, ya’ni genetik ma’lumotni ota-onadan naslga o‘tishida muhim rol o‘ynaydi. Eukariot (hujayrasida yadro tutuvchi) organizmlarda, jumladan, odamda ikkita xromosoma to‘plami mavjud: birinchi to‘plam onadan, ikkinchi to‘plam otadan uzatiladi. Har bir to‘plamda naslning belgilarini belgilab beradigan genlar mavjud.

Odamda 46 ta (23 juft) xromosoma bo‘lib, ularning 22 jufti autosoma (jinsiy bo‘lmagan xromosomal) va bir jufti jinsiy xromosomal (X va Y) hisoblanadi. Ayollarda 23-xromosoma ikkita X-xromosomadan, erkaklarda esa X va Y xromosomadan iborat bo‘ladi. Jinsiy xromosomal naslning jinsini belgilab beradi. Urug‘lanish jarayonida ona va otaning jinsiy hujayralari birlashadi va shu yo‘sinda otadagi hamda onadagi juft xromosomalarning har biridan bittadan xromosoma meros qilib olinadi. Bu ota va onadagi ma’lum bir belgilarning nasldan naslga o‘tishini ta’minlaydi.

Ko‘payish vaqtida meyoziy – hujayralarning bo‘linish jarayoni orqali gametalar (spermatozoid va tuxum hujayralar)ning shakllanishi sodir bo‘ladi, meyoziy sababli xromosomal soni ikki baravar kamayadi. Urug‘lanish natijasida gametalar birlashadi va to‘liq xromosomal to‘plamiga ega zigota hosil bo‘ladi. Bundan yangi bir individ rivojlanishni boshlaydi.

Tashqi va ichki omillar ta’sirida xromosomalarda o‘zgarishlar yuz berishi ham mumkin. Bunday o‘zgarishlar mutatsiyalar deb nomlanadi. Ko‘pchilik mutatsiyalar tanaga zararli bo‘lib, turli nuqson va kasalliklarni keltirib chiqaradi. Odam tanasida yuqorida keltirilgan raqamlardan oshiqcha yoki boshqa tarzda xromosomalarning mavjud bo‘lishi turli xil genetik kasalliklar va sindromlarni keltirib chiqaruvchi xromosoma anomaliyalariga olib keladi. Agar hujayrada bir xil turdagi ikkita xromosoma o‘rniga uchta xromosoma bo‘lsa, ushbu hodisa trisomiya deb nomlanadi. Meyoziy jarayonidagi xatolik tufayli xromosomal gametalar o‘rtasida noto‘g‘ri taqsimlanishi ham kuzatilishi mumkin.

XULOSA. Yadro irsiy axborotni saqlash va nasldan naslga o‘tkazish, hujayradagi moddalar almashinuvini idora qilish vazifasini bajaradi. Eukariot

hujayralarda xromosoma yadro ichida joylashib, sitoplazmadan ajralgan. Xromosoma DNK molekularidan iborat va DNK gistonli oqsillarga o'ralgan holatda bo'ladi.

Hujayra bo'linayotgan vaqtda xromosomaning birlamchi sentromerasiga mikronaycha yopishadi va qutblarga tortadi. Har bir xromosoma ikkita xromatidalardan iborat. Har bir o'simlik yoki hayvon turining hujayralarida xromosomalar soni o'zgarmas bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O.E. Eshonqulov, J.H. Hamidov, A.A. Bekmuhamedov "Biologiya". Cho'lpon. 2006
2. Eshonqulov O.E., Nishonboyev K.N., Abdurahimov A. A., Muhamedov R.S., Turdiqulova Sh.U. "Hujayra va rivojlanish biologiyasi" Toshkent. 2005
3. R.A. Sobirova, O.A. Abrorov F.X. Inoyatova, A.N. Aripov "Biologik kimyo" Yangi asr avlodi, 2006
4. O. E. Eshonqulov, K. N. Nishonboyev, M. Sh. Bosimov "Genetika" "Sharq" Toshkent-2010.
5. Sitologiya. I. Badalxo'jayev, T. Madumarov. Andijon, 2015 y.
6. P.R. Olimxadjayeva, D.R. Inog'onova "Tibbiyot genetikasi" Toshket – Ilm Ziyosiyoti -2007
7. Grin N., Staut. U. Biologiya 1.2.3. tomlar. – Mehnat: "Mir" 1990.

“QO’RQMA” ASARIDAN TAASSUROTTLAR

Davronova Madina Dilmurod qizi

Buxoro davlat universiteti

Filologiya fakulteti, 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Javlon Jovliyevning "Qo'rqma" asari tahlil qilinadi. Javlon Jovliyevning "Qo'rqma" asari insonning ichki kurashi va qo'rquv bilan yuzlashish mavzusini yoritadi. Asar qahramonining hayotida yuzaga kelgan qiyinchiliklar va sinovlarga qarshi kurashini tasvirlaydi, uning ichki dunyosidagi qo'rquvni yengib, hayotga bo'lgan ishonchini tiklash jarayoni orqali inson ruhi va irodasining kuchi ko'rsatiladi.

Kalit soʻzlar : milliy ozodlik, millat , jadid, yangilik, jamiyat , talaba, dohiy, kofir, manqurt

XXI asr o'zbek adabiyotining yorqin namoyondalaridan biri Javlon Jovliyevdir. U ijtimoiy va shaxsiy jihatdan yuzaga kelgan muammolarni chuqur psixologik tavsiflar bilan ochib beradi. "Qo'rqma" asari, insoniyatning ichki qarorlar va tashqi dunyo bilan yuzma-yuz kelishidagi kurashni real va haqiqiy tarzda tasvirlaydi. Asar, ayniqsa, o'z-o'zini anglash, qo'rquvni yengish va hayotga umid bilan qarashni targ'ib etadi. Javlon Jovliyevning "Qo'rqma" asari bugungi kunda o'zbek xalqining milliy ozodligi yo'lida ulkan hissa qo'shgan jadidlar to'g'risida yozilgan, desak mubolag'a bo'lmaydi. Chunki ushbu asarda millatning qanchalik og'ir sharoitlarda yashagani, shunday musibatli kunlarga chidab kelgani ochiq-oydin aytib o'tilgan. Haqiqatdan ham mazlum xalqimiz ayanchli og'ir kunlarni boshidan kechirgan. Ota-bobolarimizdan qolgan ajib bir hikmat bor: " Inson qanchalik mazlum bo'lsa, zolimning zulmi shunchalik ortib boraveradi". Bunday o'ylab qarangda, mutlaqo to'g'ri so'zlar. Keling, endi millatimiz taqdiri haqida gaplashamiz. Shunday og'ir zamonlar bo'lganki, kim Olloh, ilm, millat so'zlarini tilga olsa, boshiga balo bo'lgan. O'zini dohiy deb hisoblagan kofirlar millat fidoyilarining nomiga dog' tushirib ularning joniga qasd qilishdi. Ularni qoralashdi, o'ldirishdi. Aslida, ularning niyati yomon emasligini ma'naviy manqurtlar juda yaxshi bilishardi. Vatan, Olloh, millat degan har bir millat ziyolisi o'ldirildi. Bundan tashqari, qanchadan qancha yozuvchi, olim va shoirlar. Bularni bir nom bilan jadid deb atashimiz mumkin. "Jadid" so'zi arabcha so'zdan olingan bo'lib, yangilik, yangi degan ma'nolarni anglatadi. Jadidlarimiz millatga yangilik olib kirmoqchi edi.

Ularning birdan bir maqsadi millatni uyg'otish edi. Ularning yagona istagi millatning ilm olishi edi va jadidlarimiz bu uchun o'lim bilan yuzma-yuz ko'rishishga tayyor edilar. Asarning bosh qahramoni dunyoga kelgandan og'ir bir yuk bilan dunyoga keladi. Ya'niki, u 6 oyligidayoq ham otasidan, ham onasidan bir kunda ajraladi. Bolakay shu kundan boshlab umuman yig'lamaydi, yig'lay olmaydi. Va buni og'ir dard deb hisoblaydi. Albatta, birov g'am chekib yig'lab tursa-yu, sen unga dalda berolmasang, hamdard bo'lolmasang bu insoniylikdan emas. Bolakayning bobosi esa o'tgan ajdodi "qizil askarni" butun umri davomida qarg'ab o'tadi. Shu "qizil askar" sababli oilamiz la'natlangan deb hisoblaydi. Boboning yarim farzandlarida farzand bor-u, yarmi farzandsiz edi. Yarim farzandlarining ham o'g'li yo'q edi. Hammasi qiz farzandli edi. Va bunda ham bobo "qizil askar"ni aybdor sanaydi. Balki, haqdir. Chunki bobosi shu "qizil askar"ning nabirasi edi. "Qizil askar" esa butun millatga xiyonat qilgan, deya ta'riflanadi.

Bola ulg'ayadi. Bobosi uni 10 ta qo'y bahosiga o'qishga kiritib qo'yadi. Asar bosh qahramonining o'qishi bobosi va momosi uchun edi. Ular uni katta odam bo'ladi, degan orzu niyatlar bilan o'qishga kiritishadi. Lekin, bobosi va momosi dunyodan o'tishgach, ularning orzu-niyatlari birga tuproqqa ko'miladi. Bola yoshligidan ota-ona mehridan mosuvo bo'lgani uchun bobosini ota, momosini esa ona deb chaqirgisi kelardi. Lekin, bu bolaga armon bo'lib qoldi. Asarda aholining jigar kasalligidan vafot etayotgani keng tadbiiq etilgan. Balki, o'sha paytda tibbiyot rivojlanmagandir. Yoki davolatish uchun mablag'. Asarning ko'p qismida bosh qahramon tilidan "eshakqurt" atamasi foydalanilgan. Bosh qahramon: "La'nati eshakqurtlar, shuncha kishining go'shtini yeysan, kemirasan. Hech to'xtaysanmi sen ham", degan alamzada fikrlari kishini beixtiyor junbushga keltiradi. Bosh qahramonning fikr-u xayoli jadidlarimiz taqdiriga qaratilgan edi. U jadidlarni tirik deb hisoblaydi. Va bu harakatlari bilan ko'pchilikning ko'ziga aqldan ozgan kabi ko'rinadi. Lekin, u jadidlarimiz bilan muloqotda bo'ladi. Albatta, tushida. U har doim ularning yonida bo'lishni, ularni o'limdan saqlab qolishni xohlaydi. Chunki bunday shaxslar jamiyat hayotida takrorlanmas kishilar edi. Va bosh qahramon buni sezadi. Hattoki, o'qib yurgan kezlari ham tengdosh talabalaridan nima maqsadda o'qishga kirding, deya savollar beradi. Lekin, o'zi istagandek javob ololmaydi. Chunki, unga millat uchun o'qiyapman degan javob kerak edi. Afsuski, hech kim bunday javob bermaydi. Va bu qahramonning alamini keltiradi. U yig'lay olmas edi. Shuning uchun ham har qanday vaziyatda kulardi. Xoh u alamli vaziyat bo'lsin, xoh kulgili yig'lay olmas edi. Shuning uchun ham bu vaziyatdan ko'ngli ayniydi, kuladi va o'qishni ham unutib qo'yadi. Uning orqasida uning katta odam bo'lishini orziqib kutayotgan bobosi va momosi dunyodan o'tishgach, hammasidan soviydi.

Xulosa o'rnida bu holatlardan nimani anglashimiz mumkin?! Bugungi kunda o'zbek millati tarixida o'zidan o'chmas iz qoldirgan jadidlarimiz hurmati biz ham ularga munosib avlod bo'lishimiz kerak. Chunki bizning ilm olishimizda hech qanday qarshilik yo'q. Hamma narsa muhayyo. Nazarimizda, agar bunday sharoitlar avvalroq bo'lganda edi yoki qarshilik qilinmaganda xalqimiz bugun bunday ahvolga kelib qolmas edi.

Biz bugungi kundagi barcha sharoitlardan unumli foydalanishimiz kerak. Millat uchun o'qishimiz kerak. Xalqimiz bosh egmasligi uchun harakatdan to'xtamasligimiz kerak !

Foydalanilgan adabiyotlar:

Karimov, S. (2021). O'zbek adabiyotidagi yangi yondashuvlar. <https://www.adabiyot.uz> Ahmadov, T. (2019).

O'zbek adabiyotidagi yangi tendensiyalar. Adabiyotshunoslik, 2 (45-50).

Jovliyev, J. (2020). Qo'rqma. Toshkent: O'zbekiston. www.ziyonet.uz

TYPES OF STYLISTICS, PHONETIC, LEXICAL-MORPHOLOGICAL, GRAMMATICAL FEATURES IN ENGLISH

Sodiqova Umida Abdumajitovna

Master student of University of exact and social sciences

Abstract: Stylistics, a bridge between linguistics and literary criticism, explores how linguistic elements shape the style and meaning of texts. This article examines the types of stylistics, including literary, linguistic, and computational approaches, and their applications in English. Key phonetic features like alliteration, assonance, and onomatopoeia are analyzed for their aesthetic and emotional effects. Lexical-morphological elements, such as diction, idiomatic expressions, and neologisms, reveal the richness of word choice and formation. Grammatical features, including sentence structure, ellipsis, and parallelism, demonstrate how syntax contributes to tone and emphasis.

Keywords: stylistics, phonetics, lexical features, grammatical features, English stylistics, literary analysis

Stylistics, as a branch of linguistics, focuses on the analysis and interpretation of texts through their stylistic and linguistic elements. This field bridges the gap between literary criticism and linguistic analysis, offering a deeper understanding of the unique features that distinguish one form of expression from another. In English, stylistics encompasses several types, each with its focus and methodologies. Additionally, phonetic, lexical-morphological, and grammatical features serve as key elements in stylistic analysis, providing insights into how language shapes meaning and emotion.

Types of Stylistics. Stylistics is often divided into distinct types, each addressing specific facets of language use. The most common categories include literary stylistics, linguistic stylistics, and computational stylistics. **Literary stylistics** examines the stylistic devices and linguistic features within literary texts, aiming to understand how these elements contribute to a text's artistic impact. This type of stylistics is primarily concerned with analyzing literary genres, narrative techniques, and the language of poetry, prose, and drama. **Linguistic stylistics**, on the other hand, focuses on the relationship between language structure and function. It investigates how variations in syntax, phonology, and semantics convey meaning across different contexts. This approach is not limited to literature but extends to non-literary texts such as advertisements, speeches, and legal documents. **Computational stylistics** employs quantitative and computational methods to

analyze texts, identifying patterns and trends that might not be apparent through traditional approaches. It is especially useful in authorship attribution and comparative studies of texts.

Phonetic Features in Stylistics. Phonetics, as the study of speech sounds, plays a vital role in stylistic analysis by highlighting how sounds influence meaning and emotional impact. In English, phonetic features often appear in poetry, song lyrics, and rhetorical speech, where sound patterns contribute to the overall aesthetic. One of the most notable phonetic features in stylistics is **alliteration**, the repetition of initial consonant sounds in successive or closely connected words. For instance, in the line “She sells seashells by the seashore,” the repetition of the /s/ sound creates a rhythmic and musical quality. **Assonance** and **consonance** also contribute to the stylistic texture of texts. Assonance involves the repetition of vowel sounds, as in “the mellow wedding bells,” while consonance refers to the repetition of consonant sounds, particularly at the end of words, as seen in “stroke of luck.” These sound patterns enhance the lyrical quality of a text and evoke specific emotions. Another significant phonetic feature is **onomatopoeia**, where words mimic natural sounds, such as “buzz,” “clang,” or “whisper.” This device not only adds vivid imagery but also creates a sensory experience for the reader or listener.

Lexical-Morphological Features in Stylistics. Lexical and morphological features in stylistics pertain to the choice of words (lexicon) and the structure of words (morphology) in a text. These elements are crucial in conveying tone, style, and the overall meaning of a piece. **Word choice** or diction is a fundamental aspect of stylistics. The selection of formal, informal, archaic, or colloquial words can drastically affect a text's tone and style. For instance, a formal speech might employ Latinate words such as “commence” instead of the simpler “begin,” while a casual conversation might include contractions like “don’t” or slang terms like “cool.” Morphological features, such as affixation and word formation, also play a significant role. In English, prefixes, suffixes, and compound words can modify meaning and add stylistic depth. For example, the addition of the suffix “-ness” to “happy” transforms it into the noun “happiness,” enabling different grammatical and stylistic uses.

Grammatical Features in Stylistics. Grammar, as the framework of language, underpins the stylistic analysis by highlighting sentence structures, verb tenses, and other syntactic elements. In English, grammatical features are often manipulated to create stylistic effects, emphasizing certain ideas or evoking particular responses. One prominent grammatical feature is **sentence structure**. Short, simple sentences may convey urgency or clarity, while long, complex

sentences can reflect formality or depth of thought. For instance, Ernest Hemingway's concise style contrasts with the elaborate sentences of writers like Charles Dickens. **Ellipsis**, the omission of words or phrases, is another grammatical device used for stylistic effect. In dialogue, ellipsis can suggest hesitation or informality, as in, "Well... I'm not sure." **Parallelism**, the repetition of grammatical structures, enhances the rhythm and balance of a text.

Conclusion. Stylistics offers a comprehensive lens through which to analyze and appreciate the nuances of English language texts. By examining phonetic, lexical-morphological, and grammatical features, scholars and readers alike can uncover the layers of meaning and artistry that define a text's unique style. Whether applied to poetry, prose, or everyday communication, stylistics enriches our understanding of how language works to inform, persuade, and inspire. As the field continues to evolve, the integration of computational methods and interdisciplinary approaches promises to further enhance its scope and relevance in both literary and non-literary contexts.

References:

1. Crystal, D., & Davy, D. (1969). Investigating English style. Longman.
2. Leech, G. N., & Short, M. H. (2007). Style in fiction: A linguistic introduction to English fictional prose (2nd ed.). Pearson Education.
3. Simpson, P. (2004). Stylistics: A resource book for students. Routledge.
4. Wales, K. (2011). A dictionary of stylistics (3rd ed.). Routledge.

АВТОМАКТАБ ЎҚИТУВЧИ ВА ҲАЙДОВЧИ- ЙЎРИҚЧИЛАРИНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ҲАЙДОВЧИ МАДАНИЯТИНИНГ ЎРНИ.

Иброҳимов Иброҳим Баходирович

ibrohimovibo47gmail.com

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, Автомобиль тайёргарлиги
кафедраси ўқитувчиси.

Тел. 91 925 47 47

Аннотация. Ушбу мақолада мамлакатимизда малакали ҳайдовчиларни тайёрлашга ҳукуратимиз томонидан ишлаб чиқиладиган чора тадбирлар, ҳайдовчиларга қўйиладиган талаблар, статистик ҳисоблаш орқали аниқланганлиги, пиёданнинг хавфсизлиги, ҳайдовчилар малакасини ошириш йўллари ва шароитлари ёритилган.

Калит сўзлар: ҳайдовчи, автомактаб, ўқитувчи, пиёда хавфсизлиги бўйича янгича ёндашув, малака ошириш.

Аҳолига транспорт хизмати кўрсатиш сифатини ошириш ҳайдовчилар маданиятини шакллантиришдан бошланади. Ҳайдовчи маънавиятини белгиловчи муҳим омил деган саволга – Абдулла Авлоний фикрича, инсонни фақат яхшиликка чақирувчи ва ёмонликдан қайтарувчи илмдир. Ҳайдовчилар фуқаролар билан яхши муомалада бўлиши уларнинг ҳуқуқларини, эркинлик ва қонуний манфаатларини ҳурмат қилиши, оғоҳ бўлиши, ўз билим ва касбий кўникмаларини доимий равишда такомиллаштириш, малакаси ва маданиятини ошириш, иш вақтида ва хизматда бўлмаган вақтда ўз шаъни ва обрўсини сақлаши, жамоат тартибини сақлаш ва одоб-ахлоқ қоидаларига риоя этишда намуна бўлишга мажбурдирлар. Одоб-ахлоқ қоидалари касбий этиканинг умумий тамойиллари ҳайдовчининг хизматга оид хулқ-атворининг асосий қоидаларидан таркиб топади. Одоб-ахлоқ қоидаларига риоя этилиши ходим фаолияти самарадорлигини баҳолашда асосий мезонлардан бири бўлади.

Ҳайдовчилар учун универсал ахлоқий тамойиллар. Ҳайдовчининг юксак маданият соҳиби тушунчаси кенг қамровли бўлиб даставвал ахлоқий, ҳуқуқий, маънавий, интеллектуал, касбга оид фазилатларни ўзига жамлаган. Юксак маданият тушунчаси муайян тарзда қуйидаги фазилатларни ифодалайди:

- маънавий-ахлоқий фазилатлар: хизмат бурчига садоқат, озадалиқ,

покизалик, ҳалоллик, ростгўйлик, яхши хулқ, хушфеъл, хушфеъллик, одоб-ахлоқ;

– индивидуал – психологик фазилатлар: вазмин, иродали, юқори интеллектга эга бўлиш, янги билимларга интилиш, фуқаролар билан муомала маданиятини намоён қила олиш, ҳаётга фаол ёндашиш;

– ватанга садоқат ва ватанпарварлик туйғулар: Ватанга муҳаббат, ўз ватани, халқини севиш, унинг тарихини, урф-одатлари, анъаналарини билиш, бошқа миллатларни тили, дини ва маданиятини ҳурмат қилиш, доимо Ватанни ҳимоя қилишга, зарур бўлса жонини фидо қилишга тайёр бўлиш, мустақиллик ғояларини тарғиб қила олиш, Ватани ва халқига садоқат билан хизмат қилиш;

– касбга оид фазилатлар: профессионалик, қонунларга риоя этиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳурмат қилиш, ташаббускор-лик, глобал интернет тармоғидан фойдалана олиш, касбга оид инновацион технологияларни билиш ва илғор хорижий тажрибадан хабардорлик, ўз бурчига содиқлик, мардлик, жасурлик, фидоийлик, масъулият, қатъиятлик.

Ҳайдовчилар биринчи навбатда яхши хулқ эгаси маданиятли бўлмоғи лозим. Яхши хулқ уларнинг безағи.

Умуминсоний ахлоқ принципларига қуйидагилар киради: инсонпарварлик, ўзаро ёрдам, ишонч, ҳамжаҳатлик тинчликсеварлик, ватанпарварлик, адолатлик, одамийлик, қонунийлик ва х.к.

Инсонпарварлик принципи. Инсонпарварлик икки маънода, биринчидан амалий фаолият, яъни инсоннинг озодлик ва тенглик учун олиб борадиган кураши; иккинчидан, дунёқараш, мафкура, сиёсат, ахлоқ, тарбия сифатида тушунилади. Бу икки томон доимо бир-бирини тўлдириб туради.

Инсонпарварлик одамларга меҳр-муҳаббат билан қараш уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳурмат қилиш, бахт-саодати, ҳар томонлама камол топиши ҳамда ижтимоий ҳаётда инсон учун қулай шарт-шароитлар яратиб бериш ҳақида ғамхўрлик қилишни ифодаловчи олижаноб туйғулар, қарашларнинг мажмуидир. Инсонпарварлик ахлоқий принцип сифатида кишиларнинг хулқини бир-бирига ҳурмат ва ғамхўрлик, инсоннинг куч-қудратига ишонч руҳида тартибга солиб борадиган хатти-ҳаракатларни билдиради.

Жамоатчилик принципи. Ҳеч бир одам ўзгалардан ажралган ҳолда яшамайди. У албатта бошқалар билан ўзаро ҳамкорлик қилган ҳолда жамоа-жамоа бўлиб яшайди ва меҳнат қилади. Жамоа бўлиб яшаш инсонларга хос бўлган хусусиятлардан бири ҳисобланади. Бу хусусият асосида ўзаро ёрдам, ҳамкорлик, қўллаб-қуватлаш, ҳамдарлик ётади.

Жамоатчилик принципи деб ҳайдовчиларининг йўл транспорт ходисалар-нинг олдини олиш, инсонларнинг хавфсизлиги, ўзаро ёрдам муносабатлари билан боғлиқ ихтиёрий, онгли хатти-ҳаракатларини белгиловчи қоидалар мажмуига айтилади.

Адолат принципи. Ҳайдовчиларда ахлоқининг энг муҳим принципларидан бири бу адолатлилик.

“Адолат” - арабча сўз бўлиб, одиллик, тўғрилиқ, ҳаққонийлик деган маъноларни англатади. “Адолат” тушунчаси кенг қамровли тушунча сифатида ижтимоий муносабатларнинг барча жабҳаларини қамраб олади. Умуман олганда, адолат бу ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий, маънавий-ахлоқий муносабатларга киришган инсонларнинг ўз бурч ва вазифаларни жамият талаб-ларидан келиб чиққан ҳолда тўғри, қонуний, ҳалол, виждонан, ҳаққоний ва одилонга бажаришларини ўзида акс эттирувчи ахлоқий, сиёсий, ҳуқуқий категориядир. Адолат ахлоқ ва ҳуқуқ категорияси сифатида ахлоқий-ҳуқуқий муносабатларни назорат қилиб турувчи одамларнинг фаолиятига баҳо берувчи зарурий ўлчов ҳисобланади.

Ватанпарварлик принципи. “Ватан” арабча сўз бўлиб, ўзбек тилида “она юрт” деган маънони англатади. “Ватан инсоннинг киндик қони тўкилган жой, инсонни ижтимоий етимликдан асровчи манзил, ҳар кимнинг бирлигини кадрловчи, ўз-ўзига сиёсий беклигини ифодалавчи замин, маънавий камолат ва фуқаролик майдони, ҳаёт мактаби, фаровонлик ва бахт-саодат ўчоғидир”⁹

“Ватанни севмоқ иймондандир”, - деган эдилар пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом. Ватанни севиш ватанпарварликнинг негизини ташкил қилади. Ватанпарварлик ҳақида донишмандлар шундай деганлар:

Ҳайдовчи юксак ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият эга бўлиши керак. Юксак ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият фуқаролик жамиятининг шартларидан биридир. Юксак ҳуқуқий онг фуқароларимизнинг қонунларни чуқур билишини, қабул қилинаётган қонун, фармон ва қарорлардан хабардорлигини билдиради. Юксак маданиятли ходим ўз ишининг устаси, компетент бўлиши лозим.

Бу ҳайдовчилардан ўз ишини чуқур билишни, яъни компетент бўлишни тақозо қилади. Компетентлик касбий фаолиятни ташкил этишда зарур бўлган билим, кўникма ва малакага эга бўлиш, ҳайдовчи томонидан ўз вазифасини бажариш жараёнида вужудга келган муаммоларнинг тўғри ечимини топиш, ҳамда қарор қабул қила олишдир.

Ҳайдовчининг Маданият деганда инсоният томонидан яратилган моддий ва маънавий кадриятлар тушунилади. Касб маданияти бу – махсус

фаолият турини муваффақиятли амалга ошириш учун зарур бўлган билим, кўникма ва қобилиятнинг юқори бир даражасидир. Ҳайдовчиларнинг касб маданияти умуминсоний маданиятнинг таркибий қисмидир. Шундан келиб чиққан ҳолда ҳайдовчиларни ўз фаолиятида умуминсоний маданият ва ҳайдовчининг касб маданияти талабларига риоя қилади. Ҳайдовчининг касбий маданияти деганда хизмат олиб бораётган кишининг ўз хизмат вазифаларини қонун, ахлоқ, ҳуқуқ жиҳатидан юқори даражада амалга оширишини тушунамиз. Ҳайдовчиларнинг касбий маданияти ўзида ҳуқуқий ва ахлоқий маданиятни, муайян меҳнат турининг ижтимоий аҳамияти тўғрисидаги тасаввурларни қамраб олади. Ҳайдовчиларнинг касбий маданиятининг асосий жиҳати меъёрий характерга эгалигидадир, яъни ҳайдовчиларни маданий қиёфасига талаблар меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар билан белгиланганлигидир. Ҳайдовчиларнинг касбий маданияти уларни фуқаролар билан муомаласи, фуқароларни ҳуқуқлари, манфаатлари, қонунчилик, жамоат тартиботини мавжуд бўлган қонунлар, ахлоқий-ҳуқуқий меъёрларга суянган ҳолда ҳимоя қилиши, ҳамда кийинишида намоён бўлади.

Ҳаракат хавфсизлигини таъминлашда инсон йўл ҳаракатининг асосий иштирокчилари бўлиб, ҳайдовчи, йўловчи, пиёда ҳаракатни ташкил қилувчи сифатида қатнашади. Буларнинг ичида ҳайдовчи ҳаммасидан кўра муҳим ўрин эгаллайди. Шунинг учун ҳайдовчининг психологик, физиологик ва биологик имкониятларини ҳаракатни ташкил қилишда эътиборга олиш лозим бўлади.

Этика – бу инсон ҳаётининг энг муҳим томонларидан бири ҳисобланган ахлоқ-одоб масалаларини ўрганувчи фалсафий фан бўлиб, инсонга унинг ўз хусусиятидан келиб чиқиб, тўғри ҳаёт йўлини ўргатади. Шунинг учун ҳам этика ўзида инсон турмуши назариясини, ҳиссиётини ўрганишни ва айни вақтда фаровон ҳаёт, бахт-саодатга эришиш йўллари ҳақидаги таълимотни қамраб олади. Ҳайдовчининг этикаси – унинг интизомлилигида, жавобгарликни ҳис этишида, жамоага муносабати каби ахлоқий сифатларида намоён бўлади. Меҳнатсеварлик, одамларга меҳрибонлик, камтарлик яхши ва ишончли одамларга хос фазилатлардир. Ишга қизиқмаслик, манманлик, кўполлик, атрофдагиларни ҳурмат қилмаслик, тартиб интизомни хуш кўрмаслик, ЙТХни содир этишга мойил шахснинг сифатларини намоён қилади. Ҳайдовчиларнинг интизомсизлиги, одатда, йўлларда ҳаракатланиш қоидаларини менсимасликда кўринади. Ҳайдовчи фақат ўзини хавфсизлигига эмас, балки бошқа ҳаракат иштирокчиларини ҳам хавфсизлигини ўйлаши керак. Фақат ўзи қоида талабларига қатъий риоя қилмасдан бошқаларнинг ҳам хатти-ҳаракатини кузатиб туради. Масалан, шаҳарларда айрим ҳайдовчилар

бурилиш пайтида қоида талабини менсимасдан қатнов қисмидаги пиёдаларни ўтказиб юбормайди-лар. Пиёдаларни ўтказиб юбориши керак бўлган ҳайдовчи уларга жуда яқинлашиб, товушли ишоралар ва дағ-даға қилиб қўрқитиш ҳоллари ҳам учрайди. Кўпчилик ҳайдовчилар огоҳлантирувчи ишоралар беришга ҳожат йўқдек иш кўрадилар, ёки уларни ишораларидан хатти-ҳаракатларини тушуниш қийин бўлади. Ҳаракат иштирокчилари ноқулай вазиятда ёки чорраҳада танг аҳволда қолганларида уларга нисбатан ҳайдовчиларнинг бефарқ бўладиган ҳолатлари ҳам учрайди. Масалан, кўшни қаторга қайта тизилаётган ҳайдовчига нисбатан, иккинчи ҳайдовчи тезликни камайтириш ва оралиқ масофани ошириб, унга ёрдам бериш ўрнига, аксинча масофани қисқартиради. Баъзи бир пайтларда чорраҳа олдида двигатель ишламай ўчиб қолади. Бундай ҳолларда ушбу ҳайдовчининг аҳволини тушуниш ва сабр тоқат қилиш ўрнига, унга нисбатан ҳақорат, қўполлик, ҳатто айрим ҳайдовчилар жуда баланд ва узлуксиз товушли ишораларни бериб ўтиб кетадилар. Ҳатто энг тажрибали ҳайдовчи ҳам шундай танг аҳволга тушиб қолиши ва атрофдагиларнинг унга билдирган муносабатидан ўзини йўқотиб, саросимага тушиши ҳеч гап эмас. Шундай экан, ҳар қандай ҳайдовчи бошқаларнинг ёрдамига муҳтожлик ҳолатига тез-тез тушиб туради. Агар ҳаракат иштирокчилари ўзаро хушмуомалада бўлиб, хайрихоҳ ва ёрдам беришга тайёр бўлсалар, ЙТХ сони анча камаяди ва кўнгилсиз ҳодисаларнинг олди олинади. Ҳайдовчининг йўлга чиқиш олдидан ёки йўлда спиртли ичимлик истеъмол қилиши тартиб-интизоми ва фаросати йўқлигининг энг оғир ва хавфли кўриниши ҳисобланади. Ҳайдовчи фаолиятини назорат қилмайдиган жамоалар-да бундай салбий хатти-ҳаракатлар тез-тез учраб туради. Спиртли ичимлик ёки наркотик модда истеъмол қилганидан кейин иш қобилиятининг пасайиши кузатилади ва ҳаракатланиш хавфсизлигига салбий таъсир этиб, хавф-хатарни янада оширади. Инсонларнинг ўзаро муносабатлари жуда мураккаб, нозик, маълум бир қолиплар билан белгилаб бўлмайдиган жараёндир. Юқори даражадаги хавфли манба ҳисобланган транспорт воситасини йўлларда бошқариш жараёнида ҳайдовчи билан бошқа ҳайдовчилар, йўловчилар, пиёдалар, давлат йўл ҳаракати хавфсизлиги ходимлари маълум даражада муносабатда бўладилар. Шу муносабат билан, йўлларда одобли бўлишга жиддий эътибор берилишини билиш керак. Ҳаракатда иштирок этадиган ҳайдовчилар-нинг ахлоқ-одоби ва уларнинг ўзаро атрофдагилар билан муносабатидан хавфсиз ҳаракатланишнинг замини яратилади. Ҳайдовчилар асосий эътиборни йўловчи-ларнинг хавфсизлигига

таъсир этадиган сўзлашиш маданиятига, яъни йўловчи-лар ва бошқа шахслар билан муносабатда бўлиш маданиятига қаратишлари лозим.

Жамият-турли ёшдаги, ҳар хил характер ва ҳар хил касб-ҳунар эгаларию, турли миллатга мансуб шахсларнинг мажмуидир. Ижтимоий ҳаётдаги шахслар-аро муносабатлар психологияси ҳар хил кишиларнинг бир-бири билан алоқасидан, ижтимоий меҳнатда сиёсий, иқтисодий муаммоларни ҳал этишда қатнашувидан, моддий-маънавий бойликлар яратишидан, уйда, кўча-кўйда ўзини тутишидан, руҳий ҳолатлари ҳамда муомала маданиятидан келиб чиқади. Шахсларро муносабатлар психологиясининг келиб чиқишида, шубҳасиз, ҳар бир миллатнинг хусусиятлари ўз таъсирини кўрсатади. Масалан, ўзбекларга хос бўлган катталарга ҳурмат, бетга чопмаслик, оғир вазминлик каби фазилатлар муҳитга ижобий таъсир кўрсатади. Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда, ҳайдовчининг асосий эътиборини ҳаракатланиш жараёнида йўловчилар ва бошқа шахслар билан яхши муносабатда бўлиши, пиёдалар, айниқса, болалар, ногиронлар, қарияларга ва велосипедчиларга нисбатан эҳтиёткорлик чораларини кўриши унинг касбий этикасини намоён қилиши билан биргаликда ҳаракат хавфсизлигини таъминлашда ҳам муҳим омиллардан бири ҳисобланади.

"Ҳайдовчилар маданияти" атамаси умумий фойдаланишдаги автомобиль йўлларидаги муносабатларни англатади, улар одатда барча йўл ҳаракати қатнашчиларининг муносабатлари ва ўзаро манфаатдорлик даражасини тавсифлайди. Маълум бўлишича, рулда ҳайдовчи йўл ҳаракати қоидаларига риоя қилади, авария вазиятларини яратмайди ва одатда бошқа транспорт воситалари ҳайдовчиларига ҳам, пиёдаларга ҳам ноқулайлик туғдирмасликка ҳаракат қилади.

Ҳайдаш маданияти деб аталадиган жуда катта қоидалар тўплами мавжуд. Ҳатто янги бошловчи ҳайдовчилар ҳам бу айтилмаган кўрсатмаларга амал қилиши мумкин. Биз фақат асосийларини кўриб чиқамиз.

Ҳайдовчининг йўл ҳаракати қоидаларига риоя қилиши ҳамкасбларига бўлган ҳурматнинг биринчи белгисидир. Ва агар улардан бири нотўғри маневр қилган бўлса ҳам, сиз асабийлашмаслигингиз керак. Авария вазиятини олдиндан олдини олиш учун ушбу ҳайдовчи кейинчалик нима қилишини тушунишга ҳаракат қилиш яхшироқдир.

Агар йўл четида бузилган машинани кўрсангиз, тўхтаб, ёрдам таклиф қилинг. Эҳтимол, у керак эмасдир ёки сиз ёрдам бера олмаслигингиз мумкин. Лекин ҳар қандай ҳолатда ҳам ҳамдардликнинг намоён бўлиши,

бошқаларнинг муаммоларига эътибор бериш яхши маданиятли одамнинг белгисидир.

Автомобилни тўхтаб туриш жойига қўяётганингизда уни бир яримта ёки иккита жойни эгалламаслиги учун тўғри жойлаштиринг. Бундан ташқари, аллақачон тўхтаб турган машинани "олдини тўсиб қўйманг". Бироқ, шундай бўладики, бошқа вариантлар йўқ бўлганда: телефон рақамингизни қоғозга ёзиб ойна остидаги асбоблар панелида қолдиришни унутманг.

Агар светофорда турган машина жуда тез ҳаракат қилмаса, бу ҳайдовчига доимий равишда сигнал берманг. Ахир, сиз шунчаки фараларни "милтиллати-шингиз" мумкин - ва у ҳамма нарсани салбий ҳис-туйғуларсиз тушунади. Қўшни машинада муаммолар пайдо бўлганда, бу ҳақда автомобиль эгасига хабар беринг.

Светофорнинг қизил чироғи ёки тирбандликда светофорга яқинлашганда, чапга бурилиб кетадиган машиналарга йўл беринг. Шахсан, бу сизни деярли кечиктирмайди, барибир тўхтаб туришингизга тўғри келмоқда! Аммо йўлни тўсиб қўйиб, сиз қўшниларингизни камида бир неча дақиқадан маҳрум қиласиз. Худди шу нарса тирбандликдаги пиёдаларга ҳам тегишли: пиёдалар ўтиш жойида тўхтаб турмасдан одамларга йўл беринг.

Ҳайдовчилик этикаси одоб-ахлоқ қоидалари эмас, лекин йўлда ёрдам беради. Ҳайдовчилик этикаси нима? Аввало - бу одамни автомобиль ҳайдашдаги ахлоқий қоидалари, яъни у ўзини қандай тутиши кераклигини билдиради. Ушбу қоидаларни бузганлик учун жарима солинмайди ёки жазоланмайди. Бироқ, ҳаддан ташқари асабийлашиш, ёмон кайфият ёки тажовузкор ҳайдаш услуби йўлда кўплаб нохуш вазиятларни келтириб чиқаради. Ҳар қандай қабул қилиб бўлмайдиган инсоний фазилатлар муаммога олиб келиши мумкин. Шундай қилиб, баъзи шахсий сабабларга кўра, тажовузкор ҳайдовчи жуда кўп хавфли ҳаракатларни амалга оширади. Мисол учун, уни қувиб ўтаётган машина тезлигининг ортиши уни аниқ безовта қилади ва тажовузкорнинг ўзи газ педалини зўравонлик билан босишни бошлайди ва сохта жинойтчини ҳар қандай ҳолатда ҳам "жазолашга" ҳаракат қилади. Аксинча, барча қоидалар бўйича шартсиз устунликка эга бўлган транспорт воситасига йўл бериш керак бўлганда, у биринчи навбатда "ўтиб кетиш" га ҳаракат қилади. Ахлоқ қоидаларини бузган шахснинг яна бир белгиси - бу йўл ҳаракати қоидаларига зид равишда, бир қаторда этарлича тез ҳаракатланмаётган автомобилни қувиб ўтишдир. Ахлоқий меъёрларни бузиш йўлда вазиятни кучайтирадиган бошқа кўплаб ҳолатлар мавжуд.

Идеал ҳолда, ҳаракат иштирокчилари ўртасидаги ахлоқий муносабатлар қуйидагилардан иборат бўлиши керак:

- маст ҳолда машина ҳайдашдан бош тортиш;
- мулойим ҳайдаш услуби, "силтамасдан", тезликни кескин оширишмасдан ва фавқулодда тормозламасдан; оптимал услуб – бир текисда кўзгалиш, аста-секин тормозлаш ва қайта тизилиш, олдиндан огоҳлантириш сигналларини бериш;
- бошқаларнинг хатолари учун қасос олишга йўл қўйилмаслиги;
- энг хавфсиз ҳайдаш усулларидадан фойдаланиш;
- бошқа йўл қатнашчиларига максимал даражада ёрдам бериш;
- пиёдаларга нисбатан эҳтиёткорлик ва мулойим муносабат - охири-оқибат, бу ҳомиладор аёл, кекса одам ёки бола бўлиши мумкин;
- йўловчилари учун жавобгарлик;
- автомобилнинг яхши техник ҳолати ва ташқи кўриниши.

Машинанинг нархидан, ҳайдаш тажрибасидан ва ҳатто яшаш мамлақати-дан қатъи назар, ҳар қандай одам учун белгиланган бошқа, жуда сийқаси чиққан, аммо самарали ахлоқ қоидалар мавжуд.

Самарали ахлоқ қоидаларига қуйидагилар қиради:

1. Бошқалар учун тушунарли бўлишга ҳаракат қилинг. Буни амалга ошириш учун чорраҳада ёки тўхташ жойида бурилишдан бир неча метр олдин эмас, балки бошқаларни маневрларингиз ҳақида олдиндан огоҳлантиришингиз керак. Қайта тизилишни кечиктирманг, ва уни кескин амалга оширманг: бу бошқа ҳайдовчиларни йўлдан чалғитади, улар келгусида сиздан нима кутишларини тушунишмайди. Бу уларни жаҳлини чиқаради.

2. Қувиб ўтиб кетишга ёрдам бериш - дўстона ҳайдовчининг белгисидир. Фуралар юк машиналари ҳайдовчилари бу қоидага қандай риоя қилишларини намойиш этадилар: аҳоли яшаш жойларидан ташқарида агар уларнинг орқасида енгил автомобиллар қатори йиғилган бўлса ва йўл бўш бўлса, улар ўнгга бурилиш сигнални ёқиб автомобилни ўнгга олиб орқадаги автомобилларни ўтказиб юборади; Чапга бурилиш сигнали ёқса, орқадаги ҳайдовчиларга қарама-қарши бўлакда автомобиллар ҳаракатланиб келаётганлигини ва қувиб ўтишни кечиктириш кераклигини аңлатади.

3. Агар йўл торайиб қолса, ўтиш тартибига риоя қилинг - бундай участкаларда бир-бирини кетидан юрмасдан "буриш" ўзингиз учун қимматга тушади. Шунинг учун баъзи мамлакатларда бундай ҳолларда хавфсиз маневрлар алгоритми қонуний равишда белгиланади.

4. Ён томондан чиқишга уринаётган ҳайдовчиларга ёрдам беринг. Дарҳақиқат, зич транспорт оқимида уларни орасидаги йўлни бўшашини кутиш учун узоқ вақт туришлари керак бўлади. Ва биринчи қатордаги машина камида бир неча сония секинлашганда, бу кутиб турган машинанинг оқимга қўшилишига ёрдам беради.

5. Тўлиқ зулматда эмас, қоронғи пайитларда яқинни ёритувчи фараларни ёқиш яхшироқдир. Бу кўринишни яхшиламаса ҳам, бошқаларга машинангизни олдиндан кўришга ёрдам беради. Ва айниқса, пиёдалар учун.

6. Умуман олганда, ёритиш мосламаларидан тўғри фойдаланиш ҳақиқий профессионалнинг белгиси ҳисобланади. Мисол учун, "узоқ масофада" узоқни ёритувчи чироқ билан ҳеч қачон рўпара ҳайдовчининг кўзини камаштирмайди, агарда ўз вақтида яқини ёритиш чироғига ўтса. Ва агар оғир юк машинаси кўтарилиш чўққисига яқинлашаётган бўлса, унинг ҳайдовчиси яқинни ёритувчи чироғини бироз олдинроқ ёқади, рўпарадан келаётган автомобилнинг чироғи кўрингунга қадар.

Хулоса қилиб айтганда, ҳайдовчи-йўриқчиларнинг малакасини баҳолаш, транспорт соҳасидаги муҳим вазифа бўлиб, бу жараённинг самарадорлиги йўловчиларнинг хавфсизлиги ва транспорт тизимининг умумий самарадорлигини белгилайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. 2024 йил 19 январдаги Ўзбекистон Республикаси "Йўл ҳаракати хавфсизлиги тўғрисида"ги 900-сон қонуни.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан 2022 йилнинг 4 апрел кунидаги "Автомобиль йўлларида инсон хавфсизлигини ишончли таъминлаш ва ўлим ҳолатларини кескин камайтириш чора тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-190-сонли қарори.

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев раҳбарлигида 2022 йил 11 февраль куни ўтказилган видеоселектор йиғилишида "Хавфсиз ва равон йўл" тамойили.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 12 апрелдаги "Йўл ҳаракати қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида"ги 172-сонли қарори.

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 20 июлдаги Автомототранспорт воситалари ҳайдовчиларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш ҳамда уларни имтиҳондан ўтказиш

тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисидаги ВМҚ-393-сон қарори.

6. И.Б. Иброҳимов. Автомактабларда ҳайдовчи-йўриқчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш методикаси // Eurasian journal of law, finance and applied sciences Journal has been listed in different indexings ISSN 2181-2853 189-193 б 2022 йил декабрь Т.

7. И.Б. Иброҳимов. Автомактабларда ҳайдовчи-йўриқчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш, ҳайдовчилар маданиятини шакллантирувчи ва акс эттирувчи психологик коидалар // Автомобиль техникаларини ишлаб чиқариш ва эксплуатациясида инновацион технологияларининг қўлланилиши” Республика илмий-амалий анжуман материаллари. Чирчиқ олий танк қўмондонлик муҳандислик билим юрти техник таъминот кафедраси. 116-122 б. 2022 йил.

8. И.Б. Иброҳимов. Автомактабларда ҳайдовчи-йўриқчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш методикаси // Eurasian journal of law, finance and applied sciences international scientific journal special series “administrative-legal reforms implemented in the system of internal affairs bodies: results and prospects” Volume 2 Issue 10, Page 189-193. Special Issue 2022.

9. I.B. Ibrohimov. History of the Introduction of Electric Cars, Advantages and Disadvantages // AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITARIAN RESEARCH ISSN: 2690-9626 Vol. 3, No. 11, 2022.

10. М.М.Файзиев Ҳайдовчилик маданияти ўқув қўлланма 166 бет Тошкент 2024 йил

11. WWW.KUN.uz .

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR TEACHING FOLK SONGS IN THE AESTHETIC EDUCATION OF STUDENTS

Egamov Oxunjon Saidovich

Master's student at the Bukhara Institute of Psychology and Foreign Languages

Abstract: Teaching folk songs in the aesthetic education of students fosters cultural awareness, emotional intelligence, and artistic development. This article explores key pedagogical conditions necessary for effective instruction, including creating a supportive environment, contextualizing songs, employing active and creative methods, integrating technology, and ensuring teacher preparedness. Community engagement and interdisciplinary approaches further enhance the learning experience. Despite challenges such as diminishing interest and limited resources, innovative strategies can revitalize the role of folk songs in education. The findings emphasize their significance in nurturing students' holistic growth and sustaining cultural heritage through aesthetic learning.

Keywords: folk songs, aesthetic education, pedagogy, cultural heritage, secondary schools.

Folk songs are a profound medium through which cultural traditions, values, and aesthetics are passed down through generations. In educational settings, particularly within general secondary schools, teaching folk songs offers a pathway to nurture students' appreciation for their heritage and develop their artistic and emotional faculties. The success of integrating folk songs into aesthetic education depends on specific pedagogical conditions. These conditions ensure that teaching methods align with the goals of cultural preservation, artistic development, and holistic student growth. Folk songs are an embodiment of the collective memory and artistic spirit of a culture. Their lyrics and melodies often reflect the socio-historical realities, emotional landscapes, and philosophical outlooks of the communities from which they originate. By teaching folk songs, educators can immerse students in the richness of their cultural heritage, fostering a sense of identity and pride. Furthermore, folk songs serve as an artistic tool for developing students' musical literacy, emotional intelligence, and aesthetic sensibility. Aesthetic education, which aims to cultivate an appreciation for beauty and art, finds a natural complement in folk songs. The simple yet profound melodies and lyrics of these songs engage both the intellect and emotions, offering students a comprehensive artistic experience. This makes folk songs an effective medium for teaching concepts of rhythm, melody, harmony, and storytelling, as well as for instilling moral and ethical values.

When the above pedagogical conditions are met, the teaching of folk songs yields numerous benefits for students. Firstly, it enhances their cultural awareness and identity, fostering pride in their heritage. Secondly, it develops their musical and artistic skills, including an understanding of rhythm, melody, and lyrical expression. Thirdly, it cultivates emotional intelligence and empathy, as students engage with the universal themes of folk songs, such as love, struggle, and resilience. Finally, folk song education promotes social cohesion and teamwork through group activities, performances, and collaborative projects. Despite its potential, teaching folk songs in schools faces challenges such as diminishing interest in traditional music among younger generations and a lack of resources or trained educators. To overcome these obstacles, schools should adopt innovative approaches, such as blending folk songs with contemporary music styles or using multimedia tools to enhance their appeal. Providing teachers with adequate training and resources is equally important. Governments and cultural organizations can support these efforts by funding programs that preserve and promote folk music education.

By fostering a supportive environment, employing active and contextual methods, utilizing technology, and ensuring teacher preparedness, schools can effectively integrate folk songs into their curricula. This not only enriches students' aesthetic education but also nurtures their cultural identity, emotional intelligence, and artistic abilities. With sustained effort and innovation, folk songs can remain a vibrant part of students' educational journeys, inspiring a lifelong appreciation for their cultural heritage.

References:

1. Elliott, D. J., & Silverman, M. (2015). *Music matters: A philosophy of music education* (2nd ed.). Oxford University Press.
2. Folkestad, G. (2006). Formal and informal learning situations or practices vs formal and informal ways of learning. *British Journal of Music Education*, 23(2), 135–145. <https://doi.org/10.1017/S0265051706006887>
3. Green, L. (2008). *Music, informal learning and the school: A new classroom pedagogy*. Ashgate Publishing.
4. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
5. F. Nurullayev. “Musiqqa ta'limida Buxoro folklor qoshiqlarini o'rgatishning ilmiy-metodik xususiyatlari”-(PhD) Diss.ishi. 2021y

6. Фаррух Гайбуллоевич Нуруллаев. Интерактивные уроки музыки по программы STEAM// SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL, ISSN 2181-0842, VOLUME 3, ISSUE 1, JANUARY 2022.595-602.
7. Фаррух Гайбуллоевич Нуруллаев. Моделирования педагогических с музыкальным уклоном действие объектов через математический аппарат в педагогике// SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL, ISSN 2181-0842, VOLUME 3, ISSUE 1, JANUARY 2022.589-595.
8. Нуруллаев Ф.Г., Норова Ш.У. Психология музыкальных дидактических игр на интегрированных занятиях// Вестник интергративной психологии. Журнал для психологов. Выпуск №17, 2018. – С.295-299.
9. Nurullayev F.G The Role and Significance of Folk Music in Raising Children.European Journal of Innovation in Nonformal Education(EJINE) Volume 2| Issue 5| ISSN:2795-8612 **Accepted** 14 May2022.
10. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся// Научно – методический журнал «Проблемы педагогики». №3 (48). - Москва 2020.- С.15-17.
11. Нуруллаев Ф.Г., Музыкальный процесс в западной музыке// «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021. - pp.570-575.
12. Nurullayev F.G. Узлуксиз таълим тизимида Бухоро фольклор кўшиқларини ўргатишнинг ўрни ва ахамияти// O'zbekiston Milliy Universiteti xabarлари, Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2021-yil 6-son.- Toshkent. B.177-186.
13. Nurullayeva N.G., Nurullaeva N.K., Nurullaev B.G. Role and significance of folklor music in the upbringing of children of preschool age. Academicia An International Multidisciplinary Research Journal. Vol.10, Issue 10, October 2020.
14. Нуруллаев Ф.Г. Особенности и условия развития творческих музыкальных способностей детей. Вестник интергративной психологии. Журнал для психологов. г. Ярославль, Выпуск №17, 2018. – С.125-128.
15. Нуруллаев Ф.Г. Из истории смычковых инструментов у мастеров Амати Николо, Гварнери и Страдивари. Материалы международного научно-творческого форума. Часть 1- Челябинск, 2016.-С.158-159
16. Нуруллаев Ф.Г. Мусика таълимида Бухоро фольклор кўшиқларини ўргатиш жараёнини лойихалаш. Бухоро мусика фольклорининг тарихий-назарий ва амалий масалалари. Республика илмий-назарий анжуман материаллари. 2020 йил, 6 ноябрь. Бухоро, 2020- Б. 107-111.

17. Нуруллаев Ф.Г., Случайный выбор качественных характеристик материала по музыки или порядок его изложения в процессе создания музыки или исполнения опуса//«SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal. ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 588-593.

18. Nurullayev F.G., Madrimov B.K., Rajabov T.I. Teaching Bukhara Children Folk Songs in Music Lessons as an Actual Problem. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol.24, Issue 04, 2020 P. 6049.

19. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Формирование эстетического воспитания детей на примере Бухарских фольклорных песен. «MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS» collection of scientific works of the international scientific conference Issue 4(260 Warsaw, Poland 2020. P. 139-141.

МЕТОДИКА ПЛАНИРОВАНИЯ ИНТЕГРАТИВНЫХ УРОК

Айбекова Айжан Элмурат кизи студентка

2- курса начального образования

Термезского государственного педагогического института

Научный руководитель: Мухтарова Лобар Абдиманнабовна

Аннотация: В статье рассматриваются планирование интегративных уроков понятие и виды интегрированных уроков, особенности и требования организации интегрированных уроков в начальной школе, отличия интегрированных уроков от традиционных, цели и задачи интегрированных уроков в начальной школе.

Ключевые слова: интеграция, интеграция в образовании, интегрированные уроки, особенности организации интегрированных уроков, начальная школа.

Интегрированные процессы обучения и преподавания позволяют детям приобретать и использовать базовые навыки во всех областях содержания и развивать позитивные установки для дальнейшего успешного обучения на протяжении всех начальных классов. Интеграция признает и строится на отношениях, которые существуют между всеми вещами.

Особое внимание в планировании уделено интеграции уроков русской грамоты в первом классе. Такие уроки проводятся почти каждую неделю. Предусмотрено интегрирование уроков обучения грамоте с уроками музыки, изобразительного искусства. Уроки математики чаще всего объединяются с уроками труда и уроками познания мира.

Значительный объем занимают интегрированные уроки русского языка и чтения. Уроки познания мира, объединенные с уроками чтения, математики, музыки, труда, изобразительного искусства, позволяют формировать у младших школьников целостную научную картину мира, повышают познавательный интерес, способствуют развитию психических процессов учащихся.

Основой разработки интегрированных уроков является интегративно-тематический подход, обоснованный Г.Ф.Федорцом. Он означает, что за содержательную, методическую и организационную единицу процесса обучения берется не урок, а учебная тема (раздел) учебной дисциплины.

За основу интеграции может быть взят любой урок с его установившейся структурой и логикой поведения. на этот урок привлекаются знания, результаты анализа понятий с точки зрения других наук, других учебных предметов.

Например, группы понятий "зима", "мороз", "стужа", "вьюга" рассматривается на уроках чтения, русского языка, природоведения, музыки, изобразительного искусства, но интегрированным будет тот урок, на котором для анализа понятий привлекаются знания, усвоенные на других учебных предметах. Сам же урок остается цельным, логически последовательным, с присущей ему методикой поведения, хотя более творческим, раскрепощенным.

В методике обучения термин "интеграция" - это наука о закономерностях обучения, воспитания и развития учащихся средствами определенного учебного процесса, предмета и их совокупностью.

Понятие "интеграция" - это создание у школьников целостного представления о мире, окружающем их, с одной стороны, и нахождения возможности для сближения межпредметных знаний, с другой. В связи с этим актуальной и перспективной явилась мысль К.Д.Ушинского о связи между предметами.

В интеграции изначально состояла новизна и сущность этого метода, так как он, по замыслу автора, позволял приспособить и слить в единое целое отдельные элементы 2-х видов речевой деятельности письмо-чтение - для быстрого и прочного достижения одной цели: формирования у детей способности к дистанционному общению с помощью текста.

Интеграция в начальной школе должна иметь количественный характер: "Немного обо всем". Дети получают все новые и новые представления о понятиях, систематически дополняя и расширяя круг уже имеющихся знаний. С помощью интегрированных уроков появляются большие возможности развивать у ребенка интеллект, которые в традиционном обучении используются недостаточно.

Чтение, как предмет включает помимо литературных текстов материалы по истории, природоведению. Математика содержит арифметический, геометрический и алгебраический материал. Такая интеграция не мешает формированию навыков, но является их гарантом.

Прежде чем объединить два предмета нужно глубоко предварительно их анализировать. Так, методистами, докторами педагогических наук С.И.Волковой и О.Л.Пчелкиной был разработан и предложен интегративный

курс "Математика и конструирование". Это курс представляет собой интегрированную попытку объединить в единый предмет два разноплановых по способу овладения ими учебного предмета: математику, которая носит теоретический характер, и трудовое обучение, формирование умений и навыков в котором носит практический характер.

Изучение этого предмета предполагает органическое единство мыслительной и практической деятельности учащихся. Мыслительная деятельность и теоретические знания создают основу, базу для овладения курсом, а конструкторско-практическая деятельность в свою очередь обуславливает не только формирование конструкторских умений и навыков, но и развивает мышление, способствует актуализации и закреплению математических знаний, умений и навыков.

Курс "Математика и конструирование" предполагает усиление развития логического мышления и пространственных представлений, формирование элементов логического мышления.

Одна из важнейших задач этого курса - формирование у школьников элементов конструирования, способностей в процессе изучения этого предмета за счет выполнения заданий и практических работ.

Предложенный подход к проблеме интеграции обучения требует детализации.

Использованная литература:

1. Мухтарова, Л. (2023). СОТРУДНИЧЕСТВО СЕМЬИ И ШКОЛЫ В ВНЕДРЕНИИ ТЕХНОЛОГИЙ STEAM В ЖИЗНЬ. Интерпретация и исследования, 2(1).
2. Рахмонова, Ф., & Мухтарова, Л. (2023). ЗНАЧЕНИЕ УРОКОВ ЧТЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ДУХОВНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ УЧАЩИХСЯ. Интерпретация и исследования, 2(1).
3. Мухтарова, Л. (2023). ВОЗМОЖНОСТИ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА В УСТАНОВЛЕНИИ ВЗАИМОСВЯЗИ ПРЕДМЕТОВ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ. Интерпретация и исследования, 2(1).
4. Норматова, Д., & Мухтарова, Л. (2023). НАЧАТЬ С РАЗВИВАТЬ РЕЧЕВЫЕ НАВЫКИ И НАВЫКИ УЧАЩИХСЯ IСН-КЛАССА. Интерпретация и исследования, 2(1).
5. Мухтарова, Л. (2023). Экологическая безопасность как неотъемлемая составляющая экологической культуры. Интерпретация и исследования, 2(1).
6. Абдиманнабовна, М. Л. (2023). ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ

СИСТЕМЫ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ И НАВЫКОВ В ИССЛЕДОВАНИЯХ TIMSS. Журнал педагогов, 1(1), 517-517.

7. Мухтарова, Л. А. (2021). Использование инновационных образовательных технологий в формировании культуры окружающей среды. Восточное возрождение: инновационные, образовательные, естественные и социальные науки, 1(10), 792-797.

8. Кульминов, У., & Мухтарова, Л. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.

9. Мелимуродовна, Д. Д., & Абдиманнабовна, М. Л. (2023). ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ. Репозиторий Открытого Доступа, 4(3), 971-976.

10. Джалгашевна, П. Г., & Абдиманнабовна, М. Л. (2023). ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ STEAM. World Bulletin of Social Sciences, 21, 109-111.

11. Мелимуродовна, Д. Д., & Абдиманнабовна, М. Л. (2023). ВОПРОСЫ МАТЕМАТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЛИТЕРАТУРЫ В МИРОВОЙ НАУКЕ. Galaxy International Междисциплинарный Исследовательский Журнал, 11(3), 307-311.

12. Абдиманнабовна, М. Л. (2022). Возможности для междисциплинарного интегрированного подхода к импровизации культуры окружающей среды. Eurasian Scientific Herald, 7, 7-12.

13. Абдиманнабовна, М. Л. (2021). Possibilities of an Integrative Approach to the Formation of a Culture of Environmental Safety. Европейский Научный Журнал, 2(11), 43-44.

14. Кульминов, У. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. Репозиторий Открытого Доступа, 4(2), 434-437.

15. Абдиманнабовна, М. Л. (2021). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ КУЛЬТУРЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ.

16. Зиягулова Мафтуна Шухрат кызы и Феруза Хаитова Абдуллаевна, “РОЛЬ РИСУНКОВ В ФОРМИРОВАНИИ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ГРАМОТНОСТИ”, IEJRD - Международный междисциплинарный журнал, том 6, № 4, стр. 3, июль 2021.

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА В ОБРАЗОВАНИИ

Имамалиева Тамила Тофик гизи студентка

2- курса начального образования

Термезского государственного педагогического института

Научный руководитель: Мухтарова Лобар Абдиманнабовна

Annotatsiya: Статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме интегративного подхода в образовании. В статье описаны основные положения методики интегрированного урока.

Ключевые слова: методы и средства, воспитание, обучение, начальный класс, методические особенности, естественно - научное воспитание, критерий.

Интегративный подход означает реализацию принципа интеграции в любом компоненте педагогического процесса, обеспечивает целостность и системность педагогического процесса. Интегративные процессы являются процессами качественного преобразования отдельных элементов системы или всей системы.

Интегративный подход подразумевает определенную универсальность и гибкость, учет индивидуальных свойств личности. Техники интегративной психологии и психиатрии помогают человеку принять свои переживания, решить проблемы, повысить творческий потенциал и вернуть вкус к жизни.

Интегративное обучение — это процесс установления связей между концепциями и опытом, позволяющий применять информацию и навыки к новым и сложным вопросам или проблемам.

Интегрированный урок – особый тип урока, объединяющий в себе обучение одновременно по нескольким дисциплинам при изучении одного понятия, темы или явления.

Предметом анализа в интегрированном уроке выступают многоплановые объекты, информация о сущности которых содержится в различных учебных дисциплинах. Это ведет к появлению качественно нового типа знаний, находящего выражение в общенаучных понятиях, категориях, подходах.

Участие учителей смежных дисциплин в организации интегрированных уроков решает психологическую проблему, позволяющую ребятам легко включаться в новый блок информации, способствует росту уровня общей и

профессиональной культуры педагога, развитию ценностных ориентаций школьников с позиций глобального образования.

Комбинированный подход снимает монотонность урока, позволяет переключать внимание, а это обеспечивает высокую активность и поддерживает интерес к учению.

Рассмотрим основные положения методики интегрированного урока:

1. Четкое определение *цели* проведения интегрированных уроков и *задач*, заданные с позиции интегрирования.

2. Пересмотр содержания изучаемого материала.

Мы предлагаем строить интегрированные уроки на базе имеющихся предметов и того материала, который предлагается учащимся и учителю в программах и учебниках.

Для проведения интегрированных уроков необходимо:

а) проанализировать программы начальной школы по различным учебным предметам;

б) выявить одинаковые темы;

в) объединить их с позиции ведущей идеи и ведущих положений.

При отборе материала для интегрированного урока учителю следует руководствоваться тем, что содержание разных предметов, объединенных в одной теме, - не простая сумма знаний. Необходимо помнить, что входящие в нее компоненты функционируют как подсистемы, обеспечивающие единое целое в данной системе.

В местах взаимодействия содержания учебных предметов (на их пересечении) возникает поле взаимодействия и активные точки, которые могут обеспечить переход на качественно новый уровень функционирования интегрированного урока как системы.

3. Учителю следует пересмотреть методы и средства обучения, формы организации учебной деятельности школьников, поскольку интегрирование знаний предполагает детальную проработку всех единиц учебного материала, входящих в тему данного урока.

Взаимосвязанная деятельность учителя и учащихся на уроке способствует созданию творческих ситуаций, которые поднимают систему на новый уровень интегрированных знаний. На интегрированном уроке происходит сочетание методов обучения разных учебных предметов, реализации которых помогают *средства* обучения.

Средства обучения являются все приспособления и источники, помогающие учителю учить, а ученику учиться.

Интегрированный урок наряду с сочетанием методов и средств обучения предполагает сочетание форм организации учебной деятельности школьников на уроке, а именно: индивидуальной, групповой, фронтальной.

4. С позиции заданных целей интегрированного урока обозначаются его результаты:

- повышение уровня знаний по предмету;
- изменение интеллектуальной деятельности;
- развитие речи школьников, обусловленное взаимодействием разных учебных предметов;
- эмоциональное развитие учащихся, основанное на привлечении музыки, живописи, лепки, литературы, пластики движения тела;
- рост познавательного интереса школьников, проявляемого в желании активной и самостоятельной работы на уроке и во внеурочное время;
- включение учащихся в творческую деятельность, результатом которой могут быть их собственные стихотворения, рисунки, панно, поделки, являющие отражение личностного отношения к тем или иным явлениям и процессам.

Опыт изучения курса "Природоведение", включающего сведения из географии, биологии, ботаники и других дисциплин, показывает, что учащимся начальных классов можно привить основы целостного представления об окружающем природном мире. Дети на этих уроках работают легко и с интересом усваивают материал.

Методист **Г.И. Модышевская** раскрывает факторы, влияющие на эффект интегрированных уроков. В своих работах она выделяет уроки, которые более приемлемы для интеграции. При этом используются методы, способствующие осуществлению интегрированного подхода: беседа, экскурсии, словесное рисование, рисунки-пантомимы, репродукции мастеров живописи, фотоальбомы, грамзаписи.

Мнение ученых Н.Н.Светловской, К.М.Калягина, о том, что начинать реализацию идей интеграции в начальной школе следует поэтапно, постепенно разделяет и методист Н.И.Куденко. Идея интеграции обучения и воспитания естественным образом вытекает из стремления дать молодому поколению целостное, единое представление о природе, обществе и своем месте в них.

Л.В.Занков выражал эту мысль так: "Гармоничное, духовное богатство может быть достигнуто по принуждению. Подлинное духовное богатство складывается тогда, когда человек тянется сам к знаниям, к искусству".

Формирование у учащихся потребности в учении состоит в том, что они возбуждают у них переживание внутренних противоречий и стимулируют их стремление, активность к овладению знаниями. Противоречие между знанием и незнанием является движущей силой учения, познавательной активности учащихся.

Возникновение идеи интеграционного обучения определено прогрессом человеческого развития, повышением требований при воспитании подрастающего поколения. Науке необходимы дополнения и изменения, направленные на эффективность учебно-воспитательного процесса в начальных классах. Современная педагогика реализует идею интеграции через поиск межпредметных связей и введения интеграционных курсов.

Таким образом, идет разносторонний поиск возможностей реализации интеграции в процессе обучения. Исходя из того, что нет однозначного понимания сущности интеграции. Авторы, занимающиеся данной проблемой, предлагают разные варианты ее решения. Несмотря на отсутствие единого подхода к проблеме, процесс интеграции - это перспективный шаг на пути модернизации образования, ведущий к созданию предпосылок в формировании современного целостного представления об окружающей действительности.

Итак, мы проанализировали сущность возникновения идеи интегрированного обучения в истории педагогической мысли, разработку решения проблемы интегрированных уроков психологами, современными методистами, раскрыли методические основы проведения интегрированных уроков и дали описание нетрадиционных форм. Из всего, что сказано в этой главе, следует вывод о том, что интегрированные уроки представляют собой достаточно сложную систему. И для того, чтобы эффективно, удачно, профессионально использовать их на практике нужно знать теоретические аспекты интегрированного обучения, а также усвоить особенности их использования в начальной школе, которых следует придерживаться для того, чтобы осуществить какой-то определенный педагогический замысел.

Использованная литература:

1. Мухтарова, Л. (2023). СОТРУДНИЧЕСТВО СЕМЬИ И ШКОЛЫ В ВНЕДРЕНИИ ТЕХНОЛОГИЙ STEAM В ЖИЗНЬ. Интерпретация и исследования, 2(1).
2. Рахмонова, Ф., & Мухтарова, Л. (2023). ЗНАЧЕНИЕ УРОКОВ ЧТЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ДУХОВНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ УЧАЩИХСЯ. Интерпретация и исследования, 2(1).
3. Мухтарова, Л. (2023). ВОЗМОЖНОСТИ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА В УСТАНОВЛЕНИИ ВЗАИМОСВЯЗИ ПРЕДМЕТОВ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ. Интерпретация и исследования, 2(1).
4. Норматова, Д., & Мухтарова, Л. (2023). НАЧАТЬ С РАЗВИВАТЬ РЕЧЕВЫЕ НАВЫКИ И НАВЫКИ УЧАЩИХСЯ ICH-КЛАССА. Интерпретация и исследования, 2(1).
5. Мухтарова, Л. (2023). Экологическая безопасность как неотъемлемая составляющая экологической культуры. Интерпретация и исследования, 2(1).
6. Абдиманнабовна, М. Л. (2023). ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ И НАВЫКОВ В ИССЛЕДОВАНИЯХ TIMSS. Журнал педагогов, 1(1), 517-517.
7. Мухтарова, Л. А. (2021). Использование инновационных образовательных технологий в формировании культуры окружающей среды. Восточное возрождение: инновационные, образовательные, естественные и социальные науки, 1(10), 792-797.
8. Кульминов, У., & Мухтарова, Л. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.
9. Мелимуродовна, Д. Д., & Абдиманнабовна, М. Л. (2023). ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ. Репозиторий Открытого Доступа, 4(3), 971-976.
10. Джалгашевна, П. Г., & Абдиманнабовна, М. Л. (2023). ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ STEAM. World Bulletin of Social Sciences, 21, 109-111.
11. Мелимуродовна, Д. Д., & Абдиманнабовна, М. Л. (2023). ВОПРОСЫ МАТЕМАТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЛИТЕРАТУРЫ В МИРОВОЙ НАУКЕ.

Galaxy International Междисциплинарный Исследовательский Журнал, 11(3), 307-311.

12. Абдиманнабовна, М. Л. (2022). Возможности для междисциплинарного интегрированного подхода к импровизации культуры окружающей среды. Eurasian Scientific Herald, 7, 7-12.

13. Абдиманнабовна, М. Л. (2021). Possibilities of an Integrative Approach to the Formation of a Culture of Environmental Safety. Европейский Научный Журнал, 2(11), 43-44.

14. Кульминов, У. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. Репозиторий Открытого Доступа, 4(2), 434-437.

15. Абдиманнабовна, М. Л. (2021). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ КУЛЬТУРЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ.

16. Зиягулова Мафтуна Шухрат кызы и Феруза Хаитова Абдуллаевна, “РОЛЬ РИСУНКОВ В ФОРМИРОВАНИИ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ГРАМОТНОСТИ”, IEJRD - Международный междисциплинарный журнал, том 6, № 4, стр. 3, июль 2021.

Türk Dünyası Edebiyatında Dijital Yaklaşım

MOHINUR AKHMEDOVA

Özbekistan, Taşkent Devlet Ali Şir Nevai Üniversitesi Doktora Öğrencisi

Özet

Türk Dünyası edebiyatı, tarih boyunca geniş bir coğrafyada kültürel birikim ve ortak değerlerin taşıyıcısı olmuştur. Dijitalleşmenin hız kazandığı 21. yüzyılda, Türk Dünyası edebiyatı da bu dönüşümden etkilenmiştir. Bu makale, Türk Dünyası edebiyatında dijital araçların ve yöntemlerin kullanımı, dijital kütüphaneler, çevrimiçi eğitim platformları, edebi eserlerin dijital ortama aktarımı ve dijital analiz yöntemlerinin sunduğu olanaklar üzerinde durmaktadır.

Giriş

Dijitalleşme, bireylerin, kurumların ve kültürlerin etkileşim biçimlerini kökten değiştirmiştir. Türk Dünyası edebiyatı, Türk milletlerinin zengin tarihî ve kültürel mirasını taşıyan bir disiplin olarak bu dönüşümden etkilenmiştir. Geleneksel metotların yanı sıra, dijital yaklaşımlar edebi eserlerin korunması, erişimi, analiz edilmesi ve yeni nesillere aktarılmasında etkili bir araç hâline gelmiştir. Bu makale, dijitalleşmenin edebiyat üzerindeki etkilerini incelemekte ve Türk Dünyası edebiyatında bu yeni yaklaşımların nasıl uygulandığını ortaya koymaktadır.

1. Türk Dünyası Edebiyatı ve Dijitalleşme

Türk Dünyası edebiyatı, Asya'dan Avrupa'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk halklarının yazılı ve sözlü edebi ürünlerini kapsar. Ancak bu edebî zenginliğin korunması ve yaygınlaştırılmasında dijital teknolojilerin kullanımı, son yıllarda önem kazanmıştır. Dijitalleşme Türk Dünyası edebiyatını etkilerken, bu sürecin başlangıçcı teknolojinin edebiyat alanına girmesiyle olmuştur.

1980'ler ve Bilgisayar Kullanımı: İlk dijital metinler, 1980'lerde bilgisayarların edebi eserlerin saklanması ve basit analizlerde kullanılmaya başlamasıyla oluşturulmuştur.

1990'lar ve İnternetin Yaygınlaşması: İnternet, özellikle Türk lehçeleriyle yazılmış metinlerin çevrimiçi paylaşımını mümkün kılmıştır.

2000'ler ve Dijital Kütüphaneler: Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan gibi ülkelerde dijital arşiv projeleri yaygınlaşmıştır.

Örnek Projeler:

Türk Dil Kurumu'nun *Türk Lehçeleri Sözlüğü* dijital platforma taşınmıştır.

Türkistan'daki edebi metinlerin korunması için UNESCO destekli projeler geliştirilmiştir.

Dijital Kütüphaneler: Türkiye'deki Millet Kütüphanesi, Azerbaycan'daki Milli Kitap Kütüphanesi gibi kurumlar, Türkçe ve diğer Türk lehçelerindeki eserlerin dijital kopyalarını erişime açmıştır.

Edebi Arşivlerin Dijitalleşmesi: Kaşgarlı Mahmud'un *Divan-ı Lügat-it Türk* eseri gibi klasik eserlerin dijital ortama aktarılması, uluslararası erişimi kolaylaştırmıştır.

Sözlü Geleneklerin Dijitalleştirilmesi: Manas Destanı gibi sözlü eserler, sesli ve görsel kayıtlarla korunmaktadır.

2. Dijital Eğitim ve Türk Dünyası Edebiyatı

Dijital eğitim, Türk Dünyası edebiyatının öğretiminde yeni imkânlar sunmaktadır. Özellikle çevrimiçi eğitim platformları, farklı ülkelerdeki öğrencilerin bu edebiyatı öğrenmesini kolaylaştırmıştır. Türk Dünyası edebiyatının yaygınlaşmasında uzaktan eğitim araçları hayati önem taşımaktadır.

Eğitim Platformları: Khan Academy ve Udemy gibi platformlarda, Türkçe veya diğer lehçelerde edebiyat dersleri hazırlamak mümkündür.

Sanat ve Edebiyat Festivalleri: Dijital ortamda düzenlenen edebiyat festivalleri, farklı coğrafyalardan insanların bir araya gelmesini sağlamaktadır.

Dijital Materyaller ve Multimedya Kullanımı

Ders kitapları artık sadece yazılı metinlerle değil, görseller, videolar ve interaktif unsurlarla zenginleştirilmektedir.

Manas Destanı'nın dramatize edilmiş kısa filmleri, genç öğrenciler için daha ilgi çekici hâle getirilmektedir.

İnteraktif haritalar, edebiyatın coğrafi boyutunu anlamayı kolaylaştırmaktadır.

MOOC Platformları: Coursera ve EdX gibi platformlarda Türk Dünyası edebiyatına dair dersler oluşturulabilir.

Sanal Sınıflar: Zoom, Google Meet gibi araçlar üzerinden interaktif edebiyat dersleri düzenlenmektedir.

Dijital Ders Materyalleri: Multimedya araçları ile desteklenmiş ders materyalleri, özellikle genç öğrenciler için edebiyatı daha cazip hâle getirmiştir.

3. Edebi Analizde Dijital Yöntemler

Metin madenciliği, ağ analizi ve büyük veri gibi dijital yöntemler, Türk Dünyası edebiyatının analizi için yeni kapılar açmıştır.

Metin Madenciliği: Binlerce şiir ve metin arasında ortak temaları ve motifleri belirlemek için kullanılmaktadır.

Ağ Analizi: Edebi eserlerdeki karakterler arasındaki ilişkiler, bu yöntemle görselleştirilebilir.

Dil İşleme Teknolojileri: Türk lehçeleri arasındaki dilsel farklılıkları ve benzerlikleri analiz etmek için doğal dil işleme (NLP) araçları kullanılmaktadır.

Türk Dünyası Edebiyatının Uluslararası Alanda Dijitalleşme ile Tanıtılması

Dijital platformlar, Türk Dünyası edebiyatını dünya genelinde tanıtmak için etkili bir araçtır.

Yayınlanan Dijital Eserler: Uluslararası kütüphaneler aracılığıyla Türk edebiyatına ait eserler farklı dillerde erişime açılmaktadır. Yapay zekâ, edebi eserlerin farklı dillere çevrilmesi sürecini hızlandırmaktadır.

Örneğin, Türkçe'den İngilizceye yapılan çevirilerde Google Translate ve DeepL gibi araçlar kullanılarak eserlerin küresel erişimi artırılmıştır.

4. Türk Dünyası Edebiyatında Dijital Yayıncılık

Dijital yayıncılık, edebi eserlerin daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamaktadır.

E-kitap ve Çevrimiçi Dergiler: Günümüzde birçok Türk edebiyat dergisi, dijital ortamda yayın yapmaktadır.

Bloglar ve Sosyal Medya: Yazarlar, bloglar ve sosyal medya aracılığıyla doğrudan okuyucularla etkileşim kurabilmektedir.

Podcast ve Video İçerikleri: Edebiyat sohbetleri ve şiir okumaları gibi içerikler, YouTube ve Spotify gibi platformlarda popülerlik kazanmıştır.

Edebi Metinlerin Korunması ve Yayılması. Türk Dünyası edebiyatı, el yazmaları, eski metinler ve sözlü eserlerden oluşan geniş bir koleksiyona sahiptir. Bu materyallerin dijitalleştirilmesi, onların yıpranmasını önlerken uluslararası erişimi artırmaktadır.

Karşılaşılan Zorluklar: Özellikle eski Türk lehçelerinde yazılmış eserlerin dijitalleştirilmesinde teknik ve dilsel zorluklar yaşanmaktadır.

Dijital Restorasyon Çalışmaları

Bozulmuş metinlerin yeniden okunabilir hale getirilmesi için optik karakter tanıma (OCR) teknolojisi kullanılmaktadır. Kaşgarlı Mahmud'un el yazmaları gibi tarihî eserlerin dijital restorasyonları bu bağlamda önemli bir örnektir.

5. Türk Dünyası Edebiyatının Geleceği ve Dijitalleşme

Türk Dünyası edebiyatında dijitalleşmenin geleceği, teknolojinin gelişimine paralel olarak şekillenecektir. Yapay zekâ destekli çeviri araçları, farklı lehçeler arasındaki kültürel alışverişi artırabilir. Aynı zamanda sanal gerçeklik (VR) teknolojileri, edebi metinlerin deneyimlenme biçimlerini değiştirebilir.

Türk Dünyası Edebiyatında Dijital Yaratıcılık

Dijital araçlar, sadece mevcut edebi eserlerin analizinde değil, aynı zamanda yeni eserlerin yaratılmasında da kullanılmaktadır.

Yapay Zekâ ile Edebiyat Üretimi: GPT modelleri gibi yapay zekâ yazılımları, Türkçe şiirler ve hikâyeler üretebilmekte ve edebî yaratıcılığa farklı bir boyut katmaktadır.

Sanal Gerçeklik (VR) ile Hikâye Deneyimi: VR teknolojileri, okuyucuların bir hikâyeyi interaktif olarak deneyimlemesine olanak tanımaktadır. Bu, özellikle destan gibi epik eserlerde kullanılabilecek yenilikçi bir yöntemdir.

6. Dijitalleşmenin Getirdiği Etik Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Dijitalleşme süreci bazı etik sorunları da beraberinde getirmiştir:

Fikri Mülkiyet Hakları: Dijital ortama aktarılan eserlerin telif hakları nasıl korunacaktır?

Kültürel Temsil: Dijital platformlarda Türk Dünyası edebiyatının doğru temsil edilmesi nasıl sağlanacaktır?

Çözüm Önerileri:

Uluslararası standartlara uygun dijital yayın politikalarının geliştirilmesi.

Türk Dünyası edebiyatı üzerine çalışan kurumlar arasında işbirliği sağlanması.

Sonuç

Dijitalleşme, Türk Dünyası edebiyatını yalnızca koruma ve yayma aracı değil, aynı zamanda onun yorumlanması ve yeniden üretilmesi için bir fırsat sunmaktadır. Bu süreçte, Türk Dünyası'nın kültürel mirasını gelecek nesillere aktarmak için dijital araçların daha etkin kullanılması gerekmektedir. Türk Dünyası edebiyatının

dijitalleştirilmesi, bu zengin mirası modern dünyada daha görünür kılacak ve uluslararası alanda tanınırlığını artıracaktır.

Türk Dünyası edebiyatında dijitalleşme, geçmişten gelen zengin edebiyat mirasının korunması ve dünya genelinde yaygınlaştırılması için kaçınılmaz bir süreçtir. Teknolojik yenilikler, bu edebiyatın hem araştırılması hem de geleceğe taşınması için büyük bir fırsat sunmaktadır. Bu bağlamda Dijital kütüphaneler daha geniş kapsamlı hale getirilmelidir. Türk Dünyası edebiyatının dijitalleşmesi için ortak bir altyapı oluşturulmalıdır. Edebiyatın genç nesillere aktarımı için dijital eğitim materyalleri artırılmalıdır. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi, Türk Dünyası edebiyatını daha güçlü bir şekilde geleceğe taşıyacaktır.

Kaynakça

1. İstanbul Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Programları.
2. Bakü Devlet Üniversitesi Resmi Web Sitesi.
3. Nazarbayev Üniversitesi Yüksek Lisans Program Tanıtımları.
4. TÜRKSOY Resmi Yayınları ve Raporları.
5. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Dijital Kütüphane Projeleri.
6. UNESCO, Türk Dünyası Edebiyatında Sözlü Gelenekler ve Dijitalleşme Raporu.
7. Türk Dil Kurumu, "Dijital Dil Analiz Yöntemleri" Yılmaz, A. (2022).
8. *Edebiyat ve Teknoloji: Dijital Çağda Türk Kültürü*. Aydın, F. (2023).
9. "Türk Dünyası'nda Dijital Eğitim ve Yeni Yöntemler," *Türkoloji Dergisi*.

Türk Dilinde Konuşan Ülkelerde Yüksek Lisans Edebiyat Öğretimi: Karşılaştırmalı Bir İnceleme

MOHINUR AKHMEDOVA

Özbekistan, Taşkent Devlet Ali Şir Nevai Üniversitesi Doktora Öğrencisi

1. Giriş

Türk dilinde konuşan ülkelerde yüksek lisans düzeyinde edebiyat öğretimi, ortak kültürel bağlar ve dil mirası üzerinden şekillenen zengin bir içeriğe sahiptir. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan gibi ülkeler, ortak bir Türk edebiyatı çerçevesinde benzersiz yükseköğretim programları sunmaktadır. Bu makalede, söz konusu ülkelerdeki yüksek lisans düzeyinde edebiyat eğitimi programları, içerik, öğretim yöntemleri, araştırma odakları ve kullanılan kaynaklar açısından detaylı bir şekilde analiz edilmekte ve karşılaştırılmaktadır.

2. Türk Dilinde Konuşan Ülkelerde Yüksek Lisans Edebiyat Eğitimi: Genel Çerçeve

Türk dilinde konuşan ülkelerde yüksek lisans düzeyindeki edebiyat eğitiminin temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Tarihsel ve Kültürel Bağlam: Her ülkenin edebiyat eğitimi, kendi tarihsel geçmişi, dil reformları ve edebi birikimleri üzerinden şekillenmiştir.

- Türkiye: Tanzimat'tan günümüze modernleşme süreci edebiyat eğitiminde etkili olmuştur.

- Kazakistan: Sovyet dönemi sonrası milli edebiyat vurgusu güçlenmiştir.

- Azerbaycan: Hem Türk hem de Fars edebiyatının etkileri hissedilir.

2. Ortak Dil ve Alfabe: Latin alfabesi kullanımını yaygınlaştırmış olsa da, farklı alfabe geçiş süreçleri (Kiril, Latin, Arap) eğitimin içerik ve yöntemlerini etkilemiştir.

3. Ülke Bazlı İnceleme

Bu bölümde, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'daki yüksek lisans düzeyinde edebiyat eğitimi, program içerikleri, öğretim yöntemleri ve ders müfredatları açısından detaylı olarak ele alınmıştır.

3.1. Türkiye

Türkiye'de yüksek lisans düzeyinde edebiyat eğitimi genellikle Türk Dili ve Edebiyatı, Karşılaştırmalı Edebiyat, ve Eski Türk Edebiyatı gibi alt dallara ayrılmaktadır.

- Örnek Programlar: İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi.

- Ders İçerikleri: Tanzimat edebiyatı, Cumhuriyet dönemi edebiyatı, modern edebiyat teorileri.

Öğretim Yöntemleri:

- Geleneksel ders anlatımı.
- Araştırma projeleri ve tez yazımı.
- Arşiv çalışmaları (TDK ve Milli Kütüphane arşivleri).

3.2. Azerbaycan

Azerbaycan'da yüksek lisans programları, hem klasik Azerbaycan edebiyatı (Fuzuli, Nizami) hem de Sovyet sonrası dönemin edebiyat akımlarını kapsar.

- Örnek Programlar: Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi.

- Ders İçerikleri: Nizami'nin eserlerinin karşılaştırmalı analizi, modern Azerbaycan şiiri.

4. Karşılaştırmalı Analiz

Türk dilinde konuşan ülkelerde yüksek lisans edebiyat öğretimi, içerik, öğretim yöntemleri ve kullanılan kaynaklar açısından benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Türkiye'de modernleşme odaklı bir eğitim varken, Kazakistan'da milli edebiyat vurgusu daha yoğundur.

Aşağıdaki tablo, Türk dilinde konuşan ülkelerde yüksek lisans düzeyinde edebiyat öğretimini karşılaştırmalı olarak göstermektedir.

Kriter	Türkiye	Azerbaycan	Kazakistan	Özbekistan	Kırgızistan	Türkmenistan
Odak Noktası	Modern ve klasik Türk edebiyatı	Klasik ve modern Azerbaycan edebiyatı	Milli edebiyat ve postkolonyal teoriler	Klasik Özbek edebiyatı	Destan ve halk edebiyatı	Türkmen halk edebiyatı
Ders İçerikleri	Tanzimat'tan günümüze	Nizami, Fuzuli	Abay, Sovyet sonrası	Ali Şir Nevai	Manas Destanı	Mahtumkulu Şiirleri
Öğretim Yöntemleri	Araştırma ve tez odaklı	Multidisipliner analiz	Söylem ve saha çalışmaları	Filolojik analiz	Sözlü gelenek odaklı	Kültürel bağlamli analiz
Kaynaklar	Milli Kütüphane, TDK	Milli Arşiv	Kazakistan Milli Kütüphanesi	Özbek Edebiyat Arşivi	Kırgız Tarih Enstitüsü	Türkmen Edebiyat Enstitüsü

5. Zorluklar ve Fırsatlar

Zorluklar:

- Alfabe ve Dil Farklılıkları: Farklı alfabe kullanımları, ortak akademik çalışmalar için bir engel oluşturabilir.
- Kaynak Eksikliği: Bazı ülkelerde modern akademik kaynakların sınırlı olması.

Fırsatlar:

- Türk Konseyi İşbirliği: Türk dili konuşan ülkeler arasında ortak edebiyat çalışmaları ve akademik değişim programları düzenlenebilir.

2. Dijitalleşme: Ortak bir dijital edebiyat veri tabanı oluşturularak kaynaklara erişim kolaylaştırılabilir.

6. Sonuç ve Öneriler

Türk dilinde konuşan ülkelerdeki yüksek lisans edebiyat öğretimi, ortak bir tarih ve kültürel bağ üzerinden şekillenmekle birlikte, her ülkenin kendi ulusal kimlik vurguları ve eğitim politikaları doğrultusunda çeşitlenmiştir. Ortak bir akademik platform oluşturulması, bu ülkeler arasında işbirliğini artırarak edebiyat öğretiminin niteliğini daha da yükseltebilir.

Kaynaklar

1. İstanbul Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Programları.
2. Bakü Devlet Üniversitesi Resmi Web Sitesi.
3. Nazarbayev Üniversitesi Yüksek Lisans Program Tanıtımları.
4. TÜRKSOY Resmi Yayınları ve Raporları.
5. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Dijital Kütüphane Projeleri.
6. UNESCO, Türk Dünyası Edebiyatında Sözlü Gelenekler ve Dijitalleşme Raporu.
7. Türk Dil Kurumu, "Dijital Dil Analiz Yöntemleri" Yılmaz, A. (2022).
8. *Edebiyat ve Teknoloji: Dijital Çağda Türk Kültürü*. Aydın, F. (2023).
9. "Türk Dünyası'nda Dijital Eğitim ve Yeni Yöntemler," *Türkoloji Dergisi*.

Dünyadaki Edebiyat Öğretim Metotları ve Türk Dünyası Edebiyatı Öğretim Şekli

MOHINUR AKHMEDOVA

Özbekistan, Taşkent Devlet Ali Şir Nevai Üniversitesi Doktora Öğrencisi

Giriş

Edebiyat öğretimi, toplumların kültürel zenginliklerini ve değerlerini gelecek nesillere aktarmak için kullanılan önemli bir eğitim aracı olmasının yanı sıra, bireylerin eleştirel düşünme ve analiz becerilerini geliştirme işlevine de sahiptir. Her ülke, kendi tarihsel, kültürel ve eğitimsel bağlamına uygun öğretim metotları geliştirmiştir. Bu makale, dünyada edebiyat öğretimi alanındaki öne çıkan yöntemleri inceleyerek, Türk Dünyası ülkelerindeki uygulamalarla karşılaştırmakta ve Türk Dünyası edebiyat eğitiminin küresel standartlara uyum sağlaması için öneriler sunmaktadır.

Dünyada Edebiyat Öğretim Metotları

Dünyanın farklı bölgelerinde edebiyat öğretimi, bölgesel özelliklere ve kültürel bağlamlara göre şekillenmiştir. Aşağıda, öne çıkan bazı yöntemler ve bunların avantajları incelenmektedir.

1. Finlandiya: Öğrenci Merkezli Eğitim

• **Yöntem:** Öğrenciler, öğrenme sürecinde aktif bir rol oynar. Eleştirel düşünme becerileri ve proje tabanlı öğrenme teşvik edilir. Farklı metin türleri analiz edilir ve tartışılır.

• **Avantaj:** Eleştirel düşünme ve yaratıcılık odaklıdır; öğrenciler metinleri toplumsal bağlamda inceleme yetisi kazanır.

2. İngiltere: Eleştirel Teori ve Küresel Perspektif

• **Yöntem:** Yapısalcılık, postmodernizm, feminizm gibi teoriler öğretilir. Dünya edebiyatına geniş yer verilir ve İngiliz edebiyatı küresel bağlamda ele alınır.

- **Avantaj:** Küresel edebiyat anlayışı kazandırır; metin analizinde derinlik sağlar.

- **Zorluk:** Aşırı teorik yoğunluk, pratik yazma becerilerini gölgede bırakabilir.

3. Japonya: Gelenek ve Moderniteyi Harmanlama

- **Yöntem:** Klasik Japon edebiyatından modern eserlere geçiş yapılır. Haiku ve tanka gibi geleneksel yazım teknikleri öğretilir.

- **Avantaj:** Geleneksel ile modern edebiyat arasında bağlantı kurulur; yaratıcı yazma ve kültürel farkındalık geliştirilir.

4. Amerika Birleşik Devletleri: Tartışma ve Yorumlama Odaklı Yaklaşım

- **Yöntem:** Socratic Seminer yöntemiyle öğrenciler, okudukları metinler üzerine tartışma yapar. Edebiyat dersleri genellikle tema odaklıdır (örneğin "özgürlük", "adalet").

- **Avantaj:** Eleştirel düşünme ve akademik yazma becerileri geliştirir.

5. Fransa: Metin Yorumu ve Eleştirel Okuma

- **Yöntem:** Klasik metinler üzerine derinlemesine yorumlama ve edebi eleştiri yapılır. Öğrenciler, dissertasyon yazımı yoluyla analitik düşünce becerilerini geliştirir.

- **Avantaj:** Akademik yazma becerisi kazandırır; tarihsel bağlam ve teorik altyapı güçlüdür.

6. Almanya: Hermeneutik ve Felsefi Yaklaşım

- **Yöntem:** Metinlerin anlam katmanları analiz edilir; felsefi ve edebi bağlamlar arasında köprü kurulur.

- **Avantaj:** Edebi analiz ve yorumlama becerilerini geliştirir.

7. Hindistan: Çok Dillilik ve Kültürel Zenginlik

- **Yöntem:** Bölgesel diller ve İngilizce birlikte öğretilir. Mitolojik ve modern metinlere yer verilir.

- **Avantaj:** Çok kültürlülük bilinci kazandırır; edebiyat ve dil becerileri eş zamanlı geliştirilir.

Türk Dünyası'nda Edebiyat Öğretimi

Türk Dünyası ülkelerinde edebiyat eğitimi, genellikle ulusal kimliği güçlendirme, geleneksel kültürü koruma ve modernleşme arasında bir denge kurmaya odaklanmıştır.

1. Türkiye: Millî ve Evrensel Yaklaşım

- **Yöntem:** Halk edebiyatı, Divan edebiyatı, Tanzimat dönemi ve Cumhuriyet dönemi edebiyatı tarihsel bir çizgide öğretilir.
- **Avantaj:** Millî kimlik güçlendirilir; dönemler arasında bağ kurulur.
- **Zorluk:** Ezberci yaklaşım ve eleştirel düşünme eksikliği.

2. Kazakistan: Dil ve Modernleşme

- **Yöntem:** Abay Kunanbayev gibi yazarların eserleri ve Dede Korkut hikâyelerine yoğunlaşılır. Sovyet sonrası millî değerler ön plandadır.
- **Avantaj:** Millî bilinç artırılır; dil ve kültürel koruma sağlanır.
- **Zorluk:** Dünya edebiyatına yeterince yer verilmemesi.

3. Özbekistan: Destanlar ve Sovyet Mirası

- **Yöntem:** Ali Şir Nevai gibi klasik eserler, Sovyet sonrası yazın ve modern edebiyat bir arada öğretilir.
- **Avantaj:** Millî değerler ve eleştirel düşünme becerisi kazandırılır.
- **Zorluk:** Yerel odaklı eğitimin dünya edebiyatına geçişi sınırlaması.

4. Kırgızistan: Epik ve Çağdaş Yaklaşımlar

- **Yöntem:** Manas Destanı temel alınarak çağdaş eserlerle bütünleştirilir.
- **Avantaj:** Geleneksel edebiyat ile modern eserler arasında bağ kurulur.

5. Türkmenistan: Milliyetçilik ve Gelenekçilik

• **Yöntem:** Mahtumkulu Firaki gibi Türkmen halk şairlerinin eserleri öğretilir.

• **Avantaj:** Millî bilinç ve geleneksel edebiyat korunur.

Türk Dünyası Ülkelerinde Genel Sorunlar ve Öneriler

Sorunlar

1. Ezberci yaklaşımın yaygın olması.
2. Dünya edebiyatına yeterince yer verilmemesi.
3. Modernleşme ile geleneksellik arasında dengenin kurulamaması.

Öneriler

1. **Dünya Edebiyatıyla Entegrasyon:** Türk Dünyası edebiyatı, dünya edebiyatıyla kıyaslamalı olarak ele alınmalı.
2. **Eleştirel Düşünceyi Teşvik:** Finlandiya ve ABD'deki tartışma odaklı modeller uygulanabilir.
3. **Dijital ve Modern Araçların Kullanımı:** E-kitaplar, interaktif öğrenme materyalleri ve dijital arşivler kullanılmalı.
4. **Uluslararası İşbirlikleri:** Erasmus ve Mevlana gibi programlarla akademik işbirlikleri artırılmalı.
5. **Edebi Çeviriler:** Türk Dünyası eserleri, İngilizce gibi uluslararası dillere çevrilerek global literatüre kazandırılmalı.

Sonuç

Türk Dünyası'nda edebiyat öğretimi, ulusal ve kültürel mirası korurken modern yöntemlerle zenginleştirilebilir. Disiplinler arası yaklaşımlar, yaratıcı yazarlık ve eleştirel düşünme becerileri, eğitim sistemini dünya standartlarına taşıyacaktır. Dünya edebiyatıyla bütünleşme, Türk Dünyası ülkelerinin küresel edebiyat sahnesinde daha görünür olmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda, ortak projeler, dijital kaynaklar ve edebiyat teorilerinin kullanımı, Türk Dünyası'nın edebiyat eğitimi reformunda önemli birer adım olacaktır. Her ülkenin yaklaşımı, kendi eğitim ve kültür sistemine özgüdür. En etkili yöntem, öğrencinin ilgi alanlarını, eleştirel düşünme becerilerini ve yaratıcılığını geliştiren, aynı zamanda kültürel bağlamı göz önünde bulunduran bir yaklaşımdır. Türk Dünyası ülkelerinde de edebiyat eğitimi

de bu modellerden esinlenerek geliştirilebilir. Örneğin: Finlandiya'dan öğrenci merkezli öğrenme, Fransa'dan metin yorumu ve eleştirel okuma, Japonya'dan gelenek ve modernite harmanı gibi yaklaşımlar birleştirilebilir. Orta Asya'da ve Türk Dünyası ülkelerinde edebiyat eğitimi, genellikle ulusal kimliği güçlendirme, geleneksel kültürü koruma ve modernleşme arasında bir denge kurmaya odaklanmıştır. Bu ülkelerde edebiyat öğretimi genellikle millî ve klasik eserler üzerinden ilerlerken, modern ve dünya edebiyatına yönelik yaklaşımlar da giderek yaygınlaşmaktadır. Ancak her ülkenin kendine özgü bir edebiyat öğretim yöntemi ve kültürel önceliği bulunmaktadır.

Kaynaklar

1. İstanbul Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Programları.
2. Bakü Devlet Üniversitesi Resmi Web Sitesi.
3. Nazarbayev Üniversitesi Yüksek Lisans Program Tanıtımları.
4. TÜRKSOY Resmi Yayınları ve Raporları.
5. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Dijital Kütüphane Projeleri.
6. UNESCO, Türk Dünyası Edebiyatında Sözlü Gelenekler ve Dijitalleşme Raporu.
7. Türk Dil Kurumu, "Dijital Dil Analiz Yöntemleri" Yılmaz, A. (2022).
8. Edebiyat ve Teknoloji: Dijital Çağda Türk Kültürü. Aydın, F. (2023).
9. "Türk Dünyası'nda Dijital Eğitim ve Yeni Yöntemler," Türkoloji Dergisi.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИМЁН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ НА ПРИМЕРЕ РОМАНА "ГЕРОЙ НАШЕГО ВРЕМЕНИ" М. Ю. ЛЕРМОНТОВА

Раимбердиева Шахзода Улуғбек кизи

Магистрант 2 курса Каршинского государственного университета

Аннотация

В данном тезисе исследуется использование имён существительных в романе Михаила Юрьевича Лермонтова *"Герой нашего времени"*. Особое внимание уделяется символической и стилистической роли имён персонажей, топонимов и других существительных, которые служат для раскрытия психологического состояния героев, их социальных ролей, а также для формирования общего художественного контекста произведения. Анализируется, как имя может быть связано с внутренним миром персонажа и как оно воздействует на восприятие его образа читателем.

Ключевые слова: Михаил Лермонтов, *Герой нашего времени*, имена существительные, образ Печорина, топонимы, символизм

Введение

Роман Михаила Лермонтова *"Герой нашего времени"* стал значительным вкладом в развитие русской литературы XIX века. Сложность и многозначность персонажей, тонкие психологические наблюдения, выраженные в произведении, делают его не только произведением о личности, но и глубокой философской рефлексией о времени, социальной действительности и моральном состоянии общества. Одним из самых ярких аспектов стиля Лермонтова является его мастерское использование языковых средств. В этом контексте особое внимание стоит уделить употреблению имён существительных, которые, на первый взгляд, могут быть простыми номинативными единицами, но на деле играют важную роль в раскрытии внутреннего мира персонажей и в формировании образа эпохи. В романе *"Герой нашего времени"* имена не только служат для различения персонажей, но и активно участвуют в их психологическом, социальном и философском обосновании. Целью данного исследования является анализ функционирования имён существительных в произведении и их роли в создании литературного мира.

Основная часть

Имена как элемент характеристик персонажей
В романе *"Герой нашего времени"* каждое имя персонажа не случайно и не

случайно сочетает в себе конкретные психологические и социальные ассоциации. Рассмотрим, например, имя главного героя — Григорий Александрович Печорин. Это имя сочетает в себе формальное, традиционное звучание, но при этом оно органично отражает личность героя, его внутренние противоречия и разочарования. *Печорин*, возможно, связано с корнем слова *печь* — символом чего-то горящего и неудержимого, но также и символом изоляции. Это имя помогает передать двойственность героя, его стремление к самовыражению и одновременно отстранённость от мира. Оно символизирует внутреннюю борьбу Печорина, его эмоциональную истощенность и разорванность.

Имя Грушницкий, напротив, звучит более лёгким и беззаботным, что соответствует характеру этого персонажа, его слабости, склонности к подражанию и неискренности. Оно словно отражает его желание быть кем-то другим, быть похожим на Печорина, но при этом оставаясь в тени, лишённым глубины.

Имя Вера (героиня романа) также несёт в себе определённый символический смысл. Вера как имя означает «верность», что подчёркивает её привязанность и терпение, однако её отношения с Печориным показывают, как вера может быть обманута и разрушена.

Топонимы и их символика

Важную роль в произведении играют не только имена персонажей, но и географические названия, топонимы. Кавказ, Пятигорск, Москва — эти места не только создают пространственные ориентиры для действия, но и становятся своеобразными символами. Кавказ, например, в произведении выступает как дикий, неукротимый мир, в котором Печорин чувствует себя потерянным и в то же время искателем новых ощущений. Это место становится ареной его личных конфликтов и борьбы с самим собой.

Пятигорск в контексте романа — это не просто место действия, а часть психологического и философского пространства. Для Печорина Пятигорск символизирует как возможность для отдыха и развлечений, так и место столкновения с внутренними демонами. Этот топоним также отсылает к различным социальным слоям и напряжённым отношениям внутри российской империи того времени.

Имена как способ социального и морального контекста
Через имена Лермонтов также передает социальные аспекты, идеологические и моральные аспекты общества своего времени. Имена второстепенных

персонажей, такие как Максим Максимыч, демонстрируют типаж человека, приверженного традиционным устоям, стабильности и служению долгу. Это имя легко запоминается, так как оно акцентирует внимание на консервативных взглядах и моральной зрелости героя. Имя этого персонажа подчеркивает его стойкость и преданность, в отличие от героев, как Печорин, которые разочарованы и утратили идеалы.

Важно отметить, что такие персонажи, как Максим Максимыч, представляют собой контрапункт Печорину. Их имена и их поведение в романе помогают выявить разные грани морального выбора и социального положения.

Имена как средство раскрытия внутреннего мира
Особенно важно то, как имена действуют как зеркало для психологии героев. Использование имен в контексте их внутренней трансформации — ключевая особенность романа. В этом смысле сам Печорин, несмотря на свою яркую индивидуальность, оказывается символом безымянного, разочарованного поколения, для которого невозможно найти своего места в мире.

Например, в тексте романа часто используются такие выражения, как "моё имя" или "я Печорин". Эти моменты подчеркивают, что имя героя становится не просто его личным знаком, но и символом его отчуждения и замкнутости. Это отчуждение выражается через внутреннюю пустоту героя, его невозможность установить гармоничные отношения с миром и с самим собой.

Заключение

Использование имён существительных в романе Михаила Лермонтова *"Герой нашего времени"* играет ключевую роль в формировании образов и раскрытии философской тематики произведения. Имена персонажей становятся не только их знаками, но и важными символами, которые отражают внутренний мир, моральные убеждения и социальное положение героев. Топонимы также вносят свой вклад в развитие сюжета и создают специфическую атмосферу романа, усиливая его психологическую напряжённость. Лермонтов с помощью имён и топонимов мастерски передаёт важнейшие черты личности героев и их отношение к окружающему миру, тем самым раскрывая ключевые идеи произведения.

Использованная литература

1. Лермонтов М. Ю. *Герой нашего времени*. — М.: Художественная литература, 1982.
2. Бенашвили И. А. *Лермонтов и его герои*. — М.: Наука, 1975.
3. Привалов С. М. *Стиль Лермонтова: от психологии к поэтике*. — СПб.: Издательство РХГА, 2001.
4. Лихачев Д. С. *Русская культура в эпоху романтизма*. — М.: Искусство, 1979.
5. Федоров А. А. *Лексика русского языка XIX века*. — М.: Наука, 1989.

HUJAYRA ORGANOIDLARI-RIBOSOMA, GOLJI APPARATI VA LIZOSOMA TUZILISHI

Anarboyeva Mohinur Abdumannob qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Tabiiy fanlar fakulteti

Biologiya yo`nalishi 102-guruh

talabasi

Fozilova Rohila Zokirjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Tabiiy fanlar fakulteti

Biologiya yo`nalishi 102-guruh

Talabasi

Anatatsiya. Hujayra organoidlari hujayra ichidagi maxsus tuzilmalar bo'lib, ularning har biri o'ziga xos funksiyalarni bajaradi va hujayraning normal ishlashini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu ishda **ribosoma, Golji apparati** va **lizosomaning** tuzilishi va funksiyalari batafsil tahlil qilinadi.

Annotation. Cell organelles are specialized structures within the cell, each responsible for specific functions that are essential for the cell's normal operation. This paper will explore the structure and function of three key cell organelles: **ribosome, Golgi apparatus, and lysosome.**

Аннотация. Клеточные органониды — это специализированные структуры внутри клетки, каждая из которых выполняет определённые функции, необходимые для нормальной работы клетки. В данной работе рассматриваются структура и функции трёх ключевых клеточных органонидов: **рибосома, аппарат Гольджи и лизосома.**

Kalit so'zlar: Hujayra organoidlari, Ribosoma, Golji apparati, Lizosoma, Protein sintezi, Endoplazmatik tarmoq

Keywords: Cell organelles, Ribosome, Golgi apparatus, Lysosome, Protein synthesis, Endoplasmic reticulum.

Ключевые слова: Клеточные органеллы, Рибосома, Аппарат Гольджи, Лизосома, Синтез белков, Эндоплазматическая сеть

KIRISH

Hujayra – tirik organizmlarning funksional va struktural birligi bo‘lib, u ko‘plab organoidlar va tuzilmalardan tashkil topgan. Bu organoidlar hujayraning normal ishlashini ta'minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu referatda hujayradagi uchta asosiy organoid – ribosoma, Golji apparati va lizosomaning tuzilishi va ularning hujayradagi funksiyalarini ko‘rib chiqamiz.

Ribosoma

Ribosoma – hujayra ichida oqsil sintezini amalga oshiradigan organoiddir. Ribosomalar prokaryotik va eukaryotik hujayralarda mavjud bo‘lib, ular hujayraning sitoplazmasida yoki endoplazmatik tarmoqlar (ET)ning sirtida joylashgan bo‘lishi mumkin. Ribosoma – bu ikkita asosiy qismdan iborat bo‘lib, ulardan biri kichik, ikkinchisi esa katta qismdir. Kichik qism rRNK bilan birlashib, translyatsiya jarayonini boshqaradi, katta qism esa aminokislotalarni o‘zaro bog‘lash va oqsil zanjirini yaratish jarayonini amalga oshiradi.

Ribosomaning tuzilishi:

- **Kichik subbirlilik** – rRNKni tanib oladi va uni ribosoma bilan bog‘laydi.
- **Katta subbirlilik** – aminokislotalarni polipeptid zanjiriga bog‘lashni amalga oshiradi.
- Ribosoma ikkita subbirlikdan iborat bo‘lib, ular bir-biriga bog‘langan holatda ishlaydi.

Ribosoma hujayradagi barcha oqsillarni sintezlashni ta'minlaydi. Bu jarayon rRNKning translyatsiyasi orqali amalga oshiriladi.

Golji apparati

Golji apparati (yoki Golji kompleks) – eukaryotik hujayralarda joylashgan va asosan oqsil va lipidlardan iborat moddalarni modifikatsiya

qilish, paketlash va hujayra bo‘ylab uzatishda ishtirok etadigan organoiddir. Golji apparati pleksus (yig‘indisi) shaklida bo‘lib, u ko‘plab membranali kesmalar va pufakchalarni o‘z ichiga oladi.

Golji apparatining tuzilishi:

- **Sackalar** – bu membranali strukturalar, ular Golji apparatini tashkil etadi.

- **Vezikullar** – xos moddalar (masalan, oqsillar va lipidlar)ni transport qilish uchun ishlatiladi.

- **Sis- va trans-yuzalar** – Golji apparatining ikki qismi: sis-yuza materiallarni qabul qiladi, trans-yuza esa ularni boshqa hujayra qismlariga yuboradi.

Golji apparati bir nechta funksiyalarga ega:

- Oqsillarni va lipidlarga kimyoviy modifikatsiyalar kiritadi (masalan, glykolizatsiya).

- Sekretor moddalar (masalan, gormonlar)ni sintez qiladi va ularni hujayradan tashqariga chiqaradi.

- Qandaydir molekulalarga shakl beradi va ularni transport qilishni ta'minlaydi.

Lizosoma

Lizosomalar – hujayra ichidagi maxsus organoidlar bo‘lib, ularning asosiy vazifasi yemirilgan va eskirgan organellarni, bakteriyalarni va boshqa moddalarni parchalaydigan gidrolitik fermentlarni o‘z ichiga olishdir. Lizosomalar hujayra ichidagi "kir yuvish" tizimi sifatida ishlaydi.

Lizosomaning tuzilishi:

- Lizosomalar – bir membranali shaklda bo‘lib, ular gidrolitik fermentlarga boy bo‘ladi.

- Lizosoma ichida ko‘plab fermentlar mavjud, masalan, lipaza, proteaza va nukleaza, ular tarkibida proteinni, yog‘ni va nuklein kislotalarini parchalaydi.

Lizosomalarning asosiy funksiyasi:

• **Yemirilgan moddalarni parchalaydi** – eskirgan organellarni va hujayraga zararli bo‘lgan moddalarni sindirish orqali hujayra salomatligini saqlaydi.

• **Autofagiya** – hujayraning o‘zining qismlarini qayta ishlash jarayoni.

• **Fagositoz** – tashqi moddalarni (masalan, mikroorganizmlar) hujayraga qabul qilib, ularni sindirish jarayoni.

Xulosa

Hujayradagi organoidlar, shu jumladan ribosoma, Golji apparati va lizosomalar, hujayraning normal ishlashini ta'minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ribosomalar oqsil sintezini boshqaradi, Golji apparati esa moddalarning modifikatsiyasi va transporti bilan shug‘ullanadi. Lizosomalar esa hujayra ichidagi zararli moddalarni sindirish orqali hujayra salomatligini saqlashda yordam beradi. Har bir organoid o‘zining muhim vazifasini bajarish orqali hujayraning umumiy faoliyatini ta'minlaydi va tirik organizmning to‘liq ishlashini nazorat qiladi.

**KORXONADA MEHNAT MUHOFAZASI JARAYONLARINI TASHKIL
VA FAOLIYAT BILAN BOG‘LIQ HOLDA YUZ BERADIGAN
HODISALARNING XODIMLAR SALOMATLIGIGA TA’SIRI**

Karakulov Muzaffar Abduvaliyevich

Menejment va zamonaviy texnologiyalar universiteti magistranti

Telefon: +998 99 083 63 45

m.karakulov@mail.ru

Annotatsiya: Korxonada mehnat muhofazasi jarayonlarini tashkil va faoliyat bilan bog‘liq holda yuz beradigan hodisalarning xodimlar salomatligiga ta’siri o‘rganilgan. Ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar oqibatida sodir bo‘lgan o‘lim holatlarining yuzaga kelish sabablari va oqibatlari tahlil qilingan. Ishlab chiqarishda shikastlanish holatlari va statistikasi o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: korxonada, mehnat muhofazasi, shikastlanish, baxtsiz hodisa, hodim, salomatlik, kasb kasalliklari.

Dunyo bo‘ylab ishsizlik muammosi kundan-kunga og‘irlashib bormoqda, ayniqsa, taxminan 200 millionga yaqin odamning ishsizligi jamiyatda ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikka jiddiy tahdid solmoqda. Bu holatni bartaraf etish uchun ish joylarini tashkil etish va mehnat bozorini to‘liq ish bilan ta’minlash masalalari dunyoning barcha mintaqalarida dolzarb bo‘lib, ularni hal qilish global iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda. Shu o‘rinda, ish joylarida inson xavfsizligini ta’minlash, ishchilarning huquqlarini himoya qilish va ularning salomatligini kuzatishning ustuvor maqsadga aylanishi muhim ahamiyatga ega.

Mintaqalarda 2030 yilgacha barcha ayollar va erkaklar uchun to‘liq, samarali ish bilan ta’minlashga ko‘maklashish natijasida munosib mehnat tamoyilining rivojlantirishga erishishni maqsad qilingan. XMT kun tartibidagi muammolardan yana biri qashshoqlikni kamaytirish va ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish masalalari ham o‘rin olgan[1].

Mazkur murakkab mehnat munosabatlarini tartibga solishda ijtimoiy samaradorlikni muntazam rivojlantirish muhim vazifalardan biridir. Har bir ishlab chiqarish korxonalaridagi mehnatni muhofaza qilish muhandislari ijtimoiy samaradorlikni oshirish uchun ishchilarga munosib mehnat shart-sharoitlari, ta'lim va malaka oshirish imkoniyatlarini taqdim qilish, ish joyida ijtimoiy himoya tizimlarini samarali ishlatish, shuningdek, mehnat munosabatlarining barqarorligini ta'minlash orqali ishchilarning ijtimoiy va iqtisodiy ravnaqini ta'minlaydi[5].

Yuqoridagi aytib o'tilgan bir qator mehnat munosabatlari jumladan, ishchi-xodimlar sog'lig'i va xavfsizligini ta'minlashni rag'batlantirish, tartibga solish, monitoring va audit o'tkazishni rivojlantirish maqsadida XMT tomonidan 7 oktyabr Butunjahon munosib mehnat kuni deb e'lon qilindi.

Mamlakatimizda munosib mehnat konsepsiyasini amalga oshirish borasida 2018 yil 20 avgustda PQ-3913-sonli "Mehnat organlari tuzilmasini takomillashtirish va fuqarolar mehnat huquqlarini himoya qilish va mehnatni muhofaza qilish tizimini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida" Prezident farmoni imzolandi.

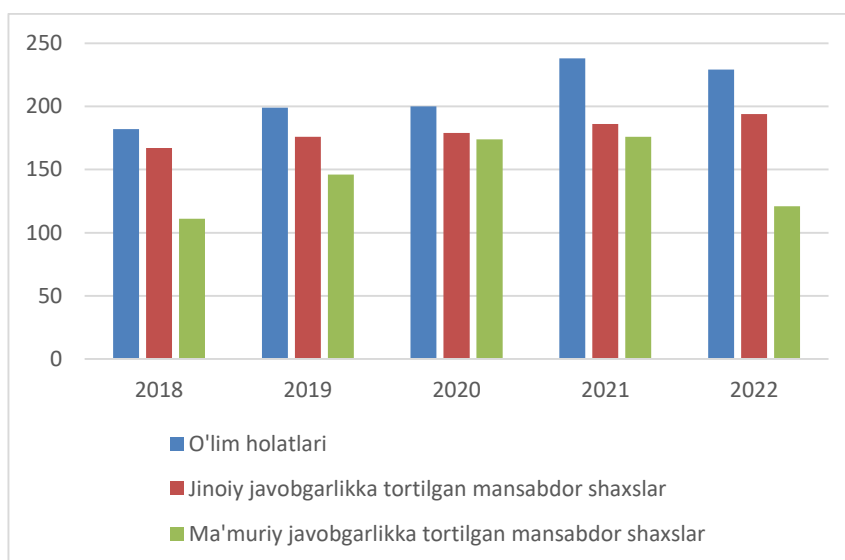
Shuningdek mamlakatimizda munosib mehnat konsepsiyasining amaliyotdagi yechimlarini ilmiy jihatdan asoslash va rivojlantirish borasida bir qator mahalliy iqtisodchi-olimlarimizning ilmiy izlanishlari tahsinga sazovordir. Jumladan, G.Q.Abdurahmanova aynan, mazkur sohani ilmiy-uslubiy jihatlarini tadqiq etgan bo'lib, ish joylarida bir qator munosib mehnat mezonlari va ko'rsatkichlarini taklif etgan. Navbatdagi tadqiqotchilar S.S.G'oyibnazarov va X.X.Abdurahmanov ilmiy izlanishlarida munosib mehnatni tashkil etish bilan bog'liq "Yashil ish o'rinlari" siyosati ilgari suriladi. Bu tadqiqot ishida aynan, sanoatda inson xavfsizdigini ta'minlash masalalari jihatidan o'rgangan holda "Yashil mehnat muhiti" siyosatiga kengroq e'tibor qaratilgan[3].

O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va Bandlik vazirligining mehnatni muhofaza qilish va mehnat sharoitlari ekspertizasi davlat inspeksiyalari negizida O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va

Bandlik vazirligining Davlat mehnat inspeksiyasi tuzilishi “Xavfsiz va himoyalangan mehnat” chora-tadbirlar dasturini amaliyotga tadbiiq etishni taqozo etdi.

2023 yil mobaynida 5998 ta korxonada va tashkilotlarda mehnatni muhofaza qilish bo‘yicha bosh mutaxassislar tomonidan mehnatni muhofaza qilish qoida va me‘yorlariga rioya etilishi o‘rganib chiqilgan va yozma ko‘rsatmalar berilgan. O‘rganish jarayonida 41260 qonunbuzilishlar aniqlangan. 2022 yil davomida O‘zbekistonda ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar oqibatida sodir bo‘lgan o‘lim holatlari soni 229 tani tashkil qiladi.

O‘lim holatlari yuzasidan jinoiy javobgarlikka tortilgan mansabdor shaxslar soni 194 nafar, ma‘muriy javobgarlikka tortilgan mansabdor shaxslar soni 121 nafarga teng. Quyidagi rasmda yaqin 5 yil davomida ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar oqibatida sodir bo‘lgan o‘lim holatlari soni bo‘yicha tahlil natijalari keltirilgan.

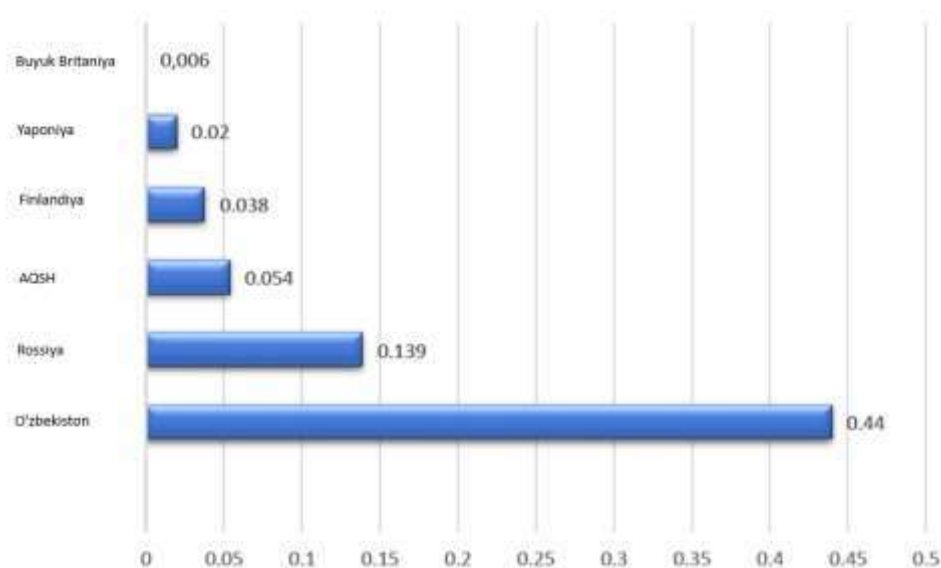

1-rasm. Ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar oqibatida sodir bo‘lgan o‘lim holatlari soni

2018-yildan boshlab taqdim etilgan ma'lumotlarga ko'ra, o'lim holatlari soni oshib borayotgani kuzatilmoqda. Misol uchun, 2018 yilda bunday holatlar soni 182 tani, 2019-yilda 199 tani, 2020-yilda 200 tani, 2021-yilda 238 tani tashkil qilgan[2].

Mamlakatimiz Prezidenti tashabbusi bilan yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi asosida yangi sanoat ob'ektlarini barpo etish, turar-joylar qurishni jaddalashtirish bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Lekin, ish joylarida mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlikning keskin tus olishi ishlab chiqarish sanoatida inson hayotini saqlashga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra 2023 yilda mamlakatimizda o'limga olib keladigan ishlab chiqarishdagi shikastlanishlar koeffitsienti har 1000 nafar xodimga nisbatan 0,44 ni tashkil etgan.

2-rasm. Ishlab chiqarishda shikastlanishlar koeffitsienti
(har 1000 nafar xodimga nisbatan)

Agar mazkur ko'rsatkichni xalqaro amaliyot bilan solishtiradigan bo'lsak, Rossiya Federatsiyada – 0,139 (3 baravar kam), AQShda – 0,054 (8 baravar kam), Finlandiyada – 0,038 (11 baravar kam), Yaponiyada – 0,02 (22 baravar kam), Buyuk Britaniyada – 0,006 (27 baravar kam)ni tashkil etgan .

Kasbiy sog'liq munosabatlari iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini qamrab oladi. U asosan, ish joylarida kasbiy xavf-xatarlarning oldini olish va ularni nazorat

qilishga, har qanday ish bilan bog‘liq kasalliklar va baxtsiz hodisalarni kamaytirishga, uning ahamiyatini tobora ko‘proq odamlar anglab yetadigan jihatlarga qaratilgan. Bunga korxonalar rahbarlarining sog‘lom ish joylarini barpo etish orqali kasbiy sog‘liqni yaxshilashga yo‘naltirilgan korporativ madaniyatni mustahkamlashga bo‘lgan qiziqishining ortishi misol bo‘la oladi[4].

Hududlar bo‘yicha taqqoslanganda, sog‘liqni saqlash sohasidagi xizmatlarning umumiy hajmida eng yuqori ulush Toshkent shahri (43,4 foiz), Toshkent (8,4 foiz), Farg‘ona (7,1 foiz) va Samarqand (6,6 foiz) viloyatlari hissasiga to‘g‘ri kelmoqda.

Xulosa

Tadqiqot jarayonida men turlicha yondashuvlarni o‘rganib chiqdim va bir qator yo‘nalishlarini tadqiq etdim. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, mehnat xavfsizligiga doir amalga oshirilayotgan tadbirlar ko‘pincha normativ hujjatlarga asoslangan, ammo ishchilarning xavfsizlikka oid bilimlari va ularga bo‘lgan munosabatlari orqali tadbirlarning samaradorligini oshirish uchun qo‘shimcha ta‘lim va treninglar o‘tkazish talab etiladi.

Tadqiqot natijalaridan ko‘rsatilishicha, ishtirokchilarning mehnatni muhofaza qilish bo‘yicha tadbirlarni bajarilishiga oid baholashlari turlicha bo‘lgan. Qarshi olingan natijalarga ko‘ra, tadbirlarni bajarilishini 1 baholab 4,9 foiz ishtirokchi, 2 baholab 5,4 foiz, 3 baholab 23,2 foiz, 4 baholab 45,8 foiz va 5 baholab 20,7 foiz ishtirokchilar baholagan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 27 areldagi “Mehnatni muhofaza qilish sog‘asidagi xizmatlar bozorini yanada rivojlantirish to‘g‘risida”gi qarori // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 yil, 17-son.

2. A.Zikriyoev. Monorgafiya. Inson kapitalini rivojlantirishda kasbiy sog‘liq va mehnat xavfsizligini ta‘minlash [Matn] «ZUXRA BARAKA BIZNES», 2022-205 bet.
3. G‘oyipnazarov S.B. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda mehnatni muhofaza qilishning ilmiy asoslarini takomillashtirish. Iqt. fan. falsafa doktori (PhD). ilm. dar. olish uchun diss.. – T.: TDIU, 2018. Toshkent, 2018.
4. <http://www.gov.uz> (O‘zbekiston Respublikasi Hukumati).
5. <http://www.stat.uz> (O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika qo‘mitasi).

O'QISH DARSLARIDA ILMIY OMMABOP ASARLARNI O'QITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Qahramonov Aliboy Yolgoshovich

Filologiya fanlari nomzodi, ISFT instituti katta o'qituvchisi

Botirova Feruza

Nurmatova Muqaddas

Najmiddinova Nargiza

ISFT instituti Boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-kurs talabalari

Annotatsiya: Ilmiy-ommabop asarlar fanni sinfda o'qitishda samarali vosita bo'ladi. Ommaviy ilmiy ishlarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qituvchilar ulardan o'quvchilarni qiziqtirish, faol o'rganishni targ'ib qilish, fanni o'quvchilar hayoti bilan bog'lashda foydalanishlari mumkin. Matnlarni sinchkovlik bilan tanlash, ulardan foydalanishni rejalashtirish va o'quvchilarning tushunishini baholash orqali o'qituvchilar ommabop ilmiy ishlar fanni o'qitishga ijobiy hissa qo'shishini ta'minlashi mumkin. Ushbu maqolada o'qish darslarida ilmiy ommabop asarlarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari haqida mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: ilmiy-ommabop, metod, matn, asar, o'qish, dars, texnika, hamkorlik, o'quvchi, ilmiy ish, bahs.

O'qitish jarayonida, ilmiy ommabop asarlarni o'qitish muhim vaqt talab etuvchi bir mashg'ulotdir. Bu jarayonda, o'qituvchilar o'quvchilarga ilmiy ommabop asarlarni o'qitishda yordam bera olishadi. Ilmiy ommabop asarlarni o'qitishda muhim qadam, ilmiy tadqiqot metodologiyasini o'rganishdir. O'qituvchilar bu metodologiyani o'quvchilariga o'rgatish orqali, ularni ilmiy tarjima va mazmunni tahlil qilishda ko'rsatilgan qabul qilishlarni oson tushuntirishadi.

1. O'ziga xos metodologiya: O'qish darslarida ilmiy ommabop asarlarni o'qitish uchun o'ziga xos metodologiyalar va ta'limiy usullar tanlash juda muhimdir. Bu usullar o'quvchilarga mazmunni tushuntirish, tahlil qilish va mustaqil fikrni rivojlantirishda yordam bera olishi kerak.

2. **Amaliyotga yo'naltirilgan darslar:** O'qish jarayonini amaliyotga yo'naltirilgan darslar orqali samarali qilish muhimdir. O'quvchilarga amaliy mashg'ulotlar, taqdimotlar, va ilmiy muloqotlar orqali konseptni tushuntirish, nazariy materiallarni amaliyotga o'tkazish va o'rganish uchun imkoniyat yaratish kerak.

3. **So'z usti muloqot:** O'qituvchilar o'quvchilar o'rtasida o'qishni ommabop asarlarni taqqoslash, fikrlarni almashish va muzokaralar tashkil etishni o'rganishadi. Bu, o'quvchilarni aktivlashtiradi va ularning fikrini rivojlantirishga yordam beradi.

4. **Ilmiy tarjima va analitika:** O'qituvchi o'quvchilarni ilmiy tarjima qilish va analitik fikrni rivojlantirishda yordam bera olishi kerak. Bu, o'quvchilarga ommabop asarlarning mazmunini tushuntirish, tahlil qilish, va mustaqil fikr yaratishga imkon beradi.

5. **Texnikaviy vositalardan foydalanish:** Ilmiy ommabop asarlarni o'qitishda texnikaviy vositalardan, masalan, kompyuterlar, internet, va elektron kutubxonalardan foydalanish juda muhimdir. Bu vositalar o'quvchilarni yangi ma'lumotlarga e'tibor qaratish, tadqiqot qilish, va o'rganish uchun ilmiy manbalardan foydalanishga imkon beradi.

6. **Dinamik dars tuzilishi:** Darslar o'quvchilarga mazmunni tahlil qilish, savollar o'rganish va o'qitishni ilmiy tarjima qilish jarayonida dinamik bo'lishi kerak. Bu, o'quvchilarning diqqatini saqlash, faol ishtirok etish, va o'rganishni samarali qilishga imkon beradi.

7. **O'qitishning hamkorlik tajribasi:** O'qituvchilar o'quvchilarni o'qish jarayonida hamkorlikda ishlash, ularning savollari va muammolari bilan shug'ullanish juda muhimdir. Hamkorlik tajribasi o'quvchilarni o'qish jarayonida qatnashish va fikr almashishga imkon beradi.

Mashhur ilmiy asarlar fanni sinfda o'qitishda qimmatli vosita bo'lishi mumkin. Ular o'quvchilarni qiziqtirish, faol o'rganishni rivojlantirish va fanni o'quvchilar hayoti bilan bog'lashda yordam berishi mumkin. Biroq, o'qituvchilar

o‘z darslarida ilmiy ommabop asarlardan foydalanishda e‘tiborga olishlari kerak bo‘lgan o‘ziga xos xususiyatlar mavjud.

Eng muhim jihatlardan biri bu matnning qiyinchilik darajasidir. Ommabop ilmiy asarlar keng omma uchun yoziladi, shuning uchun ular murakkabligi jihatidan juda xilma-xil bo‘lishi mumkin. O‘qituvchilar o‘quvchilarining o‘qish darajasi va asosiy bilimlariga mos keladigan matnlarni tanlashlari kerak.

Yana bir muhim nuqta - matnning to‘g‘riligi. Ommabop ilmiy ishlar har doim ham ekspertlar tomonidan tekshirilmaydi, shuning uchun ulardagi ma‘lumotlarning to‘g‘riligiga ishonch hosil qilish kerak. O‘qituvchilar buni muallifning ma‘lumotlarini tekshirish va boshqa ma‘lumot manbalariga murojaat qilish orqali amalga oshirishlari mumkin.

Matnning qiyinligi va aniqligi darajasidan tashqari, o‘qituvchilar o‘z darslarida ilmiy ommabop asarlardan foydalanish maqsadini ham hisobga olishlari kerak. Ular matndan yangi kontseptsiyani kiritish uchun foydalanayaptimi? O‘tilgan mavzu bo‘yicha qo‘shimcha ma‘lumot berish uchunmi? Yoki munozara va munozarani rag‘batlantirish uchunmi? Maqsad darsda matndan qanday foydalanilishini aniqlashga yordam beradi. O‘qituvchi ommabop ilmiy ishni tanlagandan so‘ng, undan darsda qanday foydalanishni rejalashtirishi kerak. Ommabop ilmiy ishlardan foydalanishning bir qancha turli usullari mavjud, masalan:

O‘quvchilarga matnni mustaqil o‘qib chiqish va keyin uni sinfda muhokama qilish. Matnni ma‘ruza yoki taqdimot uchun asos sifatida ishlatish. Simulyatsiya yoki rolli o‘yinni yaratish uchun matndan foydalanish. Tadqiqot loyihasi uchun savollar yaratish uchun matndan foydalanish. Tanlangan aniq faoliyat darsning o‘quv maqsadlariga bog‘liq bo‘ladi.

Dars jarayonida ilmiy ommabop asarlardan foydalanilganda, asarning g‘oyasini bilish kerak. Ommabop ilmiy asarlar ko‘pincha ma‘lum bir nuqtai nazardan yoziladi va ular masalaning barcha tomonlarini ko‘rsatmasligi mumkin.

O'qituvchilar o'quvchilarni o'qiyotgan ma'lumotlari haqida tanqidiy fikrlashga undash orqali ularni xabardor qilishlariga yordam berishi mumkin.

Nihoyat, o'quvchilar ilmiy ommabop asarni o'qib bo'lgach, o'quvchilarning materialni qanday tushunishlarini baholash zarur. Buni turli usullar bilan amalga oshirish mumkin, masalan:

O'quvchilardan matnning qisqacha mazmunini yozishni so'rash.

O'quvchilarga matn bo'yicha savollarga javob berish.

O'quvchilarni matn bo'yicha bahs yoki munozarada ishtirok etish.

Baholash o'quvchilarning ilmiy ommabop asarlarni o'qish orqali kerakli bilim va ko'nikmalarni egallashini ta'minlashga yordam beradi.

Boshlang'ich sinflarda ilmiy-ommabop asarlarni o'qitishdan asosiy maqsad bolalarga tabiat, kishilar mehnati va ijtimoiy hayot haqida muayyan bilim berish, bolalarni kitob bilan mustaqil ishlashga va undan aniq bilim olishga o'rgatishdan iborat.

Tabiatshunoslikka oid va tarixiy mavzudagi maqolalarni o'qish bilan bog'liq holda tabiat hodisalarini kuzatish (masalan, daraxt kurtaklarining bo'rtishi), o'quvchilarni dehqonlar mehnati bilan tanishtirish, mamlakatimizda yuz bergan o'zgarishlarning guvohi va ishtirokchilari bo'lgan insonlar bilan uchrashuvlar uyushtirish maqsadga muvofiq.

Ijtimoiy-tarixiy mazmundagi asarlar Vatanimiz o'tmishi, xalqimiz hayoti, mardonavor kurashi, ulug' siymolar amalga oshirgan ishlar, tarixiy sanalar to'g'risida bilim beradi. O'qish darsliklaridan o'rin olgan Beruniy, Ibn Sino, Amir Temur, Alisher Navoiy, Bobur va boshqa ajdodlarimiz haqidagi matnlar shular jumlasidandir. Bu xildagi matnlar o'quvchilarni nafaqat o'tmishimiz bilan tanishtiradi, balki ularning Vatan oldidagi farzandlik burchi va mas'uliyatni teran anglashga ham yordam beradi. O'quvchilarda Vatanga muhabbat tuyg'usi shu tariqa shakllanadi.

Vatanimiz o‘tmishi haqida hikoya qilingan ilmiy-ommabop asarlar bilan tanishtirish va ularni tahlil qilish jarayonida o‘quvchilar o‘tmish bilan bugungi kuni taqqoslash imkoniga ega bo‘ladilar. Jamiyat taraqqiyoti haqida qisqacha bo‘lsa-da, tushuncha hosil qiladilar. Bu borada, ayniqsa, milliy istiqlol bilan bog‘liq mavzudagi asarlar tahliliga alohida e‘tibor berish zarur.

Tarixiy mavzudagi maqolalarni unga mos rasmlar bilan bog‘lab o‘qitish kishilarning hayot uchun intilishlari, ota-bobolarimizning dushmanlardan Vatanni saqlash uchun qanday kurashganliklarini tushunib yetishga yordam beradi; o‘quvchilar mehnat hayotning asosi ekanligini, insonlar turmushi mehnat tufayli rivojlanib, farovonlashib borishini bilib oladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. –T.: Bayoz, 2022
2. Mehrididinov Z. Isamuhammedov O. “Boshlang‘ich ta‘lim saboqlari” Toshkent 2014.
3. M.Yo‘ldoshev. O‘zbek tili praktikumi (1-qism). Toshkent: TDPU. 2005
4. Oripov B. T. Darslarning samaradorligini oshirish yo‘llari. Toshkent: 1983-yil.
5. Rahmonova Ye.R., Razzoqov D.N. “Pedagogik texnologiyalar” fanidan o‘quv qo‘llanma. –T.: 2007.
6. Roziqov O., Og‘ayev S., Mahmudov M., Adizov B. Ta‘lim texnologiyasi. – T.: O‘qituvchi, 2002.
7. Dehqonova M.U., Djanaliyeva G.A. Ta‘lim metodlarini tanlash mezonlari va muammolari. Ta‘lim texnologiyalari. T., 2006-yil

SAVOD O'RGATISH METODLARINING QIYOSIY-TANQIDIY TAHLILI

Qahramonov Aliboy Yolgoshovich

Filologiya fanlari nomzodi, ISFT instituti katta o'qituvchisi

Mamadaliyeva Ma'ftuna

Nazarqulova Zulfizar

Abduqodirova Munira

ISFT instituti Boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-kurs talabalari

Annotatsiya: Ta'lim sifatini oshirish bu o'qituvchi va o'quvchining ta'lim jarayonida hamkorlikda ish yuritsagina yuzaga keladi. Ta'limning ilk bosqichi bo'lmish boshlang'ich ta'lim ushbu jarayonlarni boshlab beradi. Ushbu maqolada ta'limning dastlabki bosqichi bo'lgan bolalarga savod o'rgatish jarayonlari, savod o'rgatish metodlarining qiyosiy-tanqidiy tahlili haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: savod o'rgatish, harf, mashq, yodlash, metod, bo'g'in, maktab, arabcha, o'qish, davr, hijo, tovush.

Eski maktabda o'qish bilan yozish bir vaqtda o'rgatilmagan, avval faqat o'qish o'rgatilgan. O'qish hijo (bo'g'in) usuli bilan o'rgatilgan. O'qishga o'rgatishning "hijjai qadimiy" deb atalgan usuli uzoq vaqtlar davomida hech qanday o'zgarishsiz davom etib kelgan.

Hijo usulida o'qishga o'rgatishni 3 bosqichga bo'lish mumkin:

1-bosqich. Harflarning nomini yodlatish ("harfiy metod"). Bu metodning mohiyati quyidagilardan iborat bo'lgan: bir necha yildan beri o'qiyotgan bolalar maktabxonaga yangi kelgan bolaga bir necha kichik-kichik surani og'zaki yodlatgan. Bola aytayotgan suradagi so'zlarining ma'nosini tushunmay, suralarni birin-ketin yodlab olgan, bu orada taxminan bir yilga yaqin vaqt o'tgan. Shundan keyin arab alifbosi yodlatila boshlangan; bola uyidan har ikki tomoni randalanib silliqlangan maxsus taxta olib kelgan. Maktabdor taxtaning bir tomoniga qora siyoh bilan 28 ta arabcha harfning yolg'iz shaklini alifbo tartibida bandlarga bo'lib yozib bergan.

Maktabdor birinchi banddagi harflarning nomini *alif, be, te, se* deb aytgan. Bola domlaga ergashib takrorlagan, ayta olmasa, domla yana aytgan va shuni yaxshilab o'rganishni vazifa qilib topshirgan. Bola birinchi bandni yodlab olgach, ikkinchi bandni shu tariqa yodlagan va h.k. Bolalar 28 harf nomini 5-6 oyda zo'rg'a bilib olganlar, ularning ko'pchiligi harflarning nomini yodlab olsalar ham, qaysisi *be* (ب), qaysisi *se* (ث) ekanini ko'rsatib bera olmaganlar. Ayrim domlalar, otinoyilar yosh bolalarning eslab qolishiga yordam berish maqsadida har bir harf uchun shartli

iboralar o‘ylab topganlar (l-uzunchoqqina alif, ب - bittagina *be*, ت - ikkitagina *te*, ث - uchtagina *se* kabi).

2-bosqich. Bo‘g‘in hosil qilish. Harflar nomi yodlab bo‘lingach, bo‘g‘in hosil qilishga, ya’ni “*zeru-zabar*” ni o‘rgatishga o‘tilgan. Eski maktabda “*zeru-zabar*” (zabar, zer, pesh) har xil o‘rgatilgan. Masalan, ba’zi domlalar ب (*be, zabar-ba*), *be-zer-bi, be-pesh-bu, te-zabar-ta* va h.k. kabi o‘rgatsalar, boshqalari *be zabar ba, te zabar ta* kabi, yana birovlar *be-zabar-a; zer-i, pesh-u; te-zabar-a, zer-i, pesh-u* va h.k. deb o‘rgatganlar.

Maktabxonada “*zeru zabar*” quruq yodlatilgan, nimaga xizmat qilishi aytilmagan. Aslida esa bu belgilarning ma’lum xizmati bor: *zabar (fatha)*-undosh harf ustidagi urg‘u belgisiga o‘xshash chiziqcha bo‘lib, undoshga *a* unli tovushini qo‘shib aytish zarurligini ko‘rsatadi; *zer (kasra)* undosh harf ostidagi chiziqcha bo‘lib, shu undoshga *i* unli tovushini qo‘shib aytish kerakligini bildiradi; *pesh (zamma)* esa undosh harf ustiga qo‘yiladigan belgi bo‘lib, shu undosh tovushga *u* unlisini qo‘shib aytish zarurligini ko‘rsatadi. Demak, arabcha matnlarni o‘qish uchun “*zeru zabar*”ni bilish juda zarur bo‘lgan, ammo o‘qishga o‘rgatish anglab o‘qishga asoslanmagani uchun bolalar *mim zabar ma, mim zer mi, mim pesh mu* deb yodlaganlar, “*zeru zabar*”ning mohiyatini anglamaganlar.

3-bosqich. Bo‘g‘inlarni qo‘shish. Eski maktabda bo‘g‘inlarni qo‘shish “abjad” bilan boshlangan. Maktabdor taxtaning ikkinchi tomoniga arab tili alfavitidagi 28 ta harf jamlangan 8 so‘zni “*zeru zabar*” bilan yozib bergan. Bolalar bu 8 ta so‘zni birin-ketin hijo usulida o‘qib yodlab olganlar. Masalan, *abjad* so‘zi *alif*ga zabar qo‘yib, *bega* urishtirilsa *ab, jim*ga zabar qo‘yib, *dolga* urishtirilsa *jad*, bularning ikkisidan abjad hosil bo‘lgan.

Abjaddan keyin eski maktab o‘quv kitobi bo‘lgan “Haftiyak”ka o‘tilgan. “Haftiyak”dagi suralar ham “Abjad”dagi kabi hijo usulida o‘qitilgan. Bolalar “Haftiyak”ning bir betini hijo usulida o‘qish uchun juda ko‘p vaqt va kuch sarflaganlar.

So‘zni hijo usulida o‘qishda avval so‘zdagi birinchi undosh harfning, keyin ikkinchi undosh harfning nomini aytib, unga zarur harakatni qo‘yib hijo hosil qilingan. SHu usulda navbatdagi harflardan ham hijo hosil qilinib, hijolarni bir-biriga qo‘shib, bu so‘z bir butunicha aytilgan. So‘zni hijo usulida o‘qishda tovush emas, balki shu tovushni ifodalovchi harfning nomi asos qilib olingan. So‘zni tovush jihatidan tahlil qilishga oid hech qanday ish qilinmagan, tovushlarning qo‘shilishi bolalarga tushunarli bo‘lmagan, bolalar so‘zdagi har bir harf ma’lum bir tovushni bildirishini mutlaqo anglamaganlar. Hijo usulida o‘qishga o‘rgatish, birinchidan, mexanik ravishda bo‘lib, ayni bir narsani qayta-qayta aytishga majbur qilingan,

ikkinchidan, bola o‘zi aytgan so‘zining ma‘nosini tushunmay, maktabdordan eshitganini takrorlayvergan.

“Haftiyak”ning keyingi ayrim suralari so‘zni yaxlit “o‘qish” usulida olib borilgan, aniqrog‘i bola o‘qimagan, eshitganini to‘tiqush kabi yodlagan. Natijada bolalar maktabxonada o‘qiganlarini o‘zi o‘qib yurgan kitobidan “o‘qib bergan”, ammo ularning qo‘liga maktabda o‘qilmagan boshqa bir kitob berilsa, uni o‘qiy olmagan; eski maktabda 6-10 yil muntazam o‘qigan bolalarning juda ko‘p deganda 4-5 foizigina o‘qish va yozish ko‘nikmasini hosil qilgan.

Turkistonda ochilgan rus-tuzem maktablari savod o‘rgatishda ma‘lum darajada ijobiy o‘rin tutdi. Rus-tuzem maktablarining o‘zbekcha sinflarida o‘zbekcha xat-savod o‘rgatish metodi 1900 yildan boshlab asta-sekin isloh qilindi: hijo metodidan tovush metodiga o‘tildi. 1900 yillardan rus-tuzem maktabi o‘zbekcha sinflarining peshqadam muallimlari tovush metodi asosida tuzilgan tatarcha alifbedan foydalana boshladilar. Bu kitobning tili va mazmuni o‘zbekcha sinflarga mos kelmas edi. 1902 yilda Saidrasul Saidazizovning tovush metodi talabiga muvofiq tuzilgan ona tili alifbesi “Ustodi avval” nashr etildi. “Ustodi avval” nashr qilingandan keyin o‘zbekcha xat-savod o‘rgatishda yangi davr boshlandi. Tovush metodi savod o‘rgatishning eski usulidan tamomila farq qilib, o‘qitishni osonlashtirdi, ta‘limni bola tushunadigan, anglaydigan ta‘limga, ya‘ni faol ta‘limga aylantirdi.

“Ustodi avval” 3 bo‘limdan iborat edi: 1-bo‘lim, hozirgi atama bilan ataganimizda, alifbe davridir. Muallif bu bo‘limda arab alfavitidagi harflarni alfavit tartibida emas, balki harf orqali ifodalangan tovushning talaffuzi oson-qiyinligini harflarning yozilishi sodda yoki murakkabligini e‘tiborga olgan holda tizib chiqqan. Muallif har bir harfning yozuvda bir necha xil shaklda kelishi xat-savod o‘rgatishni qiyinlashtirishini hisobga olgan; alifbe davrining boshida deyarli har doim bir xil shaklda qo‘llanadigan harflarni bergan. U shakli yozilish o‘rniga qarab turlicha bo‘ladigan harflarning so‘z boshida, so‘z o‘rtasida, so‘z oxirida va alohida yozilish shaklini berib, ularga mos misollar keltirgan. Masalan, **q** harfini tanitish uchun **qor**, **uyqu**, **oq** so‘zlarini, **g** harfini tanitish uchun **g‘or**, **uyg‘oq**, **tog‘** so‘zlarini tanlagan. Muallif soddadan murakkabga tamoyiliga amal qilib, alifbe davrini asta-sekin murakkablashtira borgan. Kitobning alifbe qismiga, asosan, o‘zbek tilining lug‘at tarkibidagi so‘zlar tanlab olingan.

“Ustodi avval”ning 2-bo‘limi alifbedan keyingi davrdir. Bu bo‘limda hikoya, masal va maqola berilgan. Ularning ayrimlarida bilim olish targ‘ib qilinsa, boshqalari tarbiyaviy mazmunda bo‘lgan.

S. Saidazizov kitobining 3-bo‘limini “Alifboi qur‘on” deb atagan va o‘z oldiga bolalarga “qur‘on”ni tushunib olishga o‘rgatishni maqsad qilib qo‘ygan.

Umuman, tovush metodi Markaziy Osiyoga ikki manbadan yoyilgan:

1. Rus-tuzem maktablari ruscha sinflarida xat-savod tovush metodi bilan o'rgatilar edi. O'zbekcha sinf muallimlari tovush metodi oson va qulayligini amalda o'z ko'zlari bilan ko'rganlar va asta-sekin tovush metodini o'z sinflariga tatbiq eta boshlaganlar.

2. XIX asrning oxiridan boshlab Rossiyadan Markaziy Osiyoga kelgan tatar muallimlari, ya'ni jadidlar tovush metodida xat-savod o'rgata boshlagan edilar, oradan ko'p o'tmay, bir qancha mahalliy muallimlar ular kabi yangi maktablar ochadilar va bolalarga xat savodni tovush metodi asosida o'rgata boshlaydilar.

SHunday qilib, O'rta Osiyoda tovush metodi asta-sekin hijo metodining o'rnini egallay boshlagan.

Ma'lumki, tovush metodi bilan xat-savod o'rgatishga Rossiyada K.D.Ushinskiy asos solib, u sintetik tovush metodini qat'iy himoya qilgan.

Tovush metodi bilan savod o'rgatilganda, so'zning eng kichik bo'lagi, ya'ni nutq tovushlari asos qilib olinadi. So'zning ma'nosini o'zgartira oluvchi har bir tovush yozuvda harf orqali ifodalanishi: so'zda tovushlar almashinishi, ortishi yoki kamayishi natijasida boshqa bir yangi so'z hosil bo'lishi mumkinligi bolalar ongiga yetkaziladi.

Arab alifbosida yozuvni o'rgatish qiyin bo'lgan. Bu alifbodagi harflar so'zda qo'llash o'rniga qarab, har xil shaklda yozilgan, bu yozuvni o'rganishni qiyinlashtirgan. Shuning uchun ko'p maktablarda bolalarga o'qish o'rgatilib yozuv o'rgatilmagan, chunki domla va otinoyilarning ko'pchiligi o'qishni bilib, yozishni bilmagan.

Eski maktabda yozish chiziqsiz tekis oq qog'ozga dastlab yo'g'onroq savag'ich qalamda o'rgatilgan; bolalar yozishni ozroq o'rganganlaridan keyin qamish qalamda ham yozishgan, ularga ruchkada yozishga ruxsat etilmagan.

Yozishni o'rgatish alifbo tartibida harflarning alohida-alohida shaklini yozdirishdan boshlangan. Avval *alif*ni yozish o'rgatilgan, keyin o'xshash shaklli harflar bandlarga bo'linib, o'xshash unsuri bo'lmaganlari esa ayrim-ayrim yozdirilgan. Ba'zi domlalar ayrim harflarning elementlarini yozishni ham alohida mashq qildirganlar.

Shundan keyin harflarni nusxaga qarab alifbo tartibida katta-katta qilib yozish (bu *mufradot* (sarhad) deyilgan: bunday yozish bir-ikki yilga cho'zilgan) o'rgatilgan.

Shundan keyin harflarni bir-biriga qo'shib yozish mashqi boshlangan. Bu mashqni *murakkabot* deyilgan. Harflarni bir-biriga qo'shib yozish mashqi bir necha bosqichga bo'linib, harf birikmalarining ma'no anglatish-anglatmasligi

umuman e'tiborga olinmagan, qanday qo'shilish mashq qilinavergan. Ko'pgina eski maktablarda bunday mashq *"abjad yozish"* bilan tugallangan.

Murakkabotdan keyin bayt, qit'a va ruboiylarni ko'chirib yozish mashqi boshlangan. Bu mashqni *muqattaot* deyilgan. Bu mashqqa ham juda ko'p vaqt sarflangan; u ma'noli so'zlarni yozish bilan boshlanib, *duoyi salom* (insho) yozish bilan tugallangan. Bola *duoyi salom* yozishni bilsa, "xati chiqqan" hisoblangan.

Yozuvni o'rgatish va husnixat mashq qildirishda *"Mufradot"* kitobidan foydalanilgan. Bu kitobchada har uchala mashq turi, ba'zi nashrlarda esa insho namunalari berilgan.

Eski maktabda yozuvga o'rgatishning birdan-bir yo'li ko'chirib yozuv, nusxa ko'chirish hisoblangan, natijada bolada yozma nutq ko'nikmasi hosil qilinmagan. Bu mashq bolani juda zeriktirgan, hech o'ylanmasdan yozishga odatlantirgan. Maktabxonada ijodiy ko'chirib yozuv mashqlarining, shuningdek, boshqa usullarning qo'llanilmaganligi orqasida bola chiroyli ko'chirib yozish ko'nikmasini hosil qilgan bo'lsa ham, o'z fikrini yozma ifoda qila olmagan, eng oddiy jumalarni ham zo'r-bazo'r xato bilan yozgan.

Eski maktablarda, madrasalarda o'zbek tili o'qitilmagan, natijada eski maktab bolalarigina emas, hatto madrasada bir necha yil umr o'tkazgan ba'zi bolalar ham o'z ismini to'g'ri yozishni bilmaganlar.

Arabchada to'g'ri, chiroyli yozuvga o'rgatish uchun Xivalik shoir SHermuhammad Avazbiy o'g'li Munisning (1778-1829) "Savodi ta'lim" kitobidan foydalanilgan.

Rus-tuzem maktablarida o'qish va yozishni o'rgatish, odatda, bir vaqtda boshlanib, bir-biriga bog'lab olib borilgan, har kuni avval o'qish, keyin yozuv darsi bo'lgan; o'qish va yozish onglilik tamoyili asosida o'rgatilgan; bolalar qaysi tovush, bo'g'in, so'z yoki gapni o'qiyotgan yoki yozayotganini aniq tasavvur qilgan, ma'nosiga tushungan, arabcha harfning yolg'iz shaklini yoxud biror harfning elementini yozayotganligini ongli ravishda bilgan.

Rus-tuzem maktablarining o'zbekcha sinfida ko'chirib yozishga va diktantga ko'p vaqt sarf etilgan. Bulardan tashqari, insho (turli tilxat, duoi salom va savdo ishiga oid har xil xatlar) yozishga ham o'rgatilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Mamatova G., Boqiyeva H., Masharipova U., Sattorova X. Husnixat va uni o'qitish metodikasi. –T.: TDPU, 2013Dehqonova
2. Mehriddinov Z. Isamuhammedov O. "Boshlang'ich ta'lim saboqlari" Toshkent 2014.

3. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. –T.: Bayoz, 2022
4. M.Yo'ldoshev. O'zbek tili praktikumi (1-qism). Toshkent: TDPU. 2005
5. Oripov B. T. Darslarning samaradorligini oshirish yo'llari. Toshkent: 1983-yil.
6. Roziqov O., Og'ayev S., Mahmudov M., Adizov B. Ta'lim texnologiyasi. – T.: O'qituvchi, 2002.
7. M.U., Djanaliyeva G.A. Ta'lim metodlarini tanlash mezonlari va muammolari. Ta'lim texnologiyalari. T., 2006-yil

Biznesda shaxsiy rivojlanish va risqni boshqarish yo'llari

Qoraqalpog'iston Respublikasi Nukus tumani Taqirko'l OFY 9-maktab Ekonomika, Geografiya fan o'qituvchisi Narbaeva Raysa Ganibaevna

Annotatsiya: Shaxsiy rivojlanish va risklarni boshqarish biznes muvaffaqiyati uchun juda muhimdir. Shaxsiy rivojlanish uzluksiz o'rganish, o'z-o'zini anglash, vaqtni boshqarish va moslashuvchanlikni o'z ichiga oladi, risklarni boshqarish esa potentsial xavflarni aniqlash, baholash va kamaytirishga qaratilgan. Ikkala strategiyani birlashtirgan holda, biznes rahbarlari uzoq muddatli muvaffaqiyat va barqarorlikni ta'minlab, chidamlilik va qaror qabul qilishni kuchaytirishi mumkin. Ushbu maqola bugungi biznes muammolarini hal qilish uchun shaxsiy rivojlanishni samarali risklarni boshqarish bilan birlashtirish muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Shaxsiy rivojlanish, risklarni boshqarish, biznes muvaffaqiyati, uzluksiz o'rganish, o'z-o'zini anglash, moslashuvchanlik, xavfni baholash, xavfni kamaytirish, biznesning barqarorligi, qaror qabul qilish.

Kirish

Bugungi raqobatbardosh va tez o'zgaruvchan biznes landshaftida korxonalarining rivojlanishi va moslashishi zarurati har qachongidan ham muhimroqdir. Shaxsiy rivojlanish va risklarni boshqarish – bu tashkilotlar va ularning rahbarlariga ushbu murakkablikni engishga yordam beradigan ikkita asosiy strategiya. Shaxsiy rivojlanish – bu rahbarlarga yaxshiroq qarorlar qabul qilish, kuchli jamoalar yaratish va innovatsiyalarni rivojlantirishga imkon beradigan o'z ko'nikmalari, bilimlari va hissiy intellektini takomillashtirishning uzluksiz jarayoni. Boshqa tomondan, risklarni boshqarish biznes faoliyatiga to'sqinlik qilishi mumkin bo'lgan xavflarni aniqlash, baholash va kamaytirishni o'z ichiga oladi, bu kompaniya o'z aktivlarini himoya qilishi va uzoq muddatli o'sishni ta'minlashi mumkin. Shaxsiy rivojlanish va risklarni boshqarish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik bozorning o'zgaruvchanligi, texnologik buzilishlar va tartibga soluvchi o'zgarishlar kabi tashqi omillar jiddiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan bugungi globalashgan iqtisodiyotda ayniqsa muhimdir. Shaxsiy rivojlanishga sarmoya kiritadigan biznes rahbari, ayniqsa, xavf-xatarlarni boshqarish hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan katta xavf-xatarli vaziyatlarda, qaror qabul qilish bosimini engish uchun yaxshi jihozlangan. Xuddi shunday, tavakkalchilikni boshqarishning samarali strategiyalari korxonalariga potentsial tahdidlarni kuchayishidan oldin oldindan ko'rish va bartaraf etish imkonini beradi, bu esa o'sish uchun yanada

barqaror poydevor yaratadi. Tashkilotlar tobora noaniq muhitda muvaffaqiyat qozonishga intilayotganligi sababli, shaxsiy rivojlanishning risklarni boshqarish strategiyalari bilan integratsiyalashuvi chidamli va tezkor korxonalarini qurish uchun zarurdir. Ushbu maqola biznesning qisqa muddatli muvaffaqiyatga va uzoq muddatli barqarorlikka erishish uchun shaxsiy o'sish va proaktiv risklarni boshqarish usullarini qanday birlashtirishi mumkinligini o'rganadi. Shunday qilib, rahbarlar nafaqat xavf-xatarlarni yumshata oladi, balki innovatsiyalar uchun imkoniyatlardan ham foydalanishi mumkin, bu esa o'z tashkilotlarining raqobatbardoshligini va kelajakdagi muammolarga moslasha olishini ta'minlaydi.

Materiallar va usullar

Ushbu tadqiqot biznesda shaxsiy rivojlanish va risklarni boshqarishning integratsiyasini o'rganish uchun sifatli tadqiqot usulidan foydalangan. Tadqiqot mavzuni to'liq tahlil qilishni ta'minlash uchun bir nechta asosiy komponentlardan iborat edi.

Shaxsiy rivojlanish nazariyalari, etakchilik qobiliyatlari, hissiy intellekt va risklarni boshqarish modellari bo'yicha mavjud tadqiqotlarni o'rganish uchun adabiyotlar ko'rib chiqildi. Asosiy manbalarga ilmiy maqolalar, kitoblar va sanoat hisobotlari kiradi. Bu resurslar yetakchilikni rivojlantirish va risklarni boshqarish bo'yicha ilg'or tajribalarni, shuningdek, har ikkala kontseptsiyaning nazariy asoslarini aniqlash uchun ishlatilgan.

Texnologiya, sog'liqni saqlash va ishlab chiqarish kabi turli sohalardagi amaliy tadqiqotlar biznesning shaxsiy rivojlanish va risklarni boshqarishni o'zida mujassamlashtirgani haqida amaliy ma'lumot berish uchun tanlangan. Ushbu amaliy tadqiqotlar ikkala strategiyani birlashtirishning haqiqiy dunyo ilovalarini ko'rsatishga yordam berdi. Tanlangan tashkilotlar shaxsiy rivojlanish dasturlari va proaktiv risklarni boshqarish amaliyotlarini muvaffaqiyatli amalga oshirishi bilan mashhur edi.

Bundan tashqari, turli sohalardagi biznes rahbarlari, menejerlar va HR mutaxassislari bilan so'rovlar va yarim tizimli suhbatlar o'tkazildi. Suhbatlar ushbu korxonalarda mavjud bo'lgan shaxsiy rivojlanish dasturlarini, etakchilik o'sishga qanday yordam berishini va risklarni boshqarish strategiyalari qanday amalga oshirilishini tushunishga qaratilgan. Ishtirokchilardan shaxsiy o'sishni muvozanatlash va xavflarni kamaytirish, tahlil qilish uchun qimmatli sifatli ma'lumotlarni taqdim etish bo'yicha tajribalari haqida ham so'ralgan.

Ma'lumotlar tahlili amaliy tadqiqotlar va intervyular bo'yicha asosiy tendentsiyalarni aniqlash uchun tematik tahlilni o'z ichiga oldi. Bu shaxsiy rivojlanishni risklarni boshqarish bilan integratsiya qilish uchun umumiy

amaliyotlar, qiyinchiliklar va muvaffaqiyatli strategiyalarni ochishga yordam berdi. Bundan tashqari, har ikkala strategiyani samarali integratsiyalashgan korxonalar natijalariga nisbatan qiyosiy tahlil o'tkazildi. Ushbu tahlil qarorlar qabul qilish, chidamlilik va xodimlarning qoniqishini oshirish kabi ushbu integratsiyaning aniq afzalliklari haqida tushuncha berdi.

Nihoyat, shaxsiy rivojlanishni risklarni boshqarish bilan birlashtirishga intilayotgan korxonalar uchun amaliy tavsiyalar berish uchun topilmalar asosida kontseptual asos ishlab chiqildi. Ushbu tuzilma tashkilotlarga ikkala sohani muvozanatlashda yordam beradigan, uzoq muddatli o'sishga, xavflarni kamaytirishga va umumiy muvaffaqiyatga hissa qo'shadigan aniq strategiyalar va jarayonlarni belgilaydi.

Ushbu usullardan foydalangan holda, tadqiqot korxonalar noaniqlik sharoitida chidamlilik va umumiy ish faoliyatini yaxshilash uchun shaxsiy rivojlanish va risklarni boshqarishni qanday birlashtirishi mumkinligi haqida aniq va amaliy tushunchalarni taklif qiladi.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari biznesdagi shaxsiy rivojlanish va risklarni boshqarish o'rtasidagi muhim bog'liqlikni ochib beradi, bu strategiyalar integratsiyalashganda, tashkilotlar qaror qabul qilish yaxshilanadi, chidamlilik kuchayadi va qiyinchiliklarni engish qobiliyati yaxshilanadi.

Natijalar:

Takomillashtirilgan qaror qabul qilish va etakchilik: o'z rahbarlari uchun shaxsiy rivojlanish dasturlarini birlashtirgan korxonalar ko'proq ma'lumotli va o'z vaqtida qarorlar qabul qiladilar. Etakchilikni rivojlantirish dasturlari, jumladan, hissiy intellektni o'rgatish va nizolarni hal qilish ko'nikmalari rahbarlarning xavflarni aniqlash va ularga samarali javob berish qobiliyatini oshirishi aniqlandi. Uzluksiz o'rganish orqali shaxsiy o'sish rahbarlarga muammolarga uzoq muddatli strategik maqsadlar va qisqa muddatli xavflarni o'z ichiga olgan kengroq nuqtai nazar bilan yondashish imkonini berdi.

Xodimlarning faolligi va chidamliligining ortishi: Barcha xodimlarning shaxsiy rivojlanishiga sarmoya kiritadigan kompaniyalar yuqori darajadagi faollik va chidamlilikni ko'rishadi. Rivojlanish dasturlarida ishtirok etayotgan xodimlar noaniqliklarga bardosh berishga va o'zgarishlarga moslashishga ko'proq tayyor ekanliklarini aytishadi. Ko'nikmalarni o'rgatish, stressni boshqarish va etakchilikni rivojlantirishni o'z ichiga olgan ushbu dasturlar odamlarga potentsial xavflarni erta aniqlash va faol javob berishga yordam beradi. Kuchli shaxsiy rivojlanishga ega

bo'lgan xodimlar xavflarni aniqlash va kamaytirish jarayonlarida tashabbuskor bo'lib, yanada faol tashkilot madaniyatini yaratadilar.

Riskni proaktiv identifikatsiyalash va kamaytirish: Shaxsiy rivojlanish va risklarni boshqarishga ustuvor ahamiyat beradigan tashkilotlar potentsial tahdidlarni erta aniqlash imkoniyati yuqori ekanligini ma'lum qilishdi. Xatarlarni muntazam baholash, stsenariylarni rejalashtirish va favqulodda vaziyatlarni rejalashtirish kabi xavflarni boshqarish strategiyalari proaktiv va xavflarni tan olishga qodir ishchilar tomonidan qo'llab-quvvatlansa samaraliroq bo'ldi. Risklarni boshqarish jarayonlariga shaxsiy rivojlanishni kiritgan kompaniyalar qiyinchiliklarni oldindan bilish va moslashuvchan javoblarni ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo'ldi.

Innovatsiya va moslashuvchanlikni oshirish: shaxsiy rivojlanish va risklarni boshqarishning integratsiyasi innovatsiyalar madaniyatini rivojlantiradi. Muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va moslashuvchanlik kabi ko'nikmalarni rivojlantiradigan xodimlar yuqori xavfli vaziyatlarda ijodiy echimlarni topish uchun yaxshi jihozlangan. Uzluksiz o'rganishni rag'batlantiradigan korxonalar tezroq bozor o'zgarishlariga yoki kutilmagan qiyinchiliklarga javob berishga qodir edi. Ushbu moslashuvchanlik tez rivojlanayotgan tarmoqlarda raqobatbardosh ustunlikni saqlab qolishning asosiy omili bo'ldi.

Muhokama:

Ushbu tadqiqot natijalari yanada chidamli va innovatsion biznesni yaratish uchun shaxsiy rivojlanishni risklarni boshqarish amaliyoti bilan birlashtirish muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu ikki sohaning integratsiyasi noaniqlik va murakkablikni hal qilish uchun ham individual, ham tashkilot salohiyatini oshiradi. Misol uchun, hissiy intellekt va o'z menejerlari uchun etakchilik treningiga sarmoya kiritgan korxonalar inqirozlarni boshqarish va bosim ostida ongli qarorlar qabul qilish uchun yaxshi jihozlangan. Xuddi shunday, doimiy ravishda o'z malakasini oshirib boruvchi ishchi kuchi xavflarni aniqlash va yechim taklif qilishda faolroqdir.

Topilmalar shuni ko'rsatadiki, eng muvaffaqiyatli tashkilotlar shaxsiy rivojlanish va risklarni boshqarishni alohida ob'ektlar sifatida emas, balki bir-birini to'ldiruvchi strategiyalar sifatida ko'radigan tashkilotlardir. O'z xodimlarining o'sishiga urg'u beradigan kompaniyalar – o'rganish va malaka oshirish uchun imkoniyatlar taqdim etish orqali – nafaqat ko'proq malakali, balki xavflarni boshqarish va yumshatish bilan ham ko'proq shug'ullanadigan ishchi kuchini yaratadilar.

O'sish va xavf-xatarlarga tayyor bo'lishga qaratilgan ushbu ikki tomonlama e'tibor korxonalarga uzoq muddatda yanada chaqqon, sezgir va barqaror bo'lishga imkon beradi. Biroq, tadqiqot ba'zi qiyinchiliklarni ham ta'kidlaydi. Misol uchun,

ko'pgina korxonalar resurslarning cheklanganligi yoki ushbu ikki soha o'rtasida mos kelmaslik tufayli shaxsiy rivojlanish va risklarni boshqarishni samarali integratsiyalash bilan kurashmoqda.

Tashkilotlar o'z xodimlarining shaxsiy o'sishini e'tiborsiz qoldirib, xavflarni boshqarish kabi bir jihatga juda katta e'tibor qaratishlari mumkin yoki aksincha. Ushbu qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun korxonalar ikkala strategiyani bir-birini mustahkamlaydigan tarzda birlashtirgan yanada yaxlit yondashuvni qabul qilishlari kerak.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, natijalar shaxsiy rivojlanish va risklarni boshqarishni samarali birlashtirgan korxonalar yanada chidamli, moslashuvchan va innovatsion tashkiliy madaniyatni yaratishini ko'rsatadi. Doimiy ravishda o'z xodimlarining shaxsiy o'sishiga va risklarni proaktiv boshqarishga sarmoya kiritib, kompaniyalar noaniqliklarni engish va doimiy o'zgaruvchan biznes landshaftida gullab-yashnash uchun yaxshiroq joylashadilar.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot biznesning barqarorligi va muvaffaqiyatini oshirish uchun shaxsiy rivojlanishni risklarni boshqarish strategiyalari bilan birlashtirish muhimligini ta'kidlaydi. Ikkala sohaga ham ustuvor ahamiyat beradigan korxonalar qarorlar qabul qilish, xodimlarning yuqori faolligi va xavflarni yaxshiroq aniqlash va kamaytirishni boshdan kechiradilar. Shaxsiy rivojlanish xodimlarni noaniqlikdan xalos bo'lish uchun muhim ko'nikmalar bilan ta'minlaydi, risklarni boshqarish tizimlari esa operatsiyalarni himoya qilishga yordam beradi. Uzluksiz o'rganish va moslashuvchanlik madaniyatini oshirish orqali korxonalar raqobatbardosh ustunlikni saqlab, yanada chaqqon va innovatsion bo'ladi. Biroq, ushbu strategiyalarni muvozanatlashda qiyinchiliklar mavjud va tashkilotlar shaxsiy o'sish va risklarni boshqarish birgalikda ustuvorligini ta'minlash uchun yaxlit yondashuvni qo'llashlari kerak. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, shaxsiy rivojlanish va risklarni boshqarishning uyg'unligi biznesni mustahkamlaydi, ularga doimo o'zgaruvchan muhitda qiyinchiliklarni engish va uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov S.M., Biznesda shaxsiy rivojlanish va xavfni boshqarish strategiyalari, Biznes Innovatsiyalari Jurnal, Toshkent-2022, 219-222 betlar.
2. Jumaniyozov A.R., Tashkiliy o'sishda liderlik va xavfni kamaytirish, Biznes Strategiyasi Sharhi, Samarqand-2021, 45-48 betlar.

3. Norboyev B.T., Xodimlarning rivojlanishi va xavfni boshqarish amaliyotlarini integratsiya qilish, Xalqaro Xavf Boshqaruvi Jurnal, Buxoro-2023, 113-118 betlar.
4. Muminov X.J., Risklarni boshqarish va ularning biznesga ta'siri, Biznes va Iqtisodiyot Jurnal, Toshkent-2020, 85-88 betlar.
5. Tursunov D.A., Shaxsiy rivojlanish va kompaniya muvaffaqiyati o'rtasidagi bog'lanish, Iqtisodiy Tadqiqotlar Jurnal, Namangan-2022, 132-136 betlar.
6. Mirzaev M.A., Xavf va noaniqlik sharoitida biznes boshqaruvi, Xalqaro Biznes Tadqiqotlari, Andijon-2021, 99-102 betlar.
7. Yuldashev F.K., Liderlik va risklarni boshqarish: teoriya va amaliyot, Toshkent Universiteti Jurnal, Toshkent-2022, 45-49 betlar.
8. Rahmonov L.O., Risklarni boshqarish tizimlari va shaxsiy rivojlanish amaliyotlari, Xalqaro Menedjment Jurnal, Farg'ona-2023, 56-60 betlar.

XXI asrda axborot xavfsizligi masalalari, muammo va yechimlar

Yusupova Nargiza Qo'ziboyevna

O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar Universiteti

Jurnalistika bo'limi 1- bosqich magistranti

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada Axborot xavfsizligi tushunchasi nazariyasi va uning jamiyat hayotidagi roli, xususan, texnik imkoniyatlar, kiberxavfsizlik, axborotning yoshlar ongiga ta'siri yoritilgan bo'lib, axborot xavfsizligini ta'minlashdagi chora - tadbirlar haqida so'z boradi.

KALIT SO'ZLAR: Axborot, axborot xavfsizligi, nazariya, internet, raqamlashtirish.

Inson dunyoga kelibdiki, atrof - muhitni anglashga, undagi voqealarni tushinishga, idrok qilish orqali qabul qilingan axborotga o'z munosabatini bildirishga intiladi, tasavvuridagi ma'lum xulosalar bilan to'qnashadi. Shu bois ham uning aynan axborotga bo'lgan ehtiyoji kun sayin ortib boraveradi. Shu o'rinda axborot tushunchasi o'zi nima? U insonga nima uchun xizmat qiladi, degan savollarga izoh keltirsak. Axborot (informatsiya) tushunchasi lotin tilidagi "informatio" so'zidan olingan bo'lib, bayon etish, tushuntirish, izohlash kabi ma'nolarni bildiradi. Axborot deyilganida biz radio va televideniye xabarlarini, ma'lumotlar bazasini, kutubxonadagi kitob, gazeta-jurnallarni, inson bilan muloqot qilish orqali ilmiy jurnallardan olingan bilimlarni nazarda tutamiz. Ayonki, inson hayotining har bir soniya, daqiqasida, turli ko'rinishdagi axborotlarni qabul qiladi. Fan va texnika yutuqlari hayotimizga yashin tezligida kirib kelayotgan ayni pallada esa axborot xavfsizligi tushunchasi dolzarbligi soat sayin ortib bormoqda. Axborot xavfsizligi (inglizcha: Information Security, shuningdek, inglizcha: InfoSec), ya'ni axborotga ruhsatsiz kirish, undan foydalanish, fosh etish, tarqatish, o'zlashtirish, ko'chirib olish, o'zgartirish kiritish, yo'q qilish singari amaliyotlarning oldini olishga qaratilgan amaliyot hisoblanadi. Bu konsepsiya ma'lumotlar qanday ko'rinishda bo'lishiga qaramasdan xoh u elektron, xoh jismoniy bo'lsin, amal qilish xususiyatiga ega. Shuningdek, axborotlarni himoyalashdan asosiy maqsad uning yaxlitligiga erishish, konfidensialligi hamda mavjudligini ta'minlashga qaratilgani bilan ahamiyatlidir. Manbalarga yuzlanadigan bo'lsak, axborot turlari quyidagicha farqlanadi:

1. Ommaviy axborot – cheklanmagan doiradagi shaxslar uchun mo'ljallangan hujjatlashtirilgan axborot, bosma, audio, audiovizual hamda boshqa xabarlar va

materiallar;

2. Hujjatlashtirilgan axborot – identifikatsiya qilish imkonini beruvchi rekvizitlari qo'yilgan holda moddiy jismda qayd etilgan axborot;
3. Maxfiy axborot – foydalanilishi qonun hujjatlariga muvofiq cheklab qo'yiladigan hujjatlashtirilgan axborot kabilarni aytish mumkin.

Ochiq aytganda, axborot maydonida muayyan jamiyat, shuningdek, shaxs manfaatlarini ta'minlanishi, ijtimoiy huquqiy hamda demokratik tamoyillarga asoslangan davlat qurishni anglatadi. Shu o'rinda axborot hajmining ortishi va uni qayta ishlash vositalarining rivojlanmaganligi insonning u to'g'risida tasavvurga ega bo'lishi va ulardan foydalanishini qiyinlashtiradi. Ko'plab vaqt axborotni qidirishga, ajratishga va foydalanishga ketadi. Axborot fondlari har bir insonga xizmat qilishi uchun yangi, zamonaviy vositalar kerak bo'ladi. SHuning uchun XX asr o'rtalariga kelib axborotni ishlash sohasida ko'p odamlar shug'ullana boshladi. Axborot bilimlar manbai sifatida jamiyat uchun strategik resursga aylandi. Bu resurslardan samarali foydalanish esa jamiyatni axborotlashtirish jarayoni bilan bog'liq albatta. Ushbu tendensiya natijasida bugun mamlakatimizda ham aynan raqamli texnologiyalar orqali yangi uslub va qulayliklarning hayotimizga kirib kelishi hamda son jihatidan ko'payayotganini alohida ta'kidlash joiz. Raqamlarga qaraydigan bo'lsak, o'tgan 2023 – yilda ta'lim, bank, moliya, bojxona, qishloq xo'jaligi, geologiya, kadastr kabi sohalarni raqamli transformatsiya qilish doirasida 100 ta dasturiy loyiha ishlab chiqilgan. 500 dan ziyod yangi IT kompaniyalari tashkil etilib, sohaga 475 million dollar to'g'ridan - to'g'ri xorijiy investitsiya kirib kelgan. Misol uchun, raqamli formatda ishlashning o'ziga xos qulayliklari sirasiga birgina xizmatlar sohasidagi quyidagi yangiliklarni keltirish kifoya. 2023-yil yakuni bo'yicha Yagona portalda 200 ta yangi elektron davlat xizmatlari va servislar joriy etilib, jami xizmatlar soni 570 taga yetkazildi (o'tgan yilning shu davriga nisbatan o'sish – 154 foiz). Jumladan, Yashash joyi to'g'risida ma'lumotnoma olish, hisoblangan ish haqi to'g'risida ma'lumotnoma olish, haydovchilik guvohnomasini yangilash, sportchi pasportini berish kabi yangi elektron xizmatlar joriy etildi. Albatta, bu kabi sa'y-harakatlar ko'lamini joriy 2024- yilda ham kengayayotganini jamiyat hayotidagi yangiliklar misolida ko'rmoqdamiz. Ayonki, raqamlashtirish jarayonining tezlashishi kundalik turmush sharoitini yaxshilashga, xususan, vaqt va masofa qisqarishi, ortiqcha sarf - xarajatlarning oldini olishga, inson omiliga bo'lgan ehtiyojni sezilarli darajada kamaytirishga imkon yaratadi.

Shu bilan birga raqamlashtirish jarayonining taraqqiy etishi axborotlarni saqlashda xavfsizlik darajasi ham shunga monand bo'lishi kerakligini bevosita taqozo etadi. Bu jarayon esa bir nechta omillar bilan uzviy bog'liq. Gap shundaki,

2017- yilda axborot xavfsizligi sohasi rahbarlarining 66 % i o'z bo'limlarida ishchi kuchining keskin yetishmasligini tan olishgan va 2022-yilga kelib bu sohada mutaxassislarining tanqisligi darajasi butun dunyoda 1 800 000 kishini tashkil etishini taxmin qilgan. Demakki, axborot xavfsizligiga erishishda sohada mutaxassis kadrlarga ehtiyoj masalasini asosiy mezonlardan biri sifatida e'tirof etish o'rinli. Mamlakatimizda jismoniy va yuridik shaxslarga ayrim turdagi xizmatlarni taqdim etish, xususan,elektron hujjatlar tarkibining to'liq emasligi, kadastr hujjatlarida begona shaxslar nomlarining keltirilishi, ya'ni texnik imkoniyatlar samaradorligi yetarli emasligi, qolaversa, kiber jinoyatlar, turli internet tarmoqlari orqali taqdim etilayotgan filtrsiz axborotlarning yoshlar ongiga salbiy ta'siri kabi holatlarni sanab o'tish mumkin. Ko'rsatkichlarga ko'ra 2023-yilning 11- oyida 5,5 mingta kiberjinoyat sodir etilgan. Shundan 70 foizi bank kartalari bilan bog'liq firibgarlik va o'g'irlik jinoyatlari hisoblanadi. O'tgan yili O'zbekistonda 50 ga yaqin to'lov tizimi mavjud bo'lgan bo'lsa, ularning hammasi ham kiberxavfsizlik talablariga javob bera oladi deyolmaymiz. Shu bilan birga internet tizimidagi yoshlarimizga yot bo'lgan, buzg'unchi g'oyalarni (pornografiya, zo'ravonlik, behayolik, narkoxizmatlar) ni targ'ib etuvchi axborotlarning mavjudligi achinarli holat. Masalan, 2021—2022- yillarda 18 mingdan ortiq shunday huquqbuzarlik holatlari aniqlangan. Bu vaziyat axborotlashayotgan bugungi jamiyatimizda hayotimizga kirib kelayotgan axborot xurujidan himoyalanişda yanada kuchli, barqaror xavfsiz tizimga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltiradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda quyidagi 6 ta bosqichdan iborat kompleks chora – tadbirlar rejasi axborot xavfsizligini ta'minlashga qaratiladi:

1. Qonuniy- axborot xavfsizligiga ziyon yetkazish holatlarida qat'iy qonuniy choralarni qo'llash;
2. Dasturiy texnik – ma'lumotlar bazasini raqamlashtirish jarayonida yuqori texnik (kodlashtirish va boshqa) imkoniyatlardan to'liq foydalanish;
3. Ma'muriy – hujjatlarda belgilangan tartibda javobgarlikni ta'minlash;
4. Shaxsiy - fuqarolar o'z shaxsiga oid ma'lumotlarni saqlashda, ehtiyotkorlik ko'nikmasini shakillantirishda (TV, Radio, Internet tarmoqlari va boshqalar orqali) ma'lumotlarni muntazam taqdim etib borish;
5. Malakali kadrlar - tizimda mutaxassis kadrlar salohiyatidan to'laligicha foydalanish.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki har qanday davlatda axborot xavfsizligiga erishish nafaqat shaxs, balki butun jamiyat barqarorligini ta'minlashga qaratilgani bilan muhim o'rin tutadi. Shu ma'noda axborotdan foydalanishda buzg'unchi, manbasi aniq bo'lmagan yolg'on ma'lumotlardan

tiyilish, uning himoyalanganlik darajasiga jiddiy e'tibor qaratish, xavfsizlik choralarini chetlab o'tishdan qochish va bu jarayonda shaxsiy hushyorlikni unutmashimiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. M.T.Abdilaxatovich “ Axborot tizimlari nazariy asoslari”. Toshkent – 2012.7-bet
2. O'zbekiston Respublikasining 2002-yil 12-dekabrda №439-II-sonli “ Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to'g'risida ” gi qonuni
3. R.X.Alimov, O'.T.Xayitmatov, A.F.Xakimov, G.T.Yulchieva, O.X.Azamatov, U.A.Otajanov AXBOROT TIZIMLARI. O'quv qo'llanma Toshkent 2013 . 10 bet.
4. Shuhrat Sharafutdinov, Oliy Majlis Qonunchilik palatasi Innovatsion rivojlanish, axborot siyosati va axborot texnologiyalari masalalari qo'mitasi a'zosi nutqidan. 22.12.2023
- 5.O'zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar Vazirligi <https://digital.uz/Oxirgi yangilanish: 2024-01-15 21:24:41>
6. <https://kun.uz/> 20.12.2023
7. <https://daryo.uz/> 30.05.2022

**OUTLINE
VOLUME-1, ISSUE-10**

1.	THE MOST EFFICIENT MARKETING STRATEGIES TO REPAIR BAD REPUTATION Yusupov R.M.	5-10
2.	O‘TKIR LEYKOZ FONIDA HOMILADOR AYOLLAR TUXUMDON VA BACHADON ENDOMETRIYSIGA XOS MORFOLOGIK O‘ZGARISHLAR QODIROVA XONZODA FARXOD QIZI	11-13
3.	САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА МАҲСУЛОТ СИФАТИНИ БОШҚАРИШ Байтанов Ўралбой Миракул ўғли	14-18
4.	Acute Ulcerative Gingivitis : A Case Report of Vincent’s Stomatitis in an Immunocompetent Patient Azimova A.A, Takhirova K.A. Kamilov Kh.P	19-23
5.	QISHLOQ XO‘JALIGIDA DRONLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI QODIROV SAYFULLO XABIBULLO O‘G‘LI	24-28
6.	QISHLOQ XO‘JALIGIDA BIOGUMUS TEXNOLOGIYASINI MEXANIZATSIYALASH QODIROVA SHOIRA SHARIF QIZI	29-32
7.	TEACHING ENGLISH TO VISUALLY IMPAIRED STUDENTS Mirzahamdamova Dilafruzhon	33-35
8.	КОМПЛЕКСНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ УЧАЩИХСЯ ЭСТРАДНО-ЦИРКОВОГО ИСКУССТВА В УСЛОВИЯХ ТРЕТЬЕГО РЕНЕССАНСА Зарипова Карима	36-39
9.	HOZIRGI ZAMON TA‘LIM TIZIMINING PSIXOLOGIK XIZMATI: O‘QITISH, DIAGNOSTIKA, KORREKSIYA Qidirbaeva Hurliman Erpolatovna	40-43
10.	MODERN PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL APPROACHES AND TECHNOLOGIES IN SUPPORTING THE EDUCATIONAL PROCESS Djoldasova Aydana Rustemovna	44-47

11.	Bolalarga nisbatan zo‘ravonlikni oldin olish. Xushbaxtova Diyora Abdusamad qizi. Bekbolayev Javlonbek Jumanazar o‘g‘li	48-50
12.	BOLA TARBIYASIDAGI XATOLAR Omonboyev Ozodbek Ulug‘bek o‘g‘li. Bekbolayev Javlonbek Jumanazar o‘g‘li	51-55
13.	QONUNGA XILOF RAVISHDA CHET ELGA CHIQUISH YOKI O‘ZBEKISTON RESUPBLIKASIGA KIRISH JINOYATINI JINOIY JAVOBGARLIGINI TAKOMILASHTIRISH JURAYEVA NAFISA MIRDJAXPAROVA	56-58
14.	O‘ZBEKISTONDA JINOIYATNI QASDDAN HISOBOTDAN YASHIRISH YUSUPOVA RAYXON ABDULLAYEVNA	59-62
15.	TO THE LANGUAGES OF THE FINNO-UGRIC PEOPLE THE INFLUENCE OF THE KHORAZIM LANGUAGE Safarova Svetlana Satimovna	63-66
16.	ПУТИ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ НАЗВАНИЙ ЦВЕТОВ Матназарова Шахзодбека, Исмаилова Анахон	67-71
17.	Koreys tilida hurmat kategoriyalarining xususiyatlari Улашева Севинч	72-79
18.	Main features of polysemantic words in the Uzbek and English languages Nurmatova Dilshoda	80-84
19.	Взаимосвязь жизненной ёмкости лёгких с физическим развитием детей Маркабаева Гулжан Даулетбаевна Мухаммадалиев Хасан Гайратали ўгли	85-89
20.	Ilk bolalik davridagi gipodinamik xolatidagi bolalarning o‘pka ichi bronxi va magistral qon tomirlarining morfoloqik va morfometrik ko‘rsatkichlari Yo‘ldosheva Malika Usmonaliyeva Zilola Muxammadaliyev Xasan	90-95

21.	TIRIK TABIAT OB'EKTLARINING NOQONUNIY SAVDOSI VA UNING BIOXILMA-XILLIKNING QISQARISHIGA TA'SIRI MATKARIMOV NIZOMJON BAXTIYOROVICH MUMINBAYEVA DILNOZA RASULBEK QIZI OMONBOYEVA MAFTUNA HAMRO QIZI	96-98
22.	ОЦЕНКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДЕПУЛЬПИРОВАННЫХ ЗУБОВ ДЛЯ ОПОРЫ В ПРАКТИКЕ ОРТОПЕДИЧЕСКОЙ СТОМАТОЛОГИИ АБДУЛЛАЕВА ГУЛБАДАНБЕГИМ ШЕРЗОДБЕК КИЗИ	99-100
23.	АНАЛИЗ РЕНТГЕНОГРАММ ОПОРНЫХ ЗУБОВ НЕСЪЕМНЫХ КОНСТРУКЦИЙ АБДУЛЛАЕВА ГУЛБАДАНБЕГИМ ШЕРЗОДБЕК КИЗИ	101-102
24.	GEOGRAFIYA DARSLARIDAN AKT DAN FOYDALANISH Ismatullayev Komil Mamasharif o'g'li	103-106
25.	СОЗДАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА Шарапова Шахноза Муротжоновна	107-111
26.	IQTIDORLI O`QUVCHILARNI O`QITISH METODIKASI Haydarova Nodirabonu Hayrullo qizi Turdiyeva Shoxidaxon Anvardjanovna	112-115
27.	MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AND PEDAGOGICAL INNOVATIONS AS A TOOL FOR EDUCATION QUALITY MANAGEMENT G'aybullaev Shonazar Mirboboevich	116-118
28.	IX-XII ASRLARDA ASRLARDAGI TURKIY XALQLAR DAVLATCHILIGI TARAQIYYOTI (SOMONIYLAR DAVLATI) Qodirova Munibaxon Iqboljon qizi	119-126

29.	Роль магнитно-резонансной спектроскопии в диагностике ремитирующего рассеянного склероза Сулейманходжаев И.Ф., Маджидова Ё.Н., Максудов М.Ф., Хикматов Ж.К., Менгликулова Г.Р., Сулейманходжаев Б.И.	127-128
30.	Ryaskadoshlarlarning tur tarkibi, bioekologik xususiyatlari va undan ozuqa manbai sifatida foydalanish (Xorazm viloyati misolida) K.R .Yo`ldashev, X.D.Shavkatova, M.M.Axmedova, S.B.Abdullayeva, .S.Nazarboyeva	129-133
31.	FEMINIST LITERATURE: THE ROLE OF WOMEN IN LITERATURE AND FEMINIST WRITERS ERGASHEVA MALOHAT YO`LDOSHOVNA	134-136
32.	XORAZM VOHASI ARXEOLGIK YODGORLIKLARNING O`RGANILISH TARIXI Ibragimov Sardor Bazarovich	137-139
33.	AKSIOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA O`QUVCHILARDA FALSAFIY TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHNING MAZMUN MOHIYATI Shonazarova Sevara Rashidovna	140-144
34.	HUJAYRA ORGANOIDLARI - MITOXONDRIYA VA PLASTIDA Odiljonova Dilnoza G`anijon qizi, Qodirova Ruxshona Akmaljon qizi Dilmurod Usmonov	145-149
35.	ESHQOBIL SHUKUR SHE`RIYATIDA NIYAT VA IXLOS BILIMI Abdurahmonova Uldona Abdujapbarovna	150-154
36.	SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCES TECHNOLOGICAL EDUCATION TEACHERS IN HIGH EDUCATION Qalandarova O`rinposhsha Yuldashovna	155-160

37.	HUJAYRANING BO`LINSHI. MITOZ VA MEYOZ Bozorova Muhsina Abdurasul qizi, Turg'unboyeva Viloyatxon Murodjon qizi, D.Usmonov,	161-165
38.	O`RTA OSIYO SUV HAVZALARINING NOYOB VA YO`QOLIB BORAYOTGAN BALIQLARI Ahmadjonova Mo`nisa Maqsadjon qizi Nizomova Bashoratxon Begaliyevna	166-169
39.	4K YONDASHUVI ASOSIDA MUSIQA DARSLARINI TASHKIL QILISH Xalbayev Nizamaddin Islamovich	170-175
40.	YADRO, XROMOSOMA, UNING TUZILISHI VA TARKIBI Tohirjonova Mubina Azamatjon qizi, Zaylobiddinova Mohlaroy Ahrorbek qizi	176-180
41.	“QO`RQMA” ASARIDAN TAASSUROTTLAR Davronova Madina Dilmurod qizi	180-183
42.	TYPES OF STYLISTICS, PHONETIC, LEXICAL- MORPHOLOGICAL, GRAMMATICAL FEATURES IN ENGLISH Sodiqova Umida Abdumajitovna	184-186
43.	АВТОМАКТАБ ЎҚИТУВЧИ ВА ҲАЙДОВЧИ- ЙЎРИҚЧИЛАРИНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ҲАЙДОВЧИ МАДАНИЯТИНИНГ ЎРНИ. Иброҳимов Иброҳим Баходирович	187-196
44.	PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR TEACHING FOLK SONGS IN THE AESTHETIC EDUCATION OF STUDENTS Egamov Oxunjon Saidovich	197-200
45.	МЕТОДИКА ПЛАНИРОВАНИЯ ИНТЕГРАТИВНЫХ УРОК Айбекова Айжан Элмурат кизи студентка Мухтарова Лобар Абдиманнабовна	201-204

46.	ОСОБЕННОСТИ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА В ОБРАЗОВАНИИ Имамалиева Тамила Тофик гизи студентка Мухтарова Лобар Абдиманнабовна	205-210
47.	Türk Dünyası Edebiyatında Dijital Yaklaşım MOHINUR AKHMEDOVA	211-215
48.	Türk Dilinde Konuşan Ülkelerde Yüksek Lisans Edebiyat Öğretimi: Karşılaştırmalı Bir İnceleme MOHINUR AKHMEDOVA	216-219
49.	Dünyadaki Edebiyat Öğretim Metotları ve Türk Dünyası Edebiyatı Öğretim Şekli MOHINUR AKHMEDOVA	220-224
50.	ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИМЁН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ НА ПРИМЕРЕ РОМАНА "ГЕРОЙ НАШЕГО ВРЕМЕНИ" М. Ю. ЛЕРМОНТОВА Раимбердиева Шахзода Улуғбек қизи	225-228
51.	HUJAYRA ORGANOIDLARI-RIBOSOMA, GOLJI APPARATI VA LIZOSOMA TUZILISHI Anarboyeva Mohinur Abdumannob qizi Fozilova Rohila Zokirjon qizi	229-232
52.	KORXONADA MEHNAT MUHOFAZASI JARAYONLARINI TASHKIL VA FAOLIYAT BILAN BOG'LIQ HOLDA YUZ BERADIGAN HODISALARNING XODIMLAR SALOMATLIGIGA TA'SIRI Karakulov Muzaffar Abduvaliyevich	233-238
53.	O'QISH DARSLARIDA ILMIY OMMABOP ASARLARNI O'QITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI Qahramonov Aliboy Yolgoshevich Botirova Feruza Nurmatova Muqaddas Najmiddinova Nargiza	239-243

54.	SAVOD O'RGATISH METODLARINING QIYOSIY-TANQIDIY TAHLILI Qahramonov Aliboy Yolgoshevich Mamadaliyeva Ma'ftuna Nazarqulova Zulfizar Abduqodirova Munira	244-249
55.	Biznesda shaxsiy rivojlanish va risqni boshqarish yo'llari Narbaeva Raysa Ganibaevna	250-255
56.	XXI asrda axborot xavfsizligi masalalari, muammo va yechimlar Yusupova Nargiza Qo'ziboyevna	256-259
57.	MUNDARIJA	260-266